ΤΕΥΧΟΣ 10

ΘΕΣΣΑΛΟ ΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΛΕΙΤΟΥ ΡΕΓΚΟΥ
ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΨΗΦΟ

ΟΙ ΒΑΛΙΤΣΕΣ ΤΟΥ ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΙΝΤ • ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΟ ΧΕΝΡΙ ΦΟΡΝΤ
ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ • ΕΘΝΟΣΩΤΗΡΕΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ • ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΩΝ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ • Η ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

Τσιμισκή 2, 54625 Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνο 2310 551754, 2310 533026
Ομοιότυπο: 551748
Για επιστολές: Τ.Θ. 10756, 54110
Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: peebe2@otenet.gr

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΚΑΤΟ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2003

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: € 6
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΕΤΗΣΙΩΣ: € 17
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: € 30

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ:
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ
ΤΗΛ. 2310 288491

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ:
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΣΑΧΙΝΙΔΟΥ,
ΧΑΪΔΗ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΗΛ. 2310 551754

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ:
ΣΤΕΛΛΑ ΛΟΥΚΑ
ΤΗΛ. 2310 533026

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
Λασσάνη 3, 546 22 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 237463, 2310 237515

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ
UNIVERSITY STUDIO PRESS A.E.
Αρμενοπούλου 32, 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 208731, 209637, 209837
Fax 2310 216647
e-mail: univstud@spark.net.gr

ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Εκατό χρόνια από τη γέννηση του Πολύκλειτου Ρέγκου, εβδομήντα χρόνια από την Δ' Βαλκανική Διάσκεψη, πενήντα χρόνια από την εκλογή της πρώτης ελληνίδας βουλευτή είναι κρυφές επέτειοι της Θεσσαλονίκης που πρέπει να γιορταστούν. Κι αν δεν μπορούμε να τις γιορτάσουμε, τουλάχιστον ας τις θυμηθούμε. Ας θυμηθούμε αυτόν τον υπέροχο πίνακα του Ρέγκου, με τους μοναχούς γύρω από την Τράπεζα, κι εκείνο το μοναδικό τοπίο της πλατείας Δικαστηρίων του 1936. Ας θυμηθούμε τον σκληρό αλλά και γραφικό προεκλογικό αγώνα του 1953, όταν για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία γυναίκες έθεσαν υποψηφιότητα για βουλευτική έδρα στην αναπληρωματική εκλογή της Θεσσαλονίκης. Κι έστω και αχνά, ας ανατρέξουμε στη Βαλκανική Διάσκεψη, με τον Παπαναστασίου, την υψηλότερη συνάντηση κορυφής που θα έχει πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη, μέχρι τη Σύνοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα φιλοξενηθεί εφέτος.

Αλλά δεν είναι μόνο για τις κρυφές επετείους της πόλης που σας καλούμε κοντά μας. Είναι οι γλαφυρές πλευρές της μικροϊστορίας, οι μυστηριώδεις βαλίτσες του Αμπντούλ Χαμίντ, που μεταφέρονται σε μια έπαυλη της πόλης. Είναι ένας άγνωστος, παράξενος κοσμοπολίτης Θεσσαλονικιός, που καταγράφει τη συνομιλία του με το μεγιστάνα Χένρι Φορντ. Είναι οι επίδοξοι εθνοσωτήρες του μεσοπολέμου, που η έρευνα τους ανασύρει μέσα από ξεχασμένα καταστατικά για να εξετάσει τις προθέσεις και τις ενέργειές τους. Είναι το ποδόσφαιρο στην κατοχή, αφού ούτε και τότε σταμάτησαν οι παίκτες να παίζουν και οι φίλαθλοι να συρρέουν στα γήπεδα. Είναι η ιστορία του σιδηροδρομικού που διέσωζε Εβραίους από τη διαδρομή για τα στρατόπεδα του ολέθρου και που ωστόσο δεν τιμήθηκε. Είναι η ιστορία μιας διακοσμητικής φιγούρας ηλικίας πολλών αιώνων που θα τη ζήλευαν οι σύγχρονοι σχεδιαστές. Είναι ένα ιερό που ανασκάφτηκε ανάμεσα στις λίμνες, στους πρόποδες του Βερτίσκου, ανάμεσα στην ομίχλη. Είναι τα υπερώα τριών βυζαντινών ναών και τα ερωτηματικά που γεννούν. Είναι ακόμη και η έμπνευση να μελετηθούν οι τηλεφωνικοί κατάλογοι ως πηγή ιστορίας και μικροϊστορίας και να δουλευτούν με τρόπο που να ζωντανεύουν οι παλαιές μορφές της πόλης, τα ξεχασμένα πρόσωπα, τα κτίρια που δεν υπάρχουν πια. Είναι η παρεξηγημένη ιστορία των Βλάχων, που πονάει μια πόλη με έντονη βλαχική παρουσία.

Είναι όλα αυτά που καταθέτουμε ενώπιόν σας. Νέοι επιστήμονες και παλαιότεροι ερευνητές, ο καθένας σε διαφορετικό χώρο και με διαφορετικά ερεθίσματα, πρόσωπα που δεν γνωρίζονται ίσως μεταξύ τους και ενδέχεται να μη συναντηθούν ποτέ, ενώνουν μέσα από τις σελίδες που ακολουθούν τις δυνάμεις τους ενάντια στη συνομωσία της λήθης, ενάντια στην ισοπέδωση της μνήμης, συνεχίζοντας το έργο των παλαιότερων ερευνητών, διαλύοντας τις ομίχλες και τα σκοτεινά σημεία.

Δεν είναι μόνο για τις κρυφές επετείους που σας καλούμε κοντά μας. Είναι και για τη χαρά να ανακαλύπτουμε μαζί την ομορφιά και τη σοφία που κρύβονται ολόγυρά μας κι άλλοτε μένουν σιωπηλές, άλλοτε μας γνέφουν με νόημα, εκείνο το απόκρυφο νόημα που —όπως είπε ο ποιητής— «δίνουν στα ερείπια οι άνθρωποι».

Τι θα βρείτε σ' αυτό το τεύχος

Η Θεσσαλονίκη και ο Κόσμος

Πώς εμπλέκεται η Θεσσαλονίκη σε μικρές λεπτομέρειες της παγκόσμιας ιστορίας; Από τον Αμπντούλ Χαμίντ μέχρι τον Χένρι Φορντ η έρευνα φέρνει συνεχώς στο φως νέα στοιχεία.

Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Θεσσαλονίκης

Η τοπική πολιτική ιστορία έχει στο τεύχος αυτό την τιμητική της. Τα χρόνια πριν, κατά και μετά την κατοχή συνθέτουν το χρονικό πλαίσιο μέσα από το οποίο αναδύονται άγνωστες και ενδιαφέρουσες ειδήσεις. Επισημαίνουμε με ιδιαίτερη χαρά ότι οι τρεις πρώτες μελέτες προέρχονται από νέους επιστήμονες.

Τέχνη και αρχιτεκτονική

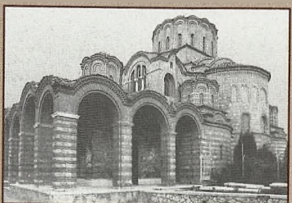
Ξεκινώντας από ένα παμπάλαιο, αλλά και τόσο σύγχρονο διακοσμητικό εύρημα, μέχρι την εκατοστή επέτειο από τη γέννηση του Πολύκλειτου Ρέγκου, το τμήμα αυτό της έκδοσής μας αναδεικνύει τον πλούτο και την πολυμορφία της καλλιτεχνικής Θεσσαλονίκης.

81

ΙΕΡΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΘΕΟΤΗΤΑΣ

Στον Προφήτη του Λαγκαδά το τοπίο είναι συνήθως ομιχλιασμένο εξαιτίας της υγρασίας των δύο λιμνών, της Κορώνειας και της Βόλβης, που ρυθμίζουν το μικροκλίμα της περιοχής. Ο νέος αρχαιολογικός χώρος εντοπίστηκε στα βόρεια όρια της πεδινής έκτασης που σχηματίζεται ανάμεσα στις δύο λίμνες, κάτω από την σκιά του Βερτίσκου. Τα ευρήματα δείχνουν ότι στην περιοχή αυτή υπήρχε ένα ιερό άγνωστης και μάλλον γυναικείας θεότητας. Γράφει ο **Αστέριος Λιούτας**

85

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΥΠΕΡΩΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Από τους βυζαντινούς ναούς της Θεσσαλονίκης μόνο τρεις διαθέτουν υπερώα. Η Αγία Σοφία, κτίσμα του 7ου ή 8ου αιώνα, η Παναγία των Χαλκέων, κτισμένη το 1028, και ο ναός που μας είναι γνωστός ως Προφήτης Ηλίας, καθολικό μονής αφιερωμένης στο Χριστό κτισμένο στα 1360-1385 (ο **Αθανάσιος Παπαζώτος** τον συνδέει με τη μονή Ακαπνίου). Ο Αναστάσιος Τάντσης μελετά την εξέλιξη του υπερώου σε σχέση με τις λειτουργικές ανάγκες στις οποίες ανταποκρινόταν στη μέση και την ύστερη βυζαντινή περίοδο.

91

ΠΟΛΥΚΛΕΙΤΟΣ ΡΕΓΚΟΣ — ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ

Αν ο χρόνος θεωρείται καθοριστικός και άτεγκτος κριτής για τους καλλιτέχνες και τα έργα τους, τότε ο Πολύκλειτος Ρέγκος είναι από τους προνομιούχους, γιατί εκατό χρόνια από τη γέννησή του η μνήμη του παραμένει ζωντανή και η αποτίμηση της καλλιτεχνικής και της πνευματικής προσφοράς του είναι θετική. Η προσωπικότητα του Ρέγκου απέκτησε μιαν άλλη διάσταση με την ένταξή του στο χώρο της Θεσσαλονίκης. Αλλά και η Θεσσαλονίκη έγινε πλουσιότερη εντάσσοντας τον Πολύκλειτο Ρέγκο στο καλλιτεχνικό δυναμικό της. Γράφει η **Ευθυμία Γεωργιάδου-Κούντουρα**

Έρευνες

Οι δύο εκτενέστερες μελέτες που φιλοξενούνται στο τεύχος αυτό δεν γράφτηκαν στα πλαίσια ακαδημαϊκής έρευνας. Αναδύθηκαν ως ανάγκη μέσα από την ψυχή των συγγραφέων και απαίτησαν σκληρή εργασία. Μας βοηθούν να καταλάβουμε καλύτερα όχι μόνο το παρελθόν, αλλά και το παρόν. Γιατί τα περισσότερα από όσα μας φαίνονται περίεργα έχουν απλώς πίσω τους μια ιστορία που δεν μας έχουν πει ή που μας έχουν επιμελώς αποκρύψει.

105

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

Η μελέτη και η επεξεργασία τριών διαφορετικών τηλεφωνικών καταλόγων της Θεσσαλονίκης σε τρεις διαφορετικές εποχές αποκαλύπτει ισάριθμες μορφές της πόλης και εγείρει διάφορα ερωτήματα για πρόσωπα και πράγματα. Πρόσωπα που κατοίκησαν στην πόλη αυτή σε μέγαρα ή σε δρόμους που δεν υπάρχουν πια ή που άλλαξαν όνομα, πρόσωπα που υποχρεώθηκαν κάποια στιγμή της ιστορίας να αλλάξουν υποχρεωτικά πατρίδα ή να αποκτήσουν άλλη εθνικότητα για να παραμείνουν στην γενέθλια πόλη, πρόσωπα που χάθηκαν στην δίνη της ιστορίας, την δύσκολη εποχή ανάμεσα στο 1920-1950.

Πολύβουα κτίρια και στοές με καταστήματα και γραφεία της εποχής: το Πασάζ Χασίδ, το Τζαμλή Χαν, το Αλλατίνη Χαν, το Λομπάρδο Χαν. Μέγαρα γραφείων που στέγασαν χρηματιστές, δικηγόρους, παραγγελιολήπτες, καπνέμπορους και συμβολαιογράφους. Μέγαρα που και αυτά άλλαξαν όνομα όταν ξαναχτίστηκαν στην δεκαετία του '30, κτίρια που έσφυζαν από παραγωγική δράση και κατεδαφίστηκαν και αυτά ξανά για να δώσουν την θέση τους σε «μοντέρνες» οικοδομές στις δεκαετίες της ανοικοδόμησης της πόλης. Γράφει ο **Γιάννης Καρατζόγλου**

147

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ

Στο χωριό Περιβόλι της Πίνδου, κουρνιασμένο σε μιά πλαγιά πάνω από τον πανέμορφο εθνικό δρυμό με το περίεργο όνομα Βάλια Κάλντα, βρίσκεται ένα μικρό ξενοδοχείο. Για να χτιστεί και να λειτουργήσει αφιέρωσε όλες του τις οικονομίες ένας μετανάστης στην Αμερική, ο Βιργίλιος Περδίκης. Ήλπιζε πως το ξενοδοχείο θα έφερνε λίγη ζωή στο χωριό που είχε σχεδόν αδειάσει από τη μετανάστευση και τους πολέμους. Όταν έγιναν τα εγκαίνια του ξενοδοχείου το 1973, ο Βιργίλιος έφτασε στην Ελλάδα για να παρευρεθεί, όμως οι αρχές του απαγόρευσαν την είσοδο στη χώρα. Το 1982 πέθανε στο Τέξας σε μεγάλη ηλικία και τότε πήγα στο σπίτι του για να βοηθήσω στην αποδοχή της κληρονομιάς. Νόμισα πως θα διάβαζα εύκολα την αλληλογραφία που είχε με τον αδελφό του σχετικά με το ξενοδοχείο, όμως προς μεγάλη μου έκπληξη τα γράμματα ήταν τελείως ακατανόητα. Ο αποθανών δεν ήταν επικίνδυνος κομμουνιστής, όπως θα νόμιζε κανείς. Το παράπτωμα ήταν πως τα αδέλφια Περδίκη, όπως και η μητέρα τους, είχαν φοιτήσει τον καιρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε ρουμάνικα σχολεία της Πίνδου. Γράφει (όπως συνήθως γεμάτη εκπλήξεις) η **Ελένη Αμπατζή**

Το παρόν σαν ιστορία

181

Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο Άγγελος Βάσσος σκιαγραφεί τις κύριες πλευρές της Συνόδου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα πραγματοποιηθεί εφέτος (κάπου κοντά) στη Θεσσαλονίκη. Είναι η πρώτη φορά που φιλοξενούμε εκδήλωση αυτού του διαμετρήματος μετά τη Δ' Βαλκανική Διάσκεψη, η οποία πραγματοποιήθηκε πριν από εβδομήντα χρόνια (τη θυμίζει ο Γιώργος Αναστασιάδης).

Βιβλιοπροσκλητήριο

Το βιβλίο του Νίκου Βαρμάζη «Εκπαιδευτική μαρτυρία» και η έκδοση «Όρους Άθω γης και θαλάσσης περίμετρον, χαρτών μεταμορφώσεις» που εξέδωσαν η Εθνική Χαρτοθήκη, η Αγιορειτική Χαρτοθήκη και η Χαρτογραφική Επιστημονική Εταιρεία Ελλάδας συμμετέχουν στο προσκλητήριο αυτού του τεύχους. 201

η Θεσσαλονίκη και ο Κόσμος

Ευάγγελος Χεκίμογλου

ΟΙ ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΕΙΣ ΒΑΛΙΤΣΕΣ ΤΟΥ ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΙΝΤ

Ο θρύλος της περιουσίας του έκπτωτου σουλτάνου και η πραγματική της τύχη

Μία αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, με πολλούς αντιπάλους, αλλά και φανατικούς υπερασπιστές

Ο Αμπντούλ Χαμίντ.

Ήταν αληθινό τέρας, εγωιστής, ημιπαράφρων, έκλυτος και φιλάργυρος, όπως είπαν οι εχθροί του; Ή, αντίθετα, υπήρξε συνεπής και αδιάφθορος υπερασπιστής της πανταχόθεν βαλλόμενης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Ισλάμ, όπως ισχυρίστηκαν οι υπερασπιστές του; Αν και η κρατούσα άποψη στην ιστοριογραφία γέρνει προς την πρώτη εκδοχή, η αντικειμενικότερη προσέγγιση μας οδηγεί στο ερώτημα: Πώς ένας μονάρχης που ήρθε αντιμέτωπος με τις μεγάλες δυνάμεις και τον επεκτατισμό τους θα διατηρούσε την υστεροφημία του; Πόσα από όσα ελέχθησαν κατά του τελευταίου αληθινού σουλτάνου δεν είναι υπερβολές που παραγνωρίζουν τις συνθήκες εκείνης της εποχής;

Με έναυσμα μία επιστολή του Αμπντούλ Χαμίντ προς την Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα και τις πληροφορίες για την τύχη της περιουσίας του έκπτωτου σουλτάνου που δημοσιεύτηκαν στην πρόσφατη, λαμπρή μονογραφία του Καθηγητή Edhmem Eldem "A History of the Ottoman Bank", αναδράμουμε στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη του 1909-1910, τότε που η βίλα Αλλατίνη φιλοξένησε τον μεγάλο έκπτωτο με την ακολουθία του.

Η υπογραφή του Αμπντούλ Χαμίντ.

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Ο Αμπντούλ Χαμίντ ήταν γιος του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίντ, από τη δεύτερη γυναίκα του. Γεννήθηκε το 1842 και πέθανε το 1918. Έγινε σουλτάνος το 1876, σε ηλικία 34 ετών. Μιλούσε τουρκικά, αραβικά και περσικά και υπήρξε φανατικός αναγνώστης λογοτεχνίας και ποίησης. Έγραψε μάλιστα και στίχους, σαν αυτούς:

"Κύριέ μου, ξέρω ότι είσαι ο μοναδικός
κανείς δεν είναι ο μοναδικός, εκτός από εσένα
Είσαι ο Ένας και τίποτε άλλο
Θεέ μου, κράτησε τα χέρια μου σ' αυτούς τους σκληρούς καιρούς
Θεέ μου, βοήθησέ με σ' αυτές τις δύσκολες ώρες".

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ

Οι "δύσκολες ώρες" ήταν εκείνες που περνούσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, έχοντας απέναντί της τις δυτικές δυνάμεις, οι οποίες επεκτείνονταν σε βάρος της. Το 1877 επαναστάτησε με γαλλική υποκίνηση ο κυβερνήτης της Τυνησίας και λίγα χρόνια μετά η χώρα καταλήφθηκε από τη Γαλλία. Το 1882 η Βρετανία κατέλαβε την Αίγυπτο. Αλλά και οι κινήσεις των ευρωπαϊκών χωρών έξω από τα όρια της Αυτοκρατορίας αποτελούσαν σοβαρή απειλή εναντίον της, όπως η ρωσική εισβολή στην Κεντρική Ασία, η βρετανική επέκταση προς την Ινδία και το Σουδάν. Κυρίως, όμως, η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεχόταν μεγάλη οικονομική πίεση από τις ευρωπαϊκές χώρες και καθημερινές αναμείξεις, με το πρόσχημα της προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων.

Στο εσωτερικό, ο Αμπντούλ Χαμίντ αντιμετώπισε δύο σοβαρούς αντιπάλους. Πρώτα, τον Μιντχάντ Πασά (είχε διατελέσει για λίγο κυβερνήτης της Θεσσαλονίκης), ο οποίος ως πρωθυπουργός παρέσυρε την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον καταστροφικό πόλεμο κατά της Ρωσίας, αμέσως μετά την ενθρόνιση του Αμπντούλ Χαμίντ. Ο σουλτάνος κατάργησε το κοινοβούλιο που ελεγχόταν από τον Μιντχάντ και εξόρισε τον πρωθυπουργό του στο εξωτερικό. Ο δεύτερος αντίπαλος ήταν ο Αβνή Πασάς, που ως πρωθυπουργός έσυρε την Αυτοκρατορία στον πόλεμο της Βοσνίας. Δικάστηκε από στρατοδικείο ως ένοχος προδοσίας.

Δεν υπήρξε άλλος πρωθυπουργός ή υπουργός που να τόλμησε να διατυπώσει διαφορετική γνώμη από τον Αμπντούλ Χαμίντ. Ο ίδιος έγραφε στο ημερολόγιό του ότι ένοιωθε τους τοίχους του παλατιού να τον πλακώνουν και δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει μόνος τους εχθρούς της Αυτοκρατορίας. Αν και οι φόβοι του ήταν δικαιολογημένοι, η τρομοκρατία που επέβαλε για την καταπολέμησή τους υπήρξε χωρίς προηγούμενο στην εποχή του. Κυβέρνησε 30 χρόνια χωρίς κοινοβούλιο και χωρίς υποψία επίσημης αντιπολίτευσης. Παρ' όλα αυτά, φοβόταν τις συνομωσίες εναντίον του θρόνου του. Η εξέλιξη των γεγονότων, με το κίνημα και το πραξικόπημα των Νεότουρκων (Ιούλιος 1908), δείχνει ότι δεν είχε άδικο να φοβάται. Όμως, ο τεράστιος μηχανισμός αντικατασκοπίας και συγκέντρωσης πληροφοριών, που δημιούργησε, για να μαθαίνει τις κινήσεις των εχθρών του, πραγματικών και φανταστικών, του προξένησε μεγαλύτερο κακό παρά όφελος, αφού δημιούργησε περισσότερους αντιπάλους από ό,τι θα είχε με μία ηπιότερη διακυβέρνηση.

Το ανάκτορο του Αμπντούλ Χαμίντ.

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ

Η έστω και σύντομη λειτουργία του κοινοβουλίου στην περίοδο 1876-1878 δημιούργησε μεγάλη κίνηση ιδεών στην αυτοκρατορία. Με εξαίρεση δέκα βουλευτών και γερουσιαστών που χωρίς καμία επίσημη κατηγορία έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη για να αποφύγουν τη δυσμένεια του σουλτάνου, ο Αμπντούλ Χαμίντ φρόντισε να ενσωματώσει τους υπόλοιπους στο νέο προσωπικό καθεστώς που εγκαθίδρυσε. Τους κυριότερους, μάλιστα, τοπικούς ηγέτες τούς προσέλκυσε στην Κωνσταντινούπολη, για να χρησιμοποι-

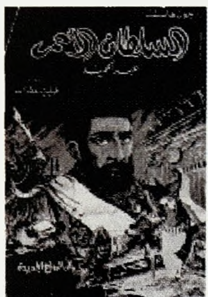
ήσει τις υπηρεσίες τους και να αποφύγει την ανάπτυξη φυγόκεντρων τάσεων στην περιφέρεια της Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα, φρόντιζε να αποτρέπει τη συγκέντρωση δύναμης στην κεντρική γραφειοκρατία, ανακατανέμοντας συνεχώς αρμοδιότητες.

Είναι γεγονός ότι ο κοινοβουλευτισμός ήταν άγνωστος μεταξύ των υπηκόων του Αμπντούλ Χαμίντ και η μεγάλη πλειοψηφία των μουσουλμάνων παρέμεινε μάλλον αδιάφορη απέναντι στο κοινοβούλιο. Αντίθετα, με την ανάπτυξη ενός "οθωμανικού" πνεύματος, ως ηγέτης των μουσουλμάνων (χαλίφης), ο Χαμίντ κατάφερε να συσπειρώσει μεγάλο μέρος των πιστών μουσουλμάνων. Ο οθωμανικός ισλαμισμός του, δεν απέκλειε τους μη μουσουλμάνους, οι οποίοι άσκησαν όλα τα παραδοσιακά προνόμιά τους, και είναι γεγονός ότι στην περίοδο της βασιλείας του οι χριστιανικές κοινότητες πέτυχαν μεγάλη ανάπτυξη στα εκπαιδευτικά τους συστήματα και τα ιδρύματα κοινωνικής ευποιίας, η οποία ανεκόπη από τους Νεότουρκους.

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ

Δεν πρέπει να παραγνωριστεί, επίσης, το καινοτόμο πνεύμα του Αμπντούλ Χαμίντ. Στην περίοδο της βασιλείας του εκτελέσθηκαν πολλά σημαντικά δημόσια έργα στην Αυτοκρατορία, όπως κατασκευή δρόμων, σιδηροδρόμων, λιμενικών έργων, ηλεκτροφωτισμού (τότε κατασκευάσθηκε στη Θεσσαλονίκη η υποδειγματική οδός

Βιβλία που γράφτηκαν εναντίον του Αμπντούλ Χαμίντ.

Εθνικής Αμύνης με το Σιντριβάνι και η επέκταση του λιμένος με την πρώτη και δεύτερη προβλήτα), αναπτύχθηκαν ορισμένοι τομείς της εκπαίδευσης καθώς και το ναυτικό (που ήταν τρίτο στον κόσμο από άποψη δύναμης). Ο Αμπντούλ Χαμίντ υιοθέτησε και χρησιμοποίησε ευρύτατα και ορισμένες καινοτομίες της εποχής, όπως η φωτογραφία και το "τηλαυτόγραφον", μία παρεξηγημένη εφεύρεση που μετεξελίχθηκε στο σημερινό "φαξ". Τέλος, στα επιτεύγματά του περιλαμβάνεται και η κατά 95% μείωση του οθωμανικού δημόσιου χρέους.

Ο ΦΕΤΦΑΣ ΤΗΣ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗΣ

Στις 27 Απριλίου 1909, οι Νεότουρκοι, που είχαν καταλάβει προ εξαμήνου την εξουσία, εκθρόνισαν τον Αμπντούλ Χαμίντ, με βάση μία ιεροδικαστική γνωμάτευση ("φετφά"), που υπέγραφε ο "σεΐχης του Ισλάμ" Μοχαμέτ Ντιαλτίν Εφέντης και έλεγε τα εξής:

"Αν ο ιμάμης των μουσουλμάνων αποσπάσει τα σημαντικά θρησκευτικά θέματα από τη νομική βιβλιογραφία και μαζέψει τα σχετικά βιβλία, σπαταλήσει τα χρήματα του δημοσίου και υπογράψει συμφωνίες που έρχονται σε αντίθεση με τον ισλαμικό νόμο, σκοτώσει, συλλάβει και εξορίσει υπηκόους χωρίς λόγο, μετά υποσχεθεί ότι δεν θα το ξανακάνει και παρ' ολα αυτά το επαναλαμβάνει προς βλάβη των μουσουλμάνων σε ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο, τότε αυτός ο ηγέτης πρέπει να μετακινηθεί από τη θέση του. Αν αυτή η μετακίνηση πρόκειται να δημιουργήσει καλύτερες συνθήκες από την παραμονή του, τότε έχει την ευχέρεια να παραιτηθεί ή να κηρυχθεί έκπτωτος από τη θέση του".

Ο Αμπντούλ Χαμίντ δέχθηκε στωικά την απόφαση. Λίγες εβδομάδες μετά την εκθρόνισή του, στάλθηκε με την ακολουθία του

Η έπαυλη Αλλατίνη σε καρτποστάλ της εποχής, που μνημονεύει τη διαμονή του έκπτωτου σουλτάνου. Δημοσιεύτηκε από τον Κ. Κοψιδά, στο βιβλίο του "Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης".

"Ο αιμοσταγής" (γελοιογραφία εποχής).

στη Θεσσαλονίκη, όπου περιορίσθηκε στη βίλα Αλλατίνη. Η πόλη προτιμήθηκε, λόγω της μεγάλης ισχύος που είχαν σ' αυτή οι Νεότουρκοι. Η έπαυλη Αλλατίνη ήταν επιταγμένη από το στρατό και φαινόταν το καταλληλότερο ενδιαίτημα για έναν έκπτωτο σουλτάνο.

ΣΤΗΝ ΕΠΑΥΛΗ

Η τοπική παράδοση έλεγε ότι το μεγάλο κτίριο των Αλλατίνη ανεγέρθηκε σε ιερό τόπο, δηλαδή πάνω στα θεμέλια παλιού μοναστηριού ή ναού. Η ιεροσυλία αυτή είχε δυσμενείς συνέπειες. Η οικογένεια Αλλατίνη δεν χάρηκε το κτίριο. Τον Απρίλιο του 1909, οπότε και ο έκπτωτος μονάρχης φυλακίσθηκε στο κτίριο μαζί με την αυλή του, οι Αλλατίνη είχαν αποξενωθεί από το οίκημα, το οποίο ανήκε στα καταστήματα "Ορόσντι Μπακ", μία "πολυεθνική" επιχείρηση της εποχής. Ο διευθυντής των "Ορόσντι Μπακ" υπέγραψε τη μεταβίβαση του ακινήτου στο Τρίτο Σώμα Στρατού, τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου.

Ο Τύπος της εποχής ασχολιόταν καθημερινά με τη ζωή του τέως σουλτάνου στη βίλα Αλλατίνη. Αλλά οι ειδήσεις ήταν περιορισμένες: Τι έφαγε ο μονάρχης, πώς πέρασε τη μέρα του, ποιοι και ποιες τον συνόδευαν. Πηγή των ειδήσεων ήταν η φρουρά, που φύλαγε ερμητικά τον Αμπντούλ Χαμίντ, και οι τεχνίτες, που κάτω από αυστηρό έλεγχο εκτέλεσαν ορισμένες μετατροπές στο οίκημα. Λόγου χάρη, ο σουλτάνος δεν άντεχε τις ευρωπαϊκού τύπου τουαλέτες και το πρώτο πράγμα που ζήτησε ήταν να μετατραπούν σε τουρκικού τύπου. Επίσης, ενισχύθηκε η περίφραξη του κήπου της έπαυλης, ώστε να είναι απρόσβλητη από παντού. Αργότερα, χρειάστηκε να κατασκευαστούν οικήματα για την πολυπληθή φρουρά, που φρόντιζε για την ασφάλεια και για να μη δραπετεύσει ο σουλτάνος.

Η ανώτερη σχολή που ίδρυσε ο Αμπντούλ Χαμίντ στη Θεσσαλονίκη.

Ο ύπνος του, πάντως, διαταράχθηκε. Όπως έλεγαν οι φήμες, περνούσε τις νύχτες άγρυπνος, περπατώντας μέσα στο κτίριο, ενώ κοιμόταν σε ακανόνιστες ώρες κατά τη διάρκεια της ημέρας. Αν και είχε φήμη λιτοδίαιτου, στην έπαυλη Αλλατίνη έτρωγε συνεχώς και ζήτησε μάλιστα να του φέρουν το μάγειρά του από το παλάτι του Γιλντίζ στην Κωνσταντινούπολη. Υπάρχουν πολλές μαρτυρίες που θα βοηθούσαν τους σημερινούς ψυχιάτρους να επαληθεύσουν ή να απορρίψουν τη γνώμη που αμέσως σχηματίζει ο ιστορικός ερευνητής, ότι ο Αμπντούλ Χαμίντ έπασχε πλέον από βαριά κατάθλιψη.

ΖΗΤΑ ΤΑ ΧΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ

Δύο εβδομάδες περίπου μετά την αναγκαστική εγκατάστασή του στην έπαυλη Αλλατίνη, στις 5 Μαΐου 1909 (19 Μαΐου με το νέο ημερολόγιο), ο Αμπντούλ Χαμίντ έγραψε μία επιστολή προς την Οθωμανική Τράπεζα, η οποία διασώθηκε στο αρχείο της και δημοσιεύθηκε από τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου του Μπογαζιτσί, Edhmem Eldem[1]. Η επιστολή έγραφε τα εξής:

"Προς την Γενική Διεύθυνση της Οθωμανικής Τράπεζας, Κωνσταντινούπολη

Παρακαλώ όπως το ποσό των 52.970 λιρών[2], το οποίο κατέθεσα ως κεφάλαιο στην αξιότιμη τράπεζά σας, αποσταλεί, μαζί με τους αναλογούντες τόκους, και μου παραδοθεί προσωπικώς στη Θεσσαλονίκη, μέσω υπαλλήλου σας που θα επιλέξετε γι' αυτόν τον σκοπό.

Αν η τράπεζά σας είναι σε θέση να αναθέσει την αποστολή αυτή σε κάποιον υπάλληλό της και να τον αποστείλει στη Θεσσαλονίκη, η ημερήσια αποζημίωσή του και οι άλλες δαπάνες του θα επιβαρύνουν προσωπικά εμένα. Αν, πάλι, θεωρείτε ότι δεν είναι απαραίτητη η αποστολή ενός υπαλλήλου, και εφόσον η μεταβίβαση των χρημάτων μπορεί να γίνει μέσω μιας τράπεζας στη Θεσσαλονίκη, τα σχετικά έξοδα θα βαρύνουν και πάλι εμένα.

Δηλώνω ότι δεσμεύομαι να υπογράψω κάθε σχετικό έγγραφο που θα μου προσκομίσει ο απεσταλμένος σας, ή διαφορετικά, αν η αποστολή ανατεθεί σε τράπεζα της Θεσσαλονίκης, η ανωτέρω δέσμευση ισχύει έναντι της αρμόδιας τράπεζας. Είμαι έτοιμος να προβώ σε κάθε απαραίτητη ενέργεια για το ανωτέρω θέμα".

1. Edhmem Eldem, *A History of the Ottoman Bank*, 2000.

2. Πρόκειται για χρυσές οθωμανικές λίρες. καθεμία από τις οποίες είχε αξία ίση προς τα 90/100 της αγγλικής χρυσής λίρας. Η σημερινή αξία του ποσού με βάση την αξία του σε χρυσό είναι περίπου πέντε εκατομμύρια ευρώ.

Το προσωπικό της Οθωμανική Τράπεζας στη Θεσσαλονίκης, το έτος 1895, ανάμεσα στα δύο χαρακτηριστικά αγάλματα του κήπου. Η φωτογραφία δημοσιεύτηκε από τον Edhmen Eldem, στο βιβλίο του "A History of the Ottoman Bank".

ΟΙ ΒΑΛΙΤΣΕΣ

Η τράπεζα δέχθηκε την παράκληση του σουλτάνου και έστειλε στη Θεσσαλονίκη έναν ανώτερο υπάλληλό της να εκτελέσει την αποστολή, η οποία ήταν πολύ πιο λεπτή από ό,τι φαίνεται. Στις 5 Ιουλίου, με το νέο ημερολόγιο, ο τοπικός Τύπος γράφει για 14 μυστηριώδεις βαλίτσες, οι οποίες προσκομίζονται από την Κωνσταντινούπολη για να ανοιχτούν ενώπιον του έκπτωτου[3]. Την επόμενη ημέρα, η είδηση επαναλαμβάνεται. Ο κόσμος περιμένει την αποστολή από την Κωνσταντινούπολη, για την οποία διαδίδονται, όπως είναι φυσικό, υπερβολικές φήμες, που ανεβάζουν την περιουσία του σουλτάνου σε τεράστια ποσά.

Στις 12 Ιουλίου, η αποστολή έχει φτάσει στη Θεσσαλονίκη. Μαζί της φτάνει και ένα τηλεγράφημα από τη διοίκηση της Οθωμανικής Τράπεζας προς τον τοπικό διευθυντή, τον Σ. Βιτάλι, με πολύ αυστηρές οδηγίες: Μαζί με τον ανώτερο υπάλληλο Νέεφ, θα πρέπει να επιδιώξουν να υπογράψει "οικειοθελώς" ο σουλτάνος μία επιταγή υπέρ της "Ντόιτσε Μπανκ", για να εξοφληθεί ένα δάνειο που είχε λάβει. Στις 14 Ιουλίου, η αντιπροσωπεία επισκέπτεται τον Χαμίντ στην έπαυλη Αλλατίνη. Τα μέλη της ξεκινούν από το υποκατάστημα της Οθωμανικής Τράπεζας, στην οδό Φράγκων, και φτάνουν στην έπαυλη με άμαξες. Στην πρώτη άμαξα βρίσκεται ο διευθυντής Σ. Βιτάλι, ο οποίος έχει μαζί του τρεις βαλίτσες με 13.700 λίρες. Είναι το ποσό που ανήκει στον Αμπντούλ Χαμίντ, μετά από την αφαίρεση των χρεών του. Ακολουθούν τέσσερις άλλες άμαξες, με εφτά ανώτερους τραπεζικούς υπαλλήλους από την Κωνσταντινούπολη, που εκπροσωπούν τους πιστωτές του τέως σουλτάνου. Αυτοί κρατούν τις υπόλοιπες έντεκα βαλίτσες. Περιέχουν το ποσό που θα παρακρατήσουν οι τράπεζες, για να εξοφλήσουν τις 40.375 λίρες, που οφείλει ο Αμπντούλ Χαμίντ.

Τους περιμένουν στην έπαυλη δύο ανώτατοι στρατιωτικοί, που τους παρουσιάζουν επίσημα στο σουλτάνο. Αυτός τους υποδέχεται με όλες τις τιμές, ντυμένος με την κανονική στολή του. Δεν δέχεται να μετρηθούν τα χρήματα και υπογράφει, χωρίς συζήτηση, την επιταγή των 40.375 λιρών, εις διαταγή της "Ντόιτσε Μπανκ".

Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΥΠΟΛΟΙΠΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ

Αλλά το πράγμα δεν τελειώνει εδώ, όπως μας πληροφορεί ο καθηγητής Ε. Eldem. Οι αξιωματικοί τού ζητούν και το υπόλοιπο ποσό, για να πληρωθούν οι επισκευές που έγιναν στην έπαυλη, ενώ ό,τι απομένει διατίθεται υπέρ του στρατού. Όπως διηγείται η κόρη του στο βιβλίο της "Babam Sultan Abdulhamid", ο έκπτωτος δέχθηκε με μεγάλη ψυχραιμία το γεγονός. Ένας Νεότουρκος κατώτερος αξιωματικός, που ήταν παρών, απόρησε με αυτή την ψυχραιμία. Ο σουλτάνος τού απάντησε: "Ο πλούτος είναι κακό. Όλα αυτά μου τα έδωσε ο Θεός. Κι αυτός μου τα παίρνει πίσω".

Στα τέλη Αυγούστου, ο Αμπντούλ Χαμίντ, που το μόνο έσοδό του ήταν πλέον μία επιχορήγηση του κράτους, την οποία μοιραζόταν με τους γιους του, ζήτησε από την "Ράιχσμπανκ" και την "Κρεντί Λιονέ", γερμανική και γαλλική αντιστοίχως τράπεζα, να του αποδώσουν διάφορα χρεόγραφα, που είχε καταθέσει σ' αυτές. Στα τέλη Οκτωβρίου, ζήτησε από την κυβέρνηση να του αυξήσει το επίδομα. Η κυβέρνηση διέψευσε, όμως, αυτήν την είδηση και δεν ανταποκρίθηκε.

Το Φεβρουάριο του 1910, τα περισσότερα μέλη της οικογένει-

3. Τις σχετικές ειδήσεις έχει δημοσιεύσει παλαιότερα ο ερευνητής Μ. Κανδυλάκης.

Μαθητές της κατώτερης στρατιωτικής σχολής που ίδρυσε ο Αμπντούλ Χαμίντ στη Θεσσαλονίκη.

άς του επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος περνούσε τον καιρό του στην έπαυλη με ξυλογλυπτική και διάβασμα. Έμεινε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 1912.

Πέθανε το 1918, αφού είδε την Οθωμανική Αυτοκρατορία να κατατεμαχίζεται. Ο φόβος όλης της ζωής του είχε επαληθευτεί. Οι "εχθροί του Ισλάμ" είχαν πετύχει το σκοπό τους.

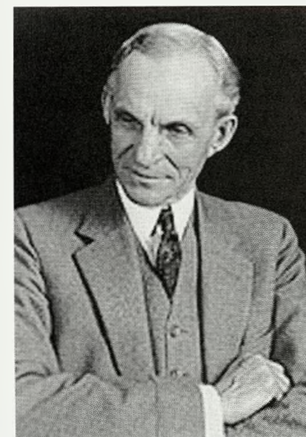
Λίγα χρόνια μετά το θάνατό του, μία από τις ανιψιές του προσλήφθηκε ως τηλεφωνήτρια στην Οθωμανική Τράπεζα. Καμία φορά, οι θρύλοι έχουν πολύ πεζό τέλος.

Κατώτερη στρατιωτική σχολή που ίδρυσε ο Αμπντούλ Χαμίντ στη Θεσσαλονίκη.

Ευφροσύνη Ρουπα & Ευαγγελος Χεκιμογλου

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΧΕΝΡΙ ΦΟΡΝΤ ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΑΛΛΗ

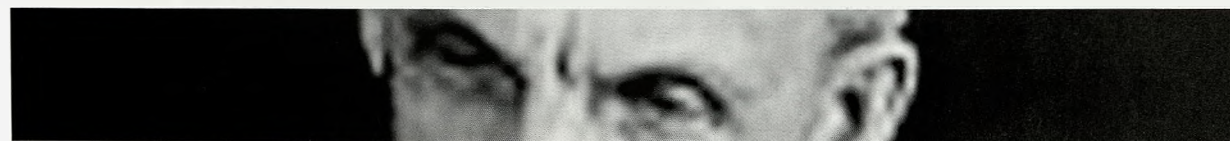
Χένρι Φορντ

Φέτος συμπληρώνονται εκατό χρόνια από την ίδρυση της εταιρείας "Ford Motor Company". Κατά τη δεύτερη ή τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα, όταν ο Χένρι Φορντ, ο αμερικανός πατέρας της βιομηχανικής παραγωγής και μεγιστάνας της αυτοκινητοβιομηχανίας, βρισκόταν στο απόγειο της δημιουργικότητάς του συναντήθηκε με μία άλλη αξιόλογη προσωπικότητα, τον έλληνα επιχειρηματία Βασίλη Κράλλη.

Ο Βασίλης Κράλλης κατέγραψε τις εντυπώσεις του και τις ταχυδρόμησε σε επιστολή στον αδελφό του Αλέξανδρο Κράλλη στη Θεσσαλονίκη. Η επιστολή αυτή διασώθηκε από τους ανιψιούς του και βρίσκεται σήμερα στο αρχείο της οικογένειας.

Το περιεχόμενο της επιστολής δεν έχει ίσως να μας δώσει πρωτότυπα στοιχεία, καθώς ήδη το 1922 ο ίδιος ο Φορντ, έχοντας πλήρη επίγνωση της συνεισφοράς του στη βιομηχανία και, κατ' επέκταση, στην ανθρωπότητα, συνέταξε και εξέδωσε την εργοβιογραφία του στο έργο *My Life and Work*. Ωστόσο, προσφέρει πλούσιο υλικό για τα επιχειρηματικά οράματα και τον προβληματισμό της μεσοπολεμικής περιόδου.

Αυτό που καθιστά το κείμενο του Βασίλη Κράλλη ενδιαφέρον είναι, κατ'αρχάς, ο ευχάριστος τρόπος με τον οποίο καταγράφει τις απόψεις του μεγιστάνα της αμερικανικής αυτοκινητοβιομηχανίας. Θα μπορούσε να έχει δημοσιευτεί σε περιοδικό της εποχής. Επιπλέον, ο Βασίλης Κράλλης υπήρξε (απ' όσο είναι γνωστό) ο πρώτος και μόνος Θεσσαλονικεύς που είχε την ευκαιρία να συναντηθεί με τον Χένρι Φορντ.

Η οικογένεια Κράλλη και ο Βασίλης Κράλλης

Η οικογένεια Κράλλη ήλθε στη Θεσσαλονίκη από τη Μοσχόπολη στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο πρώτος που εγκαταστάθηκε στην πόλη, ο Νικόλαος Κράλλης (π. 1850-1924), ήταν παντρεμένος με την Πολυξένη Έλληνα, με την οποία απέκτησε πέντε παιδιά: τον Γεώργιο (1875-1950), τον Περικλή (1879-1946), τον Αλέξανδρο (1884-1973), την Όλγα (1885-1960) και τον Βασίλειο (1887-1951). Με τα χρόνια, ο Νικόλαος και οι γιοι του αναδείχθηκαν σε σημαντικές μορφές της πόλης με αξιόλογες επιχειρηματικές και κοινωνικές δραστηριότητες.

Ο Νικόλαος Κράλλης δραστηριοποιήθηκε αρχικά (1889) ως παραγγελιοδόχος και μεσίτης. Με κέντρο τη Θεσσαλονίκη εισήγαν και προωθούσαν στην υπόλοιπη Ελλάδα και τα Βαλκάνια μία σειρά βαλκανικών και ευρωπαϊκών προϊόντων. Παράλληλα, είχαν αντιπροσωπείες ποικίλων ελληνικών προϊόντων, τα οποία προωθούσαν σε διάφορες αγορές των Βαλκανίων και της Ευρώπης.

Το 1907 η οικογένεια Κράλλη στράφηκε στο φαρμακεμπόριο. Η κίνηση αυτή ήταν ιδιαίτερα σημαντική, διότι αφενός μεν δημιούργησε μία από τις πρώτες ελληνικές εταιρείες εμπορίας φαρμάκων στην πόλη, αφετέρου σηματοδότησε την έναρξη μιας επιτυχημένης πορείας στο χώρο της χημικής βιομηχανίας. Στα 1928 είχαν, πλέον, δημιουργήσει φαρμακευτικό εργαστήριο, στο οποίο παρασκεύαζαν εντομοκτόνα, φαρμακευτικά βάμματα, σουλφαμίδες καθώς και την οδοντόκρεμα με το διακριτικό σήμα «**Odontal**». Μέχρι σήμερα μέλη της τρίτης και της τέταρτης γενιάς της οικογένειας διατηρούν στη Σίνδο εργοστάσιο φαρμάκων.

Παράλληλα, όμως, η οικογένεια Κράλλη τίμησε την πόλη με το κοινωνικό της έργο. Ο Νικόλαος Κράλλης διετέλεσε μέλος της Κοινοτικής Αντιπροσωπείας (1910). Επί σειρά ετών ήταν έφορος του Θεαγένειου Νοσοκομείου, της Φιλοπτώχου Αδελφότητας καθώς και του ιδρύματος "Μέλισσα".

Ο γιος του Περικλής Κράλλης (1879-1946) είχε ανεπτυγμένη πολιτική και κοινωνική δράση. Ήταν δραστήριο μέλος του "Οθωμανικού Ελληνικού Γυμναστικού Συλλόγου Ηρακλής"(1911-1912). Το 1914 εξελέγη πρόεδρος του Συνδέσμου Συντεχνιών, τον οποίον προσπάθησε να αναβαθμίσει σε πολιτικό οργανισμό, με την ονομασία "Λαϊκό Κόμμα" και φιλεργατικά συνθήματα. Με το κόμμα αυτό (που δεν είχε σχέση με το ταυτώνυμο κόμμα του Δημητρίου Γούναρη) εξελέγη βουλευτής το 1915. Ήταν ανταποκριτής της εφημερίδας "Φως" στη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία. Επίσης, ήταν ο ιδρυτής και πρόεδρος του Συνδέσμου Γηγενών Θεσσαλονίκης "Άγιος Δημήτριος" (1929).

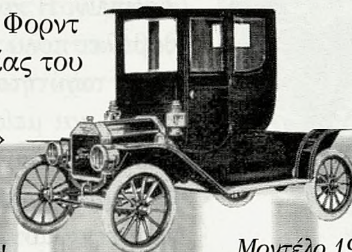
Ο τρίτος γιος, ο Αλέξανδρος Κράλλης (1884-1973), υπήρξε δραστήριο μέλος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης: διετέλεσε γενικός γραμματέας (1919), αντιπρόεδρος (1934) και πρόεδρος (τετραετίες 1936 και 1940). Συνέβαλε στην ίδρυση του Χρηματιστηρίου Εμπορευμάτων Θεσσαλονίκης, στην ίδρυση της Ελευθέρας Ζώνης καθώς και στην ενίσχυση του εμπορίου με την βαλκανική ενδοχώρα και, κυρίως, με τη Σερβία. Για τη συνεισφορά του αυτή παρασημοφορήθηκε δύο φορές από τη σερβική κυβέρνηση. Επίσης, ήταν μέλος στο διοικητικό συμβούλιο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών καθώς και στο διοικητικό συμβούλιο του Σ.Ε.Κ. (1942).

Βασίλης Κράλλης

Ο μικρότερος γιος, ο Βασίλης Κράλλης (1887-1951), συμμετείχε στο Μακεδονικό Αγώνα και, εν συνεχεία, στον αγώνα για την απελευθέρωση της Βόρειας Ηπείρου στο πλευρό του συνταγματάρχη Ζορμπά. Κατά την ανακήρυξη της Βόρειας Ηπείρου ως αυτόνομου κράτους βρισκόταν στο Αργυρόκαστρο ως πολεμικός ανταποκριτής. Μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο εγκαταστάθηκε στην Αμερική και συνέβαλε στην ανάπτυξη της οικογενειακής επιχείρησης από εκεί, μεσολαβώντας να δοθεί η αντιπροσωπεία μεγάλων αμερικανικών εταιρειών στην εταιρεία Κράλλη στην Ελλάδα. Οι συγγενείς του τον θυμούνται ως «ένα κοσμοπολίτη», με μεγάλο κοινωνικό κύρος στις ΗΠΑ.

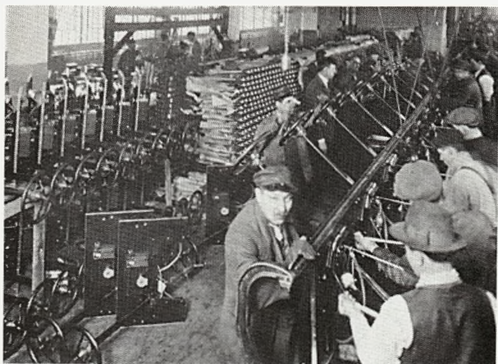
Ο Χένρι Φορντ

Αν η Ιρλανδία δεν είχε γνωρίσει το λοιμό της πατάτας στη δεκαετία του 1840, η εταιρεία αυτή δεν θα είχε ιδρυθεί. Τότε έφυγε από την πενόμενη χώρα η οικογένεια Φορντ και μετανάστευσε, αναζητώντας καλύτερη τύχη, στις ΗΠΑ. Ο Χένρι Φορντ (1863-1947) γεννήθηκε σε μια μικρή πόλη της πολιτείας του Μίσιγκαν και από νεαρή ηλικία εργάσθηκε σε μηχανουργικές επιχειρήσεις. Στο εργοστάσιο «Εντισον» του Ντιτρόιτ ξεκίνησε από βοηθός και έφτασε μέχρι τη θέση του αρχιμηχανικού. Το 1893 κατάφερε να κατασκευάσει μία μηχανή που έκαιγε γκαζολίνη και, λίγα χρόνια μετά, ένα πλήρες αυτοκίνητο. Τόσο στην Εταιρεία «Εντισον» όσο και στην αυτοκινητοβιομηχανία του Ντιτρόιτ, που εργάσθηκε στη συνέχεια, ουδείς συμμερίσθηκε τις επαναστατικές ιδέες του Φορντ που άλλαξαν τη ζωή όλων των ανθρώπων στον εικοστό αιώνα.

Μοντέλο 1909

Μέχρι την εμφάνιση του Φορντ, οι εταιρείες κατασκεύαζαν τα αυτοκίνητα ως χειροποίητα προϊόντα: μία μικρή ομάδα εργατών αναλάμβανε την κατασκευή ενός αυτοκινήτου κάθε φορά, συναρμολογώντας ένα προς ένα τα εξαρτήματα από τα οποία απαρτιζόταν το όχημα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα εξαρτήματα ήταν και αυτά, σε μεγάλο βαθμό, χειροποίητης κατασκευής. Όπως κάθε χειροποίητο αντικείμενο, τα αυτοκίνητα εκείνα είχαν υψηλό κόστος κατασκευής αλλά και συντήρησης, καθώς απαιτούσαν ιδιαίτερο χειρισμό κατά την οδήγηση και την επισκευή. Αρχικά, χρησιμοποιούνταν, κυρίως, από έναν επαγγελματία σοφέρ, για μικρές

Γραμμή παραγωγής, 1913

Η φανταστική γραμμή παραγωγής, όπως την φαντάσθηκε ο Τσάρλι Τσάπλιν στους "Μοντέρνους Καιρούς"

Η πραγματική γραμμή παραγωγής

αποστάσεις και σε περιποιημένους δρόμους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες εθεωρούντο είδος εξαιρετικής πολυτέλειας.

Ο δαιμόνιος μηχανικός Χένρι Φορντ συνέλαβε την ιδέα ότι θα μπορούσε να κατασκευαστεί ένας τύπος αυτοκινήτου που θα εξυπηρετούσε τις πραγματικές ανάγκες μίας ευρύτερης ομάδας ανθρώπων. Εστίασε το ενδιαφέρον του σε μία απλή εξίσωση με τέσσερα μέρη: απλή, τυποποιημένη κατασκευή = πρακτική χρήση για τον χρήστη αλλά και μαζική παραγωγή για τον κατασκευαστή = χαμηλό κόστος = αύξηση των πωλήσεων. Κύρια προϋπόθεση ήταν το χαμηλό κόστος, το οποίο μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από τη μαζική παραγωγική διαδικασία. Το 1903 επιχείρησε να εφαρμόσει την ιδέα του ιδρύοντας την «Ford Motor Company».

Ήδη σε άλλους κλάδους είχε αρχίσει να εφαρμόζεται η ιδέα της μαζικής παραγωγής, είτε με την έννοια της τυποποίησης των εξαρτημάτων είτε με την έννοια της γραμμής παραγωγής. Ο Φορντ αξιοποίησε όλη την υπάρχουσα εμπειρία για να δημιουργήσει τη δική του μέθοδο. Το 1908 παρήγαγε το θρυλικό Model T, το οποίο απαρτιζόταν από τμήματα τυποποιημένης κατασκευής και έβγαινε στην αγορά απολύτως ομοιόμορφο. Έτσι, απλοποίησε και επιτάχυνε τη διαδικασία της παραγωγής και μπόρεσε να χαμηλώσει το κόστος, όχι όμως στο βαθμό που επιθυμούσε.

Η ουσιαστική μείωση του κόστους επήλθε από την αύξηση της παραγωγής και των πωλήσεων. Το 1913 επινόησε την κινούμενη ταινία παραγωγής, που αργότερα σατίρισε παραστατικά ο Τσάρλι Τσάπλιν. Η κινούμενη ταινία σήμαινε ότι ο εργάτης έπρεπε να καταβάλει πολύ μεγαλύτερη προσοχή και να εργάζεται με συγκεκριμένη ταχύτητα. Για το λόγο αυτό, ο Φορντ διπλασίασε τους μισθούς και μείωσε τις ώρες εργασίας. Για το χρόνο με τον οποίον έπρεπε να κινείται η ταινία συμβουλεύτηκε το διάσημο Φρέντεριк Τέιλορ, που είχε εισαγάγει πριν από μερικά χρόνια την επιστημονική εφαρμογή της εργονομίας στην παραγωγή (τεϊλορισμός).

Έτσι, το αυτοκίνητο με την επωνυμία Model T άρχισε να παράγεται με πολύ χαμηλό κόστος (ώστε να μπορούν να το αγοράσουν ακόμη και οι εργάτες του Φορντ) και σε τεράστιες ποσότητες. Το 1910 το κόστος κατασκευής του αυτοκινήτου ήταν 850 δολάρια, ενώ το 1916 είχε μειωθεί σε 360 δολάρια. Φυσικά, ανάλογα είχε μειωθεί και η τιμή πώλησης στην αγορά.

Επιπλέον, το Model T ήταν το πρώτο αυτοκίνητο που είχε σχεδιαστεί με κριτήριο την απλότητα και την πρακτικότητα. Στόχος του ήταν να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε στην καθημερινή του ζωή ένας ορθολογιστής επιχειρηματίας ή ένας μεσοαστός. Τέλος, καθώς ήταν κατασκευασμένο από τυποποιημένα τμήματα, που εύκολα μπορούσαν να αντικατασταθούν, είχε χαμηλό κόστος επισκευής και συντήρησης.

Η χρήση των αυτοκινήτων στην Αμερική αυξήθηκε κατακόρυφα. Ενώ το 1908 λιγότερο από 200.000 άνθρωποι ήταν ιδιοκτήτες αυτοκινήτου, το 1913 250.000 άνθρωποι ήταν ιδιοκτήτες ενός

Μοντέλο 1911

Model T. Μέχρι το 1927, που η παραγωγή του Model T διακόπηκε, είχε πουλήσει 15.000.000 κομμάτια.

Παραθέτουμε παρακάτω το δισέλιδο κείμενο του αξιοσέβαστου επιχειρηματία της Θεσσαλονίκης, όπως διασώθηκε από μέλη της οικογένειάς του.

Βιβλιογραφία

John Heskett, *Industrial Design* (London: Thames and Hudson, 1987).

Siegfried Giedion, *Mechanization takes Command* (New York: Oxford University Press, 1948).

Επίσκεψη στον FORD

Ντητρόιτ, 11 Μαΐου

Είχα συναντήσει τρεις ή τέσσερις φορές τον γέρο-Φορδ (τον Χένρι), τότε που ανακατευόμουν με υποθέσεις. Τη φορά αυτή, όμως, θέλησα να του κάνω μια επίσκεψη ιδιαίτερη και «αφιλοκερδή».

Τον βρήκα εύθυμο και ζωηρό και ασφαλώς διατεθειμένο για συζήτηση και εκμυστηρεύσεις.

«Ξέρετε», μου είπε, «ότι εδώ δεν πρόκειται να αναπτύξωμε καμμιά βιομηχανία, αλλά να επιχειρήσωμε ένα πλατύ διανοητικό και πολιτικό πείραμα. Κανείς δεν μπόρεσε να καταλάβη τις μυστικές αρχές της δραστηριότητάς μου. Κι όμως είναι κάτι πολύ απλό· ανάγεται στα παρακάτω: τέσσαρα Μείον, τέσσαρα Συν, και οι σχέσεις αυτών των παραγόντων. Τα τέσσαρα Μείον είναι: ελάττωσις ανάλογη του αριθμού των εργατών: ελάττωσις του χρόνου κατασκευής της κάθε προς πώλησιν μονάδος: ελάττωσις του αριθμού των τύπων των υπό κατασκευήν αντικειμένων και τελικά ελάττωσις προοδευτική των τιμών της πωλήσεως.

»Τα τέσσαρα Συν, σε στενή πάντα σχέση με τα τέσσαρα Μείον, είναι: αύξησις των μηχανών και συσκευών και σύγχρονη ελάττωσις της χειροναχτικής εργασίας: απεριόριστη αύξησις της ημερησίας και ετησίας παραγωγής: αύξησις της μηχανικής τελειότητος των παραγομένων προϊόντων: αύξησις των ημερομισθίων και αμοιβών.

Ένα κοινό πνεύμα και επιπόλαιο θα μπορούσε να νομίση ότι οι οχτώ αυτοί σκοποί έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους, αλλά εσείς, πρακτικός άνθρωπος, ασφαλώς θα διακρίνετε την απόλυτη αρμονία.

»Αυξάνοντας την ποσότητα και την απόδοση των μηχανών, μειώνω τον αριθμό των εργατών: λιγοστεύοντας τον απαραίτητο χρόνο για την κατασκευή ενός αντικειμένου, κατασκευάζω την ημέρα ένα πολύ μεγαλύτερο αριθμό: ο περιορισμός των «τύπων» και αναγκαστική παραίτηση των καταναλωτών από τα ιδιαίτερα γούστα τους έχει για συνέπειες την αύξηση της παραγωγής και τη μείωση των εξόδων παραγωγής: τέλος, με το να κατεβάζω τις τιμές και να υψώνω τους μισθούς, αυξάνω τον αριθμό αυτόν που μπορούν ν' αγοράσουν και συγχρόνως την ικανότητά τους ν' αγοράσουν: μπορώ έτσι χωρίς κίνδυνο να αυξήσω την παραγωγή μου.

Διαφημίσεις αυτοκινήτων Φορντ της δεκαετίας του 1950

Αν τα αυτοκίνητα ήταν ακριβά και αυτοί που εξαρτώνται από μένα κέρδιζαν λίγο, οι τελευταίοι αυτοί θα αγόραζαν λίγο: καλή πληρωμή, φθηνή πώλησις κι έτσι όλοι γίνονται πελάτες μου. Το μυστικό του πλουτισμού είναι να πληρώνη κανείς σαν σπάταλος και να πωλή σαν να βρίσκεται στα πρόθυρα της χρεωκοπίας. Αυτή η παραδοξολογία που τρομάζει τους δειλούς, είναι το μυστικό της περιουσίας μου.

»Για να επανέλθωμε στις οχτώ μου αρχές, μπορούμε να συμπεράνωμε ότι το μεγαλύτερο ιδανικό θα είναι το παρακάτω: η κατασκευή χωρίς κανένα εργάτη, ενός πάντα αυξανομένου αριθμού αντικειμένων που δεν θα κοστίζουν σχεδόν τίποτα. Παραδέχομαι ότι θα χρειασθούν ακόμη μερικές δεκαετίες ως ότου επιτευχθή αυτό το ιδανικό: είμαι ουτοπιστής, αλλά όχι τρελός. Όμως δεν παύω να ετοιμάζομαι γι' αυτό το γεγονός. Άρχισα μάλιστα να κατασκευάζω, εδώ στο Ντητρόιτ, ένα νέο εργοστάσιο που θα ονομασθή: «Το Μοναχικόν». Ένα κόσμημα, ένα όνειρο, ένα θαύμα: το εργοστάσιο όπου δεν θα υπάρχει ποτέ κανείς. Όταν θα τελειώση η κατασκευή του και θα τοποθετηθούν τα νέου τύπου μηχανήματα-μερικά εντελώς νέα βρίσκονται σήμερα υπό κατασκευήν-δεν θα υπάρχη πια ανάγκη εργατών. Κατ' αραιά χρονικά διαστήματα ένας μηχανικός θα κάνη μια σύντομη επίσκεψη στο «Μοναχικόν», θα κινητοποιή μερικά μηχανήματα και θα φεύγη. Οι μηχανές θα τα κάνουν όλα μόνες τους, και θα εργάζονται όχι μόνον την μέρα σαν τους εργάτες, αλλά και τη νύχτα ολόκληρη και τις Κυριακές και τις εορτές, γιατί κανείς νόμος του Μίτσιγκαν δεν απαγορεύη στα μοτέρ και τους τροχούς να εργάζονται στις εορτές. Κάθε βράδυ ένα ηλεκτρικό τραίνο θα μεταφέρη αυτομάτως στις αποθήκες τις χιλιάδες των αυτοκινήτων και των αεροπλάνων που θα κατασκευάζη το «Μοναχικόν». Μετά από είκοσι χρόνια όλα μου τα εργοστάσια θα είναι όμοια με αυτό και θα μπορώ να δίνω στο εμπόριο εκατομμύρια μηχανών κάθε μήνα, χωρίς να έχω άλλο προσωπικό από μερικές δεκάδες τεχνικών, αποθηκαρίων και λογιστών.

«Η ιδέα σας είναι μεγαλοφυής», του είπα, «και το σύστημα θα ήταν υπέροχο, αν δεν υπήρχε μια δυσκολία: ποιος θα αγοράση τα εκατομμύρια των αυτοκινήτων, των αεροπλάνων και των τρακτέρ; Αν καταργήσετε τα εργατικά σωματεία, θα ελαττώσετε έτσι τον αριθμό των αγοραστών».

Ο Φορδ πήρε ένα εγκάρδιο χαμόγελο που έκανε το ωραίο γέρικο πρόσωπό του να λάμψη.

«Το σκέφθηκα κι εγώ», μου είπε. «Θα κατασκευάσω τόσες μηχανές και σε τόσο ευτελείς τιμές, που κανένα άλλο εργοστάσιο δεν θα μπορέση να με συναγωνισθή. Τα δικά μου εργοστάσια θα τροφοδοτούν τις πέντε ηπείρους. Σκεφθήτε ότι σε πολλές χώρες το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο δεν είναι ακόμη σε κοινή χρήση: με τη δύναμη της δημοσιότητος και του τραπεζικού ελέγχου θα εξαναγκάσωμε όλους τους λαούς να τα χρησιμοποιήσουν. Έχω απεριόριστες πρακτικές διεξόδους».

Απεργία στο Σαν Φρανσίσκο, 1934

«Αλλά, συγγνώμην. Αν η μέθοδός σας εξουδετερώση, κατά μέγα μέρος, τις βιομηχανίες των άλλων χωρών, που θα βρουν αυτές τα απαραίτητα χρήματα για ν' αγοράσουν τις μηχανές σας;».

«Μην ανησυχείτε», μου είπε ο Φορδ. «Οι ξένοι πελάτες θα μας πληρώσουν με αντικείμενα των προγόνων τους που τέτοια δεν μπορούν να κατασκευάσουν τα εργοστάσιά μας: με ζωγραφικούς πίνακες, αγάλματα, κοσμήματα, χαλιά, βιβλία και αρχαία έπιπλα, ιστορικά κειμήλια, χειρόγραφα και αυτόγραφα: και τόσα άλλα μοναδικά πράγματα που δεν μπορούμε εμείς με τις μηχανές μας να παράγωμε. Υπάρχουν ακόμη στην Ασία και στην Ευρώπη συλλογές δημόσιες και ιδιωτικές με αμίμητους θησαυρούς που έχουν συγκεντρώσει εκεί αιώνες πολιτισμού. Μεταξύ των Ευρωπαίων και των Ασιατών αυξάνει κάθε μέρα η μανία της κατοχής των πιο μοντέρνων μηχανικών συσκευών, ενώ συνεχώς μειώνεται η αφοσίωσή τους για τα λείψανα των αρχαίων πολιτισμών. Γλήγορα θα έλθη η στιγμή που θα αναγκασθούν να μας δώσουν τους Ρέμπραντ και τους Ραφαήλ και τους Βελάσκουεθ και τους Χολμπέιν και τις Βίβλους της Μαγεντίας και τα αρχαία κείμενα του Ομήρου και τα κοσμήματα του Μπενβενούτο Τσελλίνι και τα αγάλματα του Φειδία, για ν' αποκτήσουν μερικές χιλιάδες αμάξια και μοτέρ. Κι έτσι στο μέλλον, για να δη κανείς την εικόνα των παλαιών πολιτισμών, θα πρέπη να έλθη στις Ηνωμένες Πολιτείες και αυτό έχει ένα επί πλέον πλεονέκτημα, ότι θα ευνοήση και τις τουριστικές βιομηχανίες.

»Εξάλλου οι τιμές μου, με την ελάττωση των εξόδων παραγωγής, θα είναι καταπληκτικά χαμηλές: τόσο που και τα φτωχότερα ακόμη έθνη θα μπορούν να αγοράσουν τα εκδρομικά αεροπλάνα και τα οικογενειακά αυτοκίνητα. Εγώ, όπως ξέρετε, δεν ζητώ τα πλούτη. Μόνον οι μικροβιομήχανοι έχουν το κέρδος για αντικειμενικό σκοπό. Τι να τα κάνω τα δισεκατομμύρια; Αν έρχονται, δεν φταίω εγώ, είναι ο καρπός του αλτρουιστικού και ανθρωπιστικού συστήματος που εφαρμόζω. Προσωπικά, ζω σαν ασκητής: τρία δολλάρια την ημέρα μου φθάνουν για τροφή και ενδυμασία. Είμαι ένας μύστης αφιλοκερδής, ένας μύστης της παραγωγής και της πωλήσεως: τα υπερβολικά κέρδη μ' ενοχλούν και μόνον η φορολογία κερδίζει από αυτά. Η φιλοδοξία μου έχει σκοπό επιστημονικό και ανθρωπιστικό: είναι η θρησκεία της αδιάκοπης κινήσεως, της απεριόριστης παραγωγής, της μηχανής που κυριαρχεί και ελευθερώνει. Όταν ο καθένας θα μπορή να έχη το αεροπλάνο του και να εργάζεται μία ώρα την ημέρα, τότε θα είμαι κι εγώ ένας από τους προφήτες και οι άνθρωποι θα με λατρεύουν σαν τον αληθινό μεσία τους. Και τώρα, φίλε μου Gog*, θα πάρετε ένα ντρινκ; Είναι αλήθεια ότι στα κρυφά είσθε γερό ποτήρι ή σας έχουν συκοφαντήσει;».

Ποτέ δεν ήπια ένα τόσο τέλειο γουίσκυ και δεν μίλησα μ' ένα τόσο βαθύ άνθρωπο.

Δεν θα ξεχάσω εύκολα την διαμονή μου στο Ντητρόιτ.

* Το υποκοριστικό του Βασίλη Κράλλη

Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Θεσσαλονίκης

Θεοδοσης Τσιρωνης

ΕΠΙΔΟΞΟΙ ΕΘΝΟΣΩΤΗΡΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ (1925-1934)*

Στόχος της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση ορισμένων πτυχών της πολιτικής, υπό την ευρεία της έννοια, συμπεριφοράς ενός τμήματος των κατοίκων της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Θα αναζητηθούν τα αίτια και οι επιδιώξεις που ωθούν αυτούς τους κατοίκους της Θεσσαλονίκης να συγκροτήσουν δύο οργανωμένες ομάδες που θέτουν ως φιλοδοξία τους, η κάθε μία

* Το άρθρο αυτό παρουσιάστηκε σε πρώτη μορφή στο ΚΓ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, που έλαβε χώρα στη Θεσσαλονίκη, τον Μάιο του 2002. Αφιερώνεται στη μνήμη της δασκάλας μου, Έλλης Σκοπετέα.

από αυτές, την «σωτηρία του Έθνους». Στο σημείο αυτό τίθενται ορισμένα ερωτήματα που σχετίζονται με την σύνθεση των ομάδων αυτών, τις συγκυρίες που ευνόησαν την εμφάνισή τους, την οργανωτική τους δομή, την ιδεολογία τους, τα συμφέροντα που καλούνται να προασπίσουν, ακόμα και τη σημειολογία, όπως αυτή διαφαίνεται από τα σύμβολα που έχει επιλέξει η κάθε ομάδα πολιτών για να τους εκφράσει· πρόκειται για ερωτήματα, στα οποία θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε.

Το αρχειακό υλικό, στο οποίο έχει στηριχθεί η έρευνα, αποτελούν τα επικυρωμένα καταστατικά των αναγνωρισμένων σωματείων που βρίσκονται κατατεθειμένα στο Αρχείο του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης.[1] Η προσφορά των καταστατικών στην ιστορική έρευνα είναι σημαντική, καθώς μας παρέχουν πλήθος πληροφοριών· παρά την αναμενόμενη ομοιομορφία στη δομή που τους επιβάλλει ο Νόμος 281/1914 «περί Σωματείων», διαφαίνονται οι προθέσεις και οι σκοπιμότητες που εξυπηρετεί η ίδρυση του κάθε σωματείου, όπως και η ιδεολογική τοποθέτηση των συντακτών των καταστατικών.

Η πρώτη από τις δύο οργανώσεις έχει τη νομική υπόσταση ενός αλληλοβοηθητικού σωματείου, αυτοπροσδιορίζεται ως «Εθνική», φέρει τον τίτλο «Λεγεώνες Εθνικής Σωτηρίας»[2] και έχει ως έδρα της την πόλη της Θεσσαλονίκης. Το πρώτο άρθρο του καταστατικού της αναφέρει τους εξής σκοπούς: α) «την αναπτέρωσιν του εθνικού και θρησκευτικού φρονήματος», β) «την καταπολέμησιν του κομουνισμού», γ) «την υπεράσπισιν του κεφαλαίου», δ) «την εξυγείανσιν των εργατικών τάξεων» και ε) «την αμοιβαίαν υποστήριξιν των μελών».

Με συνοπτικότερο τρόπο αναφέρονται οι στόχοι της «Εθνικής Οργάνωσης» στην ιδρυτική συνέλευση των μελών της, όπου από τους πέντε προαναφερθέντες στόχους γίνεται αναφορά μόνο στην καταπολέμιση του κομουνισμού και την εξύψωση του εθνικού γοήτρου.[3]

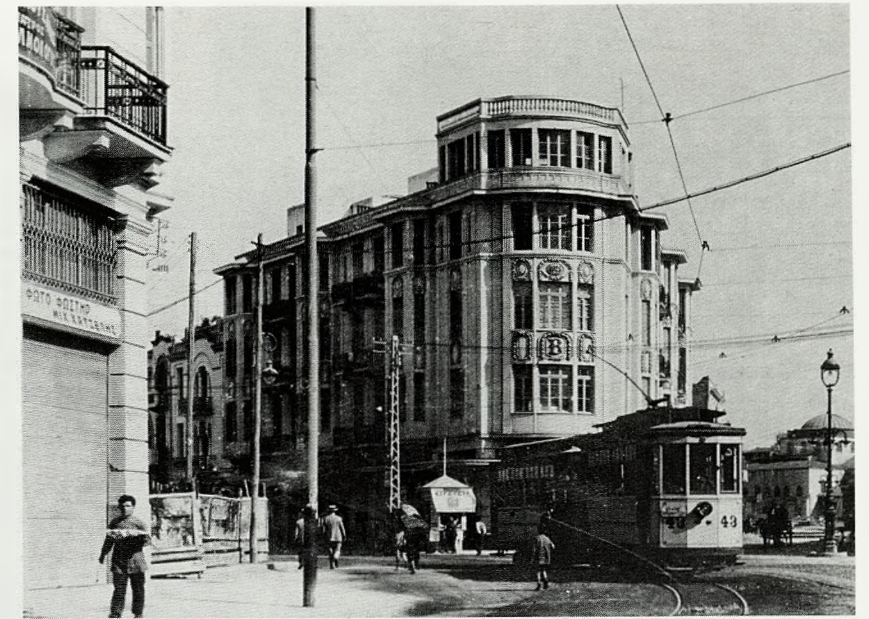
Τα μέσα με τα οποία η οργάνωση αυτή επιδιώκει την υλοποίηση των στόχων της χωρίζονται σε δύο ενότητες: αρχικά, είναι η δημοσιοποίηση και η ευρύτερη προβολή των δράσεών της, που θα επιτευχθεί με διαλέξεις, δημόσιες συγκεντρώσεις και συζητήσεις, ομαδικές εκδηλώσεις και εκδόσεις, όπως και με την απόκτηση δημοσιογραφικού οργάνου· δεύτερον, η ενίσχυση των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων, η οποία «μεταφράζεται» σε ίδρυση ιατρείων και φαρμακείων για την περίθαλψή τους και σε εξεύρεση εργασίας για τους ανέργους.

Προϋπόθεση για να εγγραφεί κάποιος ως μέλος της οργάνωσης είναι να είναι ενήλικος και να αποδέχεται όσα ορίζει το πρώτο άρθρο του καταστατικού. Δεν τίθενται περιορισμοί υπηκοότητας ή φύλου, απαγορεύεται, ωστόσο, κατηγορηματικά στο υποψήφιο μέλος να είναι παράλληλα μέλος σε κάποιο από τα τότε υπάρχοντα πολιτικά κόμματα.

1. Την ίδρυση και τους όρους λειτουργίας των σωματείων καθόρισε με συστηματικό τρόπο ο Νόμος 281 της 21/25 Ιουνίου 1914 «περί Σωματείων». Το Νόμο 281/1914, την εισηγητική του έκθεση και όλους τους μεταγενέστερους νόμους που τον τροποποιούν βλ. στο έργο *Γενική Κωδικοποίησις Ολοκλήρου της Ισχυούσης Ελληνικής Νομοθεσίας από της Συστάσεως του Ελληνικού Κράτους μέχρι Σήμερον 1921-1933*, τ. Θ', έτη 1914-1915, Εκδοτικός Οίκος Ζαχαροπούλου, Αθήνα χ.χ., σ. 624-662. Για δύο διαφορετικές αξιολογήσεις αυτού του Νόμου βλ. Σταύρος Μουδόπουλος, «Ο Νόμος 281/1914 για τα επαγγελματικά σωματεία και η επίδρασή του στην εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος», στο Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος – Χρήστος Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζέλος και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988, σ. 225-253 και Κώστας Φουντανόπουλος, «Η γλώσσα του συνδικαλισμού. Τα καταστατικά των εργατικών σωματείων της Θεσσαλονίκης (1914-1936): Ιστορική και γλωσσολογική προσέγγιση», *Τα Ιστορικά*, τ. 10, τχ. 18-19, Ιούνιος – Δεκέμβριος 1993, σ. 205-226.

2. Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης (στο εξής: Π.Θ.), 684/1925.

3. *Ό.π.*

Το σωματείο διοικεί πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, αποτελούμενο από τους διευθυντές των τριών γραφείων (πολιτικού, προπαγάνδας και επαρχιών), τον γενικό γραμματέα και τον ταμία. Στο καταστατικό καθορίζονται η λειτουργία και οι αρμοδιότητες της γενικής συνέλευσης των μελών και της εικοσαμελούς συμβουλευτικής επιτροπής. Προβλέπεται, επίσης, η δυνατότητα ίδρυσης ξεχωριστών τμημάτων, είτε κατά επάγγελμα είτε κατά συνοικία. Με λεπτομερέστερο τρόπο θα καθοριζόταν η οργάνωση του σωματείου από ένα μελλοντικό εσωτερικό κανονισμό, που θα ψήφιζε το Διοικητικό Συμβούλιο, είκοσι μέρες μετά την επικύρωση του καταστατικού από το αρμόδιο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης.

Η σφραγίδα θα είναι κυκλική και σ' αυτήν θα αναγράφεται ο τίτλος του σωματείου, το έτος ίδρυσης και στο κέντρο της θα απεικονίζεται ένας ένοπλος εύζωνας. Ως σημαία του ορίζεται η εθνική ελληνική σημαία της ξηράς με ολόγραφη την ονομασία του.[4]

Τα ιδρυτικά μέλη (όλοι άρρενες) είναι δεκατέσσερα, από τα οποία ένας Ισραηλίτης. Από τα πέντε μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, ο πρόεδρος ήταν βιομήχανος και οι υπόλοιποι, πλην του ισραηλίτη οδοντίατρου Αλφόνσου Βιτάλ, είχαν κάποια σχέση με τον κλάδο του εμπορίου (ένας έμπορος, ένας παραγγελιοδόχος και ένας εκτελωνιστής). Τέλος, όλοι κατοικούσαν στο κέντρο του αστικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης.[5]

Η παρουσία της οργάνωσης «Λεγεώνες Εθνικής Σωτηρίας» συμπίπτει χρονικά με την επικράτηση από τον Ιούνιο του 1925 του δικτατορικού καθεστώτος του Θεόδωρου Πάγκαλου· ενός καθεστώτος, το οποίο, σύμφωνα με την άποψη των ερευνητών, είτε δανειζόταν αρκετά στοιχεία από τον «μουσολινικό» φασισμό, είτε οδηγήθηκε σε επικίνδυνα ανοίγματα προς τη φασιστική Ιταλία.[6] Ακόμη και η επιλογή του όρου «Λεγεώνες» παραπέμπει στην ιδεολογική χρήση του αυτοκρατορικού ρωμαϊκού παρελθόντος από το ιταλικό φασιστικό καθεστώς. Τα μέλη αυτού του συλλόγου «στρατεύονται» σ' αυτές τις «Λεγεώνες», με επιδίωξη την «σωτηρία» του έθνους. Κυρίαρχη είναι η αντίληψη ότι το έθνος βρίσκεται σε κρίση, από την οποία κινδυνεύει και, επομένως, καθίσταται απαραίτητη η επέμβαση αυτών των αυτόκλητων «Σωτήρων». Προφανώς, πιστεύουν ότι το εθνικό γόητρο χρήζει ανύψωσης, ένα όραμα το οποίο και

4. *Ό.π.*

5. *Ό.π.*

6. Τις εκτιμήσεις αυτές διατυπώνουν αντίστοιχα ο Στρατής Σωμερίτης, *Η Μεγάλη Καμπή. Μαρτυρίες – Αναμνήσεις 1924-1974. Μέρος πρώτο. Από τη Δημοκρατία στο Φασισμό 1924-1941*, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα 1975, σ. 62 και ο Ιωάννης Στεφανίδης, « Η εξωτερική πολιτική "εκτός ελέγχου"», *Ε-Ιστορικά*, τχ. 130, 18 Απριλίου 2002, σ. 16.

ο ίδιος ο Πάγκαλος θεωρούσε ότι θα πετύχαινε με την άσκηση της εξωτερικής του πολιτικής.[7]

Ο αντικομουνιστικός χαρακτήρας είναι σαφέστατος στο πρώτο άρθρο του καταστατικού των «Λεγεώνων Εθνικής Σωτηρίας». Στη Θεσσαλονίκη, πριν από την εμφάνιση της συγκεκριμένης οργάνωσης, έχουν ήδη εντοπισθεί οκτώ άλλοι φορείς με καταστατικούς σκοπούς αντικομουνιστικούς. Από αυτούς, τρεις είναι εργατικοί - συνδικαλιστικοί (ο «Εργατικός και Επαγγελματικός Σύνδεσμος Ποντίων», το «Σωματείον Προσφύγων Μυλεργατών Μακεδονίας η Δήμητρα» και το «Εθνικό Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης»), δύο έχουν πολιτική χροιά (η «Εθνική Δημοκρατική Νεολαία Μακεδονίας» και το «Εθνικό Πολιτικό Κέντρο Μακεδονίας») και τρεις είναι ενώσεις εφέδρων πολεμιστών και αναπήρων πολέμου (ο «Σύνδεσμος Εφέδρων Αξιωματικών Μακεδονίας», ο «Σύλλογος Αγωνιστών Παύλος Μελάς» και ο «Σύνδεσμος Αναπήρων Πολέμου Θεσσαλονίκης»).[8] Ο αντικομουνισμός, δηλαδή, έχει καταστήσει ήδη εμφανή τη παρουσία του στη Θεσσαλονίκη, σε μία περιοχή δηλαδή ευαίσθητη στα κηρύγματά του, ιδιαίτερα κατόπιν του τρίτου έκτακτου συνεδρίου του Κ.Κ.Ε. (26/11-03/12/1924), που διακήρυττε την επιδίωξη του Κομουνιστικού Κόμματος για τη δημιουργία «ενωμένης και ανεξάρτητης» Μακεδονίας και Θράκης.[9]

Οι «Λεγεώνες Εθνικής Σωτηρίας» δίνουν ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο στη τόνωση του εθνικού φρονήματος, αλλά και στην προάσπιση του κεφαλαίου. Μ' αυτόν τον τρόπο, αποκτούν ένα ταξικό προσανατολισμό, ενώ εμμέσως αναγνωρίζουν τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας. Τα τέσσερα από τα πέντε, άλλωστε, μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, για τα οποία διαθέτουμε τα περισσότερα στοιχεία, ανήκουν στην ανώτερη αστική τάξη

7. Χαρακτηριστικό παράδειγμα άσκησης πυγμής στην εξωτερική πολιτική αποτελεί το ελληνο-βουλγαρικό επεισόδιο, τον Οκτώβριο του 1925.

8. Βλ. Π.Θ. 623/1925, 493/1924, 436/1923, 598/1925, 643/1925 και Alexandros Dagas, *Les changements sociaux et le mouvement ouvrier dans la region de Salonique, 1918-1928 : Le cas des travailleurs dans l' industrie du tabac* (υπό έκδοση).

9. Βλ. Αλέκος Παπαναγιώτου, *Το Μακεδονικό Ζήτημα και το Βαλκανικό Κομουνιστικό Κίνημα 1918 – 1939*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σ. 73-74, 96 και Αλέξανδρος Δάγκας – Γιώργος Λεοντιάδης, *Κομιντέρν και Μακεδονικό Ζήτημα. Το ελληνικό παρασκήνιο 1924*, Τροχαλία, 1997. Βλ. και την ορθότατη, κατ'εμέ, εκτίμηση του Ι. Κορδάτου, ο οποίος, αντιδρώντας στη σχετική απόφαση του Κ.Κ.Ε., διακήρυσσε πως «ρίχνοντας το σύνθημα του Μακεδονικού, θα δημιουργήσουμε φασίστες».

και σχετίζονται άμεσα με την εμπορευματική οικονομία και την παραγωγή, τη διακίνηση και κατανάλωση των αγαθών.[10] Η οργάνωση υιοθετεί μία πατερναλιστική πολιτική απέναντι στην εργατική τάξη, την οποία θεωρεί ότι οφείλει να εξυγιάνει. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αναγνώριση, έστω και με πλάγιο τρόπο, των αιτιών που ωθούν την εργατική τάξη στην πολιτική και κοινωνική ριζοσπαστικοποίηση που εξέφραζε τότε το κομουνιστικό κίνημα· αυτά ήταν η υψηλή ανεργία, η έλλειψη ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης και η αποτελεσματικότητα της κομουνιστικής προπαγάνδας.

Από το καταστατικό διαχέεται η φοβία των συντακτών του απέναντι στη δυναμική του κομουνιστικού κινήματος ως φορέα ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος και των θεσμών που το υποστηρίζουν, δηλαδή της εθνικής ιδεολογίας και του θρησκευτικού φρονήματος· μία φοβία, η οποία, αν και διογκωμένη ως προς το πραγματικό μέγεθος της «απειλής», φαίνεται να είναι ειλικρινής[11] στη σκέψη των μελών της υπό μελέτη οργάνωσης.

Μία ακόμη παράμετρος η οποία θα έπρεπε να επισημανθεί είναι η απουσία οποιασδήποτε αντισημιτικής αιχμής, στοιχείο που δεν είναι ιδιαίτερα σύνηθες, αν αναλογισθεί, μάλιστα, κανείς την διαδεδομένη σύζευξη της αντικομουνιστικής και αντισημιτικής ρητορείας.[12] Αυτό γίνεται αντιληπτό από δύο στοιχεία: α) την παρουσία του ισραηλίτη οδοντιάτρου Αλφόνσου Βιτάλ στο Διοικητικό Συμβούλιο και β) την απουσία οποιωνδήποτε περιορισμών (δηλαδή, της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής και της θρησκευτικής συνείδησης) για την εγγραφή των νέων μελών, την ίδια στιγμή που απαγορεύεται, όμως, σ'αυτούς κατηγορηματικά να είναι μέλη οποιουδήποτε κομματικού φορέα.[13]

Τέλος, η επιλογή των συμβόλων του ένοπλου εύζωνα και της εθνικής σημαίας ξηράς παραπέμπουν στις εφεδροπολεμικές οργανώσεις και το φαινόμενο των επιστράτων, το οποίο έχει χαρακτηριστεί πρωτο-φασιστικό και παρουσιάζει ομοιότητες με άλλα φασιστικά ευρωπαϊκά κινήματα.[14]

10. Σχετικά με τις παραγωγικές δυνάμεις στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου, βλ. Αλέξανδρος Δάγκας, *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης. Οικονομική δομή και κοινωνικός καταμερισμός εργασίας 1912-1940*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 169-361.

11. Βλ. Ρούσσος Σ. Κούνδουρος, *Η ασφάλεια του καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι. Εκτοπίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα 1924-1974*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1978, σ.83, ο οποίος υποστηρίζει ότι: «το ιδεολογικό κενό που εμφανίστηκε με την Μικρασιατική καταστροφή και την αίσθηση του οριστικού καταποντισμού της Μεγάλης Ιδέας συνετέλεσε στην αναζήτηση νέας συσπειρωτικής ιδεολογίας και υποβοήθησε στο γάντζωμα του αντικομουνισμού σαν κυρίαρχης ιδεολογίας».

12. Βλ. Ιωάννης Κακουλίδης, «Αντικομουνισμός και Αντισημιτισμός», *ΚΒ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 2001 (αδημοσίευτη ανακοίνωση). Αξίζει να σημειωθεί και η παρουσία τριάντα τριών μεγαλοαστών Ισραηλιτών, κατοίκων της Θεσσαλονίκης, στο φιλοφασιστικό σωματείο «Casa degli Italiani» («Οίκος των Ιταλών»), που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το έτος 1928. Το καταστατικό του σωματείου βλ. στο Π.Θ. 968/1928.

13. Π.Θ. 684/1925.

14. Βλ. Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Εθνικός Διχασμός και Μαζική Οργάνωση. Ι. Οι Επίστρατοι του 1916*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.

Τον Απρίλιο του 1934, εννέα σχεδόν χρόνια μετά από την ίδρυση των «Λεγεώνων Εθνικής Σωτηρίας», εμφανίζεται στο προσκήνιο το σωματείο «Οργάνωσις Ελλήνων Εθνικιστών Εθνικής Σωτηρίας».[15]

Η δεύτερη αυτή οργάνωση, αρκετά πιο ελληνοπρεπής στον τίτλο της, καθιστά σαφή την αντίληψη των ιδρυτών της πως το Έθνος χρήζει, ακόμη και μετά από τα εννέα αυτά χρόνια, «σωτηρίας», που προφανώς δεν επιτεύχθηκε από τη δράση των «Λεγεώνων».

Καταστατικοί σκοποί της τίθενται: α) «η εξύψωσις του εθνικού φρονήματος» και β) «η αμοιβαία υποστήριξις των αποτελούντων αυτήν μελών». Παράλληλα, «η Οργάνωσις θέλει καταβάλλη πάσαν δυνατήν προσπάθειαν προς συσσωμάτωσιν και συσπείρωσιν όλων των υλικών και δημιουργικών στοιχείων της χώρας». Μέλη της μπορούν να εγγραφούν μόνον οι ενήλικοι έλληνες πολίτες και χριστιανοί, ως προς το θρήσκευμα. Ως ποινές διαγραφής των τακτικών μελών προβάλλονται (και κατά μία έννοια, εξισώνονται ως προς την βαρύτητά τους) η εξαμηνιαία καθυστέρηση της μηνιαίας συνδρομής τους και η διαγωγή τους, όταν έρχεται σε αντίθεση προς τις ηθικές αρχές της οργάνωσης (δίχως, ωστόσο, να διευκρινίζεται με σαφήνεια ποιος είναι αυτός ο ηθικός κώδικας).

Οι ιδρυτές αυτού του σωματείου σχεδίαζαν να οργανώσουν χορούς, διαλέξεις και εκδρομές[16] δραστηριότητες, από τις οποίες υπήρχε η προσδοκία της αύξησης των εσόδων αλλά και της ευρύτερης δημοσιοποίησης της παρουσίας του σωματείου. Οι αισιόδοξες εκτιμήσεις τους για τη μελλοντική εξέλιξη της οργάνωσής τους διαφαίνονται και από την πρόβλεψη για το δικαίωμα ίδρυσης παραρτημάτων σε όλη την Ελλάδα.

Το σωματείο διοικείται από επταμελές συμβούλιο και διμελή εξελεγκτική επιτροπή. Τα δύο αυτά όργανα εκλέγονται από τη γενική συνέλευση των μελών και έχουν τριετή θητεία, ενώ οι γενικές συνελεύσεις συγκαλούνται μία φορά κατ' έτος. Στο καταστατικό, επίσης, ορίζεται με σαφήνεια ο τρόπος λειτουργίας όλων των οργάνων, όπως και τα καθήκοντα των μελών που τα απαρτίζουν.[17]

Ως έμβλημα έχει επιλεγεί ο «τεθλασμένος σταυρός ον φέρει η σημαία. Η σφραγίς φέρει εις το μέσον τον τεθλασμένον σταυρόν και πέριξ τον τίτλον της οργανώσεως και την έδραν αυτής», δηλαδή τη Θεσσαλονίκη. Στο ακροτελεύτιο άρθρο ορίζεται πως σε περίπτωση διάλυσης της οργάνωσης, η υπάρχουσα περιουσία περιέρχεται στο Ταμείο του Εθνικού Στόλου.

Από τα δέκα ιδρυτικά μέλη (όλοι άρρενες) οι οκτώ κατάγονται από τη Σμύρνη, ένας από την Κρήτη και μόνον ένας από τη Θεσσαλονίκη· όσον αφορά στα επαγγέλματά τους, τρεις είναι έμποροι, τέσσερις είναι ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι, ένας είναι ελεύθερος επαγγελματίας («κουρεύς»), ένας είναι δημοσιογράφος και ένας είναι ιατρός. Αν και στην πλειοψηφία τους είναι μικρασιάτες πρόσφυγες, πρόεδρος εξελέγη ο Κρητικός, στην καταγωγή, ιατρός Γραμματικάκης, στο ιατρείο του οποίου, επί της οδού Βασιλέως Ηρακλείου 49, πραγματοποιήθηκε η ιδρυτική συνέλευση. Δεν κατοικούν σε κάποιον από τους περιαστικούς αμιγείς προσφυγικούς συνοικισμούς και με εξαίρεση τον πρόεδρο, ο οποίος ήταν 45 ετών, όλοι οι υπόλοιποι είχαν ηλικία μεταξύ 32 και 42 ετών.[18] Μία περιοριστικού χαρακτήρα ρύθμιση που δεν απαντάται στις «Λεγεώνες Εθνικής Σωτηρίας» είναι εκείνη που δεν επιτρέπει στους μη χριστιανούς έλληνες πολίτες να εγγραφούν ως μέλη του σωματείου· γίνεται σχεδόν αμέσως αντιληπτό ότι στόχο της απαγόρευσης αυτής αποτελεί η πολυάριθμη εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Αυτό, βέβαια, μπορεί να ερμηνευτεί με βάση τη φιλοναζιστική ιδεολογική τοποθέτηση αυτού του σωματείου, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Το σωματείο «Οργάνωσις Ελλήνων Εθνικιστών Εθνικής Σωτηρίας» ήταν, λοιπόν, ένα αλληλοβοηθητικό σωματείο, του οποίου κύρια επιδίωξη ήταν η τόνωση του εθνικού φρονήματος. Ο στόχος αυτός φαίνεται ότι κινητοποίησε κατά κύριο λόγο τους σμυρνιούς πρόσφυγες, που βρίσκονταν πλέον εγκατεστημένοι στη Θεσσαλονίκη και προσπαθούσαν να ενσωματωθούν στην τοπική κοινωνία. Πρόσφυγες μικροαστοί οι οποίοι, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, είχαν αποτελέσει ως τότε τον εκλογικό κορμό της βενιζελικής παράταξης.[19] Ένα μέρος, λοιπόν, του προσφυγικού κόσμου, το οποίο έπαυε κάποτε να ελέγχεται από τους πολιτικούς μηχανισμούς των κομμάτων και δεν έβρισκε διέξοδο στα προβλήματα που το ταλάνιζαν μέσα από τους υπάρχοντες θεσμούς, κατέφευγε σε οργανώσεις, όπως είναι η «Οργάνωσις Ελλήνων Εθνικιστών Εθνικής Σωτηρίας». Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Γιώργο Μουτάφη, «κι αυτές οι οργανώσεις αποτελούσαν μια μορφή ελέγχου που ασκούσαν οι παράγοντες της κατεστημένης εξουσίας πάνω στο δυσαρεστημένο πολιτικό κόσμο».[20]

Η ίδρυση της οργάνωσης αυτής, που ως έμβλημά της χρησιμοποιούσε τον τεθλασμένο σταυρό, κατά προφανή επιρροή του αγκυλωτού ναζιστικού σταυρού, στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία δεν μπορεί να θεωρηθεί συμπτωματική· η άνοδος του ναζιστικού κόμματος της Γερμανίας στην εξουσία, τον Ιανουάριο του 1933, σηματοδότησε και την απαρχή της επιρροής του εθνικοσοσιαλισμού σ' ένα μέρος του ελληνικού πληθυσμού.[21]

Την πορεία των ιδεολογικά συγγενικών τους οργανώσεων παρακολουθούσε και ο γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Άιζενλορ, ο οποίος σε αναφορά του το έτος 1936 γράφει πως «οι αντικομουνιστικές, φασιστικές και εθνικοσοσιαλιστικές ελληνικές οργανώσεις είναι κατακερματισμένες και η ανάπτυξή τους εμποδίζεται από τη φυσική απειθαρχία του λαϊκού χαρακτήρα, τη τάση να λένε πολλά και την αντίθεση προς δυναμικής μορφής δράση».[22] Την αποτυχία του εθνικοσοσιαλισμού να συγκροτήσει ένα ενιαίο μαζικό κίνημα δείχνει και η πορεία της οργάνωσης ΕΕΕ, όταν διασπάσθηκε το Νοέμβριο του 1933 και στη συνέχεια το ένα τμήμα της μετεξελίχθηκε ανεπιτυχώς στο «Εθνικοσοσιαλιστικόν Κόμμα

15. Π.Θ. 1572/1934.

16. Εκδρομές που απέβλεπαν στον «εθνικό φρονηματισμό» δεν ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα. Έτσι, η οργάνωση «Εθνική Ένωσις η Ελλάς» (ΕΕΕ) πραγματοποίησε μία τέτοιου χαρακτήρα «εκδρομή» στη Φλώρινα από τις 15 έως τις 17 Αυγούστου 1931. Για την οργάνωση των ΕΕΕ βλ. Ιωάννης Κακουλίδης, «Εθνική Ένωσις Ελλάς», *Κ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 1999 (αδημοσίευτη ανακοίνωση) και Θεοδόσιος Αθ. Τσιρώνης, «Η οργάνωση "Εθνική Ένωσις η Ελλάς" στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου (1927-1936). Τα καταστατικά και η δράση της», *Θεσσαλονίκη*, έκτος τόμος, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 293-313.

17. Π.Θ. 1.572/1934.

18. *Ό.π.*

19. Για τις πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες, έτσι όπως είχαν διαμορφωθεί στον ελληνικό Μεσοπόλεμο, βλ. Άλκης Ρήγος, *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935. Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, β' έκδοση, Ιστορική Βιβλιοθήκη Θεμέλιο, Αθήνα 1992 και George Th. Mavrogordatos, *Stilborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Μπέρκλεϋ – Λος Άντζελες – Λονδίνο, 1983.

20. Γιώργος Μουτάφης, «Η οικονομική και κοινωνική δομή της Θεσσαλονίκης 1929-1933. Μία προκαταρκτική εξέταση», *Θεσσαλονίκη*, δεύτερος τόμος, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 401.

21. Για την επιρροή που ασκούσε το ναζιστικό καθεστώς στον ελληνικό Τύπο της εποχής, βλ. Ηλίας Ι. Μαγκαφάς, *Η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία μέσα από τον ελληνικό αστικό Τύπο 1933-1936. (Οι περιπτώσεις της «Πρωΐας», της «Εστίας» και του «Ελεύθερου Βήματος»)*, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη 1997.

22. Βλ. Γιάννης Ανδρικόπουλος, *Οι ρίζες του ελληνικού φασισμού (Στρατός και Πολιτική). Με 18 ανέκδοτα έγγραφα της βρετανικής, γερμανικής και αμερικανικής πρεσβείας*, Διογένης, Αθήνα 1977, σ. 56. Στην ίδια ουσιαστικά διαπίστωση, όσον αφορά στην απήχηση αυτού του είδους των οργανώσεων, καταλήγει και ο Αλέξανδρος Δάγκας, *Ο χαφιές. Το κράτος κατά του κομουνισμού. Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες Ασφαλείας Θεσσαλονίκης 1927*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σ. 55: «κατά την εποχή της σύστασής τους, μολονότι πάσχισαν να εγείρουν θόρυβο με καταχωρήσεις στον Τύπο, παρέμειναν μόνο στα χαρτιά».

Εθνική Ένωσις Ελλάς»,[23] γεγονός που συμπίπτει σχεδόν χρονικά με την εμφάνιση της «Οργανώσεως Ελλήνων Εθνικιστών Εθνικής Σωτηρίας».

Και οι δύο οργανώσεις, τις οποίες παρουσιάσαμε μέσα από τα καταστατικά τους, ιδρύθηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Μπορεί να υποστηριχθεί και για τις δύο πως δέχθηκαν επιρροές από εξωτερικούς παράγοντες και διεθνείς συγκυρίες: η πρώτη από τη φασιστική Ιταλία και η δεύτερη από το γερμανικό ναζιστικό κόμμα. Οι ιδρυτές τους θεωρούσαν πως με τις πρωτοβουλίες τους αυτές θα συντελούσαν στην υπέρβαση μίας κρίσης που απειλούσε, κατά την άποψή τους, την υπόσταση του έθνους και του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος. Πράγματι, στο σημείο αυτό, τόσο η υποκειμενική εκτίμηση των ιδρυτικών μελών όσο και η ιστορική αποτίμηση της πραγματικότητας συγκλίνουν· η ελληνική κοινωνία του Μεσοπολέμου είχε να αντιμετωπίσει κυρίως μία κρίση θεσμών, την οποία επιβεβαιώνει η ίδια η ύπαρξη οργανώσεων τέτοιας φυσιογνωμίας, που με τους καταστατικούς τους σκοπούς αμφισβητούν επί της ουσίας το θεσμικό ρόλο του κράτους και των κομμάτων, καθώς οικειοποιούνται λειτουργίες που αυτοί οι θεσμοί είχαν ταχθεί να υπηρετούν. Επιγραμματικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως πρόκειται για μία «εκ των δεξιών» κρίση νομιμοποίησης της αστικής διαχείρισης της εξουσίας.[24]

Αξίζει να τύχει διεξοδικότερης μελέτης η παρουσία και δράση οργανώσεων που κινούνταν στον εθνικιστικό ιδεολογικό χώρο αλλά παράλληλα και στις παρυφές της νόμιμης[25] πολιτικής δράσης. Οι οργανώσεις αυτές συγκροτούσαν μία ανομοιογενή πολιτική πρόταση, η οποία επιχειρούσε να θέσει σε δοκιμασία τις αντοχές του κρατούντος κοινωνικού συστήματος, ασκώντας του εντέλει κριτική από μία υπερσυντηρητική οπτική ή αποτελούσαν μόνο το αντίβαρο στις πιέσεις που ασκούσε το αριστερό κοινωνικό κίνημα της εποχής; Όποια και από τις δύο ερμηνείες κι αν δεχτούμε, ίσως σ' αυτόν τον υπερσυντηρητικό χώρο του Μεσοπολέμου θα πρέπει να αναζητήσουμε τις απαρχές της οξείας ιδεολογικής αντιπαράθεσης της Κατοχής, του Εμφυλίου και των μετεμφυλιακών χρόνων.[26]

23. Τσιρώνης, *ό.π.*, σ. 309-312.

24. Για την κρίση των θεσμών στη μεσοπολεμική κοινωνία, βλ. Άλκης Ρήγος, *ό.π.*, σ. 265-270 και 309-331.

25. Κατά τη συζήτηση για την ψήφιση του Νόμου 4.229 της 24/25 Ιουλίου 1929, του γνωστού «Ιδιωνύμου», που ποινικοποιούσε την κομουνιστική δράση, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου υπέβαλε τροπολογία στις 18 Ιουνίου 1929, με την οποία επεδίωκε να συμπεριληφθούν και οι φασιστικές ενέργειες και οργανώσεις στο πεδίο εφαρμογής του «Ιδιωνύμου». Η τροπολογία αυτή, φυσικά, απορρίφθηκε από τη Βουλή, με το σκεπτικό ότι δεν υπήρχε φασιστική απειλή. Για την κίνηση αυτή του Παπαναστασίου, βλ. Ρούσσος Σ. Κούνδουρος, *ό.π.*, σ. 77.

26. Για το ζήτημα αυτό, βλ. Βασίλης Κ. Γούναρης, *Εγνωσμένων Κοινωνικών Φρονημάτων. Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2002.

Βιβλιογραφία

Αδημοσίευτες Πηγές

Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης (Π.Θ.): 436/1923, 493/1924, 598/1925, 623/1925, 643/1925, 684/1925, 968/1928 και 1.572/1934.

Δημοσιευμένες Πηγές

1. Ανδρικόπουλος Γιάννης, *Οι ρίζες του ελληνικού φασισμού (Στρατός και Πολιτική). Με 18 ανέκδοτα έγγραφα της βρετανικής, γερμανικής και αμερικάνικης πρεσβείας*, Διογένης, Αθήνα 1977.
2. Δάγκας Αλέξανδρος, *Ο χαφιές. Το κράτος κατά του κομουνισμού. Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες Ασφαλείας Θεσσαλονίκης 1927*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.
3. Δάγκας Αλέξανδρος, *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης. Οικονομική δομή και κοινωνικός καταμερισμός εργασίας 1912-1940*, Θεσσαλονίκη 1998.
4. Δάγκας Αλέξανδρος – Λεοντιάδης Γιώργος, *Κομιντέρν και Μακεδονικό Ζήτημα. Το ελληνικό παρασκήνιο 1924*, Τροχαλία, 1997.
5. Dagas Alexandros, *Les changements sociaux et le mouvement ouvrier dans la region de Salonique, 1918-1928 : Le cas des travailleurs dans l' industrie du tabac* (υπό έκδοση).
6. *Γενική Κωδικοποίησις Ολοκλήρου της Ισχυούσης Ελληνικής Νομοθεσίας από της Συστάσεως του Ελληνικού Κράτους μέχρι Σήμερον 1921-1933*, τ.Θ', έτη 1914-1915, Εκδοτικός Οίκος Ζαχαροπούλου, Αθήνα χ.χ.
7. Γούναρης Βασίλης Κ., *Εγνωσμένων Κοινωνικών Φρονημάτων. Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2002.
8. Κακουλίδης Ιωάννης, «Αντικομουνισμός και Αντισημιτισμός», *ΚΒ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 2001 (αδημοσίευτη ανακοίνωση).
9. Κακουλίδης Ιωάννης, «Εθνική Ένωσις Ελλάς», *Κ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 1999 (αδημοσίευτη ανακοίνωση).
10. Κούνδουρος Ρούσσος Σ., *Η ασφάλεια του καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι. Εκτοπίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα 1924-1974*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1978.
11. Μαγκαφάς Ηλίας Ι., *Η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία μέσα από τον ελληνικό αστικό Τύπο 1933-1936. (Οι περιπτώσεις της «Πρωίας», της «Εστίας» και του «Ελεύθερου Βήματος»)*, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη 1997.
12. Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., *Εθνικός Διχασμός και Μαζική Οργάνωση. Ι. Οι Επίστρατοι του 1916*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.
13. Mavrogordatos George Th., *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Μπέρκλεϋ – Λος Άντζελες – Λονδίνο, 1983.
14. Μουδόπουλος Σταύρος, «Ο Νόμος 281/1914 για τα επαγγελματικά σωματεία και η επίδρασή του στην εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος», στο Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος – Χρήστος Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζέλος και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988, σ. 225-253.
15. Μουτάφης Γιώργος, «Η οικονομική και κοινωνική δομή της Θεσσαλονίκης, 1929-1933. Μία προκαταρκτική εξέταση», *Θεσσαλονίκη*, δεύτερος τόμος, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 365-425.
16. Παπαναγιώτου Αλέκος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα και το Βαλκανικό Κομουνιστικό Κίνημα 1918 – 1939*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992.
17. Φουντανόπουλος Κώστας, «Η γλώσσα του συνδικαλισμού. Τα καταστατικά των εργατικών σωματείων της Θεσσαλονίκης (1914-1936): Ιστορική και γλωσσολογική προσέγγιση», *Τα Ιστορικά*, τ. 10, τχ. 18-19, Ιούνιος – Δεκέμβριος 1993, σ. 205-226.
18. Ρήγος Άλκης, *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935. Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, β' έκδοση, Ιστορική Βιβλιοθήκη Θεμέλιο, Αθήνα 1992.

19. Σωμερίτης Στρατής, *Η Μεγάλη Καμπή. Μαρτυρίες – Αναμνήσεις 1924-1974. Μέρος πρώτο. Από τη Δημοκρατία στο Φασισμό 1924-1941*, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα 1975.

20. Στεφανίδης Ιωάννης, «Η εξωτερική πολιτική "εκτός ελέγχου"», *Ε-Ιστορικά*, τχ. 130, 18 Απριλίου 2002, σ. 14-21.

21. Τσιρώνης Θεοδόσιος Αθ., «Η οργάνωση "Εθνική Ένωσις η Ελλάς" στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου (1927-1936). Τα καταστατικά και η δράση της», *Θεσσαλονίκη*, έκτος τόμος, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 293-313.

Δημητριος Χρ. Γολης

Η ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

(ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1941 - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1942)

Μετά την ιταλική αποτυχία στο αλβανικό μέτωπο, η Θεσσαλονίκη και η ευρύτερη περιοχή της συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον της γερμανικής ηγεσίας. Το ενδεχόμενο δημιουργίας συμμαχικού Μακεδονικού Μετώπου κατά το προηγούμενο του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου ή και μόνο η πιθανή χρήση των αεροδρομίων της περιοχής για επιδρομές κατά των πετρελαιοπηγών της Ρουμανίας βάρυναν ιδιαίτερα στην απόφαση του Χίτλερ να επέμβει στα Βαλκάνια. Προηγουμένως, η Θεσσαλονίκη είχε αποτελέσει το κυριότερο αντάλλαγμα κατά τις διαπραγματεύσεις για την προσχώρηση της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα. Την εξέλιξη αυτή απέτρεψε η ανατροπή του καθεστώτος του πρίγκιπα Παύλου, γεγονός που αποτέλεσε και το έναυσμα για τη γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας, στις 6 Απριλίου 1941. Οι δυνάμεις των εισβολέων κινήθηκαν ταχύτατα για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, ανατρέποντας εύκολα την ασθενή άμυνα της κοιλάδας του Αξιού, ξεπερνώντας τη γραμμή των οχυρών που ορθώνονταν ανατολικά του Στρυμόνα[1].

Στις 9 Απριλίου η Θεσσαλονίκη παραδόθηκε στο διοικητή της δεύτερης γερμανικής τεθωρακισμένης ταξιαρχίας. Στις 23 Απριλίου, στις εγκαταστάσεις του Αμερικανικού Κολεγίου στην Πυλαία ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου υπέγραφε, παρουσία των επικεφαλής των γερμανικών και ιταλικών δυνάμεων, το τελικό πρωτόκολλο της συνθηκολόγησης του ελληνικού στρατού[2].

Η στρατηγική θέση της Θεσσαλονίκης και της ενδοχώρας της, με καίρια σημασία τόσο για τον έλεγχο του εναέριου χώρου της ΝΑ Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου όσο και για τις επικοινωνίες και τις γραμμές ανεφοδιασμού προς την υπόλοιπη Ελλάδα και

1. Β. Κόντης-Γ. Στεφανίδης, «Η Θεσσαλονίκη κατά την κρίσιμη δεκαετία 1940-1950», *Ταις Αγαθοίς Βασιλεύουσα. Θεσσαλονίκη, Ιστορία και Πολιτισμός*, (επιμέλεια Ι. Κ. Χασιώτης), Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 163.

2. H. Fleischer, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης*, τόμος 1, Αθήνα, χ.χ., σελ. 63-67. Ι. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, δικτατορία, πόλεμος, 1935-1941*, Αθήνα 1984, σελ. 276-282.

Θεατρικά

ΘΕΑΤΡΟΝ Λ. ΠΥΡΓΟΥ: Μὲ καταπληκτικὴν ἐπιτυχίαν συνεχίζονται αἱ παραστάσεις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Μουσικοῦ Συγκροτήματος μὲ τὴν ἐπιθεώρησιν «Η ΜΑΥΡΗ ΑΟΡΑ». Αὔριον ὥρα 3 μ. μ. καὶ 7.15 ἐξαιρετικὴ πρεμιέρα μὲ τὴν περίφημη ὀπερέττα «Κορίτσια τῆς παντρειᾶς». Σήμερον δύο τελευταῖαι παραστάσεις τῆς «Μαύρης Ἀγορᾶς».

τη Βόρεια Αφρική εξηγεί την απόφαση των Γερμανών όχι απλώς να διατηρήσουν την περιοχή αυτή υπό τον άμεσο έλεγχό τους αλλά και να καταστήσουν τη μακεδονική πρωτεύουσα κέντρο της στρατιωτικής τους παρουσίας στη νότια Βαλκανική. Η πόλη ορίστηκε έδρα της στρατιωτικής διοίκησης Saloniki-Agais, ο επικεφαλής της οποίας διέθετε την ανώτατη εξουσία τόσο στο στρατιωτικό όσο και στο πολιτικό και οικονομικό επίπεδο καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Στην κατοχική κυβέρνηση των Αθηνών επιτράπηκε να διατηρήσει μιαν επίφαση εξουσίας, μέσω των τοπικών ελληνικών αρχών. Η Θεσσαλονίκη παρέμεινε έδρα της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, που είδε το χώρο ευθύνης της να συρρικνώνεται δραματικά μετά την παράδοση της περιοχής ανατολικά του Στρυμόνα στους Βουλγάρους. Οι υπηρεσίες της πάντως, ιδίως η Επιθεώρηση Νομαρχιών Μακεδονίας, στελεχώθηκαν από στρατιωτικούς, που με προεξάρχοντα το Γενικό Επιθεωρητή Αθανάσιο Χρυσοχόου, ανέλαβαν κατά τη δική τους αντίληψη να προασπίσουν ό,τι απέμεινε από την παρουσία του ελληνικού κράτους στην ευαίσθητη αυτή περιοχή. Διατηρήθηκαν, επίσης, τα Σώματα Ασφαλείας[3].

Με την επιβολή της εχθρικής κατοχής άρχιζε για τον πληθυσμό της πόλης ένας σκληρός αγώνας καθημερινής επιβίωσης. Η ουσιαστική εξαφάνιση των καυσίμων και τα πρόσθετα περιοριστικά μέτρα των αρχών Κατοχής αποδιάρθρωσαν τις μεταφορές, παρεμποδίζοντας την ομαλή τροφοδοσία της πόλης από την ύπαιθρο. Οι εισαγωγές εκμηδενίστηκαν και για μεγάλα διαστήματα η επικοινωνία με την υπόλοιπη χώρα κατέστη πρακτικά αδύνατη. Την κατάσταση επιδείνωσε η στάση των Γερμανών, που προχώρησαν σε κατασχέσεις υλικών και αγαθών με το πρόσχημα της «πολεμικής λείας» και στη συνέχεια σε επιτάξεις και καταναγκαστικές αγορές με κατοχικά μάρκα. Ιδιαίτερα στον μεταποιητικό τομέα οι βιομηχανίες ειδών διατροφής (Αλλατίνη, ΑΒΕΖ κ.ά.), οικοδομικών υλικών, τα υφαντουργεία, τα μηχανουργεία, τα βυρσοδεψεία υποχρεώθηκαν να δεσμεύσουν την παραγωγή τους για την εξυπηρέτηση των αναγκών των δυνάμεων Κατοχής. Το αποτέλεσμα ήταν η κατακόρυφη άνοδος των τιμών και η ουσιαστική εξαφάνιση των περισσότερων ειδών πρώτης ανάγκης, καθώς γενικεύονταν τα φαινόμενα κερδοσκοπίας και «μαύρης αγοράς». Η πτώση του βιοτικού επιπέδου υπήρξε ραγδαία και το φάσμα της πείνας ορθώθηκε απειλητικό από τους πρώτους κιόλας μήνες της Κατοχής, καθώς στους υποσιτιζόμενους κατοίκους της πόλης προστέθηκαν χιλιάδες εξαθλιωμένων προσφύγων, θυμάτων των βουλγαρικών διώξεων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη[4].

Τον κοινωνικό ιστό της πόλης δεν απείλησε μόνο η σκληρή καθημερινή πραγματικότητα της Κατοχής. Κοντά στη βαθμιαία αλ-

3. Η. Fleischer, *ό.π.*, σελ. 83-86. Π. Κουπαράνης, «Η Θεσσαλονίκη στην Κατοχή. Ορισμένα ζητήματα μέσα από τα γερμανικά αρχεία», *Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912, Πρακτικά Συμποσίου ΚΙΘ*, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 189-193. Βλ. επίσης Σ. Δορδανάς, «Γερμανικές Αρχές Κατοχής και Ελληνική Διοίκηση», *Ο Φόρος του Αίματος στην Κατοχική Θεσσαλονίκη. Ξένη Κυριαρχία-Αντίσταση και Επιβίωση*, (επιμέλεια Β. Γούναρης-Π. Παπαπολυβίου), Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 91-97.

4. Β. Κόντης-Γ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σελ. 163-164. Π. Κουπαράνης, *ό.π.*, σελ. 192-195. Κ. Παπαδόπουλου, *Επισιτιστική πολιτική και επισιτισμός στη Θεσσαλονίκη την περίοδο της Κατοχής*, ανεκδ. μετ. εργ., Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 37 κ.ε. Επίσης, πολύ σημαντικά στοιχεία για την καθημερινή ζωή της περιόδου δίνονται από τη Μ. Καβάλα, «Επιβίωση βιολογική και πνευματική», *Ο Φόρος του Αίματος στην Κατοχική Θεσσαλονίκη. Ξένη Κυριαρχία-Αντίσταση και Επιβίωση*, (επιμέλεια Β. Γούναρης-Π. Παπαπολυβίου) Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 15-40.

ΑΙ ΕΦΕΔΡΕΙΑΙ ΤΟΥ ΣΤΑΛΙΝ
Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται κατάπληκτοι ἐξετάζουν αὐτὸ τὸ δυστυχισμένον παιδί, τὸ ὁποῖον ὁ Στάλιν τὸ ἔστειλεν εἰς τὸ μέτωπον διὰ νὰ πολεμήσῃ. Αὐταὶ εἶναι αἱ ἐφεδρεῖαι τοῦ Στάλιν!...

λοίωση της πληθυσμιακής σύνθεσης της πόλης και της ίδιας της πολιτιστικής της ταυτότητας ήρθε να προστεθεί η φίμωση του τοπικού Τύπου, που συνοδεύτηκε από την κυκλοφορία του οργάνου των κατακτητών *Νέα Ευρώπη*[5]. Μετά τις 9 Απριλίου 1941 όλες οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, εκτός από την *Απογευματινή*, ανέστειλαν την έκδοσή τους. Με την πρώτη απόφαση του Γερμανού στρατιωτικού διοικητή απαγορεύτηκε η έκδοση των εφημερίδων *Μακεδονία* και *Ελ Μεσατζέρο*[6]. Προκειμένου να εξυπηρετηθεί η προπαγάνδα των κατακτητών, κυκλοφόρησε από μία ομάδα δοσίλογων η πρωινή *Νέα Ευρώπη*, που τυπωνόταν στις εγκαταστάσεις της εφημερίδας *Το Φως*[7].

Παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης κατά την προσαρμογή του στα δεδομένα της νέας κατάστασης, συνέχισε να ασκεί ορισμένες δραστηριότητες, όπως ήταν ο αθλητισμός και συγκεκριμένα το ποδόσφαιρο, οι οποίες τον απομάκρυναν από την κυνική και εν πολλοίς σκληρή πραγματικότητα. Η ελεγχόμενη και καθοδηγούμενη από τους Γερμανούς εφημερίδα *Νέα Ευρώπη* μας δίνει ορισμένες σποραδικές, αλλά ιδιαιτέρως σημαντικές πληροφορίες για την ποδοσφαιρική δραστηριότητα κατά τον πρώτο χρόνο της Κατοχής.

Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι οι Γερμανοί ενθάρρυναν τέτοιου είδους εκδηλώσεις και δραστηριότητες, θεωρώντας ότι βοηθούν ώστε να δοθεί στους κατοίκους μία αίσθηση συνέχειας μεταξύ της «παλαιάς» και της «νέας» κατάστασης, ότι δηλαδή σε κάθε περίπτωση «η ζωή συνεχίζεται και πρέπει να ξαναβρούμε τον εαυτό μας»[8]. Με άλλα λόγια, να λησμονηθεί το γεγονός της Κατοχής. Αυτός είναι και ο λόγος που μέσω της *Νέας Ευρώπης* προβάλλονται αθλητικές και πιο συγκεκριμένα ποδοσφαιρικές εκδηλώσεις.

Η πρώτη ποδοσφαιρική συνάντηση στην κατοχική Θεσσαλονίκη έγινε την Κυριακή 1 Ιουνίου 1941 και ώρα 5 μ.μ. μεταξύ ΠΑΟΚ και Ηρακλή, στο γήπεδο του πρώτου. Αρχικά, μάλιστα, υπήρχε η πρόβλεψη να συμμετάσχει και ο Άρης, αλλά για λόγους που δεν αναφέρονται η συμμετοχή του ματαιώθηκε. Η φιλική συνάντηση δόθηκε υπέρ του τμήματος της κοινωνικής πρόνοιας της οργάνωσης *Εθνική Ένωσις «Η Ελλάς»*, γνωστής και ως *3Ε*, μίας φασιστικής οργάνωσης που έδρασε στη Θεσσαλονίκη και είχε τις ρίζες της στην εποχή του Μεσοπολέμου[9]. Την Κυριακή 15 Ιουνίου 1941 δόθηκε νέο φιλικό παιχνίδι μεταξύ ΠΑΟΚ και Ηρακλή, οι εισπράξεις του οποίου διατέθηκαν υπέρ των άπορων ποδοσφαιριστών[10]. Στις 6 Ιουλίου 1941 ο ΠΑΟΚ αντιμετώπισε και νίκησε σε φιλικό αγώνα που διεξήχθη στο γήπεδό του παρουσία πολλών φιλάθλων την ΜΕΝΤ, με σκορ 7–2 (οι Καλογιάννης με 4 τέρματα, Παπαναγιώτου με 2 και Κρίτας με 1 οι σκόρερ του ΠΑΟΚ)[11].

Με ιδιαίτερη χαρά χαιρετίζει η εφημερίδα *Νέα Ευρώπη* την επανεμφάνιση της ομάδας του Άρη: «Μετά τον ΠΑΟΚ, τον ΗΡΑΚΛΗ, τον ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ και την ΜΕΝΤ, μία ακόμη προσφιλής των φιλάθλων μας ομάς θα παρουσιασθή την προσεχή Κυριακήν (σ.σ. 13 Ιουλίου). Πρόκειται περί της ομάδος τόσων ωραίων αγώνων και θριάμβων, της ομάδος του ΑΡΕΩΣ. Και διά να είναι επιβλητικωτέρα αυτή η πρώτη μεταπολεμική εμφάνισις[12] του ΑΡΕΩΣ, ετάχθη όπως τον αντιμετωπίση το άριστον συγκρότημα του ΠΑΟΚ, το οποίον αριθμεί ήδη τρείς νίκας εις ισαρίθμους αγώνας προς τους ΗΡΑΚΛΗΝ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ και ΜΕΝΤ».

5. Β. Κόντης-Γ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σελ. 164-165.

6. Μ. Κανδυλάκης, «Τα μαύρα χρόνια της κατοχής στον Τύπο της Θεσσαλονίκης», εφημ. *Ελληνικός Βορράς*, 9 και 16 Απριλίου 1989.

7. Χ. Λαμπρινός, «Ο ελληνικός τύπος στη Θεσσαλονίκη. Αρχές και εξέλιξη», εφημ. *Μακεδονία-Θεσσαλονίκη, Αφιέρωμα τεσσαρακονταετηρίδος*, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 402. Λ. Ζησιάδης, *Στη Θεσσαλονίκη τότε...*, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 193. Τ. Καζαντζής, «Η πνευματική και καλλιτεχνική ζωή από το 1850 ως τις μέρες μας», *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία* (επιμέλεια Ι. Κολιόπουλος-Ι. Κ. Χασιώτης), Θεσσαλονίκη 1992, τόμ. 2, σελ. 175. Γ. Αναστασιάδης, «Οι εφημερίδες στη Θεσσαλονίκη και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (1912-1974)», *Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός* (επιμέλεια Ι. Κ. Χασιώτης), Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 406.

8. Ν. Κ., «Αθλητικά ζητήματα. Ενώ επίκειται η νέα περίοδος. Τι γίνεται μέσα εις τα σωματεία;», *Νέα Ευρώπη*, 17 Αυγούστου 1941.

9. *Νέα Ευρώπη*, 29 και 30 Μαΐου 1941. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση *Εθνική Ένωσις «Η Ελλάς»*, βλ. Θ. Τσιρώνης, *Πολιτική Ιδεολογία στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου. Η οργάνωση Εθνική Ένωσις «Η Ελλάς» και τα συνεργαζόμενα σωματεία*, ανέκδ. μετ. εργασία, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 1999.

10. *Νέα Ευρώπη*, 13 Ιουνίου 1941.

11. *Νέα Ευρώπη*, 7 Ιουλίου 1941.

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Μὲ 2-1 ἡ ὁμὰς τοῦ Ἄρεως ἐνίκησε προχθὲς τὴν τοῦ ΠΑΟΚ

ΕΝΑΣ ΩΡΑΙΟΣ ΑΓΩΝ

ΓΕΝΙΚΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ ΤΖΗΜΟΥΡΤΑ Π.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΣΗΜΕΡΟΝ ΣΥΝΑΝΤΩΝΤΑΙ ΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΑΡΕΩΣ-ΠΑΟΚ

Μία ὡραία φάσις ἀπὸ παλαιὸν ἀγῶνα. Οἱ θεαταὶ τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος Ἄρεως—ΠΑΟΚ θὰ ξαναζήσουν στιγμὲς ποὺ τοὺς ἔμειναν ἀλησμόνητες ἀπὸ προηγουμένους ἀγῶνας.

Ο αγώνας έγινε στο γήπεδο του ΠΑΟΚ με διαιτητή τον Πρωτοψάλτη[13]. Ο Άρης είχε ενισχυθεί, μάλιστα, με παίκτες από Δράμα και Καβάλα[14], προφανώς από νεαρούς αθλητές που είχαν βρει καταφύγιο στη Θεσσαλονίκη λόγω των βουλγαρικών διώξεων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Ο αγώνας μεταξύ Άρη και ΠΑΟΚ ξεκίνησε στις 13 Ιουλίου 1941, 5.45 μ.μ. και πριν από την έναρξή του κρατήθηκε ενός λεπτού σιγή στη μνήμη του προέδρου του Άρη Μάνθου Ματθαίου[15]. Τελικός νικητής του αγώνα ήταν ο Άρης με σκορ 2–1. Παρά τη μεγάλη ζέστη σημειώθηκε κοσμοσυρροή και ήταν χαρακτηριστικός ο έντονος ενθουσιασμός του κόσμου. Ο Άρης ενισχύθηκε με δύο μέχρι τότε παίκτες των Φιλίππων Καβάλας, τον οπισθοφύλακα Καραβά και τον κεντρικό κυνηγό Φιλιππίδη. Είναι χαρακτηριστική, ωστόσο, η έλλειψη καλής φυσικής κατάστασης των παικτών του Άρη, σε αντίθεση με τους παίκτες

12. Άξια σχολιασμού είναι η ιδεολογική-σημειολογική χρήση της φράσης «η πρώτη μεταπολεμική εμφάνισις». Σε αυτή φαίνεται με ποιο τρόπο και η γλώσσα μπορεί να γίνει όργανο με το οποίο εξυπηρετούνται συγκεκριμένοι ιδεολογικοί σκοποί.

13. *Νέα Ευρώπη*, 8 Ιουλίου 1941.

14. *Νέα Ευρώπη*, 13 Ιουλίου 1941.

15. *Νέα Ευρώπη*, 13 Ιουλίου 1941.

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Οἱ προχθεσινοὶ ἐσωτερικοὶ κωπηλατικοὶ ἀγῶνες τοῦ Ι. Ο. Θ.

Ὁ ΠΑΟΚ ἐνίκησε τὴν ΜΕΝΤ 2-0

Μὲ τοὺς καλλιτέρους οἰωνοὺς ἐπανήρχισε προχθὲς εἰς τὸν λιμένα μας ἡ ναυτικὴ κίνησις μὲ τοὺς ὑπὸ [illegible] ὀργανωθέντας Γ' ἐσωτερικοὺς κωπηλατικοὺς ἀγῶνας. Ἕνα ἐνθουσιῶδες πλῆθος φίλων τῶν θαλασσίων ἀγωνισμάτων κατέκλυσε τὰ συμπαθῆ ἐντευκτήρια τοῦ Ὁμίλου καὶ ἕνας ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος ἐπεκράτησε ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀγωνίσματος μέχρι τοῦ τελευταίου.

Ἀπὸ καθαρῶς τεχνικῆς ἀπόψεως, καίτοι ἐσωτερικοὶ οἱ ἀγῶνες προεκάλεσαν ζωηρότατον ἐνδιαφέρον μὲ τὸν ἀναπτυχθέντα συναγωνισμὸν μεταξὺ τῶν πληρωμάτων τῶν λέμβων. Τὸ ἀγώνισμα ἰδίως τῶν τετρακόπων Α' κατηγορίας ὑπῆρξε συναρπαστικὸν διότι τὰ ἰσάξια πληρώματα τῶν δυο λέμβων τοῦ ὁμίλου παρουσίασαν μίαν ἐκτάκτως ἐπιτυχῆ ἅμιλλαν.

Τὰ τεχνικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀγώνων ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Τετράκωποι κατηγορίας Γ'. — 1) Κυανόλευκοι (Μ. Τζίκας, Β. Ραπτοπουλος, Γ. Ζαχάρωφ, Α. Τζίκας, πηδαλιοῦχος Ν. Ζαφειρόπουλος). 2) Λευκοὶ (Δ. Ταλιαδοῦρος, Καφάτος, Ρ. Ἀποστολίδης, Ε. Ζανετόπουλος, πηδ. Ὀ. Δόϊκος).

Τελικὸς δικώπων: 1) Κυανοὶ (Ἀλεξανδρίδης, Βαλαγιώργης, πηδ. Μανωλόπουλος). 2) Λευκοί, (Παπαδόπουλος, Στεργιόπουλος, πηδ. Δόϊκος).

Τετράκωποι κατηγορίας Α': 1) Λευκοὶ (Δόϊκος, Μουσουρίδης, Σκανδάμης, Τιάλιος, πηδ. Μιχαηλίδης). 2) Κυανοὶ (Σιῶμος, Κωνῃνίδης, Ζαφειρόπουλος, Μανωλόπουλος, πηδαλ. Στεργιόπουλος).

Τετράκωποι κατηγορίας Β': 1) Λευκοὶ (Α. Παπασόπουλος, Π. Τραϊός, Στεργιόπουλος, Σερεμέτης, πηδαλ. Δόϊκος), 2) Κυανόλευκοι (Ἀλεξανδρίδης, Βαλαγιώργης, Ζαφειρόπουλος, Χατζηστεφάνου, πηδ. Ν. Ζαφειρόπουλος).

Δίκωποι Γυναικῶν: 1) Κυαναὶ (Φ. Ραπτου, Μ. Νικολάου, πηδ. Μουσουρίδης), 2) Λευκαὶ (Κ. Σωτηριάδου, Π. Σωτηριάδου, πηδ. Μανωλόπουλος).

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀγώνων ὡμίλησαν δι' ὀλίγων πρὸς τοὺς ἀθλητὰς οἱ κ. κ. Κ. Γαντζόπουλος, Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ὁμίλου καὶ γραμματεὺς τῆς Ἑλλανοδίκου Ἐπιτροπῆς καὶ Γ. Καραμαοῦνας παλαιὸς πρόεδρος τοῦ Ὁμίλου καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλλ. Ἐπιτροπῆς, μεθ' ὃ ὁ κ. Ν. Θαλασσινός, Κεντρικὸς λιμενάρχης ἐν μέσῳ ὡραίων ἐκδηλώσεων ἀπένειμε πρὸς τοὺς νικητὰς τὰ σχετικὰ διπλώματα καὶ μετάλλια.

Πρὸς ὅσους ἐμόχθησαν διὰ νὰ παρουσιάσουν τὴν τόσο ἐπιτυχῆ προχθεσινὴν ὀργάνωσιν ἀξίζει ἕνα μεγάλο εὖγε!

ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΑ

Εἰς τὸν μοναδικὸν προχθεσινὸν ἀγῶνα μεταξὺ τῶν ὁμάδων ΠΑΟΚ καὶ ΜΕΝΤ, ἐνίκησε ἡ πρώτη [illegible] τέρματα 2—0.

Ὁ προαγγελθεὶς ἀγὼν Ἡρακλέους—Ἀετοῦ, ἐματαιώθη λόγῳ μὴ ἐμφανίσεως τοῦ Ἀετοῦ.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΕΠΑΝΑΛ. ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΩΝ

Διὰ προμήθειαν:

1) Χάλυβος εἰς ῥάβδους 70 χιλιοστῶν, 2) 8 πλήρων συσκευῶν συγκολλήσεως δι' ὀξυγόνου.

Ἐνσφράγιστοι προσφοραὶ γίνονται δεκταὶ μέχρι τῆς 12ης ἀκριβῶς μεσημβρινῆς ὥρας τῆς 10ης τρέχ. μηνὸς ἡμέρας Παρασκευῆς εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Ἀποθήκης Ὑλικοῦ ἔνθα οἱ βουλόμενοι δύνανται νὰ λαμβάνωσι γνῶσιν καὶ τῶν σχετικῶν ὅρων.

(192) Ἐκ τῆς Διευθύνσεως

του ΠΑΟΚ οι οποίοι είχαν ήδη δώσει τρεις αγώνες. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλα τα γκολ σημειώθηκαν στο πρώτο ημίχρονο. Ο ΠΑΟΚ προηγήθηκε με γκολ του Καλογιάννη 1–0, ισοφάρισε για τον Άρη με 1–1 ο Νικολαΐδης, ενώ το τελικό 2–1 διαμορφώθηκε με τέρμα του Φιλιππίδη[16].

Πέρασαν σχεδόν τρεις μήνες για να διεξαχθεί ο επόμενος ποδοσφαιρικός αγώνας. Συγκεκριμένα, στις 5 Οκτωβρίου 1941 ο ΠΑΟΚ αντιμετώπισε και νίκησε στο γήπεδό του τη ΜΕΝΤ με 2–0. Το προγραμματισμένο για την ίδια μέρα και το ίδιο γήπεδο παιχνίδι Ηρακλής – Αετός αναβλήθηκε λόγω μη προσέλευσης του Αετού[17]. Στις 12 Οκτωβρίου 1941, στις 10.30 το πρωί στο γήπεδο του ΠΑΟΚ ήταν προγραμματισμένα τα παιχνίδια Άρη-ΜΕΝΤ και στις 3.30 το μεσημέρι στο ίδιο γήπεδο, Ηρακλή – ΠΑΟΚ[18]. Τελικά, το παιχνίδι Άρη – ΜΕΝΤ αναβλήθηκε και στη θέση του διεξήχθη το παιχνίδι Άρη – Ποσειδώνα Αγίου Δημητρίου, με αποτέλεσμα 2–2. Διαιτητής του παιχνιδιού, στο οποίο ο Άρης δεν παρουσιάστηκε μαχητικός, σύμφωνα με την κριτική του αγώνα, ήταν ο Μόκκας.

Τα προβλήματα υποσιτισμού, φυγής (αναγκαστικής ή μη), βασικών ως τότε παικτών και έλλειψης καλής φυσικής κατάστασης ήταν φανερό ότι επηρέαζαν ιδιαιτέρως την ομάδα του Άρη. Το παιχνίδι Ηρακλή-ΠΑΟΚ που έγινε την ίδια μέρα έληξε ισόπαλο 1–1. Το παρακολούθησε πολύς κόσμος και χαρακτηρίστηκε από τα νεύρα και τις αψιμαχίες μεταξύ των παικτών των δύο ομάδων[19]. Μερικές συνήθειες δεν αλλάζουν σε καμιά εποχή και κάτω από οποιαδήποτε περίσταση.

Όλη η παραπάνω ποδοσφαιρική κίνηση έκανε την Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (ΕΠΟ) να θέλει να διοργανώσει τοπικό πρωτάθλημα Θεσσαλονίκης μόνο όμως για τις ομάδες της πρώτης κατηγορίας, τις θεωρούμενες δηλαδή «μεγάλες» ομάδες. Η Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Μακεδονίας (ΕΠΣΜ) προσανατολιζόταν σε αγώνες διάρκειας 70 λεπτών για τις πέντε-έξι ομάδες που θα συμμετείχαν στο τοπικό πρωτάθλημα της πρώτης κατηγορίας, ενώ για τις μικρές πρότεινε τη διεξαγωγή φιλικών αγώνων διάρκειας 40–50 λεπτών[20]. Ο υποσιτισμός, η φυγή βασικών ποδοσφαιριστών και η έλλειψη καλής φυσικής κατάστασης δεν επέτρεπαν ούτε καν στο επίπεδο σκέψης τη διεξαγωγή 90λεπτων αγώνων.

16. *Νέα Ευρώπη*, 15 Ιουλίου 1941.

17. *Νέα Ευρώπη*, 7 Οκτωβρίου 1941.

18. *Νέα Ευρώπη*, 12 Οκτωβρίου 1941.

19. *Νέα Ευρώπη*, 14 Οκτωβρίου 1941.

20. *Νέα Ευρώπη*, 16 Οκτωβρίου 1941.

Ἀθλητικὴ κίνησις

ΘΑ ΟΡΓΑΝΩΘΗ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΝ ΠΡΩΤΑΘΛΗΜΑ

Ἡ ποδοσφαιριστικὴ Ἕνωσις Μακεδονίας ἔλαβε ἐντολὴν καὶ ἐξουσιοδότησιν παρὰ τῆς Ε.Π.Ο. ὅπως ὀργανώσῃ καὶ δι' ἐφέτος εἰς τὴν πόλιν μας ποδοσφαιρικὸν πρωτάθλημα μεταξὺ τῶν πρώτων μόνον ὁμάδων τῆς Α'. κατηγορίας.

Καθ' ἃ πληροφορούμεθα ἡ Ε.Π.Σ.Μ. ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως τοιούτου πρωταθλήματος, μὲ ἁπλᾶς συναντήσεις διαρκείας 70 λεπτῶν καὶ μεταξὺ 5–6 μόνον ὁμάδων Α'. κατηγορίας, τῶν λοιπῶν ὁμάδων περιοριζομένων μόνον εἰς φιλικὰς συναντήσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μικρὰς ὁμάδας θὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὰς ἡ τέλεσις φιλικῶν μόνον ἀγώνων διαρκείας οὐχὶ μεγαλυτέρας τῶν 40—50 λεπτῶν.

Σχετικαὶ ἀποφάσεις θὰ ληφθοῦν παρὰ τῆς Ε.Π.Σ.Μ. πολὺ προσεχῶς.

Ἡ ἀθλητικὴ κίνησις

Οἱ Ἡρακλῆς καὶ ΠΑΟΚ ἀνεδείχθησαν προχθὲς ἰσόπαλοι 1-1

Ἐπίσης καὶ οἱ Ἄρης-Ποσειδῶν 2-2

Ὡς πρῶτος σοβαρὸς ἀγὼν ὁ προχθεσινὸς τοῦ ἀπογεύματος μεταξὺ τῶν ὁμάδων ΠΑΟΚ καὶ Ἡρακλέους, συνεκέντρωσε, κατὰ τὰς γενικὰς προβλέψεις, ἕνα μεγάλο καὶ ἐνθουσιῶδες πλῆθος φιλάθλων τὸ ὁποῖον ἀπήλαυσε, ὁμολογουμένως, ἕνα ὡραῖον ἀγῶνα. Ὡραῖον ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς, θεαματικὸν ἀπὸ ἀπόψεως φάσεων, τόσον εἰς τὴν ἄμυναν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐπίθεσιν, ἱκανοποιητικὸν ἀπὸ ἀπόψεως ὁρμῆς καὶ ἀποδόσεως τῶν παικτῶν καὶ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως ἐνδιαφέροντα.

Εἰς τὴν ὡραίαν αὐτὴν ἐπίδοσιν συνηγωνίσθησαν ἐπιτυχῶς καὶ αἱ δύο ὁμάδες. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Π.Α.Ο.Κ. ἐνεφανίσθη ἀρτιώτερος εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος, πλουσιώτερος εἰς συνδυασμοὺς καὶ ἐνεργητικώτερος εἰς ἐπιθετικὰς κατευθύνσεις. Ἀλλ' ἡ καλὴ καὶ ἀποφασιστική, ὅπως συνήθως, ἄμυνα τοῦ Ἡρακλέους, ἐκάλυψε μερικὰς ἀδυναμίας τῆς ὁμάδος, ἐνῷ ἡ ἐπίθεσις χωρὶς νὰ ἐπιδιώκῃ θεαματικοὺς συνδυασμοὺς ἠγωνίζετο κατὰ τρόπον ἀρκετὰ ἐπικίνδυνον.

Δὲν εἶναι ὅμως ἱκανοποιητικὴ ἡ ἄλλη διαπίστωσις καθ' ἣν ὡρισμένοι ποδοσφαιρισταὶ ἐμμένουν εἰς κακὴν παρελθοντολογικὴν συνήθειαν τῆς ἐξάψεως καὶ τῆς φιλονεικίας. Ὀρθὸν θὰ ἦτο, ἐν προκειμένῳ, νὰ ἐτίθετο κάποιος φραγμὸς

Τὴν νίκην τὴν διεμοιράσθησαν καὶ αἱ δύο ὁμάδες. Ἕνα τέρμα ἐπέτυχε ὁ Ἡρακλῆς διὰ τοῦ Κίτσου εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμιχρόνου καὶ ἄλλο ἕνα ἐσημείωσεν ὀλίγον ἀργότερα ὁ Π.Α.Ο.Κ. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ δικαιότερον ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ αἱ δύο ὁμάδες εἶχαν τὰς αὐτὰς περίπου πιθανότητας καὶ εὐκαιρίας νὰ ἐπιτελέσουν κάτι καλλίτερον.

Διαιτητὴς ὁ κ. Ἰωαννίδης.

— ΑΡΗΣ — ΠΟΣΕΙΔΩΝ 2—2

Τὴν πρωΐαν ἐξ ἄλλου ὁ Ἄρης ἀντὶ τῆς ΜΕΝΤ ἀντιμετώπισε εἰς ἀγῶνα προπονήσεως τὸν «Ποσειδῶνα» Ἁγ. Δημητρίου. Οἱ φίλοι τοῦ Ἄρεως δὲν ἱκανοποιήθησαν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὁμάδος των ὄχι τόσον διότι ἐσημείωσεν αὐτὴ ἰσοπαλίαν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα μὲ 2—2, ὅσον διότι, παρὰ τὴν ἀρτίαν της σύνθεσιν δὲν ἠγωνίσθη μὲ ὅσην θὰ ἔπρεπε ζωηρότητα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ «Ποσειδῶν» ἔκαμε μίαν ἐκτάκτως ἱκανοποιητικὴν ἐμφάνισιν, ἐνῷ ὁ Ἄρης μὴ προσδώσας, φαίνεται, σημασίαν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐνεφανίσθη μὲ μειωμένην τὴν μαχητικότητά του.

Διαιτητὴς ὁ κ. Μόκκας.

Ν. Κ.

— Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ

Τὴν Κυριακὴν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου συνῆλθον εἰς γεν. συνέλευσιν τὰ μέλη τοῦ τμήματος Θεσσαλονίκης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀρειβατικοῦ Συνδέσμου καθ' ἣν μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς λογοδοσίας τοῦ ἀποχωρήσαντος Διοικ. Συμβουλίου ἐξελέγη νέον τοιοῦτον ἐκ τῶν κ. κ. Δ. Λεοντῆ ὡς προέδρου, Ἰωάν. Μαντζανίδου, Π. Γκοτζαμάνη, Ἰωάν. Βέρρου, Μιχ. Μισυρλόγλου, Δ. Πιερράκου, Δ. Κόκκα ὡς μελῶν, ὡς καὶ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Ἀθαν. Μαμζορίδου, Δημ. Μούσιου καὶ Στρ. Χατζηγιαννάκη.

Την Κυριακή 2 Νοεμβρίου έγινε ο εξ αναβολής αγώνας ΠΑΟΚ-Μακεδονικού[21]. Ο αγώνας ήταν αρχικά προγραμματισμένος για τις 26 Οκτωβρίου, αναβλήθηκε ωστόσο λόγω κακοκαιρίας[22]. Ο αγώνας έληξε τελικά ισόπαλος 0–0. Το γεγονός, όμως, ότι ξεκίνησε αργότερα από την προγραμματισμένη ώρα έναρξης είχε ως αποτέλεσμα να σκοτεινιάσει και οι δύο ομάδες να δυσκολεύονται να παίξουν, απογοητεύοντας έτσι τους πολυάριθμους φιλάθλους που είχαν πάει για να τις παρακολουθήσουν. Αιτία της καθυστερημένης έναρξης του αγώνα ήταν το γεγονός ότι προηγήθηκε αγώνας των στρατευμάτων Κατοχής. Το Ναυτικό επικράτησε του Στρατού Ξηράς με 3–1. Όπως μας πληροφορεί μάλιστα ο συντάκτης του άρθρου, ο αγώνας αποτελούσε ρεβάνς της αναμέτρησης των ίδιων ομάδων, η οποία είχε διεξαχθεί την Κυριακή 26 Οκτωβρίου με νικήτρια πάλι την ομάδα του Ναυτικού[23].

Την Κυριακή 2 Νοεμβρίου έγινε και η Γενική Συνέλευση του Άρη, η οποία είχε αναβληθεί δύο φορές (19 και 26 Οκτωβρίου) λόγω έλλειψης απαρτίας[24]. Η Συνέλευση είχε ως θέμα της την ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου και έγινε στις 10.30 το πρωί στο μέγαρο Φιλικής Εταιρείας 44, όπου στεγαζόταν το Αναμορφωτικό Ίδρυμα. Πριν από την έναρξη της Συνέλευσης κρατήθηκε ενός λεπτού σιγή στη μνήμη του προέδρου του Άρη Μάνθου Ματθαίου. Στο Διοικητικό Συμβούλιο του Άρη εκλέχθηκαν οι εξής: Ι. Αγγέλου (ως τότε Πρόεδρος), Ε. Οικονομόπουλος, Δ. Καλτέκης, Ν. Βολωνάκης, Ολ. Αναστασιάδης (ως τότε Γενικός Γραμματέας), Γ.

21. *Νέα Ευρώπη*, 1, 2 και 4 Νοεμβρίου 1941.

22. *Νέα Ευρώπη*, 25 Οκτωβρίου 1941.

23. *Νέα Ευρώπη*, 4 Νοεμβρίου 1941.

24. *Νέα Ευρώπη*, 25 Οκτωβρίου 1941.

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΜΑΣ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΠΑΟΚ-ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ 0-0

Ένας ἐνδιαφέρων ἀγὼν μεταξὺ ὁμάδων τοῦ Στρατοῦ Κατοχῆς

Εἰς τὸ γήπεδον τοῦ ΠΑΟΚ ἐπραγματοποιήθη προχθὲς ὁ ἀγὼν ΠΑΟΚ—Μακεδονικοῦ, παρουσία μεγάλου πλήθους φιλάθλων. Ἀτυχῶς ὁ ἀγὼν ἤρχισε ἀργὰ καὶ μὲ τὸ ἐπελθὸν σκότος οἱ θεαταὶ ἔχασαν πολὺ ἀπὸ τὴν θεαματικότητά του.

Ὁπωσδήποτε αἱ δύο ὁμάδες ἤρχισαν ἀγωνιζόμεναι μὲ δραστηριότητα, ταχύτητα καὶ ὁρμὴν καὶ ἐδημιούργησαν πολλὰς καὶ ἐνδιαφερούσας φάσεις. Ἀμυντικῶς καὶ ἐπιθετικῶς παρουσιάσθησαν ἀμφότεραι ἐπιβλητικαὶ εἰς τὸν λόγον αὐτὸν δὲ ὀφείλεται τὸ ὅτι καθ' ὅλον τὸ α' ἡμίχρονον δὲν ἐπετεύχθη κανὲν ἀποτέλεσμα.

Εἰς τὸ β' ἡμίχρονον ἡ ζωηρότης τῶν παικτῶν ὑπέστη αἰσθητὴν μείωσιν. Ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησε καὶ ἔληξε ἐνδιαφέρων πάντοτε, λόγῳ τοῦ ἀμφιβόλου τῆς ἐκτάσεώς του καὶ τελικῶς κανὲν ἀποτέλεσμα δὲν ἔστεψε τὰς προσπαθείας τῶν δύο ὁμάδων.

— Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Τοῦ ἀγῶνος προηγήθη ἕνας ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος καὶ πάλιν ἀγὼν μεταξὺ δύο ὁμάδων τῶν στρατευμάτων κατοχῆς, ναυτικοῦ καὶ ξηρᾶς. Συνεπείᾳ τούτου ἀνεπτύχθη ἕνα ζωηρὸ πεῖσμα καὶ ἐδημιουργήθη μια θερμὴ γύρω ἀπὸ τοὺς παίκτας ἀτμοσφαῖρα.

Ἡ ὁμὰς τοῦ Ναυτικοῦ ἡ ὁποία ἐνίκησε τὴν ἀντίπαλόν της μὲ 3—1 ἀπέδειξε, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προπαρελθοῦσαν Κυριακήν, ἔξοχα προσόντα τέχνης καὶ δυναμικότητος καὶ ἐχειροκροτήθη θερμῶς ἀπὸ τοὺς φίλους της ὡς καὶ τοὺς ἄλλους θεατάς της.

Ἀπὸ τὴν ὁμάδα τοῦ στρατοῦ διεκρίθη ὁ ἀρχηγός της καὶ μέσο ἀριστερὰ κυνηγός, ὁ ὁποῖος ἠγωνίσθη μὲ τὰ προσόντα ἑνὸς ἐξαιρετικῆς κλάσεως παίκτου.

— Η ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ

Τὴν πρωΐαν προχθὲς παρουσία πολλῶν μελῶν τοῦ συλλόγου ἔλαβε χώραν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ Γεν. Συνέλευσις τοῦ Ἄρεως.

Κατ' αὐτὴν ἐξησκήθη ζωηρὰ καὶ λεπτομερὴς συζήτησις ἐπὶ τῶν πεπραγμένων τῆς τέως διοικήσεως τοῦ συλλόγου, ἐνηργήθη οἰκονομικὸς καὶ ταμειακὸς ἔλεγχος αὐτῆς, ἐτηρήθη ἑνὸς λεπτοῦ σιγὴ εἰς μνήμην τοῦ τέως Προέδρου τοῦ Συλλόγου ἀειμνήστου Μ. Ματθαίου καὶ τέλος διενεργήθησαν ἐκλογαί, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦτο νὰ ἀναδειχθῇ διὰ τῆς ψήφου τῶν μελῶν τὸ κάτωθι νέον Δ. Σ. τοῦ Ἄρεω, τὸ ὁποῖον ἐντὸς τῶν ἡμερῶν θὰ συνέλθῃ διὰ νὰ καταρτισθῇ εἰς σῶμα: Ι. Ἀγγέλου, Ε. Οἰκονομόπουλος, Δ. Καλτέκης, Ν. Βολωνάκης, Ὀλ. Ἀναστασιάδης, Γ. Ράπτης, Σ. Ζῶκος, Γρ. Κολωνιάρης, Τ. Ζαχόπουλος, Ε. Παναγόπουλος, Δ. Ἠλιάδης καὶ Ν. Βικελίδης.

— ΚΑΤΑΔΙΚΑΖΕΤΑΙ Ο ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ;

ΒΙΣΣΥ, (ΑΠ).—Τηλεγραφοῦν ἐκ Παρισίων ὅτι ἡ ἑταιρία τῆς Γυναικολογίας ἔλαβεν ἀπόφασιν προκαλέσασαν γενικὴν κατάπληξιν εἰς τὸν ἀθλητικὸν κόσμον. Ἡ ἑταιρία κατεδίκασε πράγματι ἐν ἀπολύτῳ ὁμοφωνίᾳ τὰ γυναικεῖα πρωταθλήματα, ζητοῦσα τὴν κατάργησίν των. Ὅλοι οἱ ἀθληταὶ καὶ ἰδίως αἱ ἀθλήτριαι αἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμεναι, ὡς καὶ οἱ ἰατροὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς ἀθλητικὰς ἑταιρίας, διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως διὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην.

— ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΣ—ΕΘΝΙΚΟΣ 2—0

ΑΘΗΝΑΙ 3.— Χθὲς τὸ ἀπόγευμα διεξήχθη ἀγὼν ποδοσφαίρου μεταξὺ «Παναθηναϊκοῦ» καὶ «Ἐθνικοῦ» Πειραιῶς. Ἡ ὁμὰς τοῦ «Παναθηναϊκοῦ» ἐνίκησε μὲ 2—0.

Ἡ ἀθλητικὴ κίνησις

ΣΗΜΕΡΟΝ ΣΥΝΑΝΤΩΝΤΑΙ ΑΙ ΟΜΑΔΕΣ Π. Α. Ο. Κ. - ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ - ΑΕΤΟΥ

Εἰς τὸ γήπεδον τοῦ ΠΑΟΚ θὰ πραγματοποιηθῇ σήμερον ὁ ἀγὼν ΠΑΟΚ—Μακεδονικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἡμερῶν ἀναμένεται μὲ ἐνδιαφέρον παρὰ τῶν φιλάθλων μας. Ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένον ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι πάντοτε τοὺς ἀγῶνας των διέκρινε ἕνα πεῖσμα καὶ μία σκληρὰ προσπάθεια καὶ ὅτι προητοιμάσθησαν δι' αὐτὸν οἱ δύο ἀντίπαλοι μὲ κάθε ἐπιμέλειαν.

Ἀναμφιβόλως οἱ θεαταὶ του θὰ παραστοῦν μάρτυρες μιᾶς ἀκόμη συναρπαστικῆς ποδοσφαιρικῆς πάλης καὶ θὰ ἐντρυφήσουν εἰς ἕνα τεχνικόν, ὡραῖον καὶ θεαματικὸν ἀγῶνα.

— Β' ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ — Β' ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ

Πρὸ τοῦ ἀγῶνος θὰ συναντηθοῦν αἱ δεύτεραι ὁμάδες Ἡρακλέους καὶ Μακεδονικοῦ. Καὶ ὁ ἀγὼν αὐτὸς ἐνέχει τὸ ἐνδιαφέρον του καθόσον αἱ ὁμάδες αὗται πάντοτε ἀγωνίζονται μὲ ζωηρότητα καὶ ἐνθουσιασμόν.

— ΗΡΑΚΛΗΣ — ΑΕΤΟΣ

Τὴν 11ην πρωϊνήν, ἐξ ἄλλου θὰ συναντηθοῦν εἰς ἀγῶνα προπονήσεως αἱ ὁμάδες Ἡρακλέους καὶ Ἀετοῦ Παπάφη. Ἐν τούτοις, ὁ ἀγὼν δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, διδομένης τῆς πλήρους καταρτίσεως τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς καλῆς προετοιμασίας τοῦ «Ἀετοῦ».

Ὁ ἀγὼν αὐτὸς θὰ τελεσθῇ εἰς τὸ γήπεδον τοῦ Ἡρακλέους.

— Η ΓΕΝ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ «ΑΡΕΩΣ»

Μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ἡ κατ' ἐπανάληψιν ἀναβληθεῖσα Γεν. Συνέλευσις τοῦ «Ἄρεως» θὰ πραγματοποιηθῇ ὁριστικῶς τὴν 10.30' πρωϊνὴν σήμερον εἰς τὸ μέγαρον Φιλικῆς Ἑταιρείας 44 (ὅπου στεγάζεται νῦν τὸ Ἀναμορφωτικὸν Ἵδρυμα) μὲ τὰ αὐτὰ θέματα. Προστίθεται ὅτι ἀπαρτία θὰ θεωρηθῇ ὁσαδήποτε μέλη καὶ ἂν παραστοῦν.

Ράπτης, Στ. Ζώκος, Γρ. Κολωνιάρης, Δ. Ζαχόπουλος, Ε. Παναγόπουλος, Δ. Ηλιάδης, Ν. Βικελίδης[25]. Το νέο Διοικητικό Συμβούλιο συνεδρίασε το βράδυ της Πέμπτης 6 Νοεμβρίου με σκοπό την κατανομή αρμοδιοτήτων[26]. Πρόεδρος εξελέγη ο Ι. Αγγέλου, Αντιπρόεδρος ο Ε. Οικονομόπουλος, ειδικός γραμματέας (αντί του παραιτηθέντος Ν. Βικελίδη) ο Μάσσιος, ταμίας ο Ν. Βολωνάκης, έφορος ποδοσφαίρου ο Δ. Καλτέκης, έφορος αθλητικού ο Ε. Παναγόπουλος, έφορος κολυμβητικού ο Δ. Ηλιάδης, έφορος υλικού και γηπέδου ο Γρ. Κολωνιάρης και σύμβουλοι οι Δ. Ζαχόπουλος, Στ. Ζώκος και Γ. Ράπτης. Η ύπαρξη εφόρων και για άλλα τμήματα εκτός του ποδοσφαίρου δείχνει την προσπάθεια των ανθρώπων του Άρη να συνεχίσουν κανονικά την πλούσια προκατοχική αθλητική δράση του Συλλόγου.

Στις 9 Νοεμβρίου αναμετρήθηκαν ο ανανεωμένος σε έμψυχο δυναμικό Ηρακλής με το Μακεδονικό, στο γήπεδο του ΠΑΟΚ, χωρίς ωστόσο κάποιο φύλλο της εφημερίδας να μας ενημερώνει για την έκβαση και το τελικό αποτέλεσμα του αγώνα[27]. Στις 16 Νοεμβρίου έπαιξε ο Ηρακλής με τον ΠΑΟΚ. Λίγες μέρες πιο μπροστά, παρά τις πολλές ελλείψεις τους, είχαν ξανασυναντηθεί με τελικό σκορ 1–1[28]. Στο δεύτερο επαναληπτικό αγώνα επικράτησε ο ΠΑΟΚ με 1–0. Διαιτητής του αγώνα ήταν ο Ιωαννίδης. Πολύς κόσμος παρακολούθησε το παιχνίδι, ενώ εμφανής ήταν η έλλειψη καλής φυσικής κατάστασης στους παίκτες, πέρα από τις πολλές απουσίες βασικών παικτών[29].

Νέος αγώνας μεταξύ Άρη – ΠΑΟΚ, μετά από αυτόν της 13ης Ιουλίου, προαναγγέλλεται με Γερμανούς μάλιστα διαιτητές. Η

25. *Νέα Ευρώπη*, 4 Νοεμβρίου 1941.

26. *Νέα Ευρώπη*, 7 Νοεμβρίου 1941.

27. *Νέα Ευρώπη*, 7 και 9 Νοεμβρίου 1941.

28. *Νέα Ευρώπη*, 16 Νοεμβρίου 1941.

29. *Νέα Ευρώπη*, 18 Νοεμβρίου 1941.

Ἡ ἀθλητικὴ κίνησις

Ὁ ΠΑΟΚ ἐνίκησε προχθὲς τὴν ὁμάδα τοῦ Ἡρακλέους μὲ 1-0

Μὲ ζωηρὸν καὶ τόσο δικαιολογημένον ἐνδιαφέρον συνέρρευσαν προχθὲς εἰς τὸ γήπεδον τοῦ ΠΑΟΚ οἱ φίλαθλοι γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὸν ἀγῶνα Ἡρακλέους — ΠΑΟΚ. Ὁμολογουμένως δὲ παρέστησαν θεαταὶ ἑνὸς πολὺ καλοῦ ἀγῶνος γεμάτου ἀπὸ θεαματικὲς φάσεις καὶ ποδοσφαιρικὰ ἀπρόοπτα, κάποτε ὁρμητικοῦ καὶ κάποτε τεχνικοῦ, μὲ μὲ ἀμυντικὴν καὶ ἐπιθετικὴν ζωηρότητα καὶ μὲ τὴν ἀναπόφευκτη κατὰ διαστήματα χαλάρωση. Εἰς τὸν ἀγῶνο αὐτὸν ὁ ΠΑΟΚ ὑπῆρξε ὁ καλλίτερος, ὄχι ἀπλῶς γιατὶ ἐνίκησε μὲ 1—0 ἀλλὰ διότι ἔδρασε μὲ πιὸ πολλὴ ζωή, διότι διετήρησε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν τεχνικὴ καὶ ἐδαφικὴ ὑπεροχὴ καὶ διότι ἀνέπτυξε περισσότερη πρωτοβουλία καὶ δραστηριότητα.

Ἀντιθέτως ὁ Ἡρακλῆς ἐνεφάνισε ἀρκετὰ κενὰ ποῦ φανέρωναν ὅτι οἱ παῖκται του δὲν προπονοῦνται συστηματικά. Ἀλλὰ γιὰ τὴ φετεινὴ περίοδο κανεὶς δὲν πρέπει νἆναι ἀπαιτητικός. Καὶ αὐτὸ ἀκόμα ποῦ κάνουν οἱ παῖκται μας νὰ παίζουν ἀπὸ Κυριακὴ σὲ Κυριακὴ εἶναι πολύ, ὥστε νὰ μὴ χωρεῖ ἐν προκειμένῳ καμμιὰ διαμαρτυρία. Φυσικά, ὅσοι μποροῦν ἢ ὅσοι ἔχουν τὸν καιρὸ καὶ τὴ διάθεση νὰ προπονοῦνται καλλίτερα. ὑποθέτουμε πὼς τὸ κάνουν. Ἐπαναλαμβάνουμε ὅμως ὅτι γιὰ φέτος φίλαθλοι καὶ ἰθύνοντες δὲν πρέπει νἄχουν ἀπ' τὶς ὁμάδες μας τὶς ἀπαιτήσεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἔχουν σὲ μιὰ ἄλλη περίοδο.

Τὸ πρῶτο ἡμίχρονο τοῦ ἀγῶνος πέρασε ἰσόπαλο, μὲ ἄκαρπες ἑκατέρωθεν προσπάθειες καὶ μὲ ἐντατικὴ δράση τοῦ πολὺ καλοῦ τερματοφύλακος τοῦ Ἡρακλέους Φλεμμετάκη. Στὸ δεύτερο ἡμίχρονο, ὁ ΠΑΟΚ διὰ τοῦ Καλογιάννη, ὁ ὁποῖος ξέφυγε μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἀντιπάλων του, ἐσημείωσε τὸ μοναδικό του γκόλ. Παρὰ τοῦτο ὁ Ἡρακλῆς δυὸ φορὲς εἰς τὸ τέλος ἠπείλησε νὰ ἀνατρέψη τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὶς δύο ὅμως στάθηκε ἄτυχος. γιατὶ τὰ ὡραιότατα σοὺτ τῶν Μαργαροπούλου καὶ Τσαγανιᾶ ἀπεκρούσθηκαν ἀπὸ τὰς δοκοὺς τῆς ἑστίας τοῦ ΠΑΟΚ. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἐπίθεσις τοῦ Ἡρακλέους, ἐξαιρέσει τοῦ Μπέμπη, εἰργάσθηκε φιλότιμα μὲν ἀλλ' ἄτονα.

Ἡ διαιτησία τοῦ κ. Ἰωαννίδη δὲν ἄρεσε, γιατὶ τοῦ ξέφυγαν πολλὰ βασικὰ συμβάντα.

Αθλητικὴ κίνησις

ΑΡΗΣ - Π. Α. Ο. Κ.

Διὰ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν ἀπεφασίσθη ἡ πραγματοποίησις ἑνὸς ἀγῶνος μεταξὺ τῶν ὁμάδων μας Ἄρεως καὶ ΠΑΟΚ. Ἡ ἀναγγελία τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ ἠλέκτρισε κυριολεκτικῶς τοὺς φιλάθλους μας, διότι διὰ πρώτην φορὰν ἐφέτος θὰ συναντηθοῦν μεταξύ των αἱ δύο ὁμάδες καὶ διότι μὲ εὔλογον ἀνυπομονησίαν ἀναμένεται κα μία σοβαρὰ καὶ ὑπολογισμένη ἐμφάνισις τοῦ Ἄρεως.

Ἐπὶ τῇ προόψει τοῦ ἀγῶνος αἱ δύο ὁμάδες προετοιμάζονται μὲ κάθε ἐπιμέλειαν, χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ παρακληθῇ νὰ διαιτητεύσῃ τῆς συναντήσεως Γερμανὸς διαιτητὴς μὲ Γερμανούς, ἐπίσης, ἐπόπτας γραμμῶν.

ΤΟ ΠΡΩΤΑΘΛΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Ποδοσφαιρικῆς Ὁμοσπονδίας ἐστάλη πρὸς τὴν Ε.Π.Σ.Μ. ἔγγραφον δι' οὗ ἐντέλλεται ἡ τελευταία νὰ ὀργανώσῃ δι' ἐφέτος ἕνα τοπικὸν πρωτάθλημα μὲ ὅρους τοὺς ὁποίους ἤθελεν αὕτη προκρίνῃ. Ἡ Ε.Π.Ο. ἐμμένει εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ πρωταθλήματος αὐτοῦ καθόσον, ἄλλως, ὡς ἀναφέρει εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον, θὰ ἀπαγορεύσῃ πᾶσαν φιλικὴν συνάντησιν εἰς τὴν πόλιν μας.

Ἤδη ἡ Ε.Π.Σ.Μ. ἐκοινοποίησε τὸ ὡς ἄνω ἔγγραφον πρὸς τὰ σωματεῖα μας πρὸς γνῶσιν.

ΕΠΟ στο μεταξύ εμμένει στη διοργάνωση πρωταθλήματος με τους όρους που εκθέσαμε παραπάνω, ενώ την ίδια στιγμή η ΕΠΣΜ γνωστοποιεί τους όρους στα ενδιαφερόμενα-υπάρχοντα σωματεία[30]. Η εμμονή της ΕΠΟ πρέπει να ερμηνευθεί ως πίεση από την πλευρά των Γερμανών για τη διοργάνωση τοπικού πρωταθλήματος, στο πλαίσιο της λογικής που είχε σχέση με τη συνέχιση του ομαλού κοινωνικού βίου σε όλα τα επίπεδά του. Τελικά, στις 23 Νοεμβρίου ο ΠΑΟΚ ενώπιον τεσσάρων χιλιάδων φιλάθλων νίκησε τον Άρη με 4-1. Η αποβολή του Χατζηνικολάου του Άρη στοίχισε στην ομάδα του, η οποία είχε για καλύτερους τους Καραζήση και Αμπραχαμιάν, αν και ο τελευταίος υπέπεσε σε ένα αδικαιολόγητο πέναλτι. Οι εισπράξεις του αγώνα έφτασαν τις 122 χιλιάδες δραχμές[31].

Στις 30 Νοεμβρίου στο γήπεδο του ΠΑΟΚ αγωνίστηκε ο γηπεδούχος με το Μακεδονικό, τον οποίο νίκησε με 3–2. Στον αγώνα, στον οποίο σημειώθηκαν και επεισόδια. Διαιτητής ήταν ο Μόκκας[32]. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και προσκλήσεις-ανακοινώσεις για τη συγκέντρωση-εκγύμναση παικτών δημοσιεύονται στην εφημερίδα, όπως της ομάδας του Ηρακλή, που καλούσε τους παίκτες του σε προπόνηση την Κυριακή 7 Δεκεμβρίου, στις 10 π.μ., στο γήπεδό του[33]. Στις 14 Δεκεμβρίου ο ΠΑΟΚ αντιμετώπισε και νίκησε το Μακεδονικό με 1–0[34], ενώ στις 21 Δεκεμβρίου

30. *Νέα Ευρώπη*, 21 Νοεμβρίου 1941.

31. *Νέα Ευρώπη*, 25 Νοεμβρίου 1941.

32. *Νέα Ευρώπη*, 29 Νοεμβρίου και 2 Δεκεμβρίου 1941.

33. *Νέα Ευρώπη*, 6 Δεκεμβρίου 1941.

34. *Νέα Ευρώπη*, 16 Δεκεμβρίου 1941.

Η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Κατόπιν συναρπαστικοῦ ἀγῶνος ὁ ΠΑΟΚ ἐνίκησε τὸν "Αρην μὲ 4-1

Ὁ προχθεσινὸς ἀγών, ὅπως προεβλέπετο καὶ ἀνεμένετο, προσέλαβε ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον.

Ὁ ΠΑΟΚ, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ θριαμβευτὴς τῆς ἡμέρας, ἔκαμε ἕνα παιχνίδι ἐξαιρετικὰ καλό, ἄρτιο ὅσο τὸν παλαιὰ καιρό, ζωηρό, ὁρμητικό, θαρραλέο, θετικὸ καὶ ψύχραιμο.

Ἔναντι ἑνὸς τέτοιου συγκροτήματος, ὁ "Αρης ἄρχισε ζωηρὸν καὶ γοργὸν τὸν ἀγῶνά του καὶ στὰ πρῶτα λεπτὰ ἔδωσε τὴν ἐντύπωση πανισχύρου ὁμάδος. Γρήγορα ὅμως φάνηκαν τὰ κακὰ τῆς πλημμελοῦς προπονήσεως τῆς ὁμάδος. Κούρασις, διάσπασις τῆς συνοχῆς, ἀστάθεια στὶς κινήσεις καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἡ νευρικότης.

Τὸ πρῶτο ἡμίχρονο πέρασε χωρὶς ἀποτέλεσμα παρὰ τὴν ἔντονη δράση τῶν ὁμάδων.

Στὸ ἡμίχρονο αὐτὸ ὁ τερματοφύλαξ τοῦ "Αρεως δούλεψε περισσότερο ἀπὸ τὸν συνάδελφό του τοῦ ΠΑΟΚ, ἀλλ' οἱ κυνηγοὶ τοῦ "Αρεως ἔχασαν ἀπὸ κακοτυχία δύο σχεδὸν βέβαια τέρματα.

Στὸ δεύτερο ἡμίχρονο ἡ κατάστασις ἐξειλίχθη γοργά. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ ΠΑΟΚ ἄρχισε νὰ πιέζῃ πολὺ ἐπικίνδυνα τοὺς ἀντιπάλους του καὶ πολὺ γρήγορα διὰ τοῦ Παπαπαναγιώτου εἶχε τὸ πρῶτο του τέρμα.

Ἐπηκολούθησε ἔντασις τῆς νευρικότητος τοῦ "Αρεως. Μέσα σ' αὐτὴν ἔγιναν μερικὰ φάουλ σὲ ἕνα τῶν ὁποίων ὁ διαιτητὴς ἀπέβαλε τὸν Χατζηνικολάου τοῦ "Αρεως. Λίγο ἀργότερα ὁ Ἀμπραχαμιὰν ὑπέπεσε σὲ ἀδικαιολόγητο καὶ ἀψυχολόγητο «μπενάλτυ» Ἐνῶ ἡ μπάλλα ἦταν πολὺ μακρυά, αὐτὸς ἐνόμισε πῶς εἶχε δικαίωμα ν' ἀνατρέψῃ κοντὰ στὴν ἑστία του ἕναν ἀντίπαλο κυνηγό. Καὶ ὁ διαιτητὴς ἐτιμώρησε τὴν ὁμάδα του μὲ μπενάλτυ τὸ ὁποῖον χάρισε στὸν ΠΑΟΚ διὰ τοῦ Καλογιάννη καὶ δεύτερο τέρμα.

Ἀπ' ἐδῶ καὶ πλέον ἤρχισε κάτι σὰν κατάρρευσις διὰ τὸν "Αρην. Οἱ παῖκται του ἦταν ἀδύνατο νὰ σταθοῦν σ' ἕνα ὁμαλὸ τεχνικὸ ἐπίπεδο, καὶ παρεχώρησαν πλήρη πρωτοβουλία στοὺς ἀντιπάλους των οἱ ὁποῖοι, παίζοντες μὲ τὸν ἀέρα τοῦ νικητοῦ καὶ μὲ τὴν ὑπεροχὴ τῶν 11 παικτῶν ἔναντι 10, δὲν ἄργησαν κατόπιν ραγδαίων ἐπιθέσεων νὰ σημειώσουν δύο ἀκόμη τέρματα, διὰ τῶν Παπαπαναγιώτου καὶ Μανίκα, ποὺ ὁλοκλήρωσαν τὸν θρίαμβο τῆς ὁμάδος των.

Γιὰ τὸν θρίαμβο αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὁμολογουμένως ἄξιζε εἰς τὸν Π.Α.Ο.Κ., δούλεψαν ἀξιέπαινα ὅλοι του οἱ παῖκται, μηδὲ τοῦ γερμανοῦ δεξιοῦ ὀπισθοφύλακος ὁ ὁποῖος περιελήφθη προχθὲς εἰς τὴν ὁμάδα, ἰδιαιτέρως δὲ οἱ Κρίτας καὶ Καλογιάννης.

Ἀπὸ τὸν "Αρη ἄρισται ἦταν μόνον οἱ Καραζήσης καὶ Ἀμπραχαμιάν. Οἱ λοιποὶ φάνηκε ὅτι ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἀσυμπλήρωτη ἀκόμη προπόνησί τους.

Ὁ γερμανὸς διαιτητὴς ὑπῆρξε γνώστης τῆς ψυχολογίας τοῦ παίκτου καὶ στὴ περίπτωση τοῦ μπενάλτυ ἔδωσε ἕνα δίδαγμα γιὰ τὸν ἐπιβαλλόμενο σεβασμὸ στοὺς κανονισμοὺς τοῦ ποδοσφαίρου σὲ ὁποιαδήποτε στιγμὴ τοῦ ἀγῶνος.

Γιὰ τὴν ἱστορία σημειοῦμεν ὅτι οἱ θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος ὑπερέβαιναν τὰς 4 χιλιάδας, οἱ δὲ εἰσπράξεις ἔφθασαν τὰς 122 χιλιάδας.

Ν. Κ.

λήλων καὶ ἐργατοτεχνιτῶν, ἀναλαμβάνον τούτους ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν Φαλάγγων Ἐργασίας.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιχειρήσεις καὶ ἐκμεταλλεύσεις ὑποχρεοῦνται ἐπίσης ὅπως ἀναφέρωσιν ἐγγράφως εἰς τὸ Γραφεῖον Εὑρέσεως ἐργασίας τὸ ὀνοματεπώνυμον καὶ πατρώνυμον τῶν ἀπολυομένων ὑπαλλήλων

Ἀθλητικὴ κίνησις

ΟΙ ΑΡΗΣ ΚΑΙ ΠΑΟΚ ΑΝΕΔΕΙΧΘΗΣΑΝ ΙΣΟΠΑΛΟΙ 1-1

Κατὰ τὸν προχθεσινὸν ἀγῶνα "Αρεως—ΠΑΟΚ, οἱ πολυπληθεῖς φίλαθλοι ἐνετρύφησαν εἰς τὴν μαχητικότητα καὶ τὸ σθένος τῶν δύο ὁμάδων αἱ ὁποῖαι παρουσίασαν εἰς τοὺς θεατάς των ἕνα λαμπρὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως παίξιμον. Τόσον ὁ "Αρης ὅσον καὶ ὁ ΠΑΟΚ ἠγωνίσθησαν μὲ δύναμιν, ὄρεξιν, ἀντοχὴν καὶ τέχνην καὶ διεξεδίκησαν ἀμφότεροι πεισματωδῶς τὴν νίκην. Ἰδιαιτέρως αἰσθηταὶ ἦσαν αἱ βελτιώσεις ποὺ παρουσιάσθησαν εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ "Αρεως, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ὑπέκυψε εὐκόλως, ὅπως κατὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα "Αρεως—ΠΑΟΚ, ἀλλὰ καὶ διημφισβήτησε τὴν νίκην μὲ ἰσχυρὰ ἐφόδια κλονίσασα κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἄμυναν τοῦ ΠΑΟΚ. Μὲ κάποιαν περισσοτέραν προσοχὴν ἡ νίκη θὰ ἦτο τοῦ "Αρεως, παρ' ὅλον ὅτι ὁ ΠΑΟΚ ἐνεφανίσθη ἐπιβλητικὸς καὶ τέλειος εἰς ὅλας του τὰς γραμμάς.

Πρῶτος ἐπέτυχε τὸ τέρμα του ὁ ΠΑΟΚ, εἰς τὸ β'. ἡμιχρόνιαν ἀπὸ σούτ τοῦ Παπαπαναγιώτου, εὐθὺς ἀμέσως δὲ τὸ ἀνταπέδωσε ὁ "Αρης διὰ τοῦ Κολωνάρη, ὁ ὁποῖος ἀπώλεσε πρὸ ὀλίγων στιγμῶν μίαν ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὴν εὐκαιρίαν.

Διαιτητὴς πολὺ καλὸς ὁ κ. Ι. Καστάνης.

— Η ΔΟΞΑ ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟΥ

Ἐκ παραλλήλου ἐτελέσθησαν τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων καὶ οἱ ἀγῶνες κυπέλλου τῶν μικροτέρων ὁμάδων, καθ' οὓς ἐθριάμβευσε ἡ ἰσχυρὰ Δόξα Διοικητηρίου, νικήσασα ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν «Ἀρμενικὴν Ἕνωσιν» μὲ 3—1, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν «Ἕνωσιν Διοικητηρίου» μὲ 3—0.

Αἱ νίκαι αὐται, τῆς ὁμάδος τῆς Δόξης ἐπλημμύρισαν ἀπὸ χαρὰν τοὺς πολυπληθεῖς ὀπαδούς της(

Ἀθλητικὴ κίνησις

ΑΡΗΣ - ΗΡΑΚΛΗΣ 3-1

Εἰς τὸ γήπεδον τοῦ ΠΑΟΚ ἐπραγματοποιήθη προχθὲς ὁ πρῶτος ἐφετεινὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν ὁμάδων "Αρεως καὶ Ἡρακλέους. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς παλαιοτέρους ἀγῶνας τῶν δύο ὁμάδων ὁ Ἡρακλῆς ἐνεφανίσθη μὲ αἰσθητὰς ἐλλείψεις, ὀφειλομένας κυρίως, εἰς τὴν ἐπαρκῆ ἐφετεινὴν προπόνησιν τῆς ὁμάδος του, συνεπείᾳ τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου, ὁ "Αρης, ἀγωνισθεὶς μὲ περισσοτέραν ζωηρότητα κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ μίαν ὡραίαν νίκην μὲ 3—1.

Ἐν τούτοις τὸ πρῶτον ἡμίχρονον ἔληξε ἰσόπαλον, μὲ ἀνὰ ἓν ἑκατέρωθεν τέρμα, διὰ τὰ ὁποῖα εἰργάσθησαν ἀξιεπαίνως οἱ Κολωνιάρης καὶ Μαργαρόπουλος. Εἰς τὸ β' ὅμως ἡμίχρονον, ὁ Ἡρακλῆς δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιπαραταχθῇ ἱκανοποιητικὰ εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀντιπάλου του, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐθορύνθη μὲ 2 ἀκόμη τέρματα σημειωθέντα ἀπὸ τοὺς Φυσέκην καὶ Χατζηνικολάου.

Διαιτητὴς ἦτο ὁ κ. Χ. Παπαδόπουλος.

έπαιξε στο γήπεδό του με τον Αετό Παπάφη[35].

Στις 26 Δεκεμβρίου 1941 στο πλαίσιο του «Κυπέλλου Εορτών», ο ΠΑΟΚ αντιμετώπισε τον Ηρακλή, τον οποίο και νίκησε με 3–0[36]. Στις 28 Δεκεμβρίου ο Άρης έπαιξε με τον ΠΑΟΚ στο πλαίσιο του ίδιου κυπέλλου. Οι αντίπαλοι αναδείχτηκαν ισόπαλοι με 1-1. Διαιτητής του αγώνα ήταν ο Ι. Καστάνης. Σε αγώνες που διεξήχθησαν εκείνη την περίοδο, η Δόξα Διοικητηρίου νίκησε την Αρμενική Ένωση με 3–1 και σε άλλο παιχνίδι την Ένωση Διοικητηρίου με 3–0[37]. Στις 6 Ιανουαρίου 1942 ματαιώθηκε λόγω βροχής ο προγραμματισμένος αγώνας ΠΑΟΚ – Ηρακλή[38]. Στις 12 Ιανουαρίου έγινε ο αγώνας μεταξύ Άρη και Ηρακλή, στο γήπεδο του ΠΑΟΚ, στον οποίο επικράτησε ο Άρης με 3–1 (Κολωνιάρης, Φυσέκης και Χατζηνικολάου τα γκολ για τον Άρη, Μαργαρόπουλος το γκολ του Ηρακλή). Και αυτό το παιχνίδι έγινε στο πλαίσιο του «Κυπέλλου Εορτών» και το διαιτήτευσε ο Χ. Παπαδόπουλος[39].

Καμιά ποδοσφαιρική συνάντηση δεν έγινε μέχρι το Μάρτιο, λόγω της βαρυχειμωνιάς «που ενέσκηψε». Μία, ωστόσο, σημαντική είδηση από τον ευρύτερο αθλητικό χώρο καταγράφεται στις στήλες της εφημερίδας. Στις 16 Φεβρουαρίου εγκαινιάστηκαν τα παιδικά συσσίτια του Ιστιοπλοϊκού Ομίλου Θεσσαλονίκης[40]. Άρης και ΠΑΟΚ ξανασυναντήθηκαν, με διαιτητή τον Ι. Καστάνη, στις 15 Μαρτίου 1942, στο γήπεδο του ΠΑΟΚ. Ο ΠΑΟΚ επικράτησε με 3–2[41]. Στις 25 Μαρτίου, στο γήπεδο του Ηρακλή, η Ένωση Διοικητηρίου νίκησε τη Δόξα Διοικητηρίου με 3–0[42]. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε τη συμβολική ημερομηνία διεξαγωγής του παιχνιδιού. Στις 2 Απριλίου ο ΠΑΟΚ στο γήπεδό του αντιμετώπισε το Μακεδονικό[43], ενώ λίγες μέρες αργότερα ο Ποσειδώνας Αγίου Δημητρίου και η Δόξα Διοικητηρίου αναδείχτηκαν ισόπαλες με 1–1 στο γήπεδο του Ηρακλή[44].

Από στατιστικής άποψης, κατά τον πρώτο χρόνο της Κατοχής στη Θεσσαλονίκη και πιο συγκεκριμένα κατά την περίοδο Απριλίου 1941 – Απριλίου 1942, διεξήχθησαν 29 ποδοσφαιρικοί αγώνες, όπως προκύπτει από την επεξεργασία των στοιχείων της εφημερίδας *Νέα Ευρώπη*. Χρονολογικά κάνουν την εμφάνισή τους οι εξής ομάδες: ΠΑΟΚ, Ηρακλής, Μακεδονικός, ΜΕΝΤ, Άρης, Αετός Παπάφη, Ποσειδώνας Αγίου Δημητρίου, Δόξα Διοικητηρίου, Αρμενική Ένωση και Ένωση Διοικητηρίου. Πιο συχνά κάνουν την εμφάνισή τους οι θεωρούμενες και σήμερα τρεις «μεγάλες» ομάδες της Θεσσαλονίκης: Ηρακλής, Άρης και ΠΑΟΚ. Το γεγονός ότι απευθύνονταν σε ευρύτερες λαϊκές μάζες έκανε ευκολότερη την προσέλκυση νεαρών ποδοσφαιριστών για τη στελέχωσή τους.

Συνοψίζοντας, μπορούμε αβίαστα να βγάλουμε τα εξής συμπεράσματα: α) οι ομάδες αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα, λόγω της αναγκαστικής ή μη φυγής βασικών παικτών τους, β) η πλειονότητα των ομάδων της Θεσσαλονίκης στελεχώθηκε και με ποδοσφαιριστές που ήρθαν πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη από μέρη

35. *Νέα Ευρώπη*, 22 Δεκεμβρίου 1941.

36. *Νέα Ευρώπη*, 27 Δεκεμβρίου 1941.

37. *Νέα Ευρώπη*, 28 και 30 Δεκεμβρίου 1941

38. *Νέα Ευρώπη*, 7 Ιανουαρίου 1942.

39. *Νέα Ευρώπη*, 7, 10, 12 και 13 Ιανουαρίου 1942.

40. *Νέα Ευρώπη*, 14 Φεβρουαρίου 1942.

41. *Νέα Ευρώπη*, 14, 15 και 17 Μαρτίου 1942.

42. *Νέα Ευρώπη*, 26 Μαρτίου 1942.

43. *Νέα Ευρώπη*, 2 Απριλίου 1942.

44. *Νέα Ευρώπη*, 14 Απριλίου 1942.

της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, τα οποία υπέφεραν από τη βουλγαρική κατοχή, γ) ο υποσιτισμός του πληθυσμού και, κατ' επέκταση, των ποδοσφαιριστών ήταν ανασταλτικός παράγοντας στην άθλησή τους, δ) οι νέες συνθήκες δεν επέτρεπαν την ομαλή εκγύμναση των ποδοσφαιριστών, γεγονός που είχε άμεσο αντίκτυπο στη φυσική τους κατάσταση, ε) σε πολλές περιπτώσεις τα έσοδα φιλικών ποδοσφαιρικών αγώνων πήγαιναν για φιλανθρωπικούς σκοπούς, όπως ενίσχυση άπορων ποδοσφαιριστών, συσσίτια κτλ.

Τέλος, οι κατοχικές δυνάμεις έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα σε αθλητικές εκδηλώσεις όπως ήταν το ποδόσφαιρο, οι οποίες ουσιαστικά προσέδιδαν μία επίφαση συνέχειας μεταξύ της «παλαιάς» και της «νέας» κατάστασης, ότι δηλαδή «η ζωή συνεχίζεται». Αυτό φαίνεται από τα εξής συγκεκριμένα γεγονότα: α) στην εφημερίδα *Νέα Ευρώπη* οι ποδοσφαιρικοί αγώνες προβάλλονται και ενθαρρύνονται οι αναγνώστες-φίλαθλοι να τους παρακολουθήσουν β) στην προσπάθεια της ΕΠΟ, μετά από παρότρυνση ασφαλώς των κατοχικών δυνάμεων, να διοργανώσει τοπικό πρωτάθλημα Θεσσαλονίκης, καταστρατηγώντας βασικούς ποδοσφαιρικούς κανόνες, όπως η χρονική διάρκεια των αγώνων και ο αυθαίρετος καθορισμός των ομάδων που θα είχαν δικαίωμα συμμετοχής και, τέλος, γ) στη διεξαγωγή ποδοσφαιρικών αγώνων μεταξύ των διαφόρων σωμάτων των κατοχικών δυνάμεων, με στόχο ίσως να προσεγγίσουν τον ντόπιο πληθυσμό της Θεσσαλονίκης μέσα από το φιλικό-πανανθρώπινο σύστημα αξιών του ποδοσφαίρου. Η τακτική αυτή είναι γνωστή και στις μέρες μας ως «διπλωματία της μπάλας».

Ιωαννησ Δημ. Παπαδημητριου

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Στις 8 Μαΐου 1945 τελείωσε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, οι συνέπειες του οποίου σημάδεψαν ανεξίτηλα την μορφή του περασμένου αιώνα. Είναι αδύνατο να ξεχαστεί η φοβερή εκείνη εποχή κυρίως από τους εβραίους κατοίκους των χωρών που βρίσκονταν υπό γερμανική κατοχή. Η τελευταία πράξη της τραγωδίας τους εκτυλίχθηκε όταν φορτώθηκαν σε σιδηροδρομικά οχήματα, για να οδηγηθούν στα κρεματόρια του Άουσβιτς, του Μαουτχάουζεν, του Μπιργκενάου, του Μπέρκεν – Μπέλσεν και άλλων στρατοπέδων φρίκης, από όπου η συντριπτική τους πλειονότητα δεν επέστρεψε ποτέ.

Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης δεν αποτέλεσαν εξαίρεση. Από τις 15 Μαρτίου έως τις 2 Αυγούστου 1943, 49.048 Εβραίοι μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς στα κρεματόρια του Άουσβιτς ΙΙ – Μπιρκενάου (48.974 άτομα) και του Μπέργκεν – Μπέλσεν (74 προύχοντες της Κοινότητας), από τους οποίους περίπου 2.000 άτομα κατάγονταν από την Φλώρινα, την Βέροια, το Διδυμότειχο και την Ορεστιάδα.[1]

Η σύζυγος και η κόρη του Μωρίς Μπενρουμπή. Χάθηκαν από προδοσία;

1. Π. Κουπαράνης, «Η Θεσσαλονίκη στην Κατοχή. Ορισμένα ζητήματα μέσα από τα γερμανικά αρχεία», *Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912, Πρακτικά Συμποσίου ΚΙΘ.*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 202.

Μέσα στα βαγόνια-φέρετρα που ήταν κατασκευασμένα για να μεταφέρουν εμπορεύματα και —σε εξαιρετικά έκτακτες περιπτώσεις— στρατεύματα ή άλογα με την ένδειξη «ίπποι 8 ή άνδρες 40» στοιβάζονταν άνθρωποι με αποσκευές, χωρίς καμιά δυνατότητα είτε κίνησης είτε εξυπηρέτησης των βιολογικών αναγκών τους.

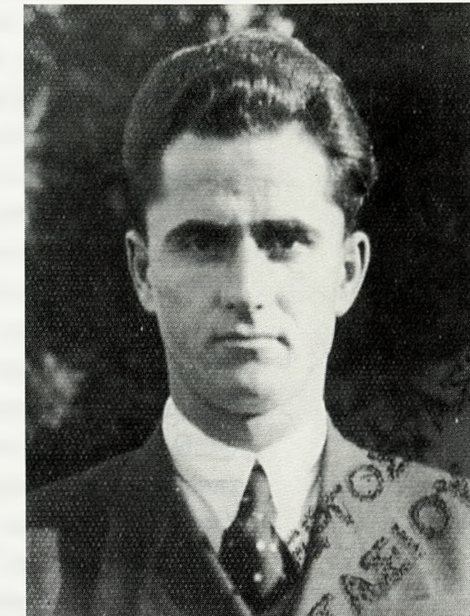
Είναι πραγματικά πολύ δύσκολο να περιγραφούν οι συνθήκες μετακίνησης του εβραϊκού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης προς τα χιτλερικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως, η οποία έγινε με αφετηρία τον παλιό Σιδηροδρομικό Σταθμό Θεσσαλονίκης (τον νυν Εμπορικό). Εκεί ήκμασε εβραϊκή παροικία και εκεί εκτυλίχθηκε η τραγωδία των Εβραίων της πόλης.

Στην έκδοση της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης «In Memorian» («Σε μνήμη»), των Μικαέλ Μόλχο και Ιωσήφ Νεχαμά, περιγράφεται το δράμα της γενοκτονίας των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Επίσης, αναφέρονται λεπτομέρειες για τον τρόπο της βίαιης σιδηροδρομικής μεταφοράς του πληθυσμού αυτού στα στρατόπεδα εξόντωσής του: *Η πρώτη αποστολή περιλαμβάνει καμιά σαρανταριά βαγόνια. Η ατμομηχανή ακολουθείται από ένα βαγόνι με μιαν ομάδα στρατιωτών. Τούτη περίπου θα είναι η ενιαία σύνθεση όλων των αποστολών που θα ακολουθήσουν. Κάθε βαγόνι, που μόλις θ'αρκούσε για σαράντα ανθρώπους, δέχεται ως ογδόντα εξόριστους μαζί με τις αποσκευές τους. Συνολικά, 2.800 άτομα σε κάθε αποστολή. Οι θύρες ερμητικά κλειστές, αλυσοδένονται και σφραγίζονται. Οι φεγγίτες, από όπου θα μπορούσε να μπει έστω ελάχιστη πνοή αέρος, φράσσονται. Ευτυχώς ότι υπάρχουν χαραμάδες στα πλάγια και έτσι αποφεύγεται η ασφυξία*[2].

Πολλοί σιδηροδρομικοί που εργάζονταν στις εγκαταστάσεις του Σιδηροδρομικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, του νυν Εμπορικού, βλέποντας την τραγωδία των εβραίων συμπολιτών τους συμμετείχαν με αισθήματα αυταπάρνησης και θάρρους σε κάθε απόπειρα διαφυγής τους ή ακόμη τους βοηθούσαν έμπρακτα. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι και αυτή που εντοπίστηκε στις 27 Μαΐου 1994 σ' έναν άκρως παραμελημένο χώρο του αρχείου του ΟΣΕ, από τον πατέρα μου Δημήτριο Παπαδημητρίου. Ήταν ο πειθαρχικός φάκελος του Δημήτριου Καβούνη, έκτακτου τότε (1943) επί συμβάσει επόπτη συσσιτίου της Υπηρεσίας Επισιτισμού των ΣΕΚ, όπου φαίνεται η πρόθυμη προσφορά και η συνδρομή του στην απόπειρα διαφυγής στην Αθήνα δύο γυναικών εβραϊκής καταγωγής. Η έγγραφη αυτή μαρτυρία απέκτησε ιδιαίτερη σημασία, όταν ο πατέρας μου πληροφορήθηκε αφενός την επικείμενη εκδήλωση (στις 29 Μαΐου 1994) της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, προς τιμή του «Άγνωστου» Έλληνα Χριστιανού για την συμβολή του στην σωτηρία εβραίου συμπατριώτη του και αφετέρου ότι ο Δημήτριος Καβούνης βρισκόταν ακόμη στην ζωή και ήταν πατέρας του συμπολίτη μας, εκλεκτού δικηγόρου Γεώργιου Καβούνη. Παράλληλα.

2. Μ. Μόλχο και Ι. Νεχαμά, *In Memorian*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 108-109.

η σπάνια δυνατότητα προφορικών συνεντεύξεων με παλιούς σιδηροδρομικούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να διηγηθούν περιστατικά διάσωσης εβραίων συμπατριωτών μας, καθώς και η επιθυμία του πατέρα μου να αποκαλυφθούν λεπτομέρειες από τον άνθρωπο που έζησε την περιπέτεια αυτή, τον οδήγησαν ώστε να έλθει σε επαφή μαζί του στο δικηγορικό γραφείο του γιου του, στις 21 Μαρτίου 1995.

Ο Δημήτριος Καβούνης την εποχή της μεγάλης συνεισφοράς του στην διάσωση Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

Ο Δημήτριος Καβούνης ήταν τότε 87 ετών και παρά την προχωρημένη ηλικία του οι αναμνήσεις του παρέμεναν ακόμη έντονες. Κατά την περιγραφή του περιστατικού, η οποία ηχογραφήθηκε με την συγκατάθεσή του, αποκάλυψε τον σημαντικό ρόλο που έπαιξαν οι επώνυμοι αλλά και ανώνυμοι σιδηροδρομικοί στον χώρο του παλιού Σιδηροδρομικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, προκειμένου να σωθεί μία ψυχή. Ο χώρος αυτός θα παραμείνει δεμένος με την τραγική ιστορία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, αν και σήμερα έχει ολοκληρωτικά αφανιστεί, λόγω διάνοιξης της λεγομένης δυτικής εισόδου της πόλης.

Στην συνέντευξή του ο Δημήτριος Καβούνης αναφέρθηκε και στις σχέσεις των Εβραίων της Θεσσαλονίκης με το ελληνικό στοιχείο. Οι Εβραίοι πράγματι ζούσαν αγαπημένοι και με απόλυτη αρμονία με τους Έλληνες στη Θεσσαλονίκη, από τότε που εξέλιπαν οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι το 1912.[3] Μέσα από τις σχέσεις αυτές αναπτύχθηκαν πολλές, μεγάλες και ανιδιοτελείς φιλίες, παρά τις κάποιες δυσκολίες συμβίωσης. Μία τέτοια σχέση ήταν και αυτή της οικογένειας του Δημήτριου Καβούνη με την οικογένεια του Δαυΐδ και της Λίβιας Μπενρουμπή. Οι δύο οικογένειες συγκατοικούσαν τότε στο Μέγαρο ιδιοκτησίας Παπανίκανδρου, στην οδό Τσιμισκή 128, και οι σχέσεις τους δεν αποδυναμώθηκαν ούτε αργότερα, κατά την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής, τότε που τους ανθρώπους τους χώριζε ο φόβος και οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης βρίσκονταν υπό διωγμό. Όταν οι εμπνευστές της «τελικής λύσης» τούς επέβαλαν να φορούν στο στήθος το εξάγωνο κίτρινο αστέρι, κάποιοι συμβούλευσαν το ζεύγος Μπενρουμπή να φύγει από την Θεσσαλονίκη, να εξαφανισθεί, για να γλυτώσει από την ναζιστική θηριωδία. Η καλύτερη λύση ήταν η δραπέτευσή τους στην Αθήνα, καθώς η δίωξή τους εκεί θα ήταν χαλαρότερη. Τα όσα επακολούθησαν τους δικαίωσαν για την μεγάλη τους απόφαση.

Το ζεύγος Δαυΐδ και Λίβιας Μπενρουμπή από την αρχή στάθηκε τυχερό. Ο συγκάτοικος και φίλος τους, ο Δημήτριος Καβούνης, εργαζόταν στα τραίνα και ανταποκρινόμενος στις παρακλήσεις του ζεύγους αποφάσισε να θέσει σε κίνδυνο την ζωή του, προ-

3. Σειρά άρθρων του Colonel Lamouse για την λύση του βαλκανικού προβλήματος, που δημοσιεύθηκαν τον Νοέμβριο του 1928 στην εφημερίδα *Μακεδονία*. Μικρό μέρος ενός άρθρου παρουσιάσθηκε στο βιβλίο του Αιμίλιου Ι. Δημητριάδη, *Φοίνιξ Αγήρως. Η Θεσσαλονίκη του 1925-35*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 276-277.

κειμένου να τους μεταφέρει στην Αθήνα με τον σιδηρόδρομο. Ο Καβούνης, με την ιδιότητα του επόπτη συσσιτίου της Υπηρεσίας Επισιτισμού των Σιδηροδρόμων, ήταν γνωστός σε όλους τους συναδέλφους του. Έτσι, την συνδρομή τους πρόθυμα πρόσφεραν ο επικεφαλής του ελέγχου επιβατών της αμαξοστοιχίας Θεσσαλονίκης-Αθηνών, απόστρατος ταγματάρχης του ελληνικού στρατού και ο διερμηνέας, ο Κώστας ο Ασβεστοχωρίτης, με σπουδές στη Γερμανία οι οποίοι εργάζονταν στην υπηρεσία των Γερμανών. Μεγάλη υπήρξε άλλωστε η συνεισφορά τους στην διαφυγή των ευπορότερων κυρίως Εβραίων προς την Αθήνα, κάτω μάλιστα από τα βλέμματα των Γερμανών.

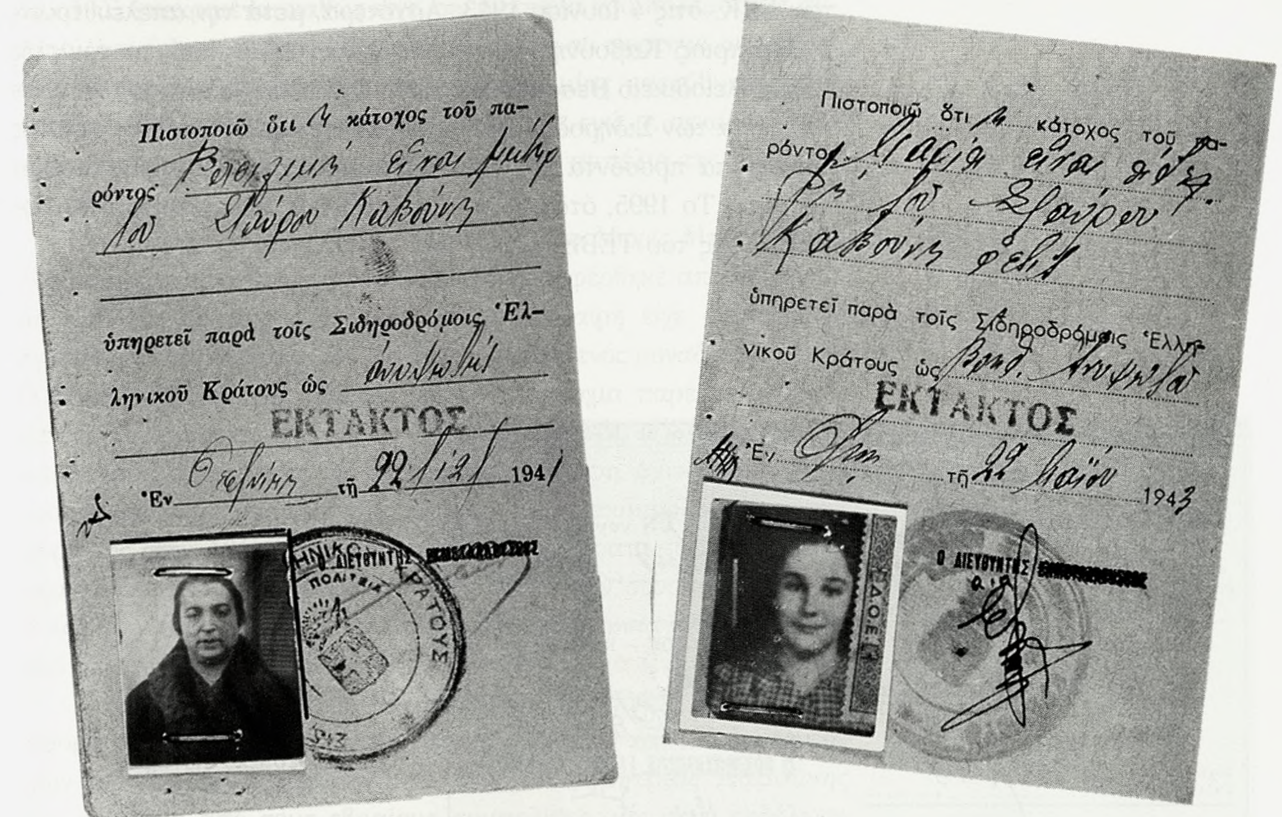
Ο Καβούνης γνωρίζοντας τους κινδύνους της διαφυγής και για αποφυγή κάθε απροόπτου συνόδευσε τον Δαυΐδ και την Λίβια Μπενρουμπή μέχρι την Λάρισα, συστηνόμενος με την ιδιότητα του γυναικάδελφου του ζεύγους. Για καλή τύχη όλων το ταξίδι δεν είχε κανένα απρόοπτο. Όταν ο έλεγχος των Γερμανών, που όπως πάντα άρχιζε στην Λεπτοκαριά και συνεχιζόταν μέχρι τα Τέμπη, πέρασε και από το ζεύγος Δαυΐδ και Λίβιας Μπενρουμπή, το τραίνο είχε ήδη φθάσει στο ύψος της σιδηροδρομικής γραμμής όπου βρίσκεται το εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής, ιδιαίτερο προσκύνημα και παρηγοριά των σιδηροδρομικών Έλξης (Μηχανοδηγών-Θερμαστών) και Κίνησης (προσωπικού αμαξοστοιχιών). Η Λίβια όταν το πληροφορήθηκε, μόλις ο μηχανοδηγός της αμαξοστοιχίας ελάττωσε την ταχύτητα, έκανε μία υπόκλιση σεβασμού μπροστά στο εικονοστάσιο της Αγίας και αυθόρμητα, για την βοήθεια στις παρακλήσεις διάσωσής τους, έριξε από το παράθυρο του κουπέ ως σεβάσμιο δώρημα ένα «μάτσο» χαρτονομίσματα στα σκαλοπάτια της εκκλησίας.

Στην Λάρισα ο Δαυΐδ, αποχαιρετώντας τον σωτήρα του Δημήτριο Καβούνη, τον αγκάλιασε και φιλώντας τον ψέλλισε γεμάτος συγκίνηση: «Τάκη, δεν μπορούμε να αφήσουμε στην Θεσσαλονίκη την οικογένεια του αδελφού μου Μωρίς (Μπενρουμπή)». Στην Αθήνα ο Δαυΐδ και η Λίβια Μπενρουμπή εφοδιάστηκαν από την αστυνομία, όπου παρουσιάστηκαν αμέσως μετά την άφιξή τους, με πλαστές ταυτότητες που έγραφαν θρήσκευμα «Χριστιανός(-ή) Ορθόδοξος» και όχι Εβραίος(-α). Στην εκλογή του κύριου ονόματος και του επωνύμου, όταν ρωτήθηκαν να επιλέξουν, θυμήθηκαν τους ευεργέτες και σωτήρες τους, το ζεύγος Καβούνη. Ο Δαυΐδ επέλεξε το όνομα Δημήτριος Καβούνης και η Λίβια μετονομάστηκε σε Μαίρη Καβούνη. Έτσι, επέζησαν των «προγκρόμ» και μετά την απελευθέρωση ξαναγύρισαν στην Θεσσαλονίκη, όπου έζησαν και πέθαναν από φυσικό θάνατο.

Ο Καβούνης, συνεπαρμένος ακόμη από το ευχάριστο συναίσθημα της επιτυχούς διάσωσης δύο συνανθρώπων του και οικογενειακών φίλων, δέχθηκε την επίσκεψη του Μωρίς Μενρουμπή, αδελφού του Δαυΐδ, και υποκύπτοντας τελικά στις παρακλήσεις και

τα ταξίματα αποφάσισε να επιχειρήσει την φυγάδευση του ιδίου, της γυναίκας του και των δύο δίδυμων θυγατέρων του. Πρώτος διέφυγε επιτυχώς στην Αθήνα ο Μωρίς μεταμφιεσμένος σε σιδηροδρομικό υπάλληλο (θερμαστή). Θα ακολουθούσε η φυγάδευση της γυναίκας του και της μίας θυγατέρας του. Η άλλη θα παρέμενε προσωρινά στην Θεσσαλονίκη, μέχρι να βρεθεί κάποιος τρόπος διαφυγής της. Μέχρι τότε, στέγη, τροφή και καταφύγιο θα εύρισκε στο σπίτι του Δημήτριου Καβούνη.

Για την υλοποίηση του σχεδίου φυγάδευσης της μητέρας και της κόρης χρησιμοποιήθηκαν τα δελτία αστυνομικής ταυτότητας και τα υπηρεσιακά εισιτήρια ελευθέρας, τα οποία είχαν εκδοθεί για την μητέρα του Δημήτριου Καβούνη Βασιλική και την αδελφή του Μαρία, ως προστατευόμενα μέλη του αδελφού του Σταύρου, που υπηρετούσε επίσης στους σιδηροδρόμους ως τεχνίτης (Βοηθός Ανυψωτού). Προηγουμένως όμως ο Δημήτριος Καβούνης είχε αφαιρέσει τις φωτογραφίες των πραγματικών κατόχων, οι οποίες ήταν επικολλημένες και σφραγισμένες από την υπηρεσία των Σιδηροδρόμων, και είχε επικολλήσει τις φωτογραφίες των γυναικών που επρόκειτο να να φυγαδεύσει.

Τα υπηρεσιακά δελτία ταυτότητας της μητέρας και της αδελφής του Δημήτριου Καβούνη, μετά την επικόλληση των φωτογραφιών των εβραίων γυναικών τις οποίες αποπειράθηκε να φυγαδεύσει.

Το εγχείρημα της φυγάδευσης έγινε με την υπ' αρ. 14 αμαξοστοιχία της 24ης Μαΐου 1943, στην οποία επιβιβάσθηκαν ο Δημήτριος Καβούνης και οι δύο εβραίες γυναίκες. Η απόπειρα όμως αποκαλύφθηκε στην διαδρομή μεταξύ Θεσσαλονίκης – Σίνδου είτε από εγκληματική προδοσία, κατά τον Δημήτριο Καβούνη, είτε από μειονεκτική ψευδοσφράγιση, κατά το υπηρεσιακό πόρισμα των ΣΕΚ, το οποίο εκδόθηκε για την συγκεκριμένη πράξη του. Η άποψη της προδοσίας ενισχύεται και από το γεγονός ότι όλες οι παρακλήσεις του Καβούνη για την αποσιώπηση της πράξης του δεν απέδωσαν τελικά. Ο ελεγκτής υπάλληλος των ΣΕΚ —που ενδεχομένως δεν είχε άλλη επιλογή— παρέμεινε ασυγκίνητος, ακόμη και όταν ο Καβούνης του υπενθύμισε τις υποχρεώσεις του ως Έλληνα, ως ανθρώπου προς άνθρωπο, ως άνδρα προς δύο αδύναμες, δύστυχες γυναικείες υπάρξεις, δύο ανυπεράσπιστες συμπολίτισσες, έστω αλλόθρησκες και αλλόφυλες, ακόμη και όταν του πρότεινε να δεχθεί αμοιβή 500.000 δραχμές. Μάλιστα, η πρότασή του αυτή χαρακτηρίσθηκε ως απόπειρα δωροδοκίας.

Για τους πιο πάνω λόγους στον Δημήτριο Καβούνη επιβλήθηκε από την Υπηρεσία των Σιδηροδρόμων η εσχάτη των πειθαρχικών ποινών, που ήταν η ποινή της απολύσεως από την Υπηρεσία των ΣΕΚ, στις 4 Ιουνίου 1943. Αργότερα, μετά την απελευθέρωση ο Δημήτριος Καβούνης αθωώθηκε πανηγυρικά από το τριμελές Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης, με την 1.216/1945 Απόφαση. Στην Υπηρεσία των Σιδηροδρόμων όμως δεν επανήλθε, παρά το γεγονός ότι είχε τα προσόντα και τις προϋποθέσεις μιας λαμπρής σταδιοδρομίας. Το 1995, όταν έδωσε την παρούσα συνέντευξη, ήταν συνταξιούχος του ΤΕΒΕ.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ | CHEMINS DE FER DE L'ÉTAT HELLÉNIQUE
Nº 201001 Ἀριθ. ἐπιβατῶν / Nombre de voyageurs: δύο Θέσις / Classe: ΙΙΙ
Εἰσιτήριον δι' ΕΝ ταξίδιον δωρεὰν || Billet pour UN voyage gratuit
Διὰ / Pour:
ΑΝΟΔΟΣ — ALLER: Θεσ/νίκη – Ἀθῆναι
ΕΠΑΝΟΔΟΣ — RETOUR: Ἀθῆναι – Θεσ/νίκη
Ἰσχύει μέχρι / Valable jusqu'au: 30. 7. 43
Ο ΑΡΧΙΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΕΛΞΕΩΣ & ΥΛΙΚΟΥ

Το υπηρεσιακό εισιτήριο που εκδόθηκε από τους ΣΕΚ στο όνομα της μητέρας και της αδελφής του Δημήτριου Καβούνη, για δωρεάν ταξίδι από την Θεσσαλονίκη στην Αθήνα.

Τα δελτία αστυνομικής ταυτότητας και τα υπηρεσιακά εισιτήρια που κατασχέθηκαν τότε βρέθηκαν και ανασύρθηκαν από τον σχετικό πειθαρχικό φάκελο, που είχε σχηματισθεί σε βάρος του Καβούνη και στην συνέχεια είχε εναποτεθεί στο αρχείο των Σιδηροδρόμων. Οι δυστυχείς όμως γυναίκες δεν σώθηκαν από την ναζιστική θηριωδία. Συνελήφθησαν από τον γερμανό υπαξιωματικό της υπηρεσίας του φυλακίου ελέγχου Πλαταμώνα που συνόδευε την αμαξοστοιχία, ο οποίος τις παρέδωσε στους γερμανούς στρατιώτες του Σταθμού Σίνδου για την μεταγωγή τους στη Θεσσαλονίκη και από εκεί στον εφιάλτη κάποιου κολαστηρίου, χωρίς όνομα, χωρίς ελπίδα, χωρίς μέλλον.

Ταυτόχρονα, συνελήφθη και ο Καβούνης, ο οποίος τέθηκε υπό περιορισμό στον Σταθμό της Σίνδου. Ενώ ήταν κρατούμενος, κατάφερε να καταστρέψει την αντζέντα των τηλεφώνων που είχε μαζί του μασώντας τα φύλλα της και παράλληλα πήρε την απόφαση να δραπετεύσει με την πρώτη ευκαιρία, συνειδητοποιώντας την σκληρότατη τιμωρία που αντιμετώπιζαν όσοι απέκρυπταν ή διευκόλυναν την διαφυγή Εβραίων. Έτσι, προς το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, κατά την μεταφορά του στην Θεσσαλονίκη για ανάκριση, δραπέτευσε από τους δύο γερμανούς στρατιώτες που τον συνόδευαν. Συγκεκριμένα, καθώς είχε την εμπειρία του πολέμου ως ανθυπολοχαγός του αλβανικού μετώπου, μόλις το φορτηγό αυτοκίνητο που τον μετέφερε μπήκε στην γέφυρα μίας κατεύθυνσης του ποταμού Γαλλικού, ο Καβούνης πήδηξε και, ενώ οι σφαίρες σφύριζαν γύρω του, έτρεξε στα χωράφια και τα αμπέλια της περιοχής και σώθηκε.

Εντωμεταξύ, η άλλη δίδυμη θυγατέρα του Μωρίς Μπενρουμπή που φιλοξενιόταν στο σπίτι του Καβούνη μεταφέρθηκε από την Μαίρη Καβούνη σε συγγενικό τους σπίτι. Η Μαίρη είχε ενημερωθεί έγκαιρα για την σύλληψη του Δημήτριου, μέσω ενός συναδέλφου του. Ο Δημήτριος Καβούνης για ένα χρονικό διάστημα παρέμεινε κρυμμένος. Την διάσωση της μικρής Εβραίας ανέλαβε ο μετέπειτα γαμπρός του Καβούνη από την πρώτη του εξαδέλφη, Διοικητής της Γενικής Ασφάλειας Θεσσαλονίκης Σπύρος Γεωργακόπουλος. Η μεταφορά της στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε με στρατιωτικό γερμανικό αεροπλάνο, από το αεροδρόμιο του Σέδες. Την συνόδευσε η εξαδέλφη του Καβούνη και μετέπειτα γυναίκα του συνταγματάρχη Σπύρου Γεωργακόπουλου, εν μέσω εικοσιπέντε γερμανών αξιωματικών.

Ο Δημήτριος Καβούνης δεν ανέστειλε την δράση του. Η προσφορά του συνεχίστηκε με την επιτυχή διάσωση και άλλων τεσσάρων εβραίων συμπατριωτών μας. Όμως, ο Δημήτριος Καβούνης δεν τιμήθηκε από τους εβραίους συμπολίτες μας στην εκδήλωση ιδιαίτερης αναφοράς της 29ης Μαΐου 1994, η οποία διοργανώθηκε προς τιμή του «Άγνωστου» Θεσσαλονικέα, για την συμβολή του στην διάσωση εβραίων συμπολιτών μας κατά την Κατοχή, τότε που ο κτύπος στην πόρτα σήμαινε θάνατο.

Επίσης, αγνοήθηκε και η προσφορά των σιδηροδρομικών της Θεσσαλονίκης, παρ' όλο που έπρεπε να εξαρθεί ιδιαίτερα, διότι αυτοί ήταν οι μεγαλύτεροι συμπαραστάτες εκατοντάδων Εβραίων που αποπειράθηκαν να διαφύγουν με τον σιδηρόδρομο από την Θεσσαλονίκη προς την Αθήνα. Αν ψάξεις, ίσως να βρεις ακόμη κάποιους υπερήλικες σιδηροδρομικούς να διηγούνται με καμάρι πράξεις τους στα δύσκολα εκείνα χρόνια της Κατοχής, αλλά πληγωμένους επειδή αγνοήθηκε η προσφορά τους.

Σημείωση του συγγραφέα: Το άρθρο αυτό δεν θα μπορούσε να γραφεί χωρίς την παραχώρηση των προσωπικών σημειώσεων του πατέρα μου, σιδηροδρομικού δεύτερης γενιάς, πρώην Προϊσταμένου Υπηρεσίας ΟΣΕ, και χωρίς τις ατέλειωτες συζητήσεις μαζί του γύρω από ιστορίες των τραίνων και των ανθρώπων τους. Του οφείλω πολλές ευχαριστίες.

Γιωργος Αναστασιαδης

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ: ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΚΟΥΡΑ*

Η αναπληρωματική εκλογή της Θεσσαλονίκης (18.01.1953)

Στις 18 Ιανουαρίου 1953 η Θεσσαλονίκη θα κατακτήσει δύο σημαντικές «πρωτιές»: Ψηφίζουν για πρώτη φορά οι γυναίκες σε βουλευτικές —έστω και αναπληρωματικές— εκλογές και έτσι η πόλη χαρίζει στη Βουλή την πρώτη γυναίκα βουλευτή: την Ελένη Σκούρα.

Όλα θ' αρχίσουν στις 8 Δεκεμβρίου 1952 όταν λίγες μέρες μετά τις εκλογές της 16.11.52 που ανέδειξαν κοινοβουλευτικά παντοδύναμο τον Ελληνικό Συναγερμό του Αλέξανδρου Παπάγου (συγκέντρωσε με 49,22% 247 έδρες!) φεύγει αιφνιδίως από την ζωή ο βουλευτής της παράταξης Β. Μπακονίκας (που είχε διατελέσει πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου της πόλης). Προκηρύχθηκαν έτσι αναπληρωματικές εκλογές, γιατί χάρη στο πλειοψηφικό σύστημα είχαν εκλεγεί όλοι οι υποψήφιοι του Συναγερμού στη Θεσσαλονίκη και δεν υπήρχε αναπληρωτής.

Για λόγους «επικοινωνιακούς» —όπως θα έλεγαν σήμερα οι ποικιλώνυμοι αναλυτές μας— ο Παπάγος δεν βρίσκει καθόλου κακή ιδέα, εν όψει του ότι είχε προσφάτως καθιερωθεί η γυναικεία ψήφος (οι γυναίκες δεν ψήφισαν στις εκλογές της 16.11.52...) ν' ανήκει στον Συναγερμό η πρώτη γυναίκα βουλευτής. Ορίζει έτσι, ξεπερνώντας ορισμένες αντιθέσεις στους κόλπους του Συναγερμού, ως υποψήφια του κόμματος στις αναπληρωματικές εκλογές της Θεσσαλονίκης την Ελένη Σκούρα, 53 ετών (είχε γεννηθεί το 1900 στον Βόλο), γνωστή για την κοινωνική της δράση.

Γυναίκα υποψήφιο, ώστε να βρίσκονται μέσα στο «κλίμα» των εκλογών, επιλέγουν και οι επιτελείς του εκλογικού συνασπισμού της Ε.Π.Ε.Κ. και του Κόμματος των Φιλελευθέρων (ο οποίος διέθετε στη Βουλή 51 έδρες, έχοντας αποσπάσει το 34,22% των ψή-

*Σημείωση: Το κείμενο αυτό είχε ήδη στοιχειοθετηθεί όταν κυκλοφόρησε το βιβλίο του Στ. Λεπτοκαρύδη: «Η πρώτη Ελληνίδα βουλευτής» (2003), στο οποίο παραπέμπουμε όσους θα ήθελαν να πληροφορηθούν περισσότερα για τη ζωή, το έργο και το πικρό τέλος της (πέθανε στις 2.2.1991 στο Χαρίσειο Γηροκομείο).

ΕΝΩ ΗΓΟΡΕΥΕΝ ΕΙΣ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

ΑΠΕΘΑΝΕΝ ΑΙΦΝΙΔΙΩΣ ΕΙΣ ΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
Ο ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ Θ)ΝΙΚΗΣ Β. ΜΠΑΚΟΝΙΚΑΣ

Ἡ σορὸς του μετεφέρθη χθὲς εἰς τὴν πόλιν μας καὶ θὰ κηδευθῇ τὴν 11ην π. μ. σήμερον

ΘΑ ΔΙΕΝΕΡΓΗΘΗ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΗ ΕΝΤΟΣ 45 ΗΜΕΡΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΕΝΩΘΕΙΣΑΝ ΕΔΡΑΝ

ΘΑ ΕΚΘΕΣΗ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ Ο κ. ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ;

ΔΙΕΚΟΜΙΣΘΗ ΧΘΕΣ
Η ΣΟΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΑΣ

ΟΣ ΑΓΡΑΣ

ΑΠΑΛΟΠΟΥΛΟΝ

φων). Πρόκειται για την Βιργινία Ζάννα, κόρη του Αλέξανδρου (το γένος Στ. Δέλτα), 56 ετών (είχε γεννηθεί το 1897 στην Αλεξάνδρεια), μέλος του κόμματος των Φιλελευθέρων, με πλούσια προσφορά στον Ερυθρό Σταυρό, στο Σώμα Ελληνίδων Οδηγών, στην περίθαλψη των προσφύγων και γενική γραμματέα (από το 1945) του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.

Η Ε.Δ.Α. που λόγω του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος δεν είχε εκλέξει ούτε έναν βουλευτή (αν και συγκέντρωσε 9,55% των ψήφων) πιστεύει ότι πρέπει να δώσει σοβαρή πολιτική μάχη και κατέρχεται στις αναπληρωματικές εκλογές με υποψήφιο τον πρόεδρό της Ι. Πασαλίδη, 68 ετών. (Είναι χαρακτηριστικό ότι στη

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΗ

Ο ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ ΑΛ. ΠΑΠΑΓΟΣ ΕΥΧΕΤΑΙ
εἰς τὴν ὑποψηφίαν κ. Ἑλένην Σκούρα

ΠΛΗΡΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΗΣ

ΚΑΙ ΟΙ κ.κ. ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ ΕΙΝΑΙ ΒΕΒΑΙΟΙ ΟΤΙ ΑΝΔΡΕΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛ. ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΘΑ ΨΗΦΙΣΟΥΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΥΛΗΝ

Η ΕΚΛΟΓΗ ΑΥΤΗΣ ΠΡΟΜΗΝΥΕΤΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ

ΑΙ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΝΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΙΣ 100 ΧΙΛ.

Ὁ Στρατάρχης Παπάγος ἀπηύθυνε χθὲς τὴν νύκτα πρὸς τὴν Καν Ἑλένην Σκούρα τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

«Ἐπὶ αὐριανῇ ἐπαναληπτικῇ ἐκλογῇ Θεσσαλονίκης, εὔχομαι ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ πλήρη ἐπιτυχίαν τοῦ ὡραίου ἀγῶνος σας».

ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ ΠΑΠΑΓΟΣ

Ἐπίσης οἱ βουλευταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης, ἀπηύθυναν χθὲς τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα πρὸς τὴν Καν Ἑλένην Σκούρα:

«Εὐχόμενοι ὑμῖν θριαμβευτικὴν ἐπιτυχίαν, ὑποκλινόμεθα πρὸ τῆς Ἑλληνίδος μητέρας, συζύγου, ἀδελφῆς καὶ κόρης, ποὺ την ὑψώνει αὔριον ἡ Πολιτεία, διὰ τῆς ἐπαναληπτικῆς ἐκλογῆς τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης.

Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ, ἡνωμένοι εἰς ἕνα παλμόν, εἴμεθα βέβαιοι θὰ ψηφίσουν ὑπὲρ τῆς πρώτης Ἑλληνίδος ἀντιπροσώπου εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον, ὑπὲρ ὑμῶν, ἡ ὁποία ἀνεδείχθητε μὲ τοὺς ἀγῶνας σας, ἀξία τῆς τιμῆς ταύτης».

ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ ΘΕΣ)ΝΙΚΗΣ

Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΗ ΗΜΕΡΑ

Ἡ χθεσινὴ τελευταία προεκλογικὴ ἡμέρα κατηναλώθη ἐκ μέρους τῶν ὑποψηφίων εἰς ραδιοφωνικὰς ὁμιλίας, εἰς ρυθ-

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ 4ην ΣΕΛΙΔΑ)

Η ΕΚΛΕΚΤΗ ΤΟΥ ΕΛΛ. ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ κ. ΕΛΕΝΗ ΣΚΟΥΡΑ

ΧΙΚΗ ΑΜΥΝΑ

Υ· ΚΑΙ ΜΑΟΥΝΤΜΠΑΤΤΕΝ

οι εἰς Ἀθήνας

Θεσσαλονίκη την τελευταία εβδομάδα θα βρεθούν για να ενισχύσουν τον αγώνα βασικά στελέχη της Ε.Δ.Α. και ανάμεσά τους ο Στ. Σαράφης).

Στις εκλογές συμμετέχει και η Μερόπη Βασιλικού, 56 ετών (σύζυγος του Βασιλείου Αθ. Βασιλικού, διακεκριμένου βουλευτή του Ελληνικού Συναγερμού), που θα αγνοήσει το κομματικό χρίσμα που έχει δοθεί στην Ελένη Σκούρα και θα διεκδικήσει την ψήφο του εκλογικού σώματος ως «ανεξάρτητη».

Η εφημερίδα «Μακεδονία» (20.12.52) θα σπεύσει να πανηγυρίσει για το «ρήγμα» στον Συναγερμό. Η Μερόπη Βασιλικού έχει να επιδείξει από τον μεσοπόλεμο μια αξιοσημείωτη κοινωνική δραστηριότητα. Έχει εκδώσει το «Ημερολόγιον Θεσσαλονίκης», ετήσιο περιοδικό εφάμιλλο του «Μακεδονικού Ημερολογίου», και είναι από τις πρώτες γυναίκες που ψήφισαν στις δημοτικές εκλογές του 1930 στην πόλη). Η Βασιλικού θα υποστηρίξει ότι στις τελευταίες δημοτικές εκλογές (1951), στις οποίες ήταν συνυποψήφια με την Ελένη Σκούρα, η ίδια έλαβε 11.721 ψήφους ενώ η αντίπα-

'Η ἐκδότρια τοῦ «'Ημερολογίου Θεσσαλονίκης»
Κα ΜΕΡΟΠΗ ΤΣΙΩΜΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

λός της 7.279. Επίσης, θα δηλώσει ότι, αν εκλεγεί, πρόκειται να διαθέσει την βουλευτική της αποζημίωση στα φιλανθρωπικά ιδρύματα της Θεσσαλονίκης. Θα δώσει την τελευταία πολιτική της μάχη, περιοδεύοντας συνοικισμούς και χωριά, αψηφώντας τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

Την προεκλογική περίοδο σηματοδοτούν:

— Η «έκκληση» του Ν. Πλαστήρα για υπερψήφιση της Βιργινίας Ζάννα.
— Η κάθοδος στην εκλογική αναμέτρηση: (α) του Απ. Αηδονά (35 ετών) τέως βουλευτή του Ελληνικού Συναγερμού (εξελέγη το 1951, αλλά στις εκλογές του '52 δεν πολιτεύθηκε) ο οποίος δηλώνει ότι «θέλει να φράξει τον δρόμο» στον Ι. Πασαλίδη. (β) του Δ. Θεοχαρίδη (υποψήφιου του Λαϊκού Κόμματος) και (γ) του Α. Ανωγειανάκη, που διεφώνησε με την ηγεσία του κεντρώου χώρου.
— Οι ομιλίες της Β. Ζάννα στο «Ολύμπιον» και της Μ. Βασιλικού στο θέατρο του Λευκού Πύργου.
— Η ομιλία του Ι. Πασαλίδη σε μια πρωτοφανή για την Αριστερά συγκέντρωση στη χιονισμένη πλατεία γύρω από τον Λευκό Πύργο. «Ο λαός της Θεσσαλονίκης αυτού του φρουρίου της Δημοκρατίας», τονίζει στον λόγο του ο πρόεδρος της Ε.Δ.Α., «εξεδήλωσε πανηγυρικώς την απόφαση του να επιβάλλει την συνεργασία των δημοκρατικών δυνάμεων για να βγει η χώρα από

Τέσσαρες ἡμέραι μέχρι τῶν ἐκλογῶν

Η κ. ΖΑΝΝΑ ΩΜΙΛΗΣΕΝ ΕΙΣ ΤΟ «ΟΛΥΜΠΙΟΝ» ΚΑΙ Η κ. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΕΥΚΟΝ ΠΥΡΓΟΝ

Αὔριον θὰ ὁμιλήσῃ ἡ δ)ν[ις] Τσάκωνα καὶ τὴν Πέμπτην ὁ κ. Ι. Πασαλίδης

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΠΕΚ

'Από τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ κινηματογράφου «'Ολύμπιον» εἰς τὴν ὁποίαν ὡμίλησεν ἡ ὑποψήφιος τοῦ Κέντρου κ. Ζάννα ἥτις διακρίνεται δεξιὰ τῆς φωτογραφίας, ἐκφωνοῦσα τὸν λόγον της

το σημερινό αδιέξοδο».

(Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προεκλογικοί λόγοι της Σκούρα, της Ζάννα και του Πασαλίδη μεταδόθηκαν από τον ραδιοφωνικό σταθμό Θεσσαλονίκης – Μάλιστα, ο υποψήφιος Θεοχαρίδης «κατήγγειλε» τον «αποκλεισμό» του από το ραδιόφωνο στον Γενικό Διοικητή Β. Ελλάδος, Ανδρ. Στράτο).

— Το «ρεύμα» που δημιουργήθηκε υπέρ της Ελένης Σκούρα. Πτυχιούχος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, πρόεδρος του «Εθνικού Συνδέσμου Ελληνίδων» νομού Θεσσαλονίκης και του τοπικού παραρτήματος της Φανέλλας του Στρατιώτου, σύζυγος του δικηγόρου Δ. Σκούρα (το γένος Πα-

Η ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΣ ΤΗΣ κ. ΕΛ. ΣΚΟΥΡΑ ΚΑΤΑΚΤΑ ΣΥΝΕΧΩΣ ΕΔΑΦΟΣ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΓΕΝΙΚΑ ΤΑΣ ΤΑΞΕΙΣ

ΕΙΣ ΧΘΕΣΙΝΗΝ ΜΑΚΡΑΝ ΣΥΣΚΕΨΙΝ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΕΤΟΝΙΣΘΗ Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

ΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ Ε.Π.Ε.Κ. — ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ

ΕΙΣ ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ κ. ΣΚΟΥΡΑ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Ο κ. ΑΝΩΓΕΙΑΝΝΑΚΗΣ

Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΣΥΣΚΕΨΙΣ

'Η ὑποψηφία τοῦ 'Ελληνικοῦ Συναγερμοῦ κ. 'Ελένη Σκούρα φωτογραφουμένη εἰς τὸ πολιτικὸν γραφεῖον της μὲ γυναικεῖα στελέχη τῆς ἐνταῦθα κομματικῆς ὀργανώσεως

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ κ. ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ

Η ΑΥΡΙΑΝΗ ΣΥΣΚΕΨΙΣ

Η κ. ΖΑΝΝΑ

παχρίστου), η Σκούρα είχε διακριθεί και για τις καλλιτεχνικές επιδόσεις της (Ωδείο) και γενικά ήταν μια προσωπικότητα καταξιωμένη στον ευρύτερο συντηρητικό χώρο. «Στο πρόσωπο της ακούραστης Ελληνίδας υποψήφιας του Ελληνικού Συναγερμού» —γράφει ο «Ελληνικός Βορράς» (16.1.53)— ψηφίζετε τας αρετάς της ελληνίδος συζύγου, αδελφής και μητέρας που έπραξε το καθήκον της σ' όλες τις κρίσιμες στιγμές του Έθνους».

Η υποψήφια του Συναγερμού πάντως δεν ψηφίζεται μόνο διότι εκπροσωπεί μια μεγάλη μερίδα γυναικών ψηφοφόρων. Το «μήνυμα» που στέλνουν οι βουλευτές του Συναγερμού στη Θεσσαλονίκη είναι σαφέστατο: «Η κυβέρνησις πρέπει να εξέλθει και πάλιν ενισχυμένη και πολιτικώς και ηθικώς για ν' αρχίσει το έργο της αναδημιουργίας του Στρατάρχη Παπάγου (...). Κάθε διάσπαση του Συναγερμού αποτελεί άμεσον ενίσχυσιν της κομινφορμικής παρατάξεως» («Ελληνικός Βορράς», 17.1.53).

Στις εκλογές που διεξήχθησαν με «υποδειγματική τάξη» — και για πρώτη φορά με διαχωρισμό ανδρικών και γυναικείων τμημάτων— τα έγκυρα ψηφοδέλτια ήταν 139.000. Ψήφισαν 140.496 επί 209.683 εγγεγραμμένων, δηλαδή η αποχή έφτασε στο 32,98%.

Έλαβαν:

ΟΝΟΜΑ	ΨΗΦΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Σκούρα Ελ.	47.121	(33,6%)
Πασαλίδης Ι.	43.144	(30,6%)
Ζάννα Β.	24.244	(17,2%)
Αηδονάς Απ.	10.599	(7,8%)
Ανωγειανάκης Α.	6.017	(4,2%)
Θεοχαρίδης Δ.	2.765	(1,9%)
Κωστόπουλος Στ.	2.494	(1,6%)
Βασιλικού Μ.	1.949	(1,4%)
Τσάκωνα	1.536	(1,1%)

ΜΕ ΤΑΞΙΝ ΚΑΙ ΜΕ ΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ ΔΙΕΞΗΧΘΗΣΑΝ ΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Αι ψηφοφόροι, εἰς τὴν οὐράν, ἀναμένουν νὰ ἀσκήσουν τὰ ἐκλογικά των δικαιώματα. ΔΕΞΙΑ: Ὁ ἔλεγχος τῆς ταυτότητος πρὶν ρίψουν τὸ ψηφοδέλτιον εἰς τὴν κάλπην.
ΒΛΕΠΕ ΕΙΣ ΤΗΝ Γ' ΚΑΙ ΣΤ' ΣΕΛΙΔΑΣ

Ἕν στιγμιότυπον ἀπὸ τὴν ψηφοφορίαν εἰς τὸ 27ον τμῆμα γυναικῶν Ἄνω Πόλεως

Ο Συναγερμός διατήρησε έτσι την έδρα του στη Θεσσαλονίκη. Στις 31 Ιανουαρίου 1953 η Σκούρα ορκίζεται στη Βουλή και εκφωνεί τον παρθενικό κοινοβουλευτικό της λόγο. Ο πρόεδρος της Βουλής την προσφωνεί «κυρία βουλευτής» με αποτέλεσμα να προκληθεί συζήτηση αν ο όρος αυτός θα καθιερωθεί για τις γυναίκες-μέλη του Κοινοβουλίου. (Ο Π. Κανελόπουλος δεν δίστασε να υποστηρίξει ότι με την είσοδο της Σκούρα στη Βουλή ολοκληρώνεται στην Ελλάδα η Δημοκρατία).

Το αποτέλεσμα των αναπληρωματικών εκλογών της Θεσσαλονίκης έδωσε το έναυσμα για πολιτικά και δημοσιογραφικά σχόλια. Ο Συναγερμός βγήκε ενισχυμένος (είχε πάρει 38.577 ψήφους στις γενικές βουλευτικές εκλογές). Ωστόσο, η Ε.Δ.Α. είχε πετύχει μια εντυπωσιακή αύξηση ψήφων (43.034 από 23.227). Στον κεντρώο χώρο —ο οποίος είχε χάσει τουλάχιστον 8.000 ψήφους— θα ξεσπάσει έντονη διαμάχη για τους υπεύθυνους και τα αίτια της πτώσης. Αναγνωρίστηκε πάντως ακόμη και από τους αντιπάλους ότι η Βιργινία Ζάννα κέρδισε μια «ηθική νίκη» με την έντιμη διεξαγωγή του προεκλογικού της αγώνα (βλ. εφ. «Ελληνικός Βορράς», 20.1.53).

«Η επιτυχία της Ε.Δ.Α.», γράφει ο Σπ. Λιναρδάτος, «οφείλεται και στο γεγονός ότι στην εκλογή της Θεσσαλονίκης δεν λειτούργησε η ψυχολογία της «χαμένης» ψήφου (...). Εξάλλου, ο Πασαλίδης είχε πάντα τις συμπάθειες των Θεσσαλονικέων και πολλοί αριστεροί του Κέντρου θα ήθελαν την παρουσία του στη Βουλή...».

Μετά την νίκη της, η Ε. Σκούρα υποσχέθηκε

ΚΑΜΜΙΑ ΑΠΟΧΗ ΚΑΙ ΚΑΜΜΙΑ ΨΗΦΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΣΠΑΣΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΑΥΡΙΑΝΗΝ ΕΚΛΟΓΗΝ. ΑΣ ΜΗ ΛΗΣΜΟΝΗ ΚΑΝΕΙΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΤΑ ΔΥΟ ΑΥΤΑ ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΨΗΦΙΣΘΗ ΜΕ ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΝ Η ΥΠΟΨΗΦΙΑ ΤΟΥ Ε.Σ. κ. ΕΛΕΝΗ ΣΚΟΥΡΑ ΚΑΙ ΝΑ ΕΚΛΕΓΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΩΣ.

ότι θα προσπαθήσει να πράξει παν το δυνατόν δια να φανή αντάξια της εμπιστοσύνης των ψηφοφόρων. «Είναι πολλά», επεσήμανε, «εκείνα που πρέπει να πράξωμεν υπέρ των Ελληνίδων, ιδίως εις τον τομέα της κοινωνικής μέριμνας». «Επάνω μου», κατέληξε, «πέφτει το βάρος μισού αιώνα προσπαθειών της Ελληνίδος...».

Στον τύπο της εποχής πάντως καταγράφεται και η δυσαρέσκεια μερίδας του ανδρικού πληθυσμού που δέχθηκε βέβαια την χορήγηση του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες, θεώρησε όμως «υπερβολική» την ταυτόχρονη παραχώρηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι στο «ασθενές φύλλον».

Σύμφωνα με το «Μακεδονικόν Ημερολόγιον» (1954), τα δύο μεγαλύτερα γεγονότα της Θεσσαλονίκης κατά το έτος 1953 ήταν: (α) Η εκλογή της Ελένης Σχούρα και (β) το 9ο διεθνές Βυζαντινολογικόν Συνέδριον που άρχισε στις 14 Απριλίου στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (η οποία για να εξυπηρετήσει τους επίσημους σύνεδρους που έφθασαν απ' όλο τον κόσμο στην πόλη είχε κατάλληλα διασκευασθεί και είχε πλαισιωθεί από γραφεία που πρόσφεραν υπηρεσίες ταχυδρομικές, τηλεγραφικές, τραπεζικές κ.λπ).

Το 1953 σηματοδοτείται πάντως και από την απώλεια του Βασίλη Μεσολλογίτη που σφράγισε από τις αρχές του αιώνα με την παρουσία του και τον δημοσιογραφικό του λόγο την κοινωνική και πνευματική ζωή της Θεσσαλονίκης.

Ο «προεκλογικός μήνας» (18.12.52-18.1.53) της Θεσσαλονίκης δεν εξαντλείται βέβαια στις συγκεντρώσεις και τις ζυμώσεις σχετικά με την διεκδίκηση της βουλευτικής έδρας.

Οι Θεσσαλονικείς, που θέλουν κι' αυτοί όπως όλοι οι Έλληνες να ξεχάσουν, εντυπωσιάζονται από τα καλλιστεία (την εκλογή της «Νύμφης του Θερμαϊκού») της 24ης Δεκεμβρίου 1952 στο ξενοδοχείο «Μεντιτεράνεαν» (με τις 12 επικρατέστερες καλλονές που προκρίθηκαν από 902 υποψήφιες...), ακούνε τη Νινή Ζαχά στη «Χαβάι», «παραμυθιάζονται» με τα «παραμύθια της Χαλιμάς» στον «Φοίνικα», με τον τουρκικό θίασο «Ισταμπούλ Κουσεΐτ» και το ακροβατικό «Τρίο Μέμφις» στα «Κυβέλεια», με τους «κοιλιακούς χορούς και τους παθητικούς αμανέδες» στην ταινία «Θύελλα στο Βόσπορο» —που προβάλλεται στο «Αλκαζάρ» ταυτόχρονα με τους κινηματογράφους της Κωνσταντινούπολης— με την ανάγνωση στον «Ελληνικό Βορρά» του «Τσακιτζή, του ιππότη των μικρασιατικών βουνών» και ακούνε στο ραδιόφωνο τους: την ορχήστρα του σταθμού Θεσσαλονίκης υπό την διεύθυνση Κοτσανίδη, την «Φωνή της Αμερικής» και τη «Φωνή της Πατρίδος», το χαβανέζικο συγκρότημα Χατζηαντωνίου, τραγούδια του Αττίκ και τραγούδια με την Μαίρη Λω και τον Τόνη Μαρούδα, ποντιακά τραγούδια από τον όμιλο προσφύγων εκ Ρωσίας, ρεσιτάλ πιάνου του Μάνου Χατζηδάκη με έργα του, το σμυρνέικο συγκρότημα και την εκπομπή «Ό,τι θέλουν οι φρουροί των συνόρων μας», την μετάδοση της θείας λειτουργίας από τον Ιερό Ναό του Αγίου Αθανασίου και την συναυλία της χορωδίας σιδηροδρομικού «ο Θερμαϊκός» κ.λπ.

Ἡ κ. Ἑλένη Σκούρα ψηφίζουσα εἰς τὸ ἐκλογικὸν τμῆμα τῆς περιφερείας της

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΤΟΥ 1953

Εκτός από την Ελένη Σχούρα υπάρχει όμως και ο ... Ντουάιτ Αϊζενχάουερ. Μετά την θριαμβευτική εκλογική νίκη του ορκίζεται στις 20 Ιανουαρίου ως ο 33ος Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Ένας «ρεπουμπλικάνος», ένας απόστρατος στρατηγός, εγκαθίσταται στον Λευκό Οίκο μετά από 20 χρόνια κυριαρχίας των «δημοκρατικών». Στις 5 Μαρτίου πεθαίνει στη Μόσχα ο Ιωσήφ Στάλιν σε ηλικία 73 ετών. Ο θάνατος του σοβιετικού ηγέτη σηματοδοτεί το τέλος μιας ολόκληρης εποχής. Συνέδεσε το όνομά του με την ανάδειξη της Σοβιετικής Ένωσης σε ισχυρή δύναμη (συμβάλλοντας καθοριστικά στην συμμαχική νίκη εναντίον του Άξονα) αλλά και με εγκλήματα, παρωδίες δικών και ανηλεείς διώξεις εναντίον των «αντιφρονούντων» που οδήγησαν χιλιάδες πολίτες στα «γκουλάγκ» και σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας.

Την νέα πολιτική της «ύφεσης και της ειρηνικής συνύπαρξης» θα αναλάβει να εκφράσει ο Νικίτα Χρουτσόφ, που σε ηλικία 59 ετών θα διαδεχθεί τον Στάλιν και θα δρομολογήσει στην «αποσταλινοποίηση». Η «δίκη των αεροπόρων» που άρχισε στις 24 Φεβρουαρίου στο Αναθεωρητικό Στρατοδικείο θα εξελιχθεί (με τις

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η ΚΟΜΨΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΑΥΤΙΑ

Ἡ κομψὴ γυναῖκα κρύβει τ' αὐτιά της κάτω ἀπὸ αὐτὸν τὸν σκοῦφον μεσαιωνικῆς ἐμπνεύσεως. Εἶναι ἀπὸ κόκκινο μαλλί, ντουμπλαρισμένος ἀπ' ἔξω μὲ γούνωμα. Κρεασιὸν τοῦ Φερνὰν Ὠμπρῦ.

αποκαλύψεις για βασανιστήρια των κατηγορουμένων που προκάλεσαν την γενική κατακραυγή) σ' ένα δυσάρεστο για την κυβέρνηση ζήτημα και θα δώσει την ευκαιρία στον Γεώργιο Παπανδρέου να μιλήσει (τον Μάρτιο) στη Βουλή και να επισημάνει ότι «εις την δίκην αυτήν δεν κρίνεται μόνον η τύχη των κατηγορουμένων. Κρίνεται επίσης η τύχη της Δικαιοσύνης και της Δημοκρατίας». Καθώς στην χώρα είναι κυρίαρχο το αντικομμουνιστικό κλίμα, ιδρύεται η «Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών» (ΚΥΠ) για να «καταστεί δυνατή η αντιμετώπισις της εν τη χώρα εχθρικής κατασκοπείας, η οποία, στηριζομένη επί των κομμουνιστικών οργανώσεων, έχει λάβει τελευταίως λίαν επικίνδυνον έκτασιν».

Στις 16 Ιουνίου φτάνει στην Κωνσταντινούπολη ο πρωθυπουργός Αλ. Παπάγος που θυμίζει στους Τούρκους που του έχουν ετοιμάσει λαμπρή υποδοχή την ρήση του Κεμάλ Ατατούρκ ότι «η ελληνοτουρκική φιλία είναι γάμος εξ έρωτος...». Ήδη στις 2 Ιουνίου η Ελισάβετ είχε στεφθεί βασίλισσα της Αγγλίας μετά από μια λαμπρή τελετή που θυμάμαι ότι παρακολουθήσαμε —πιτσιρικάδες— στη σχετική ταινία - ντοκυμαντέρ στους θερινούς κινηματογράφους της Πλατείας Αριστοτέλους.

Η εκτέλεση του ζεύγους Ρόζενμπεργκ (19 Ιουνίου) θα συγκλονίσει όλο τον κόσμο που δεν είχε πειστεί για την ενοχή τους (είχαν καταδικαστεί εις θάνατον για κατασκοπεία: αποκάλυψη μυστικών που αφορούσαν την ατομική βόμβα).

Ένα κεφάλαιο της πολιτικής μας ιστορίας θα κλείσει με τον θάνατο του Νικολάου Πλαστήρα (13 Ιουλίου). Γεννημένος το 1883, ο Πλαστήρας υπήρξε ο θρυλικός «Μαύρος Καβαλάρης» της μικρασιατικής εκστρατείας, αρχηγός της «επανάστασης» του 1922, ηγήθηκε το 1933 πραξικοπήματος για να στηρίξει τον Ελ. Βενιζέλο, υπέγραψε ως «υπηρεσιακός» πρωθυπουργός τη Συμφωνία της Βάρκιζας (1945) και διετέλεσε κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός το 1950-52.

Το καλοκαίρι του '53 το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης θα αποσπάσει η δίκη του Νίκου Πλουμπίδη που θα καταδικαστεί τελικά ως επικεφαλής του παράνομου μηχανισμού του ΚΚΕ με τους ασυρμάτους από το Διαρκές Στρατοδικείο για κατασκοπεία δις εις θάνατον και θα σταλεί στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Καταστροφικοί θα είναι οι σεισμοί που θα ξεσπάσουν τον Αύγουστο στα Επτάνησα: η Κεφαλονιά, η Ζάκυνθος και η Ιθάκη θα υποστούν ολοκληρωτική καταστροφή. Ο απολογισμός θα είναι οδυνηρός: 455 νεκροί, 912 τραυματίες, 21 αγνοούμενοι, 25.323 κατεστραμμένα οικήματα, 93.152 άτομα άστεγα. (Είναι ενδιαφέρον ότι στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» του 1954 διαβάζουμε κείμενο της Ελ. Σκούρα με τίτλο «Ένα προσκύνημα στα σεισμόπληκτα νησιά μας»).

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος επικρίνει την κυβέρνηση του Συναγερμού ότι είχε απομακρύνει από το υπουργείο Παιδείας εκπαιδευτικούς με κριτήρια κομματικά και ότι επαναφέρει την καθαρεύ-

Χιονοπόλεμος εἰς τὸ παρὰ τὸν Λευκὸν Πύργον μέγα πάρκον τῆς πόλεώς μας.

ουσα ακόμη και στις Γ' και Δ' τάξεις του δημοτικού σχολείου: «...οι απόφοιτοι του δημοτικού», γράφει στο «Βήμα», 4.8.53, «δεν θα κατέχουν έτσι πραγματικά καμμία γλώσσα. Η αγλωσσία τους όμως θα συνυφαίνεται τώρα με πολύ μεγαλύτερη, παρά στους παλιούς, πνευματική αναρχία που θα την προκαλεί το πολύχρονο πελάγωμα τους μέσα στα πιο ετερόκλητα γλωσσικά στοιχεία».

Στις 21 Σεπτεμβρίου ο αντιπρόσωπος της Ελλάδος στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, Αλέξης Κύρου, θίγει για πρώτη φορά στην ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης, το Κυπριακό, επισημαίνοντας ότι «...Η κυβέρνησίς μου δεν σκοπεύει προς το παρόν να φέρει το Κυπριακόν ζήτημα ενώπιον της Γ.Σ. του ΟΗΕ, διότι είναι πεπεισμένη ότι αι αγαθαί σχέσεις που επικρατούν μεταξύ των χωρών μας δεν επιτρέπουν εις την Ελλάδα να παραβλέψη την διπλωματικήν οδόν ή την πολιτικήν ωριμότητα της Μ. Βρετανίας. Πιστεύουμε ότι είναι προτιμότεραι αι διμερείς συζητήσεις...».

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΧΙΟΝΙ ΠΟΥ ΕΠΕΣΕ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΑΣ

Ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς «λευκῆς νύμφης τοῦ Βορρᾶ» εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.— ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Μία γραφικωτάτη ἄποψις τῆς κεντρικῆς λεωφόρου τοῦ πάρκου. Τὸ πάλλευκον στρῶμα τοῦ χιονιοῦ δὲν ἔχει σπιλωθῇ ἀκόμη ἀρκετὰ ἀπὸ ἴχνη βημάτων, διότι ἡ φωτογραφία ἐλήφθη πολὺ πρωΐ.—ΔΕΞΙΑ: Χαρούμενα παίζουν τὰ κορίτσια αὐτὰ μὲ μπάλλες χιονιοῦ μέσα εἰς τὸ γήπεδον τῆς ΧΑΝΘ. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι πεσμένα κάτω. Ἀλλ' εἶναι τόσον ἀνώδυνα τὰ πεσίματα αὐτά!

ΕΚ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥ ΜΕ ΤΑΣ ΠΛΗΜΜΥΡΑΣ

Συνεχίζεται ἡ σφοδρὰ κακοκαιρία μὲ δριμὺ ψῦχος καὶ ἄφθονον χιόνα

῾Η διὰ λεωφορείων συγκοινωνία πρὸς τὴν Πυλαίαν καὶ τὸ Πανόραμα διεκόπη λόγῳ τῶν χιόνων. ῾Η ἀνωτέρω φωτογραφία ἐλήφθη εἰς τὸν συνοικισμὸν Χαριλάου καὶ εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου τὰ λεωφορεῖα συνεκεντροῦντο σταθμεύοντα μετὰ τὴν διακοπὴν τοῦ ὑπεραστικοῦ πρὸς Πυλαίαν δρομολογίου των.

Στις 22 Δεκεμβρίου ο πρωθυπουργός συναντά στην βρετανική πρεσβεία τον Άντονυ Ήντεν, του αναπτύσσει την δύσκολη θέση της κυβερνήσεως και ακούει αποσβολωμένος τον βρετανό υπουργό Εξωτερικών να του λέει ότι για την κυβέρνηση της Αγγλίας «δεν υφίσταται Κυπριακόν ζήτημα ούτε εις το παρόν ούτε εις το μέλλον...».

Αντιδράσεις προκαλούν οι αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις που εγκαθίστανται στην Ελλάδα μετά από συμφωνία των δύο «ασύμμετρων εταίρων» που η Βουλή θα επικυρώσει στις 23 Οκτωβρίου με ψήφο των βουλευτών του Συναγερμού και των Φιλελευθέρων.

Η Δυτική Γερμανία από τις 20 Οκτωβρίου εισέρχεται στον «αστερισμό» της κυβέρνησης Κόνραντ Αντενάουερ, αρχηγού της Χριστιανοδημοκρατικής Ενώσεως. Το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας απονέμεται στις 10 Δεκεμβρίου στον Ουίνστον Τσώρτσιλ για την «επιδεξιότητά του στην ιστορική και αυτοβιογραφική περιγραφή των γεγονότων και την υπεράσπιση των ανθρώπινων αξιών...».

Το 1953 η Θεσσαλονίκη εξακολουθεί στα γήπεδα και στα σινεμά να αναστενάζει: Ο «Άρης» του Κώστα Βελλιάδη, του Αλκέτα Παναγούλια και του Στέλιου Παπουτσόπουλου κατακτά το πρωτάθλημα Θεσσαλονίκης (1952-53), νικώντας σε δεύτερο αγώνα μπαράζ τον Ηρακλή 1-0, έρχεται όμως τρίτος ελλείψει τετάρτου στο πανελλαδικό πρωτάθλημα, χάνοντας από τον Παναθηναϊκό και τον Ολυμπιακό. Σέντερ φορ της ομάδας είναι ο Δημήτρης Καζαντζής, αδελφός του αείμνηστου λογοτέχνη Τόλη Καζαντζή.

Εκτός από τους Άρη, Ηρακλή και ΠΑΟΚ στο πρωτάθλημα Θεσσαλονίκης μετείχαν ο Μακεδονικός, ο Απόλλων Καλαμαριάς και ο Μέγας Αλέξανδρος που υποβιβάστηκε και στην θέση του ανέβηκε από την β' κατηγορία ο Π.Ο. Ξηροκρήνης.

Οι Θεσσαλονικείς όχι μόνο γεμίζουν το 1953 τις κινηματογραφικές αίθουσες, αλλά και σχηματίζουν ουρές τις Κυριακές έξω από τα ταμεία για να δουν κυρίως τις ελληνικές ταινίες: Το «Κυριακάτικο Ξύπνημα» του Μιχ. Κακογιάννη με την Έλλη Λαμπέτη και τον Δημήτρη Χορν κόβει 103.252 εισιτήρια. Η «Σάντα Τσικίτα» του Αλ. Σακελλάριου με τον Βασίλη Λογοθετίδη 89.572, το «Ξυπόλυτο Τάγμα» του Γκρεκ Τάλας (γυρισμένο βασικά στη Θεσσαλονίκη) 85.394. Η «Ωραία των Αθηνών» του Ν. Τσιφόρου με την Γεωργία Βασιλειάδου και τον Μίμη Φωτόπουλο 80.420.

Τέλος, το 1953 είναι για την Θεσσαλονίκη το έτος της αναστηλώσεως και της ανάδειξης των μνημείων της. Εκτός από την «αναστήλωση» της Καμάρας, «ευπρεπίζεται» ο εξωτερικός χώρος του Αγίου Δημητρίου, φωταγωγείται «δια προβολέων» ο Άγιος Γεώργιος, «εξωραΐζεται» το περιβάλλον της Μονής Βλατάδων και του Προφήτη Ηλία και κατασκευάζεται το τέμπλο της Αγίας Αικατερίνης.

Τέχνη και Αρχιτεκτονική

Αναστασιος Αντωναρας

ΠΩΣ ΕΝΑΣ ΛΑΓΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΡΙΑ ΒΡΕΘΗΚΕ ΣΤΟ ΔΙΟΝ

Ένα παλαιό εύρημα που φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα αποτελεί το θέμα του σημειώματος αυτού. Εντοπίστηκε στο Δίον, την ιερή αυτή πόλη των Μακεδόνων στις βόρειες υπώρειες του Ολύμπου και παραδόθηκε στην αρχαιολογική υπηρεσία τη δεκαετία του 1910.

Στο Δίον είναι γνωστό ότι, ήδη στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., τελούνταν λαμπρές γιορτές, τα *Ολύμπια τα εν Δίω*, κατά τις οποίες προσφέρονταν θυσίες στο Δία και στις Πιερίδες Μούσες, οργανώνονταν γυμναστικοί αγώνες και θεατρικές παραστάσεις που συνέχισαν να τελούνται τουλάχιστον μέχρι το 100 π.Χ. Ο πρώτοι ρωμαίοι έποικοι εγκαταστάθηκαν στην πόλη περί το 43 π.Χ., ενώ ο Αύγουστος, μετά τη νίκη του στο Άκτιο το 31 π.Χ., παραχώρησε στην πόλη το στάτους της colonia και την εποίκισε μαζικά με ιταλιωτικό πληθυσμό. Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο η πόλη ανθούσε, όπως μας αποκαλύπτουν οι τρεις χριστιανικές βασιλικές που έχουν ανασκαφεί εδώ, ενώ είναι γνωστό ότι ο επίσκοπος Δίου έλαβε μέρος στις οικουμενικές συνόδους του 5ου αι. Το Δίον πιθανώς έπεσε θύμα των οστρογοτθικών επιδρομών και μάλλον δεν ανέλαβε ποτέ ξανά από το πλήγμα που υπέστη. Εγκαταλείφθηκε οριστικά μάλλον τον 5ο αι., αφού χτυπήθηκε από φυσικές καταστροφές[1].

Παρ' ό,τι έχει ανασκαφεί[2] ένα σημαντικό τμήμα της πόλης και των γύρω μνημείων της, δεν έχουν ανασκαφεί εκτενώς τα νεκροταφεία της πόλης. Τάφοι έχουν βρεθεί δυτικά και βόρεια του Δίου στο χώρο της σημερινής Καρίτσας. Οι τάφοι εντάσσονται χρονολογικά μεταξύ των μέσων του 5ου αι. π.Χ. και των αρχών του 5ου αι. μ.Χ.[3]. Εκτός από τρεις μεγάλους μακεδονικούς τάφους, έχουν αποκαλυφθεί τάφοι όλων των ειδών, ορθογώνιοι κιβωτιόσχη-

1. Ι. Τουράτσογλου, *Μακεδονία, ιστορία, μνημεία, μουσεία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1996, σ. 251-269.

2. Δ. Παντερμαλής, *Δίον: αρχαιολογικός χώρος και μουσείο*, Αθήνα: Αδάμ, 1997. Του ιδίου, *Δίον: η αποκάλυψη*, Αθήνα: Αδάμ 1999.

3. ΠΑΕ 1955, σ. 51 κ.ε. Φ. Πέτσας, ΑΔ 23, 1968, Χρονικά Β'2, σ. 339-40. Δ. Παντερμαλής, Δίον 2001. Διέων σκεύη υαλά, *ΑΕΜΘ*. 15, 2002, υπό έκδοση.

μοι, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς. Επίσης, από τα νεκροταφεία προέρχονται επιτύμβιες στήλες και βωμοί καθώς και ποικίλα κτερίσματα, μεταξύ των οποίων και γυάλινα αγγεία διαφόρων μεγεθών και χρήσεων, που χρονολογούνται μεταξύ του 1ου και των μέσων του 5ου αι. μ.Χ.[4]. Γύρω στα 1913, ένας χωρικός αποκάλυψε έναν αρχαίο τάφο. Δυστυχώς, το όνομά του δε διασώθηκε, σε αντίθεση με τα ευρήματα που παρέδωσε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Παρακάτω θα συζητηθεί ένα από αυτά τα ευρήματα, το τμήμα ενός γυάλινου αγγείου[5].

Το εν λόγω εύρημα είναι θραύσμα ενός γυάλινου αγγείου, κλειστού σχήματος, κατασκευασμένου με ελεύθερη εμφύσηση. Στον πυθμένα του αγγείου είναι επικολλημένη μία φιγούρα λαγού, ύψους 8 εκ. Το σώμα του ζώου είναι κατασκευασμένο από μία «φούσκα», μια μάζα γυαλιού που με κυλινδισμό επιμηκύνθηκε και διαμορφώθηκε σε έναν, κενό εσωτερικά, κύλινδρο. Το μεγαλύτερο μέρος του κυλίνδρου αποτελεί το σώμα του λαγού, μία σύσφιξη υποδηλώνει το λαιμό και ο σφαιρικός πυθμένας το κεφάλι του. Τα αυτιά, το στόμα και τα πόδια του ζώου αποτελούνται από πρόσθετο γυαλί, που επικολλήθηκε και διαμορφώθηκε με περαιτέρω χειρισμούς. Τα μάτια είναι φτιαγμένα από μπλε γυαλί ενώ οι κόρες, σε μια φυσιοκρατική προσπάθεια του υαλουργού, αποδίδονται από μια επιπρόσθετη, λεπτή ερυθρή ίνα. Η βάση του αγγείου είναι δακτυλιόσχημη και έχει διάμετρο 4,5 εκ. Δεν διατηρούνται καθόλου τμήματα του σώματος του αγγείου. Φαίνεται ότι ο τρόπος που έχει διαμορφωθεί το σπάσιμο περιμετρικά δεν είναι τυχαίος και ότι μετά το αρχικό σπάσιμο του αγγείου επιμελήθηκαν και εξομάλυναν την περίμετρο της βάσης και το αντικείμενο μετατράπηκε σε παιχνίδι ή διακοσμητικό που αργότερα τοποθετήθηκε σε τάφο ως κτέρισμα. Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί, ενώ ο λαγός κυρίως από γαλακτώδες γυαλί με ελάχιστα μπλε και κόκκινα σημεία.

Το εύρημα είναι μοναδικό, αποτελώντας ένα unicum στο σώμα των σωζόμενων ρωμαϊκών γυάλινων αντικειμένων. Το μόνο άλλο γνωστό παράλληλο με μορφή ζώου σε εσωτερικό αγγείου διατηρείται σε ένα σκεύος από την Αίγυπτο, που όμως είναι αρκετά απομακρυσμένο χρονολογικά του πιερικού ευρήματος. Πρόκειται για υψίποδο γυάλινο ποτήρι με έναν κροκόδειλο κολλημένο στον πυθμένα του. Το ερπετό, που είναι φτιαγμένο από μπλε γυαλί με πράσινα μάτια, αυτιά και πόδια, έχει κολληθεί στον πυθμένα με μια ίνα γυαλιού και χρονολογείται στον 8ο-9ο αι.[6].

Το αγγείο με το λαγό εντάσσεται σε μια μικρή ομάδα αγγείων που έχουν βρεθεί τόσο σε δυτικές όσο και σε ανατολικές επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, και είναι γνωστά στη διεθνή βιβλιογραφία ως *flask in a flask*. Πρόκειται για κλειστά αγγεία για κρασί με μία ή δύο λαβές (οινοχόες ή αμφορείς), τα οποία κοσμούνται στο εσωτερικό τους με ένα μικρό αγγείο, επικολλημένο στον πυθμένα τους.

4. Δ. Παντερμαλής, Δίον 2001. Διέων υαλά σκεύη, *ΑΕΜΘ*. 15, 2002, υπό έκδοση.

5. Το αγγείο είναι καταλογογραφημένο στο Μουσείο Θεσσαλονίκης με τον αριθμό «ΜΘ 183».

6. A. Badawy *Coptic Art and Archaeology: The Art of the Christian Egyptians from the Late Antique to the Middle Ages*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1978. σ. 350, πίν. 5.59.

Μια μικρή αναδρομή στην ιστορία της ρωμαϊκής υαλουργίας θα βοηθούσε να ενταχθεί καλύτερα το εύρημα στο γενικότερο πλαίσιο της εξελικτικής της πορείας. Με την εφεύρεση της τεχνικής της ελεύθερης εμφύσησης τον 1ο αι. π.Χ., που κατά πάσα πιθανότητα επινοήθηκε στη συρο-παλαιστινιακή περιοχή, νέα ώθηση δίνεται στην πανάρχαια τέχνη της υαλουργίας. Το γυαλί μετατρέπεται από είδος πολυτελείας, κατάλληλο για παλάτια και ιερά, σε προϊόν μαζικής παραγωγής, προσιτό σχεδόν σε κάθε νοικοκυριό. Παρ'ό,τι εφεύρημα ανατολικό, φαίνεται ότι κατ' αρχήν τη μεγαλύτερη ποικιλία σε σχήματα και τεχνικές διακόσμησης αναπτύσσουν τα εργαστήρια των δυτικών επαρχιών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ήδη στα χρόνια του Αυγούστου η Ρώμη, ως πρωτεύουσα και πόλη όπου συγκεντρώνονται τα κεφάλαια όλης της αυτοκρατορίας, φαίνεται ότι παίρνει τα ηνία και στην υαλουργία. Ικανοί τεχνίτες, κυρίως από την Ανατολή, μετοικούν στην Ιταλία και συνεχίζουν τη δραστηριότητά τους εκεί. Στην ανατολική Μεσόγειο φαίνεται ότι λειτουργούν λιγότερα εργαστήρια ή, ακριβέστερα, ότι τα διάφορα περιφερειακά εργαστήρια μιμούνται με μεγαλύτερη συνέπεια ορισμένα άλλα κεντρικά, με αποτέλεσμα η παραγωγή να διακρίνεται για μια μεγάλη ομοιομορφία τόσο στο σχηματολόγιο όσο και στις διακοσμητικές τεχνικές.

Η αναρρίχηση στο θρόνο, στα τέλη του 2ου αι., των Σεβήρων (193-212), οι οποίοι σχετίζονταν με τη Συρία, προκάλεσε μεγάλη οικονομική άνθηση της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων και των τοπικών υαλουργικών εργαστηρίων. Επίσης, πρέπει να οδήγησε και σε μετοίκηση τεχνιτών στη Δύση. Τουλάχιστον αναφορικά με την παραγωγή και εμπορία γυαλιού φαίνεται ότι οι σύριοι υαλουργοί, επωφελούμενοι από τις δυναστικές αλλαγές, ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα και συναλλαγές με τις δυτικές επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και, κρίνοντας από τα ευρήματα, τουλάχιστον ορισμένοι εγκαταστάθηκαν στην παραρήνειο περιοχή. Έτσι, αγγεία με χαρακτηριστικά συριακό σχήμα ή διάκοσμο (όπως είναι τα *flask in a flask* αλλά και αλλά αγγεία) φαίνεται ότι επιχωριάζουν και στην περιοχή της Κολωνίας. Υπέρ του ότι πρόκειται για μετοίκηση τεχνιτών και όχι για αντιγραφή τύπων από ντόπιους τεχνίτες συνηγορεί το ότι, όταν έμπειροι υαλουργοί, στις ημέρες μας, προσπάθησαν να αντιγράψουν αγγεία του συγκεκριμένου τύπου με μόνο βοηθό την παρατήρηση των σωζόμενων δειγμάτων, αντιμετώπισαν ανυπέρβλητες δυσκολίες. Το γεγονός φανερώνει ότι

η απλή παρατήρηση του ολοκληρωμένου προϊόντος δεν αρκεί για την αντιγραφή του και υποστηρίζει έτσι την υπόθεση ότι ήταν αναγκαία η προσωπική επικοινωνία και συνεργασία τεχνιτών των δύο τμημάτων της αυτοκρατορίας προκειμένου να παραχθούν τα αγγεία αυτής της τεχνικής[7].

Ο αρχικός τόπος παραγωγής των αγγείων με μικρογραφικά αγγεία στο εσωτερικό τους τοποθετείται στη συροπαλαιστινιακή περιοχή[8], παρ'ό,τι ίσος αριθμός ευρημάτων αποκαλύφθηκε και στη Δύση, καθώς τα αγγεία αυτά εμπίπτουν στο σχηματολόγιο των εργαστηρίων της Συρίας. Τα δυτικά παραδείγματα χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι.[9], ενώ ορισμένα επέζησαν μέχρι τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ.[10]. Τα παραδείγματα από την Αίγυπτο και τη Συροπαλαιστίνη χρονολογούνται στον 3ον και το πρώτο μισό του 4ου αι.[11] Κατ' αναλογία με όλα τα παραπάνω και το πιερικό εύρημα μπορεί να χρονολογηθεί στην ίδια περίοδο.

Το αγγείο με το λαγό, μαζί με κάποια από τα άλλα γυάλινα αγγεία που πρόσφατα αποκαλύφθηκαν στις νεκροπόλεις του Δίου, προσφέρει μια ακόμη ένδειξη ότι η πόλη την περίοδο αυτή συνεχίζει να αποτελεί εμπορικό κέντρο στο οποίο καταφθάνουν εμπορεύματα από άλλες, μακρινές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Ακόμη, μας μιλά για ένα τμήμα του πληθυσμού αρκετά εύπορο, ώστε να μπορεί να αγοράζει τα εισαγόμενα αυτά προϊόντα και να τα χρησιμοποιεί για να κοσμεί και να λαμπρύνει τα τραπέζια του και να τα τοποθετεί στους τάφους των προσφιλών του, έστω και σε δεύτερη χρήση, ως συντροφιά στον αιώνιο ύπνο τους.

7. E. M. Stern, Roman Glassblowing in a Cultural Context, *A.J.A.* 103, 1999, σ. 482.

8. D. Barag, Syropalestinian "Flasks within Flasks", *Atiqot* 6, 1970, σ. 8.

9. F. Fremersdorf, *Römische Gläser mit Fadenauflage in Köln* (Schlangenfadenglaser und Verwandtes) 1959, σ. 60-61, πίν. 76-79.

10. H. Bernhard, *Römische Gläser in Worms*, σ. 16, φωτ. 9 και πίν. 22.

11. S. Abdul Hak, Contribution d'une découverte archéologique récente à l'étude de la verrerie syrienne à l'époque romaine, *J.G.S.* 7, 1965, σ. 33, εικ. 20. Επίσης, D. Barag, Syropalestinian "Flasks within Flasks", *Atiqot* 6, 1970, σ. 8, εικ. 1-4 στη σ. 75, πίν. XXII 1-5.

Αστεριος Λιουτας

ΙΕΡΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΘΕΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗ ΛΑΓΚΑΔΑ

Στην επαρχία Λαγκαδά (νομός Θεσσαλονίκης), σε μια περιοχή γνωστή για την πυκνότητα των αρχαιολογικών χώρων, τα μηχανήματα κατασκευής της Εγνατίας οδού σκόνταψαν πάνω σε ένα νέο, μικρής έκτασης, αρχαιολογικό χώρο. Οι τεράστιες μπουλντόζες σίγησαν και μεταφέρθηκαν σε άλλο σημείο, για να συνεχίσουν το έργο της καταστροφής. Τις διαδέχθηκαν δύο αρχαιολόγοι, μία σχεδιάστρια και έξι εργάτες μαζί με όλο τον εξοπλισμό τους: κασμάδες, φτυάρια, καρότσια, ξύστρες, σκουπάκια, πινέλα... Για τρεις μήνες η φύση πήρε πίσω τους έτσι κι αλλιώς λίγους χειμωνιάτικους ήχους της. Ο κρύος χειμώνας είναι εδώ συνήθως ομιχλιασμένος εξαιτίας της υγρασίας των δύο λιμνών, της Κορώνειας και της Βόλβης, που μαζί με τους ορεινούς όγκους του Βερτίσκου και του Χορτιάτη ρυθμίζουν το μικροκλίμα της περιοχής.

Ο νέος αρχαιολογικός χώρος εντοπίστηκε στα βόρεια όρια της πεδινής έκτασης που σχηματίζεται ανάμεσα στις δύο λίμνες, κάτω από την σκιά του Βερτίσκου. Τα εύφορα εδάφη και η σημαντική γεωγραφική θέση της περιοχής στη μέση ενός αρχαίου περάσματος προς την Ανατολή, οδήγησε από νωρίς, από τη νεότερη νεολιθική ήδη εποχή (4.000 π.Χ.), στη δημιουργία μεγάλου αριθμού εγκαταστάσεων ποικίλου μεγέθους, γεγονός που εξακολούθησε να συμβαίνει μέχρι το 1925 με την εγκατάσταση των προσφύγων του '22.

Οι αρχαιότητες που ανασκάφηκαν βρίσκονται στη νότια άκρη ενός εκτεταμένου φυσικού άνδηρου, δημιουργημένου από τις κατεβασιές ενός μεγάλου ρέματος, που, ξεκινώντας από τον Βερτίσκο, συμβάλει νότια του χωριού Σχολάρι με το ρέμα Δερβένι και εκβάλλει στη λίμνη Βόλβη. Εκεί κοντά υπάρχουν κι άλλες αρχαιότητες, όπως ο από παλιά γνωστός οικισμός ιστορικών χρόνων στο λόφο της Αγίας Παρασκευής και ο ρωμαϊκός οικισμός στον λόφο, που από τις πολλές φωλιές αλεπούδων ονομάστηκε Αλεπότρυπες.

Από την εγγύτερη περιοχή της ανασκαφής είναι πολύ πιθανό να περνούσε ένας αρχαίος δρόμος, ο οποίος στους ρωμαϊκούς χρόνους αντικαταστάθηκε από την Εγνατία οδό. Ένα κομμάτι αυτού του δρόμου μπορεί να δει κανείς στη στενή δίοδο που σχηματίζει η βόρεια όχθη της λίμνης Βόλβης και ο Βερτίσκος, ανάμεσα στα σύγχρονα χωριά της Μικρής και Μεγάλης Βόλβης.

Ο πρώτος που είδε το νέο αρχαιολογικό χώρο είναι ο αρχαιοφύλακας Γιώργος Βαλαβάνης, που εδώ και τρία χρόνια ιχνηλατεί πίσω από τα μηχανήματα της Εγνατίας οδού. Ένα μισοκατεστραμένο πιθάρι στην παρειά που δημιουργήθηκε από την εκσκαφή του δρόμου ήταν η μόνη ένδειξη ύπαρξης των αρχαιοτήτων. Στην επιφάνεια του χώρου δεν φαινόταν τίποτα, εξαιτίας μιας ισοπέδωσης που έγινε πριν από 20 χρόνια. Από πληροφορίες κατοίκων του χωριού Προφήτης, γνωρίζουμε ότι στη θέση αυτή υπήρχε μεγάλος λιθοσωρός, από τον οποίο η περιοχή ονομάστηκε "Άσπρες Πέτρες". Μετά την ισοπέδωση, οι αρχαιότητες που διασώθηκαν ήταν πολύ λίγες και δεν ξεπερνούσαν το βάθος των 60 εκ.

Η έρευνά μας αποκάλυψε πενιχρά κατάλοιπα λιθόκτιστων τοίχων, που δίνουν ελάχιστα στοιχεία για την οικιστική διάρθρωση του χώρου. Έτσι, στάθηκε δυνατό να αναγνωρισθούν δύο οικιστικές φάσεις της εποχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, από τις οποίες σώθηκαν μόνο τα υπολείμματα της θεμελίωσης των κτισμάτων. Στο βορειοδυτικό άκρο της ανασκαφής βρέθηκε τμήμα του κυκλικού περιβόλου της εγκατάστασης. Ήταν κατασκευασμένος με πέτρες και είχε πάχος περίπου 2 μ.

Το σημαντικότερο εύρημα της ανασκαφής ήταν ο λάκκος-αποθέτης διαμέτρου 5 μ. και βάθους 45 εκ. στη νότια γωνία του χώρου. Από το λάκκο αυτό προέρχεται το 90% των κινητών ευρημάτων της ανασκαφής, που ήταν ολόκληρα αγγεία και όστρακα, νομίσματα, τμήματα πήλινων ειδωλίων, κοσμήματα, χάνδρες και σιδερένια αντικείμενα.

Βρέθηκαν περισσότερα από 80 ολόκληρες όλπες, που είναι και το χαρακτηριστικότερο, όσον αφορά στην συχνότητα ανεύρεσης, αγγείο (Εικ. 1). Σύγχρονες, στα τέλη του $6^{ου}$ και στο $1^{ο}$ μισό του $5^{ου}$ αι. π.Χ. είναι οι οπισθότμητες πρόχοι και μια οινοχόη-θήλαστρο. Σημαντικό για την εγχάρακτη κτητορική επιγραφή (το]υ Καραϊ(κ)δα ειμί) είναι το τμήμα μελαμβαφούς κανθάρου από το $1^{ο}$ μισό του $5^{ου}$ αι.

Εικ. 1. Οι όλπες ήταν το συχνότερο εύρημα της ανασκαφής.

Τα ειδώλια, στην πλειονότητά τους του $5^{ου}$ αιώνα, αποδίδουν γυναικεία μορφή όρθια ή καθισμένη (Εικ. 2). Τα κοσμήματα είναι χάλκινες τοξωτές πόρπες, διπλές περόνες, ενώτια και δακτυλίδια σε σχήμα κρίκου ή με σφενδόνη. Τα εργαλεία ήταν κυρίως λεπίδες εγχειριδίων, μία χοντρή σφήνα, ένας σαυρωτήρας και ένα καλέμι, όλα σιδερένια.

Εικ. 2. Κεφάλι ειδωλίου της θεότητας που λατρευόταν στο ιερό.

Τα 9 αργυρά και 10 χάλκινα νομίσματα χρονολογούνται από τα τέλη του $6^{ου}$ αιώνα π.Χ. μέχρι τον $4^{ο}$ αιώνα μ.Χ. Τα αργυρά είναι τα αρχαιότερα και χρονολογούνται από το 510 μέχρι το 480 π.Χ. (Εικ. 3). Πρόκειται γενικά για μικρές υποδιαιρέσεις —το πολύ τετρώβολα— και είναι κοπές διαφόρων πόλεων της Μακεδονίας, όπως οι «Ίχνες», η Άκανθος, η Μένδη, η Πέλλα και η Θεσσαλονίκη. Τα περισσότερα χρονολογούνται στην εποχή γνωστών μακεδόνων βασιλέων, όπως ο Αλέξανδρος ο Α', ο Αμύντας ο Γ', ο Φίλιππος ο Β', ο Αλέξανδρος ο Γ' και ο Κάσσανδρος. Βρέθηκαν όλα στο λάκκο εκτός από ένα Αλέξανδρου Γ', το οποίο και χρονολογεί τη μόνη σωζόμενη οικοδομική φάση του χώρου.

Η ερμηνεία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων βασίζεται αποκλειστικά στο είδος των ευρημάτων και, κυρίως, αυτών που βρέθηκαν στο λάκκο-αποθέτη. Τα ευρήματα του λάκκου και κυρίως τα ομοειδή αγγεία στο σχήμα της όλπης, τα ειδώλια που παριστάνουν καθισμένες και όρθιες γυναικείες μορφές, μια ολόγλυφη κεφαλή κριαριού πάνω σε λαβή και η προτομή γρύπα από ένα τελετουργικό αγγείο συνηγορούν στη στήριξη της θεωρίας ότι στην περιοχή αυτή υπήρχε ένα ιερό άγνωστης, κατά πάσα πιθανότητα γυναικείας, θεότητας με δράση από τα τέλη του $6^{ου}$ αιώνα π.Χ. και, με βάση τα επιφανειακά νομίσματα, ίσως μέχρι τον $4^{ο}$ αιώνα μ.Χ.

Εικ. 3. Δύο από τα αργυρά νομίσματα της ανασκαφής.

Αναστασιος Ταντσης

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΥΠΕΡΩΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ[1]

Τα υπερώα εφαρμόστηκαν από τους πρώτους χρόνους της αυτοκρατορίας στη ναοδομία σε όλους τους τύπους ναών, σε βασιλικές και περίκεντρα κτήρια και καθιερώθηκαν σε ευρύτατη χρήση στα χρόνια του Ιουστινιανού[2]. Η χρήση τους αυτή την εποχή συνδέεται με τη συμμετοχή της αυλής του αυτοκράτορα στις ακολουθίες, τουλάχιστον σε κάποιους ναούς της Κωνσταντινούπολης, και σε άλλες περιπτώσεις τη συμμετοχή των γυναικών και των κατηχουμένων.

Στη ναοδομία της παλαιοχριστιανικής εποχής (μέχρι και τα χρόνια του Ιουστινιανού), τα υπερώα, όπου εφαρμόζονται, αποτελούν ένα σημαντικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής των κτηρίων και έχουν πλήρη ανάπτυξη, δηλαδή εκτείνονται στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας που καλύπτει το ισόγειο των κτηρίων. Είτε πρόκειται για βασιλική είτε για περίκεντρο κτήριο, τα υπερώα αναπτύσσονται σε όλο το μήκος που καταλαμβάνει ο χώρος που περιβάλει τον κεντρικό πυρήνα των ναών.

Στην αρχιτεκτονική της εποχής μετά τον Ιουστινιανό η εφαρμογή των υπερώων περιορίζεται και εξελίσσεται. Από τους βυζαντινούς ναούς της Θεσσαλονίκης μόνο τρεις έχουν υπερώα[3]. Είναι η Αγία Σοφία, κτίσμα του 7ου ή 8ου αιώνα, η Παναγία των Χαλκέων, κτισμένη το 1028, και ο ναός γνωστός ως Προφήτης Ηλίας, καθολικό μονής, κτισμένο στα 1360-1385[4]. Με αφορμή τα τρία αυτά παραδείγματα μπορούμε ουσιαστικά να μιλήσουμε για την εξέλιξη της εφαρμογής των υπερώων στη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο.

Τα υπερώα της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη (εικ. 1) ανήκουν στην κατηγορία της πλήρους ανάπτυξης. Βέβαια, πρόκειται για ναό μεταβατικού τύπου, περίκεντρο, όπου τα στοιχεία της βασιλικής υποχωρούν και γίνονται ορατά τα στοιχεία του επόμενου σταδίου εξέλιξης της βυζαντινής αρχιτεκτονικής, του σταυροειδούς εγγεγραμμένου μετά τρούλου ναού. Γύρω από τον χώρο που σκε-

1. Το άρθρο αυτό αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση του θέματος των υπερώων με αφορμή τις βυζαντινές εκκλησίες της Θεσσαλονίκης. Είναι μέρος της έρευνας του γράφοντα στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. Ο γράφων θα ήθελε να ευχαριστήσει και από εδώ τον καθηγητή κ. Γεώργιο Βελένη για τη βοήθεια και την ενθάρρυνση στην εξέλιξη της έρευνας. Πολλά από τα ζητήματα που αναπτύσσονται εδώ είναι καρπός συζητήσεων μαζί του.

2. Γενικά για τα υπερώα, Ch. Delvoye, *Empore*, *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, τ. 2, 1971, 129-144 και F.W. Deichmann, *Empore*, *Reallexikon für Antike und Christentum*, τ. 4, 1959, στ. 1255-64.

3. Υπερώα έχουν και οι δύο παλαιοχριστιανικοί ναοί που σώζονται, ο Άγιος Δημήτριος και η Αχειροποίητος.

4. Για μια συνοπτική εξέταση και βιβλιογραφία, Ε. Κουρκουτίδου – Νικολαΐδου – Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1997 καθώς και Π. Βοκοτόπουλος, *Οι μεσαιωνικοί ναοί της Θεσσαλονίκης και η θέση τους στα πλαίσια της βυζαντινής ναοδομίας*, Πρακτικά Συμποσίου της 40ετηρίδας της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών με τίτλο: Η Θεσσαλονίκη μεταξύ Ανατολής και Δύ-

Εικ. 1. Αγία Σοφία. Όψη από βορειοανατολικά. (από Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture).

πάζει ο ευρύς τρούλος αναπτύσσεται μία διώροφη στοά που τον περιβάλει από τις τρεις πλευρές, τη δυτική, τη βόρεια και τη νότια. Στα ανατολικά το τριμερές ιερό είναι χαμηλότερο.

Από τα χρόνια μετά τον Ιουστινιανό και μέχρι το $10^{ο}$ αιώνα οι ναοί στους οποίους εφαρμόζεται σε γενικές γραμμές αυτή η αρχιτεκτονική λύση είναι: ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Νίκαια ($6^{ου}$ – $7^{ου}$ αιώνα), η δεύτερη φάση της Αγίας Ειρήνης στην Κωνσταντινούπολη (740), ο Άγιος Κλήμης στην Άγκυρα ($7^{ου}$ – $9^{ου}$ αιώνα), ο Άγιος Νικόλαος στα Μύρα της Λυκίας ($8^{ου}$ αιώνα), ο ναός στο Dere Agži κοντά στα Μύρα ($9^{ου}$ αιώνα) και η Αγία Σοφία στη Βιζύη της Θράκης (πριν το 902)[5]. Είναι μια ομάδα ναών που παρουσιάζουν αρκετά προβλήματα στην κατάταξή τους σύμφωνα με τον τύπο. Κύριο χαρακτηριστικό τους, όμως, είναι οι μεγάλες διαστάσεις και η πλήρης, όπως είδαμε, ανάπτυξη υπερώων. Έχουν χαρακτηριστεί μεταβατικοί, επειδή διατηρούν στοιχεία από τη γραμμική διάταξη της βασιλικής μαζί με αυτά του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού μετά τρούλου. Κάποιοι από αυτούς, μάλιστα, έχουν συσχετιστεί και με τον μικτού τύπου ναό που εμφανίζεται τον $14^{ο}$ αιώνα στο Μυστρά[6].

Από τον $10^{ο}$ έως τον $12^{ο}$ αιώνα, πλήρως ανεπτυγμένα υπερώα βρίσκουμε σε τρεις οκταγωνικούς ναούς (του λεγόμενου ηπειρωτικού τύπου): το καθολικό της μονής του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία (1011 ή 1022), του Σωτήρα Λυκοδήμου (πριν το 1044) και την επισκοπή Χριστιάνων στην Τριφυλία ($12^{ου}$ αιώνα). Επίσης, σε δύο τρίκλιτες βασιλικές: στον Άγιο Αχίλλειο στην Μικρή Πρέσπα (τέλη $10^{ου}$ αιώνα) και στη Μητρόπολη Σερρών ($11^{ου}$ αιώνα) και στο γνωστό ως Gül Camii στην Κωνσταντινούπολη (αρχών $12^{ου}$ αιώνα), να-

σεως, Θεσσαλονίκη 1982, 98-99. Για την Αγία Σοφία, Κ. Θεοχαρίδου, *Η αρχιτεκτονική του ναού της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1994. Για τον Προφήτη Ηλία, T. Papazotos, " The Identification of the Church of «Profitis Elias» in Thessaloniki", *DOP* 50 (1996) 121-127, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

5. Για συνοπτική εξέταση των ναών και τη σχετική βιβλιογραφία, R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, New Haven and London 1986[5]. Στην ομάδα αυτή συμπεριλαμβάνονται και δύο περίκεντροι ναοί: ο Άγιος Δονάτος στο Ζάνταρ των Δαλματικών ακτών (αρχή $9^{ου}$ αιώνα) και ο ναός της Πρεσθλάβας στη Βουλγαρία (αρχή $10^{ου}$ αιώνα) εντάσσονται όμως στην προ του Ιουστινιανού παράδοση.

6. Η Αγία Ειρήνη, ο ναός στη Βιζύη και η εκκλησία στο Dere Agži. C. Mango, *Byzantine Architecture*, New York 1985, 89-90.

ός που ομοιάζει με αυτούς της πρώτης περιόδου[7].

Το στοιχείο των πλήρως ανεπτυγμένων υπερώων συναντούμε ξανά στην Παρηγορήτισσα της Άρτας, ναός που προέκυψε από ανακατασκευή παλαιότερου στα χρόνια του δεσποτάτου της Ηπείρου στα τέλη του $13^{ου}$ αιώνα, στη Χρυσοκέφαλο της Τραπεζούντας, ναός ανακατασκευασμένος και αυτός την ίδια εποχή. Εφαρμόζεται, τέλος, στους λεγόμενους ναούς μικτού τύπου του Μυστρά: στο Αφεντικό ή Οδηγήτρια (1310), στον Άγιο Δημήτριο ή Μητρόπολη (προσθήκη υπερώων και μετασκευή στον $15^{ο}$ αιώνα), στην Παντάνασσα (1428) και στους Αγίους Αποστόλους στο Λεοντάρι ($15^{ου}$ αιώνα). Σε αυτές τις περιπτώσεις η εμφάνιση αυτού του στοιχείου συνδέεται με την εγκατάσταση της αυλής στις πρωτεύουσες των κρατιδίων που προέκυψαν μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204. Έτσι, η εφαρμογή πλήρως ανεπτυγμένων υπερώων μετά τον $13^{ο}$ αιώνα σχετίζεται με την μεταφορά του αυτοκρατορικού τυπικού από τους ναούς της πρωτεύουσας στην περιφέρεια. Σύμφωνα με αυτό, οι ευγενείς και ο άρχοντας παρακολουθούν τις ακολουθίες από το ύψος του υπερώου[8].

Ο ναός της Άρτας και η Χρυσοκέφαλος της Τραπεζούντας είναι ναοί που δύσκολα κατατάσσονται τυπολογικά, μια και έχουν προκύψει από ριζική μετασκευή, προκειμένου ακριβώς να ενταχθούν σε αυτούς πλήρη υπερώα[9]. Οι ναοί του Μυστρά και αυτός του Λεονταρίου θεωρούνται αναβίωση του μικτού τύπου που είδαμε παραπάνω. Είναι, δηλαδή, κτήρια που στο ισόγειο παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της βασιλικής, ενώ στο επίπεδο του υπερώου έχουν τα χαρακτηριστικά του σταυροειδούς εγγεγραμμένου. Έχει, όμως, υποστηριχθεί με πειστικότητα ότι το Αφεντικό, που είναι ο πρώτος χρονολογικά ναός αυτού του τύπου, προήλθε από μετασκευή στο στάδιο της ανέγερσης. Επρόκειτο, δηλαδή, να κτιστεί ως σταυροειδής εγγεγραμμένος και στη συνέχεια, αφού το έργο είχε ξεκινήσει, έγιναν τροποποιήσεις προκειμένου να προστεθούν πλήρως ανεπτυγμένα υπερώα. Ακολούθησε η μετατροπή της Μητρόπολης του Μυστρά. Και στις δύο περιπτώσεις εντοπίζονται ατέλειες και αδέξιοι χειρισμοί εξαιτίας του πρωθύστερου σχήματος στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Τα προβλήματα ξεπερνιούνται στο ναό της Παντάνασσας, που είναι το πλέον άρτιο παράδειγμα του τύπου, ενώ στη μικρή εκκλησία του Λεονταρίου βρίσκουμε την πιο πετυχημένη περίπτωση ένταξης υπερώων σε πλήρη ανάπτυξη σε σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό. Εδώ τα στοιχεία της βασιλικής στο ισόγειο έχουν υποχωρήσει και ο ναός εμφανίζει τα χαρακτηριστικά του σταυροειδούς τύπου και στα δύο επίπεδα, διατηρώντας εν τούτοις μια επιμήκυνση[10].

Επιστρέφοντας στη Θεσσαλονίκη και στην Παναγία των Χαλκέων (εικ. 2), βρίσκουμε έναν άλλο τύπο υπερώου. Πρόκειται για όροφο ο οποίος περιορίζεται μόνο στο δυτικό τμήμα του ναού και συγκεκριμένα πάνω από το νάρθηκα[11]. Ο ναός έχει κτιστεί το 1028 και αποτελεί ένα ολοκληρωμένο παράδειγμα του σταυροειδούς εγ-

7. H. Hallensleben, «Untersuchungen zur Genesis und Typologie des "Mistratypus"», *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* XVIII (1969) 105-118.

8. Ch. Delvoye, *Considérations sur l'emploi des tribunes dans l'église de la Vierge Hodigitria de Mistra*, Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines, Ochride 1961, τ. 3, 41-47.

9. Για τη Χρυσοκέφαλο, S. Ballance, " The Byzantine Churches of Trebizond", *Anatolian Studies* X (1960) 141-175 και για την Παρηγορήτισσα, G. Velenis, *Thirteenth-Century Architecture in the Despotate of Epirus: the Origins of the School, Studenica et l'art byzantin autour de l'année 1200*, Beograd 1988, 279-285.

10. Για τον τύπο του Μυστρά, H. Hallensleben, «Untersuchungen zur Genesis und Typologie des "Mistratypus"», *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* XVIII (1969) 105-118.

11. Σε μία σειρά από ναούς που βρίσκονται οι περισσότεροι στη Βουλγαρία και στη Σερβία υπάρχει όροφος πάνω από το νάρθηκα που έχει μικρότερες διαστάσεις από αυτόν. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι χώροι αυτοί είναι ανοιχτοί και έχουν έμμεση ή και καθόλου επικοινωνία με τον κυρίως ναό, οπότε δεν συνεξετάζονται εδώ.

Εικ. 2. Παναγία Χαλκέων.

γεγραμμένου τύπου ναού, που εφαρμόστηκε κατά κόρον στη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο.

Από το μεγάλο αριθμό ναών αυτού του τύπου, διώροφο νάρθηκα, εκτός από την Παναγία Χαλκέων, έχουν[12]: η βόρεια εκκλησία της μονής Λιβός στη Κωνσταντινούπολη (907)[13], τα καθολικά των μονών Ιβήρων και Βατοπεδίου (αρχές $11^{ου}$ αιώνα), ο ναός γνωστός ως Eski Imaret Camii στην Κωνσταντινούπολη (1081-1087), το καθολικό της μονής του Οσίου Μελετίου στον Κιθαιρώνα ($11^{ου}$ αιώνα), ο Άγιος Προκόπιος Βατοπεδίου στο Άγιο Όρος ($11^{ου}$ αιώνα), η νότια εκκλησία του καθολικού της μονής Παντοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη (1118-1124) και η βόρεια εκκλησία του ίδιου συγκροτήματος (μετά το 1124), ο ναός γνωστός ως Kalender Hane Camii στην Κωνσταντινούπολη ($12^{ου}$ αιώνα), η Αγία Σοφία στην Τραπεζούντα (1238-1263), οι ναοί γνωστοί ως Kahve Asar Ada και Kapikiri Ada στην περιοχή του Λάτρου στη Μικρά Ασία ($13^{ου}$ αιώνα), ο ναός γνωστός ως Çanli Kilise στην Καπαδοκία ($13^{ου}$ αιώνα)[14], η Ευαγγελίστρια στο Μυστρά ($14^{ου}$ αιώνα) και το νότιο παρεκκλήσι της μονής Παμμακαρίστου στην Κωνσταντινούπολη (1315). Επίσης, διώροφο νάρθηκα έχουν οι οκταγωνικοί ναοί: το καθολικό της μονής Δαφνίου στην Αττική (περ. 1080), η Αγία Σοφία στη Μονεμβασιά (μέσο $12^{ου}$ αιώνα) καθώς και τρεις βασιλικές: ο Άγιος Στέφανος στην Καστοριά (αρχή $10^{ου}$ αιώνα), το καθολικό της μονής των Βλαχερνών στην Ηλεία ($13^{ου}$ αιώνα) και ο ναός γνωστός ως Ikiz Ada στην περιοχή του Λάτρου στη Μικρά Ασία ($13^{ου}$ αιώνα). Διώροφο νάρθηκα έχει και η Αγία Σοφία στην Αχρίδα (1037-1051)[15], που ανήκει στον οχτάστυλο τύπο.

Στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να εντάξουμε και το υπερώο του Προφήτη Ηλία της Θεσσαλονίκης (εικ. 3) με μόνη διαφορά ότι δεν ανα-

12. Για όλους τους ναούς, R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, New Haven and London 1986^5 και C. Mango, *Byzantine Architecture*, New York 1985.

13. Ο ναός αυτός έχει και άλλους χώρους σε δεύτερο επίπεδο. Είναι τα γνωστά παρεκκλήσια, τα οποία όμως είναι αποκομμένα από τον κυρίως ναό. Επαφή με τον κυρίως ναό έχει μόνο ο όροφος του νάρθηκα και για αυτό θεωρούμε ότι μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτή την ομάδα ναών.

14. Ο ναός εσφαλμένα έχει χρονολογηθεί στον $11^{ο}$ αιώνα. Νομίζω ότι, από κάθε άποψη, εντάσσεται στο ίδιο πλαίσιο αρχιτεκτονικής με τους ναούς του Λάτρου και για αυτό τον τοποθετώ στις αρχές του $13^{ου}$ αιώνα. Για το ναό, R. Ousterhout, "The 1994 Survey at Akhisar-Çanli Kilise", *Araştirma Sonuçlari Toplantisi* XIII (1995) 165-180 και R. Ousterhout, "The 1997 Survey at Akhisar-Çanli Kilise", *Araştirma Sonuçlari Toplantisi* XVI (1998) 49-59.

15. Έχει και άλλα διώροφα τμήματα, αλλά αποδίδουμε τον όρο «υπερώο» μόνο στο χώρο πάνω από το νάρθηκα, γιατί είναι ο μόνος που έχει άμεση επαφή με τον κυρίως ναό.

Εικ. 3. Προφήτης Ηλίας. Όψη από νοτιοδυτικά (από Νικολαΐδου – Τούρτα, Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη)

πτύσσεται πάνω από νάρθηκα, αλλά στο ανατολικό τμήμα της υποκείμενης λιτής του κυρίως ναού. Η λιτή είναι ένα είδος ευρύχωρου νάρθηκα που αναπτύχθηκε προς εξυπηρέτηση του μοναστικού τυπικού. Όροφο πάνω από λιτή έχουν επίσης: ο ναός της Παναγίας στη μονή του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία (β' μισό $10^{ου}$ αιώνα) και το καθολικό της Μονής στο Τσάγεζι της Θεσσαλίας ($14^{ου}$ αιώνα). Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά στις τρεις αυτές περιπτώσεις[16].

Ο διώροφος νάρθηκας, λοιπόν, είναι ένα αρχιτεκτονικό στοιχείο που εμφανίζεται στην βυζαντινή αρχιτεκτονική μετά τον $10^{ο}$ αιώνα. Τον συναντούμε σε μεγάλο γεωγραφικό εύρος και σε διαφορετικούς τύπους ναών, όμως εφαρμόζεται κυρίως στους σταυροειδείς εγγεγραμμένους, επιχωριάζοντας ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη και σε καθολικά μοναστηριών.

Η εφαρμογή του πρέπει να συνδεθεί με την εμφάνιση την ίδια εποχή ($9^{ος}$ – $10^{ος}$ αιώνας) του σταυροειδούς εγγεγραμμένου τύπου ναού. Στη διαδικασία εξέλιξης της ιουστινιάνειας παράδοσης των περίκεντρων κτηρίων σημαντικό ρόλο παίζει η μείωση της κλίμακας[17]. Σε επίπεδο αρχιτεκτονικού σχεδιασμού ο περιορισμός του υπερώου μόνο πάνω από το νάρθηκα ή η κατάργησή του, μαζί με τη μείωση των διαστάσεων, βοηθούν στην αποκρυστάλλωση του κλασικού τύπου του τετρακιόνιου τρουλαίου ναού.

Το ζήτημα της χρήσης αυτών των χώρων σίγουρα δεν μπορεί να αναπτυχθεί στα πλαίσια αυτού του άρθρου. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι η εφαρμογή του διώροφου νάρθηκα είναι ενδεικτική της ανάγκης για την κάλυψη κάποιας συγκεκριμένης λειτουργίας, η οποία πιθανώς συνδέεται με παλαιότερες παραδόσεις.

16. Η Παναγία του Οσίου Λουκά και ο ναός στο Τσάγεζι έχουν μικρότερη δίστυλη λιτή και ο όροφος καλύπτει όλη την επιφάνεια του ισογείου, ενώ στον Προφήτη Ηλία ο όροφος καλύπτει μόνο ένα μέρος της ευρύχωρης τετράστυλης λιτής.

17. C. Mango, *Byzantine Architecture*, New York 1985, 96 κ.ε.

Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή αυτής της λύσης είναι συνειδητή επιλογή. Κάτι τέτοιο γίνεται αντιληπτό από δύο στοιχεία. Κατά πρώτον, ο διώροφος νάρθηκας είναι αρχιτεκτονικός χειρισμός ο οποίος επηρεάζει σημαντικά την αρμονική ογκοπλασία και τις αναλογίες των όψεων στα κτήρια που εφαρμόζεται. Το δυτικό τμήμα του κτηρίου βαραίνει δυσανάλογα, αποδυναμώνοντας τον καθορισμό του κέντρου βάρους σε κάποιο σημείο κάτω από τον βασικό τρούλο, που σε κάθε περίπτωση παραμένει το κέντρο της σύνθεσης. Κατά δεύτερον, στην Παναγία του Οσίου Λουκά, στα καθολικά των μονών Ιβήρων και Βατοπεδίου, στην Αγία Σοφία Αχρίδας, στο καθολικό της μονής Δαφνίου, στο καθολικό της μονής του Οσίου Μελετίου, στο Kalender Hane Camii και τη Βλαχέρνα της Ηλείας ο όροφος επεκτείνεται και επικοινωνεί με χώρο πάνω από προστιθέμενο εξωνάρθηκα, επιβεβαιώνοντας την προτεραιότητα εξυπηρέτησης αυτού του χώρου με μεγαλύτερη επιφάνεια έναντι της αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Έτσι, τα προβλήματα ογκοπλασίας επιδεινώνονται.

Το δύσκολο αυτό αρχιτεκτονικό πρόβλημα φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκε με μεγαλύτερη επιτυχία στους δύο ναούς της Θεσσαλονίκης. Για την Παναγία Χαλκέων έχει σημειωθεί η ευχέρεια με την οποία ο αρχιτέκτονας δημιούργησε μία σύνθεση που εντάσσει μία πληθώρα επιμέρους στοιχείων σε ένα κομψό σύνολο[18]. Η διαφοροποίηση στις αναλογίες και τα επιμέρους μορφολογικά στοιχεία των δύο τρούλων που στέφουν το υπερώο του νάρθηκα, από τον κεντρικό, μαζί με τον γνωστό χειρισμό αύξησης της εντύπωσης του ύψους του ορόφου στη σύνθεση των όψεων καθώς και άλλα στοιχεία των όψεων, αποκαθιστούν σε μεγάλο βαθμό την αρμονική σύνθεση της πυραμιδοειδούς ανάπτυξης των όγκων του κτηρίου.

Στον Προφήτη Ηλία, όμως, βρίσκουμε την πλέον αποκρυσταλλωμένη μορφή ένταξης του υπερώου σε μία σύνθεση υψηλής αισθητικής. Το χαμηλό τμήμα της λιτής φέρει δύο τρούλους, επιτυγχάνοντας αρμονική μετάβαση από το βάρος του διώροφου τμήματος στην ελαφρότητα της ανοικτής στοάς στα δυτικά. Επιπλέον, οι τρεις κόγχες, το ιερό και οι δύο χοροί, φτάνοντας στο ύψος του υπερώου, εξισορροπούν την έλλειψη ορόφου στη βόρεια, νότια και ανατολική πλευρά. Η πυραμιδοειδής ογκοπλασία εκτονώνεται στους τέσσερις τρουλαίους χώρους που πλαισιώνουν τον κεντρικό πυρήνα.

Το μόνο από τα παραδείγματα των ναών που αναφέρθηκαν που μπορεί να επιδείξει αντάξια αισθητική αναζήτηση στην αρχιτεκτονική του σύνθεση είναι το νότιο παρεκκλήσι του καθολικού της μονής Παμμακαρίστου στην Κωνσταντινούπολη. Σε αυτό ο αρχιτέκτονας εξισορροπεί τη σύνθεση, χρησιμοποιώντας δύο τρούλους στο νάρθηκα και υπερυψώνοντας τα ανατολικά γωνιαία διαμερίσματα.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η Θεσσαλονίκη υπήρξε ένα σημαντικό κέντρο εξέλιξης και παραγωγής αρχιτεκτονικής δημιουργίας με υψηλά αισθητικά αποτελέσματα μπορεί να υποστηριχθεί και από τον τρόπο εφαρμογής των υπερώων στους ναούς της.

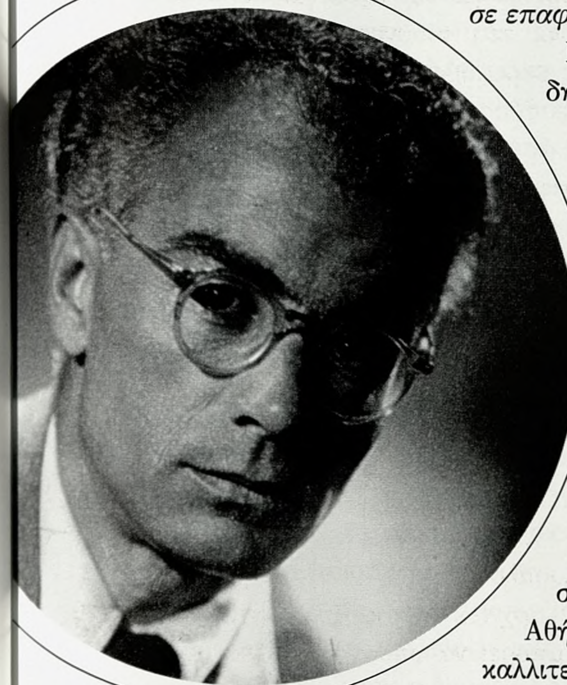
18. Γ. Βελένης, *Η βυζαντινή αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης. Αισθητική προσέγγιση*, Αφιέρωμα στη μνήμη του Σωτήρη Κίσσα, Θεσσαλονίκη 2001, 1-25.

Ευθυμια Γεωργιαδου - Κουντουρα

Ο ΡΕΓΚΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ[1]

Αν ο χρόνος θεωρείται καθοριστικός και άτεγκτος κριτής για τους καλλιτέχνες και τα έργα τους, τότε ο Πολύκλειτος Ρέγκος είναι από τους προνομιούχους, γιατί εκατό χρόνια από τη γέννησή του η μνήμη του παραμένει ζωντανή και η αποτίμηση της καλλιτεχνικής και της πνευματικής προσφοράς του είναι θετική.

Ένα από τα κυριότερα γνωρίσματά του υπήρξε η θρησκευτική του προσήλωση στη ζωγραφική, την οποία υπηρέτησε με ειλικρίνεια, πάθος και ανιδιοτέλεια. Για τον Ρέγκο *η ζωγραφική δεν ήταν επάγγελμα αλλά λειτούργημα, ήταν πνεύμα και με το πνεύμα έπρεπε να την αντικρίζει κανείς, ήταν μια τεράστια δύναμη της εσωτερικής μας προσωπικότητας που ποθεί να 'ρθει σε επαφή με τις ψυχές όλου του κόσμου.*

Μία άλλη αρετή του υπήρξε η δημιουργική ανησυχία, που τον ώθησε να ασχοληθεί με διάφορες τεχνικές, με ποικίλες και εναλλασσόμενες τεχνοτροπίες πλουτίζοντας με την προσφορά του τη σύγχρονη ελληνική τέχνη.

Η ενασχόληση του Ρέγκου με τα σχεδιάσματα και τα χρώματα άρχισε πολύ νωρίς, από τα πρώτα χρόνια της ζωής του, για να συστηματοποιηθεί με τις σπουδές στη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας. Από τα πρώτα του κιόλας καλλιτεχνικά βήματα η διαίσθησή του

1. Το άρθρο δημοσιεύθηκε αρχικά στο περιοδικό *Ζυγός* (Ιούλιος-Αύγουστος 1980). Στην παρούσα μορφή έχει υποστεί προσθήκες και αλλαγές που θεωρήθηκαν επιβεβλημένες εξαιτίας του χρονικού διαστήματος που μεσολάβησε.

τον οδήγησε σε σωστούς δρόμους· από τη μια, στην αναζήτηση των δύο βασικών στοιχείων της ζωγραφικής —της φόρμας και του χρώματος— και, από την άλλη, στη μελέτη της *αλάνθαστης πείρας των αιώνων*. Τα διδάγματα του δασκάλου του Νικόλαου Λύτρα καθώς και οι απηχήσεις ανάλογων προσπαθειών των γαλλοσπουδαγμένων ζωγράφων Μαλέα και Παπαλουκά διαφαίνονται στα παλιότερα έργα του —προσωπογραφίες και τοπία—, ζωγραφισμένα γύρω στο 1925. Παράλληλα, στράφηκε με πολύ ενδιαφέρον και αγάπη στη μελέτη της βυζαντινής ζωγραφικής και η εντρύφησή του στην πλούσια αυτή καλλιτεχνική πηγή της Ορθοδοξίας και του ελληνισμού σημάδεψε αποφασιστικά το έργο του.

Είναι αλήθεια πως και το οικογενειακό του περιβάλλον, με την παρουσία του θεολόγου πατέρα, αλλά και η ιδεολογία της εποχής που περιστρεφόταν γύρω από τα θέματα της ελληνικής πραγματικότητας, της εθνικής αυτογνωσίας και της προσπάθειας *να σμίξουν όλοι οι θησαυροί της ελληνικής παιδείας, κληροδοτημένοι από τους αιώνες και πλουτισμένοι από τη νέα ελληνική ιδιοσυγκρασία* (Κ. Δημαράς για Αλ. Δελμούζο), ευνοούσαν παρόμοιες αναφορές και αναζητήσεις. Στην ίδια κατεύθυνση, εξάλλου, στράφηκαν και άλλοι έλληνες ζωγράφοι: ο Κόντογλου, ο Αστεριάδης, ο Παπαλουκάς, ο Τσαρούχης, ο Μόραλης. Το 1926 ο Ρέγκος επισκέφθηκε για πρώτη φορά το Άγιο Όρος, μελέτησε τη βυζαντινή ζωγραφική και την τεχνική της και έκανε αντίγραφα τοιχογραφιών του Πρωτάτου, του Δοχειαρίου, της Μονής Διονυσίου. Εκτός από την τέχνη, τον συγκίνησε ιδιαίτερα η άγρια ομορφιά της φύσης του Άθω και κυρίως οι θύελλες και οι ανεμοστρόβιλοι που έζησε εκεί ψηλά άσκησαν μία ξεχωριστή γοητεία πάνω του. Από τότε το Όρος αποτελεί μόνιμο πόλο έλξης του ζωγράφου και στην απόδοση των μοναστηριών δοκιμάστηκαν όλες οι τεχνικές και όλες οι φάσεις του καλλιτεχνικού του ιδιώματος.

Μετά τη μελέτη της προγονικής κληρονομιάς, δεν έμενε παρά και η βαθύτερη γνωριμία με τη δυτική παράδοση, για να συμπληρωθούν οι σπουδές του νέου καλλιτέχνη, πριν καταλήξει στο δικό του προσωπικό ύφος. Και αυτή τη γνώση τού χάρισε πλούσια το Παρίσι, όπου έζησε από το 1930 ως το 1935 και φοίτησε στις Ακαδημίες Grande Chaumière και Colarossi.

«Παραπορτιανή», Μύκονος 1925. Ελαιογραφία σε χαρτόνι, 49.5 × 38 εκ.

«Στην Τράπεζα», Άγιον Όρος 1935. Ελαιογραφία σε ξύλο, 77 × 62,5 εκ.

«Σιμωνόπετρα στη Μπόρα», 1980. Μικτή τεχνική σε μουσαμά, 180 × 79 εκ.

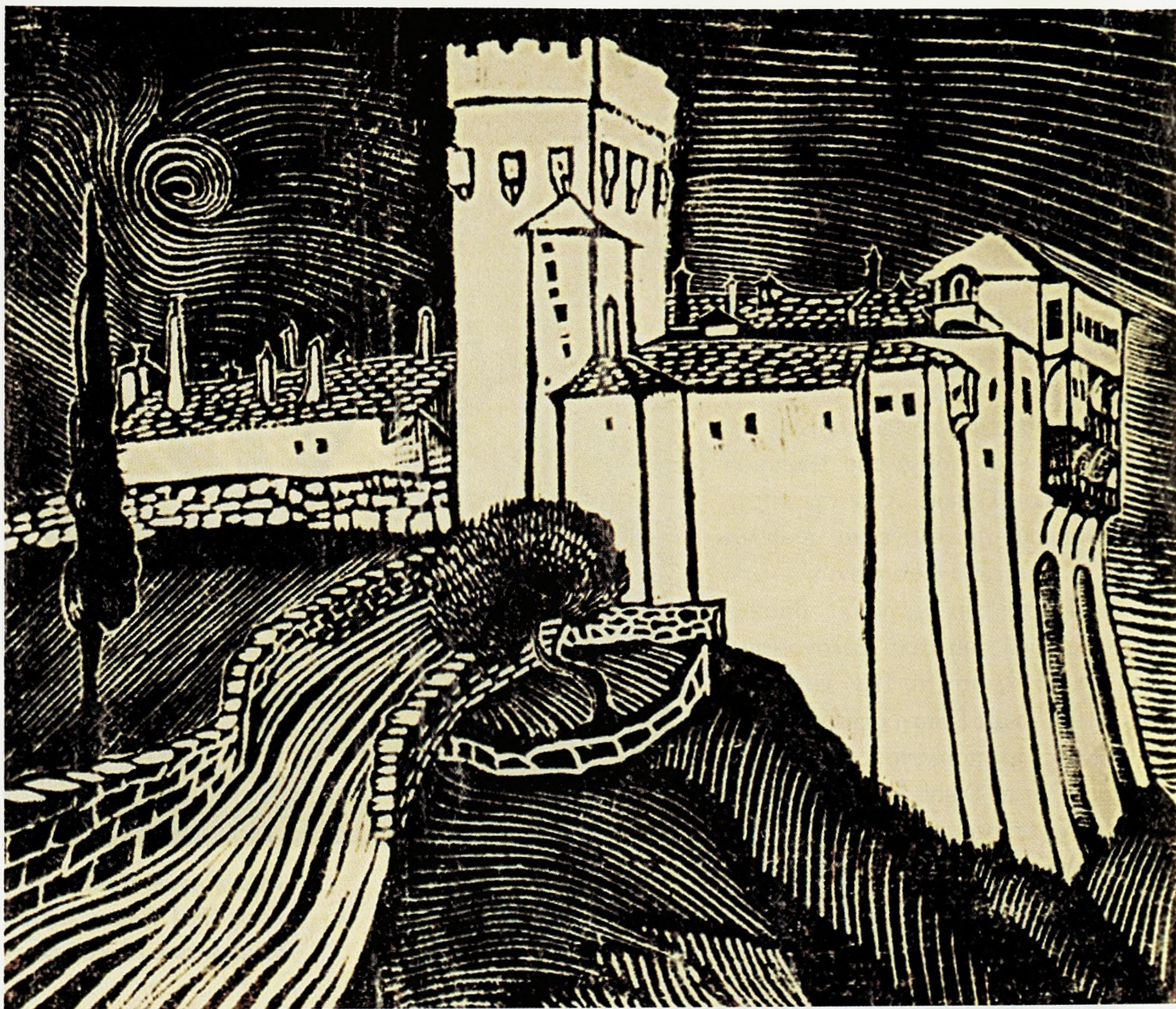

«Μονή Αγίου Παύλου», Άθως 1951. Ελαιογραφία σε μουσαμά, 78 × 63 εκ.

Στο Λούβρο είδε και αντέγραψε έργα του Mantegna, του Boticelli, του Signorelli, του Tintoretto και του Greco, χωρίς να μένει ανεπηρέαστος και από τις σύγχρονες τάσεις της ευρωπαϊκής τέχνης. Στην αρμονική σύζευξη των μεγάλων ρευμάτων της βυζαντινής ζωγραφικής και της πρώιμης ιταλικής αναγέννησης με τις σύγχρονες μεταεμπρεσσιονιστικές και συμβολιστικές τάσεις οφείλονται τα έργα αυτής της εποχής, προσωπογραφίες, κυρίως, της γυναίκας του και τοπία του Παρισιού και του Αγίου Όρους. Από την εποχή του Παρισιού χρονολογείται η φιλία του με το Δημήτρη Γαλάνη και η —υπό την επίδραση του μεγάλου δασκάλου— επίδοσή του στην ξυλογραφία. Στο Παρίσι, μάλιστα, το 1934 κυκλοφόρησε το λεύκωμα ξυλογραφιών από το Άγιον Όρος, με πρόλογο του βυζαντινολόγου Charles Diehl.

Με την επιστροφή του στην Ελλάδα γίνονται φανερές οι καινούργιες εμπειρίες του ζωγράφου, έστω και αν ζωγραφίζει τα ίδια παλιά αγαπημένα του θέματα: προσωπογραφίες και τοπία από τον Άθω και τα νησιά (Κυκλάδες, Σποράδες, Θάσο). Οι εντυπώσεις του πλουτίζονται, η χρωματική του κλίμακα ανανεώνεται μετά από ένα νέο ταξίδι στο Παρίσι και την Ισπανία (1955-1956) και λίγο αργότερα στην Αμερική (1959). Και στα επόμενα χρόνια, ως το τέλος, ο Ρέγκος στάθηκε πάντα δεκτικός σε καθετί καινούργιο που συνέβαινε γύρω του, τόσο στον τομέα της ζωγραφικής όσο και σε κάθε άλλο γεγονός, επιστημονικό, κοινωνικό ή πολιτικό.

Με βασικό αξίωμα ότι η *ζωγραφική δεν πρέπει ν' ανήκει σε καμιά σχολή και να είναι εντελώς προσωπική δημιουργία*, πλούτισε με καινούρια νοήματα τους αυστηρούς τύπους της παράδοσης, κατορθώνοντας κάθε φορά με θαυμαστό τρόπο να μην αποκλίνει από τα όρια που του καθόριζαν η παιδεία του και η προσήλωσή του στον ελληνικό χώρο. Έτσι, δε δίστασε να πειραματιστεί και στην περιοχή του φωβισμού και των αφηρημένων τάσεων καθώς και σε κάθε είδος τεχνικής (ελαιογραφία, υδατογραφία, αυγοτέμπερα, ακρυλικό, ξυλογραφία, νωπογραφία) και θεματογραφίας (τοπιογραφία, προσωπογραφία, νεκρή φύση, γυμνό, ιστορικά και φιλολογικά θέματα, σκηνές της καθημερινής ζωής). Αλλά και η τεχνολογική πρόοδος και η κατάκτηση του διαστήματος δεν τον άφησαν αδιάφορο. Σε σειρά έργων από το 1964 ως το 1972 έδωσε συμβο-

«Μονή Σταυρονικήτα», Άγιον Όρος 1934. Ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο, 125 x 145 εκ,. από τη σειρά του λευκώματος «Άγιον Όρος. 21 ξυλογραφίες σε όρθιο ξύλο» με πρόλογο του Καρόλου Ντηλ, *που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1934.*

λικά την αγωνία και τη μοναξιά του σύγχρονου ανθρώπου και τη μαγεία της εξερεύνησης του διαστήματος. Τα έργα αυτά ξεχωρίζουν από όλα τα άλλα, με τα χρώματα και με τις φόρμες τους, δημιουργώντας την εξωγήινη ατμόσφαιρα που απαιτεί το θέμα τους. Και τα γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας μας βρίσκουν τη διατύπωσή τους στο έργο του Ρέγκου. Παρατηρώντας τη «Νεολαία» (1973), δεν μπορεί παρά να φέρει ο καθένας στη μνήμη του τα παιδιά του Πολυτεχνείου και την *πόρτα που άνοιξαν* στο μέλλον της χώρας, με την πίστη στα ιδανικά και τη θυσία τους.

Η αντίφαση όμως στην περίπτωση του Ρέγκου βρίσκεται στο ότι, παρά τις περιπλανήσεις του μέσα στο χώρο και το χρόνο και παρά την επικαιρότητά του, μένει πιστός σε ορισμένα θέματα που επανέρχονται επί εξήντα σχεδόν χρόνια στη ζωγραφική του, πλουτισμένα πάντα από την αποκτημένη κάθε φορά πείρα. Έτσι π.χ., στις πολλές προσωπογραφίες της γυναίκας του σε όλες τις εποχές και σε όλες τις τεχνικές (ελαιογραφία, αυγοτέμπερα, υδατογραφία) μπορεί να μελετήσει κανείς την ανέλιξη της ζωγραφικής του· το ίδιο συμβαίνει και στις παραστάσεις των μοναστηριών του Αγίου Όρους, που κάθε φορά η απεικόνισή τους είναι φορτισμένη από τις καινούργιες κατακτήσεις του ζωγράφου· τα νησιώτικα τοπία, επίσης, με τα καθαρά σχήματα κάτω από το έντονο φως, απηχούν τις επίμονες και μακροχρόνιες μελέτες του ζωγράφου πάνω στα πρωταρχικά στοιχεία της ζωγραφικής, τη φόρμα και το χρώμα. Ένα άλλο θέμα, η μητρότητα, που ιδιαίτερα συγκινεί το ζωγράφο, τον απασχόλησε από τα νεανικά του χρόνια και το έδωσε σε πολλές παραλλαγές, από το μαθητικό αντίγραφο της λεπτομέρειας του έργου του Veronese «Επίσκεψη στο σπίτι του Σίμωνα» έως το τελευταίο του έργο «Οι δύο φίλες». Το ίδιο και η αγριότητα ενός φυσικού φαινομένου, της θύελλας, έδωσε στο ζωγράφο την ευκαιρία για επανειλημμένους εκφραστικούς πειραματισμούς. Και αυτό το είδος της δύσκολης άσκησης, δηλαδή της επανάληψης ενός δοσμένου θέματος που μόνο στην αξιοσύνη του τεχνίτη έγκειται η ανανέωση του βαθύτερου περιεχομένου του, συνδέει το ζωγράφο στενά με τις αρχές της βυζαντινής τέχνης καθώς και με άλλους μεγάλους καλλιτέχνες.

«Αγωνία στο Διάστημα», 1966. Πλαστικό σε ξύλο. 92,2 x 64,7 εκ. Εξετέθη στη Γαλλία, στο Salon de la Jeune Peinture Européenne, *το 1966.*

Η προσωπικότητα όμως του Ρέγκου αποκτά μιαν άλλη διάσταση με την ένταξή του στο χώρο της Θεσσαλονίκης. Θα ήταν ενδιαφέρον να αναφερθούμε σύντομα στην πνευματική κίνηση της Θεσσαλονίκης τα χρόνια της επιστροφής του Ρέγκου (1926), μετά την αποφοίτησή του από τη Σχολή Καλών Τεχνών, για να φανεί καλύτερα η μέγιστη συμβολή του στην καλλιτεχνική ζωή της πόλης. Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1926 από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και ειδικότερα της Φιλοσοφικής Σχολής, με την παρουσία, μάλιστα, άριστων δασκάλων, σφράγισε την πολιτιστική ιστορία της πόλης και συντέλεσε στη δημιουργία ατμόσφαιρας υψηλής πνευματικής ποιότητας, με ακτινοβολία σε όλες τις εκδηλώσεις της. Γύρω στο 1930, επίσης, η πνευματική ζωή της πόλης ταράχτηκε από μία ομάδα *νέων* της εποχής, σπουδαγμένων στην Ευρώπη και κυρίως στη Γαλλία και την Ιταλία, που είχαν την πρόθεση να φέρουν σε επαφή το *μακεδονικό περιβάλλον με το δυτικό πνεύμα.*

«Το Πορτρέτο της Γυναίκας μου στην Κατοχή 1941-1944», ελαιογραφία σε ξύλο, 51,5 x 34,5 εκ.

«Μητρική Στοργή», 1949. Ωογραφία σε ξύλο, 78 x 63,5 εκ.

Μέλη της ομάδας αυτής ήταν ποιητές, πεζογράφοι και διανοούμενοι: ο Γιώργος Βαφόπουλος, ο Στέλιος Ξεφλούδας, ο Γιώργος Δέλιος, ο Πέτρος Σπανδωνίδης, ο Βασίλης Τατάκης, ο Γιώργος Θέμελης, ο Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος. Το περιοδικό που εξέδιδαν από το 1932, *Οι Μακεδονικές Ημέρες*, αποτελούσε πρωτοποριακό λογοτεχνικό έντυπο που έκανε γνωστά στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο τα μηνύματα της σύγχρονης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Αντίθετα, στον τομέα των εικαστικών τεχνών η Θεσσαλονίκη δεν είχε να επιδείξει ανάλογη δραστηριότητα. Παλιός γνωστός ζωγράφος ήταν ο Νίκος Κεσσανλής (1859-1931) από την Κωνσταντινούπολη, που ασχολήθηκε κυρίως με αγιογραφίες, ιστορικά θέματα και προσωπογραφίες. Στη Θεσσαλονίκη έζησαν επίσης ο Γουναρόπουλος,

για λίγο, μετά το 1913 ως το 1917, και ο Μαλέας, από το 1914 ως το 1918, όταν εργάστηκε ως αρχιτέκτονας του Δήμου, χωρίς όμως να δημιουργήσουν κανενός είδους ζωγραφική παράδοση. Είχαν γίνει σποραδικά και μερικές εκθέσεις, όπου γνωστοί καλλιτέχνες από την Αθήνα είχαν παρουσιάσει έργα τους. Ιδιαίτερη εντύπωση είχε προκαλέσει η έκθεση του Παπαλουκά, τα Χριστούγεννα του 1924 στην αίθουσα του Λευκού Πύργου, με έργα από το πρόσφατο ταξίδι του στο Άγιο Όρος με τον Στρατή Δούκα.

Σε αυτό τον σχεδόν έρημο στον εικαστικό τομέα χώρο, όπου όμως είχαν ήδη διαμορφωθεί ευνοϊκές συνθήκες, άρχισε την καλλιτεχνική του σταδιοδρομία ο Ρέγκος και αναδείχτηκε ο πρωτοπόρος των ζωγράφων της. Αργότερα εμφανίστηκαν οι άλλοι σημαντικοί ζωγράφοι: ο Νίκος Φωτάκης, ο Χρήστος Λεφάκης, ο Γιώργος Παραλής, ο Νίκος-Γαβριήλ Πεντζίκης, που μαζί με το Ρέγκο αποτέλεσαν την παλιότερη γενιά των ζωγράφων της Θεσσαλονίκης.

Σε σειρά τοπίων της Θεσσαλονίκης αποτύπωσε πέρα από την φαινομενική την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της πόλης...

> *...Αυτό το ξεχωριστό θέλγητρο, που ακτινοβολεί κάθε πέτρα της Θεσσαλονίκης..., αυτές οι μυστικές φωνές, που ξεκινούν από το βάθος των βυζαντινών όρθρων, έχουν γίνει σχήμα, έχουν γίνει χρώμα, έχουν πάρει έκφραση στους πίνακες του Ρέγκου. Η παράδοση της βυζαντινής ζωγραφικής, με τον ιδιότυπο χαρακτήρα της, με τα θρησκευτικά της θέματα και με την τεχνική του χρώματος ακόμα, πέρασαν μέσα από την ασκητική του ιδιοσυγκρασία* (Γ. Βαφόπουλος).

«Θεσσαλονίκη», 1962. Ελαιογραφία σε μουσαμά, 116,5 x 93 εκ. Συλλογή υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης.

Έτσι, ζωγράφισε την «Πλατεία Δικαστηρίων» (1936), την «Καμάρα» (1939), τη «Θεσσαλονίκη» (1954) από τα κάστρα, πάλι τη «Θεσσαλονίκη» (1962), όταν οι πολυκατοικίες άρχισαν να αλλοιώνουν το πρόσωπό της, κρύβοντας τα μικρά σπίτια και τα μνημεία της παλιάς πόλης, και πάλι απόψεις της πόλης από τα τείχη (1973).

Ζωγράφισε και τον προστάτη της Άγιο Δημήτριο (1938), καβαλάρη κατά τον παραδοσιακό τύπο, αλλά και σε νεωτεριστική, τελείως προσωπική απόδοση, την ώρα του μαρτυρίου του (1966). Με την αυστηρή τεχνική, εξάλλου, της χαρακτικής απέδωσε με ξεχωριστή δύναμη στέρεες φόρμες των βυζαντινών ναών της πόλης, την οποία στόλισε και με έργα μνημειακής ζωγραφικής. Βαθύς γνώστης της τεχνικής της νωπογραφίας, ιστόρησε κατά τα πρότυπα των βυζαντινών και μεταβυζαντινών αγιογράφων δύο ναούς που έκτισε ο Αριστοτέλης Ζάχος, τον Άγιο Δημήτριο στη Σιάτιστα (1939), τον

Άγιο Στυλιανό (1943), δίπλα στο Πανεπιστήμιο στη Θεσσαλονίκη, το παρεκκλήσι του τάφου του Αγίου Δημητρίου (1954) και το ναΐσκο του Προφήτη Ηλία στο Σέδες (1954). Εκτός Ελλάδας έκανε αγιογραφίες για τον Άγιο Στέφανο στο Παρίσι (1955) και εικόνες για την Αγία Σοφία στην Ουάσινγκτον (1963).

Τέλος, λαμπρό και μοναδικό δείγμα μνημειακής ζωγραφικής αποτελεί η ζωφόρος που εκτέλεσε το 1949 για την αίθουσα της βιβλιοθήκης του Εντευκτηρίου των Οπλιτών του Γ΄ Σώματος Στρατού (Στρατιωτικό Θέατρο), η οποία αποτοιχίστηκε και φυλάσσεται στην αποθήκη της Δ΄ Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων Θεσσαλονίκης, περιμένοντας κάποια καλύτερη τύχη, όπως της αξίζει. Εδώ, ο Ρέγκος διάλεξε κρίσιμες στιγμές της ελληνικής ιστορίας, από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή (μάχη Αλεξάνδρου εναντίον Δαρείου, πτώση Βυζαντίου, πολιορκία Μεσολογγίου, Βαλκανικοί Πόλεμοι, πόλεμος του '40) και κατόρθωσε με ακρίβεια αλλά και ιδεαλισμό, διαφοροποιώντας κάθε φορά τα εκφραστικά του μέσα, να δώσει ένα από τα ελάχιστα ιστορικά σύνολα της νεότερης ελληνικής ζωγραφικής.

Η παρουσία όμως του Ρέγκου στη ζωή της Θεσσαλονίκης υπήρξε σημαντική και για το ρόλο που έπαιξε ως δάσκαλος, μορφώνοντας για πολλά χρόνια τη νεολαία και αναδεικνύοντας νέους καλλιτέχνες. Μετά την επιστροφή του από το Παρίσι, ο καθηγητής των Παιδαγωγικών στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αλέξανδρος Δελμούζος του ανέθεσε τη διδασκαλία του μαθήματος των τεχνικών στο Πειραματικό Σχολείο, με την υπόδειξη όχι μόνο να διδάσκει στα παιδιά ζωγραφική, αλλά να τα κάνει να αγαπήσουν την τέχνη, πράγμα που το πέτυχε. Αργότερα, για πολλά χρόνια, είχε τη διεύθυνση του Σχεδιαστηρίου του Πανεπιστημίου.

Κυρίως όμως το εργαστήρι του, με την απουσία τότε της επίσημης σχολής Καλών Τεχνών στη μακεδονική πρωτεύουσα, υπήρξε το φυτώριο πλειάδας νέων καλλιτεχνών. Από εδώ ξεκίνησαν ο Μοσχίδης, ο Σαχίνης, ο Ιατρού, η Νάτση και πολλοί άλλοι, οι οποίοι με την προσωπική τους συμβολή συντέλεσαν στη διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής τέχνης. Και με άλλους όμως τρόπους ο Ρέγκος στάθηκε στην πρωτοπορία της πολιτιστικής ζωής της πόλης, ως εκθέτης αλλά και διοργανωτής εκθέσεων, ως ιδρυτικό μέλος της «Τέχνης», ως συνεργάτης περιοδικών και εφημερίδων, ως ομιλητής σε διαλέξεις για διάφορα καλλιτεχνικά θέματα.

Πάντα ρομαντικός αλλά και ανήσυχος, δούλευε έως το τέλος ακούραστος, προσηλωμένος στα ιδεώδη του, το ίδιο στη ζωή όπως και στην τέχνη, την ευγένεια, την ειλικρίνεια, την αγνότητα, τη μετουσίωση *της ύλης σε πνεύμα*, που ίσως πια δεν είναι του κόσμου τούτου και γι' αυτό φαντάζουν πιο πολύτιμα και σεβαστά σήμερα, εκατό χρόνια από τη γέννησή του.

«Πλατεία Δικαστηρίων», Θεσσαλονίκη 1936. Ελαιογραφία σε ξύλο, 76,5 x 76,5 εκ. Συλλογή Δημοτικής Πινακοθήκης Θεσσαλονίκης.

'Écrivez

Γιαννης Καρατζογλου

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ

Πρόσωπα και πράγματα της Θεσσαλονίκης μέσα από τηλεφωνικούς καταλόγους των ετών 1925, 1939 και 1948

Πόσο έχει αλλάξει αυτή η πόλη...
Διονύσης Σαββόπουλος – «Το βρώμικο ψωμί»

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Μια διεξοδική αναφορά σε πρόσωπα και πράγματα της Θεσσαλονίκης σε τρεις διαφορετικές στιγμές της ιστορίας της πόλης τον προηγούμενο αιώνα είναι το θέμα της παρούσας μελέτης.

Η ανάγνωση τριών διαφορετικών τηλεφωνικών καταλόγων σε τρεις διαφορετικές εποχές αποκαλύπτει τρία διαφορετικά πρόσωπα της ίδιας πόλης και εγείρει διάφορα ερωτήματα για πρόσωπα και πράγματα που υπήρξαν. Για παράδειγμα, ποιος ήταν το 1924 και τι απέγινε άραγε στα επόμενα χρόνια ο Αβδή Βέης, που έμενε τότε στην Βασ. Όλγας, ή ο Ιζέτ Νουρή Μπέης (Θεοτοκοπούλου 2) και ο Ταχτατζή Αβδή, που είχε γραφείο την ίδια εποχή στο Τελτζή Χαν; Πώς μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924-25 υπήρχαν ακόμη το 1939 τουρκογενή ονόματα, όπως ο Ακίφ Φουάτ, ο Αντέρ Αμπντί, ο Κεμάλ Ρηφάτ, ο Ναζήμ Αλή, ο Σαδή Μεχμέτ, ο καπνέμπορος Σαχάκ Μπέης που κατοικούσε μάλιστα στο ξενοδοχείο «Μεντιτεράνεαν» διαθέτοντας δική του, ξεχωριστή τηλεφωνική σύνδεση ή ο Ταλάτ Εκρέμ; Και τι απέγιναν όλοι αυτοί μετά τον πόλεμο 1940-1945 και δεν αναφέρονται πλέον στον τηλεφωνικό κατάλογο του 1948;

Πώς το 1939 ο Κρ. Σαμδαντζιάν έγινε διάδοχος της εταιρείας "Χοβαμιγιάν και Σία", που ήταν σιδηρέμποροι το 1924 στην Ολυμπίου Διαμαντή 8, ενώ ο Λεβόν Χοβαγκιμιάν εμφανίζεται να έχει

Προπολεμικά μοντέλα.

την ίδια εποχή δύο εργοστάσια υφαντουργίας και ένα κατάστημα υφασμάτων;

Πόσοι από τους εβραίους κατοίκους της Θεσσαλονίκης του 1939 που είχαν τηλέφωνο συναντώνται πάλι στον τηλεφωνικό κατάλογο του 1949, δέκα «πύρινα» χρόνια μετά;

Πρόσωπα της Θεσσαλονίκης που κατοίκησαν στην πόλη αυτή σε μέγαρα (τότε «χάνια») ή σε δρόμους που δεν υπάρχουν πια ή που άλλαξαν όνομα, πρόσωπα που υποχρεώθηκαν κάποια στιγμή της ιστορίας να αλλάξουν πατρίδα υποχρεωτικά ή να δηλώσουν άλλη εθνικότητα για να παραμείνουν στην γενέθλια πόλη, πρόσωπα που χάθηκαν στην δίνη της ιστορίας, την δύσκολη εποχή ανάμεσα στο 1920-1950.

Πολύβουα κτίρια και στοές με καταστήματα και γραφεία της εποχής: το Πασάζ Χασίδ, το Τζαμλή Χαν, το Αλλατίνη Χαν, το Λομπάρδο Χαν. Μέγαρα γραφείων που στέγασαν χρηματιστές, δικηγόρους, παραγγελιολήπτες, καπνέμπορους και συμβολαιογράφους στο κέντρο της πόλης που διασώθηκε από την πυρκαγιά του '17. Μέγαρα που και αυτά άλλαξαν όνομα όταν ξαναχτίστηκαν στην δεκαετία του '30, κτίρια που έσφυζαν από παραγωγική δράση και κατεδαφίστηκαν και αυτά ξανά κάπου μεταξύ 1970-80, για να δώσουν την θέση τους σε «μοντέρνες» οικοδομές στις δεκαετίες της ανοικοδόμησης της πόλης.

Επιχειρήσεις που πέρασαν και χάθηκαν ή τόποι κατοικίας: το χαρτοπωλείο «Ερμής» που επέζησε ίσαμε τις μέρες μας, το ζαχαροπλαστείο του Αλμονσίνο στην Βασ. Γεωργίου που δεν υπάρχει εδώ και χρόνια, η οικία του Αλέξανδρου Ζάννα στην Βασ. Όλγας 195, δίπλα στην οικία του Νεχαμά Ζωζέφ, Βασ. Όλγας 193, ο χρηματιστής Καμχή που εξαργύρωνε συνάλλαγμα στο Γιλδίζ Χαν, οι μυθικοί ναουσαίοι εργοστασιάρχες Λόγγος και Τουρπάλης, ο Τσίτσης, οι Χατζηδημούλας και Λάπας, ο θεσσαλονικιός προύχοντας Χατζηλαζάρου και ο εβραίος βιομήχανος Καλδερόν, η Τράπεζα Μπενβενίστε και το ζαχαροπλαστείο «Φλόκα» στην πλατεία Ελευθερίας είναι μερικά από αυτά που διασώζουν οι τηλεφωνικοί κατάλογοι όπως εκείνος του 1925, μερικά χρόνια μετά την προσκύρωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος, την πυρκαγιά, τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο και την πολιτειακή μεταβολή του 1922.

Η Θεσσαλονίκη, λοιπόν, σε τρεις χρονικές στιγμές της ιστορίας της κατά τον 20ό αιώνα και συγκεκριμένα το 1925, το 1938 και το 1948, μέσα από την οπτική γωνία των τηλεφωνικών καταλόγων[1] καθεμιάς από τις χρονιές αυτές, είναι το αντικείμενο της παρούσας ενδοσκόπησης της πόλης.

Οι τηλεφωνικοί κατάλογοι υπήρξαν πάντα (και πιστεύω ότι εξακολουθούν να είναι) πηγές αξιόλογων πληροφοριών για μία πόλη σε μία δεδομένη χρονική στιγμή. Συγκεκριμένα, πέρα από το ότι συναντούμε συγκεντρωμένο το σύνολο των κατοίκων που είχαν αποκτήσει τηλεφωνική σύνδεση την περίοδο της έκδοσης του καταλόγου, κατά ονοματεπώνυμο και αριθμό τηλεφώνου, είναι καταχωρισμένα συνήθως και το πατρώνυμο, η διεύθυνση κατοικίας ή η έδρα εγκατάστασης καθώς και το επάγγελμα του συνδρομητή. Έτσι, με την ανάλυση των «προσωπικών» αυτών δεδομένων μπορεί κανείς να συναγάγει πολλά συμπεράσματα σχετικά με την πληθυσμιακή δομή των συνδρομητών, τα επαγγέλματά τους, την επαγγελματική συγκέντρωση σε ορισμένες γεωγραφικές περιοχές και πολλά άλλα. Η σύγκριση εξάλλου τηλεφωνικών καταλόγων που απέχουν μεταξύ τους αρκετά χρόνια, και ιδίως όταν έχουν μεσολαβήσει ιστορικά γεγονότα, δίνει χρήσιμα συμπεράσματα για την διαχρονική διαδρομή των παραπάνω, δίνει ανάγλυφη την εξέλιξη των επαγγελματικών δραστηριοτήτων, ακόμα-ακόμα καταγράφει την προοδευτική κοινωνική άνοδο, εικάζει την κεφαλαιική συσσώρευση, την ενδεχόμενη πτώση. Θέματα που θα μας απασχολήσουν στην παρούσα διείσδυση στα χρόνια που πέρασαν.

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΡΤΟΠΛΗΚΤΟΙ

Το φθινόπωρο του 1922 η Θεσσαλονίκη γέμισε από πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Στις γνωστές φωτογραφίες του F. Boisonas[2] τους βλέπουμε να έχουν εγκατασταθεί στο τζαμί Εσκή Τζουμά (Αγία Παρασκευή τότε, εκκλησία Αχειροποιήτου σήμερα) με απλωμένη την μπουγάδα σε σχοινιά. Τα μετά την Μικρασιατική Καταστροφή χρόνια 1923-1925 ήταν πολύ δύσκολα. Τεράστια ανεργία σε ολόκληρη την χώρα, υποτίμηση της δραχμής, αναστολή της εργατικής νομοθεσίας για ένα εξάμηνο από την κυβέρνηση Γονατά, απεργιακές εκδηλώσεις, παρέμβαση του στρατού με νεκρούς και τραυματίες, συλλήψεις, δημεύσεις περιουσιών... Τον Δεκέμβριο του 1923 ξαναπροκηρύχτηκαν εκλογές από τις οποίες απείχαν οι βασιλόφρονες. Αυτό έδωσε την συντριπτική πλειοψηφία στους Φιλελευθέρους και την αφορμή στον Γεώργιο να φύγει από την Ελλάδα, ενώ «αντιβασιλεύς» χρίστηκε ο Παύλος Κουντουριώτης. Ο Βενιζέλος ήλθε και απήλθε αφήνοντας κυρίαρχο στους —διασπασμένους— Φιλελευθέρους τον «Παπαναστάση», ο οποίος ξεκίνησε τις διαδικασίες επίσημης μετατροπής του πολιτεύματος της χώρας. Στις 25 Μαρτίου του 1924 η Εθνοσυνέλευση ανακήρυξε την Ελλάδα Αβασίλευτη Δημοκρατία, ενώ τον Απρίλιο τα επτά δέκατα του εκλογικού σώματος ενέκριναν την πολιτειακή μεταβολή, με το Λαϊκό Κόμμα διά του αρχηγού του Παναγή Τσαλδάρη να δηλώνει ότι δεν αποδέχεται την ετυμηγορία του σχετικού δημοψηφίσματος. Την κυβέρνηση Πα-

ΜΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΕΔΡΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Ὑποκατάστημα ἐν Θεσσαλονίκῃ
Ὁδὸς Ἑρμοῦ 46.

Ἐγκαταστήσατε αὐτόματον τηλέφωνον. Σᾶς προσφέρει τὴν τελειοποίησιν τῆς ὀργανώσεώς σας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρήσεώς σας.

Διὰ τῆς δευτερευούσης ἐσωτερικῆς ἐγκαταστάσεως ἐπιτυγχάνετε ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸ προσωπικόν σας καὶ ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν σας.

Ἡ δαπάνη διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ τελειοτάτου ΑΥΤΟΜΑΤΟΥ ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ εἶναι ἐλαχίστη ἔναντι τῶν προσφερομένων παρ' αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν.

Ζητήσατε πληροφορίας εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς
Α. Ε. Τ.
ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ὁδὸς Ἑρμοῦ 46

Διαφήμιση της τηλεφωνικής εταιρείας για «ντούμπλεξ» τηλέφωνα και τηλεφωνικά κέντρα.

1. Η τηλεφωνία στην Ελλάδα ήρθε το 1895, όταν τοποθετήθηκαν τα πρώτα 90 τηλέφωνα με διψήφιους αριθμούς κλήσης σε κρατικές κυρίως υπηρεσίες εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896. Οι τηλεφωνικές συνδέσεις εκτιμάται ότι τον Δεκέμβριο του 1922 έφθαναν τις 2.000 και το 1928 τις 8.500. Το 1931 ιδρύθηκε η ΑΕΤΕ «διά κεφαλαίων της Γερμανικής εταιρίας Siemens-Halske» (εγκυκλοπαίδεια ΗΛΙΟΣ) και οι συνδέσεις πλησίασαν πανελλαδικά τις 15.000. Η Αθήνα είχε τετραψήφιους αριθμούς κλήσης και η επαρχία τριψήφιους. Το 1931 άρχισε η εγκατάσταση τηλεφώνων «με καντράν» σε 42 πόλεις της Ελλάδας, ενώ οι αριθμοί κλήσης απέκτησαν ένα ακόμη ψηφίο. Η δεκαετία αυτή σφραγίσθηκε από την εγκατάσταση αυτόματων τηλεφωνικών κέντρων σε όλη την χώρα και έτσι οι συνδρομητές της ΑΕΤΕ πλησίασαν τους 45.000 το 1939. Το 1949 με Ιδρυτικό Νόμο ξεκίνησε την λειτουργία του ο ΟΤΕ, που απορρόφησε την ΑΕΤΕ, τα ταχυδρομεία/τηλεγραφεία και την Cable & Wireless. Την χρονιά εκείνη στην Ελλάδα υπήρχαν 63.000 συνδέσεις, που έγιναν 105.000 το 1956, 532.000 το 1967, 1.000.000 το 1970, 2.700.000 το 1980, 4.190.000 το 1991, ενώ σήμερα εκτιμώνται σε 6.500.000. (Πηγή: ΟΤΕ, Δ/νση Εμπορικής Ανάπτυξης). Ο πρώτος τηλεφωνικός κατάλογος του ΟΤΕ εκδόθηκε το 1953. Ο Τηλεφωνικός Κατάλογος περιοχής Θεσσαλονίκης του 2002 περιλαμβάνει ολόκληρο τον Νομό, από την Χαλκηδόνα μέχρι την Καλλικράτεια και απο τον Λαγκαδά και τον Σωχό μέχρι την Ασπροβάλτα. Περιέχει δε τα ονόματα και τις συνδέσεις άνω του 1.000.000 συνδρομητών του ΟΤΕ.

2. Βλ. Γ. Αναστασιάδης – Ε. Χεκίμογλου, «Η "χαμένη" Εγνατία της Θεσσαλονίκης», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 130.

Αναμνηστική φωτογραφία της ελληνικής αντιπροσωπείας κατά τις διαπραγματεύσεις της συνθήκης της Λοζάννης.

Προπαγανδιστική αφίσα της 4ης Αυγούστου.

Φαλλαγγίτισες της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας.

παναστασίου διαδέχτηκε εκείνη του Θεμιστοκλή Σοφούλη και κατόπιν του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, για να φτάσουμε τον Ιούνιο του 1925 στο κίνημα του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου, τον οποίο ανέτρεψε λίγους μήνες αργότερα με το δικό του κίνημα ο Γεώργιος Κονδύλης, ενώ στην Θεσσαλονίκη ξορκιζόταν η τουρκοκρατία με την καθαίρεση των μιναρέδων της πόλης (1924).

Το 1928 τα μεσαία στρώματα επανέφεραν τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην κυβέρνηση, αλλά η δημοκρατική αυτή παρένθεση ομαλότητας έμελλε να διαρκέσει μόνο τέσσερα χρόνια, μέσα στα οποία η διεθνής οικονομική κρίση του 1929 σφράγισε τις επιλογές των Φιλελευθέρων. Η ψήφιση του «Ιδιωνύμου» τον ίδιο χρόνο ως απάντηση στην πίεση που ασκούσε η εργατική τάξη δεν έσωσε την κυβέρνηση από την αλλαγή πλεύσης των εμπόρων και των βιομηχάνων, που έβλεπαν πια την λύση του Λαϊκού Κόμματος ως επωφελέστερη. Η νίκη των Λαϊκών στις εκλογές όλοι γνώριζαν ότι θα συνοδευόταν από την παλινόρθωση της μοναρχίας, που την επιβεβαίωσε ένα νέο δημοψήφισμα και την αμφισβήτησε ένα ακόμη αποτυχημένο βενιζελογενές κίνημα. Η επιστροφή του βασιλιά Γεώργιου σηματοδότησε την προτίμησή του στον παλιό του πιστό Μεταξά, με τον οποίο συναποφάσισαν την Δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936 για να μην υλοποιηθεί ο «αλληθωρισμός» Φιλελευθέρων (αλλά και Λαϊκών) προς το Κομμουνιστικό Κόμμα. Έτσι, οι εργατικές διεκδικήσεις στην Θεσσαλονίκη τον Μάιο του 1936 έγιναν αφορμή για την επιβολή της «μεγάλης νύχτας», η οποία ξεκίνησε με μία δικτατορία τον Αύγουστο του 1936, συνεχίστηκε τον Απρίλιο του 1941 με την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής και κράτησε (παρά την παρένθεση της «ελεύθερης Ελλάδας» του ΕΑΜ) μέχρι τις εκλογές του Μαρτίου 1946, που και αυτές όμως σφραγίσθηκαν από την αποχή του ΚΚΕ και άλλων ΕΑΜογενών κομμάτων. Η επίθεση στον Σταθμό Χωροφυλακής του Λιτοχώρου τον Μάρτιο του 1946 οριοθετεί στην συνέχεια την έναρξη του δεύτερου αντάρτικου (ή του Εμφύλιου Πολέμου ή κάποτε «Συμμοριτοπόλεμου») που θα λήξει (;) τον Αύγουστο του 1949 με την νίκη του Εθνικού Στρατού στο Βίτσι.

Στο μεταξύ, το 1948 οι συμμοριόπληκτοι ή ανταρτόπληκτοι καταφεύγουν από τις περιοχές όπου μαίνεται ο Εμφύλιος στα ανοιχτά κι εκτεθειμένα δωμάτια του Καραβάν-Σεράι στην Θεσσαλονίκη, όπως ακριβώς συνέβη με τους πρόσφυγες του 1922 που φωτογράφισε ο F. Boisonas. Ο κύκλος της προσφυγιάς και της μιζέριας θα κλείσει 26 χρόνια αργότερα με τον ίδιο τρόπο.

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΔΙΕΙΣΔΥΣΗ: 1925, 1939, 1948

Ο πρώτος τηλεφωνικός κατάλογος της Θεσσαλονίκης που έχουμε υπόψη μας εμπεριέχεται στην έκδοση του 1925-1926 «Οδηγός της Ελλάδος» (Έτος Ι) του Νικόλαου Γ. Ιγγλέση.[3] Ο σχετικός τόμος βρίσκεται στην Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης και φέρει αριθμό εισαγωγής 4.411.

3. Οι κατάλογοι αυτοί ή «οδηγοί» είναι πολύ χρήσιμοι για την αποτύπωση των εποχών στις οποίες αναφέρονται. Ίσως ο πιο πρώιμος είναι του Μιλτιάδη Μπούκα που εκδόθηκε το 1875, ενώ από τους πιο σταθερά εκδιδόμενους ήταν εκείνος του Σ. Κουσουλίνου (πρώτη έκδοση το 1900) και κατόπιν του Ν. Γ. Ιγγλέση, που πρωτοεκδόθηκε το 1905.

Μοντέλο μάρκας Μπελ 1914.

Από τον Οδηγό αυτόν προκύπτει ότι το 1925 στην Θεσσαλονίκη υπήρχαν **373 τηλεφωνικές συνδέσεις**, την στιγμή που η απογραφή του 1920 έδινε για το πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης 174.390 κατοίκους και του 1928, οκτώ χρόνια αργότερα 251.254, με στοιχεία που αναφέρονται και στην Στατιστική Επετηρίδα του 1954.[4] Έτσι, αν δεχθούμε ότι το 1925 ο πληθυσμός είχε φθάσει τα 222.000 άτομα, ο βαθμός διείσδυσης της τηλεφωνίας εκείνη την εποχή στην πόλη ήταν της τάξης του **0,17 %**.

Εκτιμούμε ότι την χρονιά εκείνη το σύνολο των τηλεφωνικών συνδέσεων στην Ελλάδα ήταν γύρω στις 3.000, οπότε οι 373 τηλεφωνικές συνδέσεις της Θεσσαλονίκης αποτελούσαν το 12% περίπου του συνόλου.

Δεκατρία χρόνια αργότερα, ο «Κατάλογος Συνδρομητών Τηλεφώνου Θεσσαλονίκης 1939» της Ανωνύμου Ελληνικής Τηλεφωνικής Εταιρείας, πρόδρομης του ΟΤΕ, ο δεύτερος κατάλογος που έχουμε υπόψη μας, περιέχει 5.257 τηλεφωνικές συνδέσεις. Σύμφωνα με την απογραφή του 1940, ο πληθυσμός της πόλης (Δήμοι Θεσσαλονίκης, Νεαπόλεως και Καλαμαριάς) έφθανε τους 254.038 κατοίκους ενώ το σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος τους 278.145. Ο βαθμός διείσδυσης της τηλεφωνίας τώρα, μετρούμενος στους τρεις κεντρικούς δήμους, ανήλθε το 1939 στο **2,07%**, αυξημένος δεκατέσσερις φορές σε σύγκριση με το 1925. Σημειωτέον ότι οι 5.257 συνδέσεις του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης αποτελούσαν τότε και πάλι το 12% περίπου των 45.000 τηλεφωνικών συνδέσεων της χώρας.

Ο τρίτος κατάλογος που μας απασχολεί εδώ είναι ο μεταπολεμικός «Κατάλογος Συνδρομητών Θεσσαλονίκης» της ίδιας εταιρείας, του έτους 1948, που περιέχει 6.607 συνδέσεις (+25% σε σχέση με το 1939), ενώ ο πληθυσμός του πολεοδομικού συγκροτήματος στην απογραφή του 1950 είναι 297.164 άτομα. Αν δεχθούμε ότι το 1948 οι κάτοικοι της περιοχής ανέρχονταν σε 292.000, ο βαθμός τηλεφωνικής διείσδυσης ανήλθε το έτος αυτό σε **3,26 %**, δεκαοκτώ φορές μεγαλύτερος σε σχέση με το 1925 και 58% αυξημένος συγκριτικά με το 1939. Δεδομένου δε ότι οι τηλεφωνικές συνδέσεις στην Ελλάδα το 1949 ανέρχονταν σε 63.000, οι 6.607 της Θεσσαλονίκης είχαν μειωθεί σε σχέση με το σύνολο της χώρας αντιπροσωπεύοντας τώρα το 10,5%.

Οι τρεις αυτοί κατάλογοι, ωστόσο, περιλαμβάνουν κυρίως σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τους κατοίκους και το πρόσωπο της πόλης τις χρονιές κατά τις οποίες ετοιμάστηκαν, το 1924, το 1938 και το 1947. Με αυτές θα ασχοληθούμε παρακάτω.

ΤΗΛΕΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΤΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ: 1925, 1939, 1948.

Από τα 373 τηλέφωνα που υπάρχουν στην Θεσσαλονίκη το 1925, τα 251 καταχωρίζονται σε ελληνικά ονόματα προσώπων, σε δημόσιες αρχές και σε επιχειρήσεις. Τα 114 καταχωρίζονται σε εβραϊ-

4. Ο Αλέξανδρος Δάγκας στο *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης, 1912-1940*, σελ. 159, Πίνακας 26, αναφέρει ως «πραγματικό πληθυσμό της πόλης Θεσσαλονίκης το μεν 1920 τον αριθμό των 170.321 κατοίκων, το δε 1928 τους 236.524 κατοίκους».

κά ονόματα, τα 7 σε τουρκικά-τουρκογενή και 1 σε αρμενικό.

Αν θελήσουμε να δούμε την εθνοτική πλευρά της τηλεφωνικής διείσδυσης, παρατηρούμε ότι το 1925, σε έναν πληθυσμό που είναι γύρω στα 222.000 άτομα, από τα οποία περίπου 65.000 εβραϊκής καταγωγής,[5] το 67,4% των τηλεφώνων καταγράφεται σε ελληνική καταχώριση, το 30,5% σε εβραϊκή και το 2,1% σε άλλες.

Όμως, αν αφαιρέσουμε τις δημόσιες αρχές, οργανισμούς κτλ., τα πράγματα εμφανίζονται τελείως διαφορετικά: οι καταχωρίσεις συνδρομητών ελληνικής καταγωγής είναι τώρα 201 και συγκρίνονται με τις 114 εβραϊκές καταχωρίσεις.

Συνολικά, δηλαδή, το 1925 ο εβραϊκός πληθυσμός αποτελεί το 29,3% της πόλης και η τηλεφωνική του διείσδυση είναι με την ευρεία μέτρηση 30,5%, ενώ με την στενή 36,2%, αναλογεί δηλαδή 1 τηλέφωνο για κάθε 570 εβραϊκής καταγωγής κατοίκους της πόλης.

Το 1938-39 ο εβραϊκός πληθυσμός έχει κατέλθει στους 49.000, αποτελώντας το 19,2% των 254.038 κατοίκων της πόλης. Ακριβώς στο ίδιο ποσοστό βρίσκεται και η τηλεφωνική διείσδυση του εβραϊκού στοιχείου, δηλ. 19,17% με 1.010 παροχές επί του συνόλου των 5.257. Θεωρητικά, σε κάθε 48 κατοίκους ελληνικής αλλά και εβραϊκής καταγωγής αναλογεί 1 τηλεφωνική παροχή.

Και πάλι όμως, αν αφαιρέσουμε τις 643 συνδέσεις των δημόσιων αρχών, οργανισμών κτλ. οι ελληνικές και άλλες καταχωρίσεις απομένουν 4.614, οπότε η τηλεφωνική διείσδυση των εβραίων κατοίκων της πόλης ανεβαίνει ελαφρά στο 21,85%, αλλά πάλι βρίσκεται μέσα στο ίδιο σχεδόν στατιστικό πλαίσιο.

Όταν εκδίδεται ο τηλεφωνικός κατάλογος του 1948, έχει ήδη μεσολαβήσει ο αφανισμός του μεγαλύτερου ποσοστού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στα ναζιστικά στρατόπεδα, από τα οποία μόνο 1.950 συμπολίτες μας έχουν επιστρέψει. Έτσι, οι τηλεφωνικές παροχές προς τους εβραίους κατοίκους της πόλης είναι τώρα μόνο 261, σε σύνολο 6.607 παροχών, δηλ. το 3,95%.

Σε επίπεδο διείσδυσης όμως τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά: αναλογεί τώρα 1 τηλέφωνο ανά 11 εβραϊκής καταγωγής κατοίκους, ενώ για τους υπολοίπους η αναλογία είναι 1 τηλέφωνο ανά 46 κατοίκους!

Ή αλλιώς, η διείσδυση σε ποσοστά είναι 13% για τους Εβραίους, ενώ μόνον 2% για τους λοιπούς κατοίκους της Θεσσαλονίκης.

Το ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι: όσοι Εβραίοι κατάφεραν να γλιτώσουν, όταν γύρισαν, εγκαταστάθηκαν στην ίδια διεύθυνση και απέκτησαν το ίδιο τηλέφωνο που είχαν προπολεμικά; Το θέμα αυτό θα το δούμε αργότερα, εξετάζοντας τον τηλεφωνικό κατάλογο του 1948.

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ 1925

Στην εισαγωγή του ο «Οδηγός της Ελλάδος» του Ν. Ιγγλέση, έκδοση 1925-1926, μας δίνει μία εικόνα του νομού και του Δήμου Θεσσαλονίκης την εποχή εκείνη.

Ο Οδηγός αυτός, περιέχοντας προφανώς στοιχεία σύνταξης του 1924, ξεκινάει δίνοντας αριθμητικά πληθυσμιακά δεδομένα της πόλης, την ιστορική της διαδρομή, τους αρχαιολογικούς της τόπους, στοιχεία για το Λιμάνι και την Ελευθέρα Ζώνη της, την εγκατεστημένη παραγωγική δυναμικότητα σε αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα και διάφορα άλλα στατιστικά στοιχεία. Αναφέρεται ακόμη στην «γενησόμενη» ανταλλαγή των πληθυσμών που «θέλει επιδράσει ευνοϊκώς επί της εμπορευματικής κινήσεως της αγοράς», δεδομένου ότι «οι εξ' Ανατολικής Θράκης, Σμύρνης και Κων/πόλεως πρόσφυγες καθ' όλους τους κλάδους θα συντελέσουν τα μέγιστα εις την προοδευτικήν εξέλιξιν του Εμπορίου».[6] Μιλάει επίσης για τα διάφορα ονόματα της πόλης που «την 26^{ην} Οκτωβρίου 1912 εκυριεύθη υπό του Ελληνικού στρατού», γράφοντας ότι «καλείται υπό των Τούρκων *Σελανίκ*, υπό των Εβραίων *Σαλονίκο*, υπό των Σλαύων *Σολούν* και υπό των δυτικών Ευρωπαίων *Σαλονίκ*».

Αν εξετάσουμε τις λεπτομέρειες που παραθέτει ο Οδηγός για την πόλη, αντλούμε τις εξής πληροφορίες:

ΠΟΛΙΤΙΚΟΘΡΗΚΕΥΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Την χρονιά εκείνη Δήμαρχος Θεσσαλονίκης ήταν ο **Πέτρος Συνδίκας**, με Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου τον Φιλώτα Παπαγεωργίου και Αντιπρόεδρο τον **Ιωσήφ Μπενσουσάν**. Οι δημοτικοί σύμβουλοι που αναφέρονται στον Οδηγό είναι 26, από τους οποίους οι 20 ελληνικής και οι 6 εβραϊκής καταγωγής (23%). Οι πιο γνωστοί από αυτούς είναι οι: Γεώργιος Χατζηκυριακού, Ιωάννης Κούσκουρας, Κωνσταντίνος Τάττης, Ηλίας Μπενουζίλιο, Σαμουήλ Καράσσο, Ασσέρ Μαλλάχ, Ρ. Βαρσάνο, Δημήτριος Τσίτσης, Αντώνιος Καμπίτογλου, Μωύς Σαλτιέλ και Γεώργιος Ζαρούκας.

Στο Διοικητήριο Γενικός Διοικητής είναι ο **Ιωάννης Βαλαλάς**, στην Μητρόπολη (οδ. Β. Βουλγαροκτόνου 69Β, αρ. τηλεφώνου 136) βρίσκεται ο Μητροπολίτης **Α. Π. Γεννάδιος**, ενώ για τις δύο άλλες μεγάλες Κοινότητες της Θεσσαλονίκης (Ισραηλιτική και Μουσουλμανική) δεν αναφέρεται το όνομα του πνευματικού τους ταγού. Για την «με ολίγα μέλη» Αρμενική Κοινότητα, ωστόσο, αναφέρεται ως θρησκευτικός αρχηγός της ο Επίσκοπος Αμισσού Μάρκος Καρακατσιάν και Πρόεδρος της Κοινότητας ο Γκρον Σαμιντατζιάν.

Ο Οδηγός αναφέρει τα ονοματεπώνυμα όλων των εν Θεσσαλονίκη προξένων ξένων χωρών (δεκατεσσάρων για την ακρίβεια), όχι όμως και του διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού ή των διοικητών Χωροφυλακής και Αστυνομίας.

Μνημονεύει ακόμη 4 εστιατόρια, 2 καφεζυθοπωλεία, 4 κουρεία, 3 θέατρα, 3 κινηματογράφους, 3 λουτρά, 3 φαρμακεία, 2 χορευτικά κέντρα.

Παραθέτει τον πλήρη κατάλογο των διοικητικών αρχών (Διοικητήριο, Νομαρχία, Δασαρχείο, Δημόσια Έργα, Διεύθυνση Εποικι-

Μοντέλο Έρικσον του 1900.

5. Ο Αλέξανδρος Δάγκας στο *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης, 1912-1940*, στον πίνακα με τίτλο *Οι Σεφαρδίμ στον Δήμο Θεσσαλονίκης 1928*, αναφέρει ως σύνολο των εβραίων κατοίκων της πόλης τους 55.290, από τους οποίους 54.229 ως σεφαρδιτικής καταγωγής.

6. Ας σημειωθεί ότι η υπογραφή της «Συνθήκης για την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδος-Τουρκίας» έγινε στις 30/1/1924 στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων της Συνθήκης της Λωζάνης, που τελικά υπογράφηκε στις 24/6/1924.

Το Τρίο Στούτζες χρησιμοποιεί το τηλέφωνο ως μέσο για να μεθοδεύσει το γκαγκ του.

σμού, Διεύθυνση Κτημάτων, τα 20 εκλογικά τμήματα της πόλης, την Οικονομική Εφορία και τα ταμεία, τα ταχυδρομεία και τα τηλεγραφεία-τηλεφωνεία, τα τελωνεία, την Υγειονομική Υπηρεσία και τα φιλανθρωπικά καταστήματα). Παραθέτει, επίσης, τις δημοτικές αρχές, τις δικαστικές αρχές, τους συμβολαιογράφους, το Υποθηκοφυλακείο και τις τρεις φυλακές [«Νέαι Φυλακαί» (όπισθεν Διοικητηρίου), Φυλακαί «Προφήτου Ηλία», Φυλακαί «Επταπυργίου» (Γεντ Κουλαί) (sic)]. Συνεχίζει με την Εκκλησία, την Μητρόπολη, την Κοινότητα και την Εφορεία Σχολών καθώς και τους ναούς της πόλης (χριστιανο-ορθόδοξους) κατά ενορίες, στις δεκατρείς ενορίες που είναι χωρισμένη η πόλη.

Περιέχει, τέλος, στοιχεία για την δημοτική και μέση εκπαίδευση κατανεμημένη σε δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια και σε σχολεία ανά εθνοτική καταγωγή (ελληνικά, αρμενικά, ισραηλιτικά, οθωμανικά, γαλλικά και ιταλικά). Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά την δημόσια εκπαίδευση, αναφέρονται δύο εξατάξια γυμνάσια, ένα εξατάξιο θηλέων, μία Αστική Σχολή Θηλέων, δύο τριτάξια διδασκαλεία («προς προπαρασκευήν δημοδιδασκάλων»), ένα «μη πλήρες Πρακτικόν Γυμνάσιον», τρία «ημιγυμνάσια» ή «ελληνικά σχολεία», Επτά δημοτικά σχολεία αρρένων, τέσσερα θηλέων και οκτώ μικτά. Ακολούθως, στην κατάταξη «Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια» αναφέρονται τα «Ελληνικά Εκπαιδευτήρια Σχολή Κωνσταντινίδη» και «Εμπορική Σχολή Νούκα», το «Αρμενικό Δημοτικό Σχολείο», τα «Ισραηλιτικά», «άτινα συντηρούνται και λειτουργούσι υπό της Ισραηλιτικής Κοινότητος», τα «Οθωμανικά», συντηρούμενα «υπό της Μουσουλμανικής Κοινότητος», τα «Γαλλικά» (συντηρούμενα είτε «υπό της Γαλλικής Εταιρίας Λαϊκής Αποστολής», είτε «υπό της Γαλλικής Κυβερνήσεως», «υπό αδελφών μοναχών» ή «αδελφών καλογραιών», είτε τέλος «υπό των αδελφών του ελέους Αγίου Βικεντίου») και τα «Ιταλικά» («συντηρούμενα υπό της Ιταλικής Κυβερνήσεως»).

Συμπληρωματικά, ο Οδηγός επισημαίνει ότι «Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης ιδρύεται (όπου νά'ναι) δυνάμει του εν τη Δ' Εθνοσυνελεύσει ψηφισθέντος Νομοσχεδίου, θα περιλάβη 4 Σχολάς: Ιατρικήν, Νομικήν, Φιλοσοφικήν, Πολιτικών Επιστημών. Αι δαπάναι θα καταβάλλονται εξ επιχορηγήσεως του Κράτους και εξ ειδικής φορολογίας των Μακεδόνων τη υποδείξει των».

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗ

Στην οικονομική σφαίρα αναφέρονται οι βασικές συσσωματώσεις: το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης στην οδό Κουντουριώτου 33, αρ. τηλεφώνου 130, με Πρόεδρο τον Αθανάσιο Μακρή, Γραμματέα τον Αλ. Κράλλη και Ταμία τον Γιακό Μόλχο και μέλη «υπέρ 500». Τον Εμπορικό Σύλλογο με έδρα μέσα στα γραφεία του Επιμελητηρίου και Πρόεδρο πάλι τον Αθανάσιο Μακρή, αλλά Γραμματέα τον Α. Δαβίδ. Τον Σύνδεσμο Βιομηχάνων με έδρα επίσης τα γραφεία του Επιμελητηρίου και Πρόεδρο τον Ζ. Μισραχή και Γραμματέα τον Κ. Λαμνίδη.

Εφημερίδες που κυκλοφορούν είναι οι ελληνικές: *Εφημερίς των Βαλκανίων*, *Ελλάς*, *Μακεδονία*, *Μακεδονικά Νέα*, *Νέα Αλήθεια*, *Πρόοδος* (με την σημείωση «έπαυσε»), *Ταχυδρόμος*, *Φως*, *Ημερησία* και οι «Γαλλικές» (sic) *Independent*, *Opinion*, *Lose el pouevlo*, *La verdad*, *Progres*, *Avanti* (sic).

Οι Λέσχες χωρίζονται στον Οδηγό σε ελληνικές και ισραηλιτικές. Στις πρώτες είναι η Εμπορική Λέσχη, η Νέα Λέσχη, η Δημοκρατική Ένωσις, η Ιατρική, η Στρατιωτική και η Λέσχη Φιλελευθέρων. Στις δεύτερες, η Λέσχη των Φίλων, η Νέα Λέσχη, η Σιωνιστική Φεδερασιόν, η Σιωνιστική Λέσχη Κυριών, η Λέσχη Μπενή Μπερίζ, ο Σύνδεσμος Σωματείων, η Σοσιαλιστική Φεδερασιόν, η Σοσιαλιστική Νεολαία, ο Σύλλογος των Νέων Ιουδαίων και η Εμπορική Λέσχη. Μουσουλμανικός σύλλογος ή λέσχη δεν αναφέρονται.

Τεκτονική Στοά αναφέρεται μόνο μία, η «Μέγας Αλέξανδρος» που «συντηρεί δύο σχολάς», «Τουμπό και Χαριλάου» με διευθυντές την Θάλλεια Πέρρου και τον Β. Κεφαλόπουλο και επόπτες τους Λογοθέτη και Αντωνιάδη.

ΟΙ ΣΥΝΤΕΧΝΙΕΣ

Σε ό,τι αφορά τα επαγγέλματα στην Θεσσαλονίκη του 1924-25, είναι πολύ χαρακτηριστικές οι **46 συντεχνίες** που παρατίθενται στον Οδηγό:

1. Βυρσοδεψών, 2. Εμποροϋπαλλήλων, 3. Εργατών Λιμένος, 4. Ζυθεργατών, 5. Ηθοποιών, 6. Κεραμοποιών, 7. Καπνοκοπτηρίων Θεσσαλονίκης, 8. Καπνεργατών «Διεθνής», 9. Στιβαδόρων καπνού «Η Ομόνοια», 10. Σφαγέων Εργατών, 11. Λεμβούχων, 12. Βαρελοποιών,13. Αλευροπωλών, 14. Αλιέων (Αρριανού 31), 15. Αμαξηλατών (Μοναστηρίου 3), 16. Ανθρακοπωλών (Αγ. Σοφίας 18), 17. Αρτοποιών (Βασ. Καρόλου 59), 18. Βαφέων (Πλατ. Ιπποδρομίου) 19. Γκαρσονίων (Αγ. Παντελεήμων), 20. Ελαιοχρωματιστών (Εγνατίας 365), 21. Ζαχαροπλαστών, 22. Γαλακτοπωλών (Βασ. Καρόλου 59), 23. Εστιατορίων-Μαγειρίων (Βουλγαροκτόνου 31) 24. Ιχθυοπωλών, 25. Ιεροψαλτών (Κολοκοτρώνη 23), 26. Καπνεργατών «Η Πρόοδος», 27. Καπνοπωλών (Εγνατίας 2), 28. Καρραγωγέων «Αγ. Γεώργιος» (Ναυμ. Λήμνου 9), 29. Καρραγωγέων «Διεθνές» (Ζαφειράκη 9), 30. Καφφεπωλών (Εγνατίας 78), 31. Κηπουρών (Χάνι Αγίας Θεοδώρας), 32. Κρεοπωλών, 33. Κουρέων, 34. Κουρέων τεχνιτών, 35. Λαχανεμπόρων (Χάνι Αγίας Θεοδώρας), 36. Μπογατσοποιών, 37. Ξενοδόχων ύπνου (Βουλγαροκτόνου 108), 38. Οινοπνευματοκαφφεπωλών (Μιζραχή 8), 39. Οπωρολαχανοπωλών (Λεωφ. Νίκης 29), 40. Ποτοποιών (Μεγ. Αλεξάνδρου 10), 41. Παντοπωλών (Αιγύπτου19), 42. Παντοπωλών Ισραηλιτών (Ιουλιανού 41), 43. Ραπτών (Μεγ. Αλεξάνδρου 5), 44. Τυπογράφων «Η Ένωσις», 45. Τροχιοδρομικών και Ηλεκτροτεχνιτών, 46. Υποδηματοποιών

(Συναγωγής 7).

(Σημειωτέον ότι δεν αναφέρεται η διεύθυνση της έδρας όλων των συντεχνιών. Υποθέτω ότι μερικές θα έδρευαν στο «Εργατικόν Κέντρον Θεσσαλονίκης», Αγίου Δημητρίου 141, που τότε είχε Γενικό Γραμματέα τον Γρηγόρη Παπανικολάου).

Από την άλλη πλευρά, κυρίως των **εργοδοτών**, αναφέρονται οι σύνδεσμοι:

Εμπόρων Αποικιακών, Υφασματεμπόρων και Ειδών Νεωτερισμού, Παραγγελιοδόχων, Εκτελωνιστών και Φορτωτών, Τυροκόμων και Τυρεμπόρων, Καπνεμπόρων, Ασφαλιστικών Εταιρειών και Εργολάβων Θεσσαλονίκης, χωρίς επίσης να αναγράφεται η έδρα-διεύθυνσή τους.

ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Οι **τράπεζες** που αναγράφονται στον Οδηγό (με την επισήμανση «τραπεζών υποκαταστήματα») είναι οι εξής:

1. Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα, οδ. Φράγκων, τηλ.56
2. Γαλλοσερβική Τράπεζα, Στοά Λομβάρδου 10, τηλ. 10-46
3. Γιουγκοσλαυϊκή Εμπορική Τράπεζα, οδ. Σαλαμίνος 2, τηλ. 11-44
4. Τράπεζα Θεσσαλονίκης, οδ. Τραπέζης 7, τηλ. 67
5. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, οδ. Συγγρού 3, τηλ. 75
6. Ιονική Τράπεζα της Ελλάδος, οδ. Συγγρού 3, τηλ. 76
7. Τράπεζα Αθηνών, οδ. Βενιζέλου, τηλ. 11
8. Τράπεζα Ανατολής, οδ. Ι. Τσιμισκή, τηλ. 71
9. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, οδ. Βερροίας 4, τηλ. 19-57

Συμπληρωματικά αναφέρεται ότι λειτουργούν «τράπεζαι ιδιωτικαί και τραπεζικά γραφεία»:

10. Τράπεζα Αμάρ (στο Αλλατίνη Χαν),
11. Μπενβενίστα (sic) στο Γιλδίζ Χαν.

Μια και γράφουμε για τα χάνια, ας σημειώσουμε ότι ο Οδηγός Ιγγλέση μνημονεύει και τα μεγάλα χάνια (κτίρια γραφείων) της εποχής αυτής στην Θεσσαλονίκη. Αναφέρει λοιπόν τα εξής:

Αλλατίνη Χαν (Φράγκων 36), Αράπ Χαν, Ταβιέδε Χαν (οδ. Συγγρού), Γιλδίζ Χαν, Καλτερσί Χαν, Πασσάζ Χασίδ (οδ. Καθολικών), Λομπάρδο Χαν, Πασάζ Οριεντάλ, Ριγκότ Χαν (προφανώς Ρογκότη), Τελτσή Χαν (οδ. Φράγκων), Ισμαήλ Πασσά (οδ. Σόλωνος, παρ. Συγγρού), Κασμητσή Χαν, Κομισλού Χαν (οδ. Κολόμβου), Αελιόν Χαν (Τραπέζης 3-Συγγρού 5), Μπαλτσή Χαν (οδ. Τραπέζης), Τσαμλή Χαν (Βασ. Ηρακλείου 6), Καλαβάσδα Χαν (Μεγ. Αλεξάνδρου 54), Κοριτσά Χαν, Πατέρα Χαν (οδ. Μοναστηρίου), Τλούμπα Χαν (Γενιτσών 15).

Σε ό,τι αφορά την **βιομηχανία** ο Οδηγός γράφει ότι: «παρ' όλην την δυσμένειαν των συνθηκών, αλματωδώς αναπτύσσεται. Το επιχειρηματικόν του Έλληνος πνεύμα εξησφάλισεν πόρους εις 30.000 οικογενείας. Νηματουργίαν, κλωστήρια, υφαντουργεία, σαπωνοποιεία, ζυθοπωλεία, κεραμοποιεία, βυρσοδεψεία, αλευροποιεία, μηχανουργεία, ταπητουργεία, σησαμελαιοποιεία ευδοκιμούντα θα εθαυματούργουν δε υπό τας προβλεπομένας ευνοϊκάς συνθήκας. Η αλευροβιομηχανία, παρεχομένης αυτή ατελείας των εισαγομένων σιτηρών, είναι ενδεδειγμένον να παρουσιάση καταπληκτικάς πρόδους». Πιο κάτω, ο Οδηγός μνημονεύει ονομαστικά ορισμένα «Μεγάλα εργοστάσια», τα εξής «άριστα»: την Αν. Ετ. Υφαντουργική «Έρια», Νηματουργείον και Αλευρόμυλον Λόγγου-Τουρπάλη, Μέγα Νηματουργείον Γρ. Τσίτση και Σίας, Αν. Βιομηχανική Εταιρία «Ανατολή», το Μηχανουργείον Αδ. Παπατσά, τα ποτοποιεία «Ο Πρωτεύς», «Ν. Τύρναβος» και «Ωμέγα», τα μακαρονοποιεία Χ. Γιάννη Βέρρου, Κούσκουρα και Μόκα καθώς και τα σαπωνοποιεία Κ. Λαμήδου και Σίας.

Η τηλεφωνήτρια: Η έμψυχη πλευρά του συστήματος αποκτά πρόσωπο στις τηλεφωνικές διαφημίσεις.

Τέλος, στις «Διάφορες Υπηρεσίες» αναφέρεται και το «Γραφείον Σχεδίου Πόλεως Θεσσαλονίκης» με Προϊστάμενο τον μηχανικό Δελαδέστιμα και αρχιτέκτονα τον «Γάλλο **Ε. Εμπράρ**», ενώ στο Γραφείο Γενικής Διευθύνσεως Εποικισμού Γενικός Διευθυντής είναι ο Ι. Καραμάνος και Διευθυντής ο Αντ. Μόζερ. Ο Οδηγός σημειώνει στην εισαγωγή του ότι «το νέον σχέδιον, εφ' ου πρόκειται ν' ανοικοδομηθή η πόλις, προώρισται ασφαλώς να την καταστήση από Τουρκόπολιν, ένα των ωραιοτέρων οικισμών της Ανατολής».

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ο «Κατάλογος Τηλεφωνικού Κέντρου Θεσσαλονίκης» που εμπεριέχεται στον «Οδηγό της Ελλάδος» του 1925 παραθέτει τα στοιχεία 373 τηλεφωνικών συνδέσεων. Δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι αν ο αριθμός των συνδέσεων αυτών περιλαμβάνει **το σύνολο** των τηλεφωνικών συνδέσεων της Θεσσαλονίκης της χρονικής εκείνης περιόδου ή αν ο εκδότης έκανε κάποια επιλογή και παρέθεσε τις κατά τη γνώμη του πιο «χρήσιμες» συνδέσεις, αν και τον τιτλοφορεί «Κατάλογο Τηλεφωνικού Κέντρου Θεσσαλονίκης». Από το γεγονός όμως της παράθεσης αρκετών τηλεφώνων εγκατεστημένων σε οικίες εκτός από τα γραφεία, εργαστήρια κτλ. (28 από τις 373) και από τον συνολικό αριθμό των τηλεφωνικών συνδέσεων που γνωρίζουμε ότι υπάρχει σε όλη την χώρα την συγκεχριμένη χρονική περίοδο, μπορούμε να συναγάγουμε με έναν υψηλό βαθμό ασφάλειας ότι ο κατάλογος δεν αποτελεί τον «χρυσό οδηγό» της εποχής, αλλά τον ονομαστικό τηλεφωνικό κατάλογο **όλων** των συνδέσεων της πόλης.

Διαφήμιση τηλεφωνικής εταιρείας. Το «πνεύμα της εξυπηρέτησης» εκφράζεται μεταξύ άλλων και με τη μορφή του φαντάσματος της παλαιάς τηλεφωνήτριας (δεξιά) με το μικρόφωνο στερεωμένο στο στήθος.

ΟΙ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ

Το βασικό χαρακτηριστικό των τηλεφωνικών συνδέσεων του 1925 είναι το ότι από τους 373 συνολικά αριθμούς, οι 9 είναι μονοψήφιοι, 95 διψήφιοι, 116 τριψήφιοι και 153 τετραψήφιοι.[7]

Χαρακτηριστικά, τους μονοψήφιους αριθμούς έχουν:

Αρ.Τηλ.	Συνδρομητής	Διεύθυνση
1	Εφετείον	Εθνικής Αμύνης
2	Βαλκάν, ετ. Καπνεργοστάσιον	Μοναστηρίου 26
3	Μεσσίρη, Γραφ.	Νίκης 1
	αλλά και Πέτσιος Αδάμ	Νίκης 3
4	Κοροβήλος, ηλεκτ. κατάστ.	Β. Βουλγαροκτόνου 9
5	«Ερμής», καταστ. Χαρτικών	Τσιμισκή 9
6	Αλμονσίνο Χ., Ζαχ/στείον	Β. Γεωργίου 82
	αλλά και οικία	Ευζώνων 21
7	Ετ. Θρακικών Καπνών	Φράγκων 13
8	Χατζηδημούλας-Λάπας, Εργ/σιον	Ναούσης 12
9	Μοδιάνο & Σίδης, Τραπεζίται	Φράγκων 39

Από τους συνδρομητές με διψήφιο αριθμό, παραθέτουμε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Αρ.Τηλ.	Συνδρομητής	Διεύθυνση
11	Τράπεζα Αθηνών	Βενιζέλου 19
12	Καούνι Ανρί, Πράκτωρ Ατμοπλ.	Μαξ. Νορδάου 1
14	Τράπεζα Μπενβενίστε	Γιλδίζ Χαν
16	Φαρμακείον Τζηρίδου	Εγνατίας 317
17	Σύνδεσμος Βιομηχάνων	Μεγ. Αλεξάνδρου 3
18	Ματαράσσο Αφοί	Καθολικών 6
20	Κινηματογράφος ΠΑΛΛΑΣ	Νίκης 95
22	Δαρβέρης Νικ. Δικηγόρος	Χασίδ Χαν 3
23	ΑΛΛΑΤΙΝΗ Ατμόμυλος	Τέρμα Λασκαράτου
24	Καλδερόν, Εργ/σιον	Αισώπου 17
34	Ζάννας Αλέξανδρος, Οικία	Βασ. Όλγας 195
35	Σιδηροδρομικός Σταθμός	Μοναστηρίου
39	Αβδή Βέης, Οικία	Βασ. Όλγας
42	Λεβή και Σία, Γραφείον	Συγγρού 3
49	Γενική Διοίκησις, Garage	Πριγκ. Νικολάου 37
50	Ηλεκτρική Εταιρία	Βασ. Γεωργίου 36
51	Σαλόνικα, Εταιρία Καπνού	Τσιμισκή (sic)
54	Ναχαμάς Ζωζέφ, Οικία	Β. Όλγας 193
56	Οθωμανική Τράπεζα	Φράγκων 33
64	Ναυτική Άμυνα	Νικηφόρου Φωκά 3
67	Τράπεζα Θεσσαλονίκης	Τραπέζης 7
68	Νέα Λέσχη	Νίκης 101

7. Το τηλεφωνικό κέντρο της Θεσσαλονίκης την χρονική εκείνη στιγμή είναι πιθανότατα «αυτόματο αστικό τηλεφωνικό κέντρο», βασισμένο στο σύστημα Strowger («βήμα προς βήμα») ή στο «βηματοπορικό» σύστημα Western, δηλ. της γνωστής μας Bell. Όπως αναφέρει και η έκδοση του 1953 του Εγκυκλοπαιδικού Λεξικού ΗΛΙΟΣ, «τα πρώτα συστήματα αυτομάτου επιλογής ετέθησαν εν χρήσει κατά την πρώτην δεκαετίαν του 20ού αιώνος. Η συστηματική όμως εγκατάστασις αυτομάτων κέντρων αρχίζει από το 1925.»

69	Μακεδονία, Εφημερίς	Ηρακλείου 9
70	Φως, Εφημερίς	Στοά Αγίου Μηνά
71	Τράπεζα Ανατολής	Τσιμισκή 11
72	Νέα Αλήθεια, Εφημερίς	Στοά Αγίου Μηνά
74	Στρατηγείον	Μεγ. Στρατηγείου
80	Καμχή Σαμπά, χρηματιστής	Γιλδίζ Χαν 10
83	Φλόκα Αδελφοί, Ζαχ/στείον	Πλατεία Ελευθερίας
84	Αστήρ, Ρουμανική ετ. Πετρελαίου	26ης 8/βρίου (sic)
	αλλά και Τράπεζα Εμπορίου & Καταθέσεων	Β. Ουγκώ 7 (;)
98	Νοσοκομείον Θεογένειον (sic)	
99	Γεωργική Τράπεζα	Βουλγαροκτόνου 69

Τέλος, από τους λοιπούς συνδρομητές διάφορα παραδείγματα είναι:

Αρ.Τηλ.	Συνδρομητής	Διεύθυνση
1-95	Ανάκτορα	Βασ. Όλγας
1-56	Αρχιραβινεία Ισρ. Κοινότητος	Σαρανταπόρου 13
1-10	Μουφτεία	Απ. Παύλου
1-02	Αστυνομία	Εθνικής Αμύνης
1-41	Βελίδης Κων. Οικία, Δ/ντής Εφημ. *Μακεδονία,*	Όθωνος 3
10-16	Γενική Διοίκησις	
1-03	Δημαρχείον	Εθνικής Αμύνης
1-09, 1-13, 1-59, 1-63	Διοικητήριον	Μέγαρον Διοικητηρίου
30-05	Επαναστατικός Επίτροπος	«Διελύθη» (sic)
10-40	Εταιρία Νεστλέ	Φράγκων 4
1-17	Ιζέτ Νουρή Μπέης	Θεοτοκοπούλου 2
30-03	Ιω. Βαλαλάς, Διοικητής	Διοικητήριον
11-79	Λόγγος-Τουρπάλης, Γραφ.	Λ. Σοφού 3
1-91	Λογοκρισία, Μέγ. Τηλεγραφείου	(Διελύθη)-sic
1-16	Μόλχο Σαούλ, ηλεκτ. κατάστημα	Εγνατίας 121
1-39	Μπενρουμπή Χαΐμ, Υελοπώλης	Λ. Σοφού 11
10-63	Πενζίκης-Καστρίτσης, Εργ/σιον Χαλβάδ.	Εδέσσης 3
1-51	Προξενείον Αμερικανικόν	Βασ. Γεωργίου 37
1-08	Πυροσβεστείον	Ντεσπερέ
1-77	Σχολή Γεωργική	Έξωθι πόλεως
10-53	Ταχτατζή Αβδή	Τελτζή Χαν
11-69	Τσίτσης γρ. & Σία, Νηματουργ.	Ναούσης 1
1-40	Φαρμακείον Κολοτούρου	Εθν. Αμύνης 6
1-29	Χατζηλαζάρου Χρ., Οικία	Στρατού 9
11-06	Χατζηοσμάν Υιοί, Γραφ.	Στ. Χατζηοσμάν 151-
22	Χωρίον Καπουτζήδες	

ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ

Τα 373 τηλέφωνα του 1926 ανήκουν στις εξής κατηγορίες συνδρομητών:

Διάφοροι επαγγελματίες και γραφεία	75
Οργανισμοί, Δημόσιο, φορείς, προξενεία, λέσχες	70
Έμποροι, εμπορικά γραφεία	45
Καταστήματα, θέατρα, σχολεία, ξενοδοχεία κτλ.	42
Οικίες	28
Βιομηχανίες	24
Γιατροί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι	24
Χωρίς δηλωμένο επάγγελμα	24
Τράπεζες, διάφορες εταιρίες	21
Εφημερίδες	12
Λοιποί	8
ΣΥΝΟΛΟ	373

Οι τηλεφωνικές συνδέσεις του με την στενή έννοια Δημοσίου (Διοίκηση-Στρατός-Χωροφυλακή) ανέρχονται σε 39 αποτελώντας το 10,5% των συνολικών.

Το σύνολο των επαγγελματικών συνδέσεων είναι 275 ή το 73,7%, οι συνδέσεις του Δημοσίου και όλων των λοιπών φορέων κτλ. είναι 70 ή 18,8%, και οι οικιακές 28, δηλαδή μόνο το 7,5% του συνόλου.

Την εποχή εκείνη βρίσκουμε αρκετούς συνδρομητές με προφανές τουρκικό επίθετο που διαθέτουν τηλεφωνική σύνδεση: τον υφασματέμπορο Αβδή Μεμέτ στο Αλλατίνη Χαν, τον Αβδή Βέη που έχει οικία στην Βασ. Όλγας, τον Ιζέτ Νουρή Μπέη στην Θεοτοκοπούλου 2, τον Ταχτατζή Αβδή στο Τελιτζή Χαν, τους Υιούς Χατζηοσμάν που διατηρούσαν γραφείο στην οδό Χατζηοσμάν 15 (σημερινή Κατούνη) και την Μουφτεία που βρισκόταν στην οδό Αποστόλου Παύλου. Πιθανότατα όμως να είναι τουρκικής καταγωγής και οι Αδελφοί Κιρμιζή που διατηρούν «κατάστημα ηλεκτρ.» (ηλεκτρικών, ηλεκτρολογείο;) στην Εθνικής Αμύνης 18 και ενδεχομένως και ο δικηγόρος Τεφήκ Ισαάκ στην Βασ. Όλγας 75. Υπενθυμίζεται ότι βρισκόμαστε στο 1924 και δεν έχει επέλθει ακόμη η ανταλλαγή των πληθυσμών. Τα ονόματα αυτά δεν θα τα συναντήσουμε στους επόμενους τηλεφωνικούς καταλόγους· προφανώς, οι κάτοχοί τους έγιναν ανταλλάξιμοι την επόμενη χρονιά με ή χωρίς την θέλησή τους και εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία.

ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ

Είναι ακόμα πολύ χαρακτηριστική η χωροταξική συγκέντρωση των τηλεφώνων του 1925. Το 55% σχεδόν των τηλεφωνικών συνδέσεων απαντάται στους 16 κεντρικούς δρόμους της πόλης και το 12% στα

μεγάλα "χάνια" (μέγαρα γραφείων), ενώ το 33% που απομένει σε όλη την υπόλοιπη πόλη. Συγκεκριμένα, τα τηλέφωνα είναι εγκατεστημένα στις εξής οδούς:

ΟΔΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ
Σαλαμίνος	28 τηλέφωνα
Κουντουριώτου	24
Εθν. Αμύνης	23
Βασ. Όλγας	20
Β. Γεωργίου, Ευζώνων	20
Φράγκων	10
Βενιζέλου	10
Βερροίας	9
Εγνατίας	8
Νίκης	8
Λ. Σοφού	7
Τσιμισκή	7
Ναούσης	6
Ζαφειράκη	6
Χατζηοσμάν	6
Εδέσσης	4

Το σύνολο των παραπάνω είναι 196 συνδέσεις (54,45% του συνόλου της πόλης). Οι υπόλοιπες βρίσκονται διάσπαρτες σε διάφορους δρόμους, χωρίς να παρουσιάζουν σημαντική συγκέντρωση.

Στα μεγάλα μέγαρα γραφείων, τα "χάνια", υπήρχαν οι εξής συνδέσεις:

Αλλατίνη Χαν	17	
Κύρτση Χαν	9	
Τελζή Χαν	6	
Μάζη Χαν	4	
Λομβάρδο Χαν	3	
Γιλδίζ Χαν	2	
Εμνιέτ Χαν	2	
Χασσίδ Χαν	1	
Σύνολο σε χάνια	44	συνδέσεις (12,22% του συνόλου της πόλης)

Η ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Μέσα από τον Οδηγό του Ιγγλέση του 1925 και τον τηλεφωνικό κατάλογο που περιέχει, προκύπτει εναργώς μία εικόνα της Θεσσαλονίκης.

Διασταύρωση Εγνατίας και Ίωνος Δραγούμη. Στην Εγνατία εκτελούνται έργα.

Φαίνεται μία πόλη η οποία, μόλις δώδεκα χρόνια μετά την απελευθέρωσή της, διατηρεί τα βασικά στοιχεία που την χαρακτήριζαν ως πολυεθνική πόλη πριν από το 1912, μια madre de Israel, αλλά και μία «Τουρκόπολη», όπως την ονομάζει (ακόμη) ο Οδηγός. Η δημόσια διοίκησή της βρίσκεται βέβαια στα χέρια της νέας εξουσίας, αλλά όλες οι υπόλοιπες συσσωματώσεις είναι μοιρασμένες μεταξύ Ελληνοχριστιανών και Εβραίων: στο Δημοτικό Συμβούλιο, το Εμποροβιομηχανικό Επιμελητήριο, τον Σύνδεσμο Βιομηχάνων. Όπου όμως δεν προβλέπει ο νόμος ένα κοινό όργανο (όπως π.χ. το Δημοτικό Συμβούλιο), οι δύο κοινότητες ζουν ξέχωρα. Έχουν η καθεμιά τα σχολεία της, τις εφημερίδες της, τις λέσχες της. Μάλιστα, τα σχολεία, εκτός των ελληνικών και των εβραϊκών, είναι και οθωμανικά, αρμενικά, γαλλικά ή ιταλικά. Στα συνδικάτα, εκεί όπου μπορούν οι Εβραίοι να εκπροσωπηθούν χώρια το κάνουν, όπως στην περίπτωση των «Ισραηλινών Παντοπωλών» που έχουν δικό τους συνδικάτο. Οι μόνοι που δεν φαίνεται να έχουν εκπροσώπηση πουθενά πέραν της θρησκευτικής είναι οι μουσουλμάνοι κάτοικοι, («Ουαί τοις ηττημένοις») που βέβαια ως ανταλλάξιμοι είναι υπ' ατμόν. Θα φύγουν μέσα στην ίδια χρονιά.

Μένουν όμως προς το παρόν, παρά την ριζική μετονομασία των δρόμων της πόλης, τα παλιά τουρκικά ονόματα στα «χάνια» αλλά και σε μερικούς δρόμους (Χατζηοσμάν) ή τοποθεσίες (Καπουτζήδες). Και μένει ακόμη, επτά χρόνια μετά την πυρκαγιά του 1917, το γραφείο του Εμπράρ με τηλέφωνο μέσα στην «υπηρεσία».

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ 1939

Όπως προαναφέραμε, ο «Κατάλογος Συνδρομητών Τηλεφώνου Θεσσαλονίκης 1939», της Ανωνύμου Ελληνικής Τηλεφωνικής Εταιρίας, Σταδίου 11, Αθήναι, (Τύποις ΠΥΡΣΟΥ ΑΕ., Ιερά Οδός 61) περιέχει στοιχεία για 5.257 συνδέσεις.

Στις πρώτες σελίδες του παραθέτει πληροφοριακά στοιχεία για την τηλεφωνία και κατόπιν διάφορες διαφημιστικές καταχωρίσεις: της εταιρίας διεθνών μεταφορών ΕΡΜΗΣ, της Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης, της βιομηχανίας πλεκτών ΓΛΑΡΟΣ, του νέου γαλλικού ζαχαροπλαστείου, της Τράπεζας Θεσσαλονίκης, των ντηζελομηχανών ΖΕΝΙΘ-ΣΛΑΒΙΑ, των ντηζελομηχανών WUMAG και των αυτόματων ηλεκτρικών ψυγείων της Γερμανίας ALFRED και TEVES.

Τώρα σχεδόν όλα τα τηλέφωνα είναι τετραψήφια, εκτός όσων ο αριθμός αρχίζει από –80 που είναι πενταψήφια.Τα υπόλοιπα τηλέφωνα, τα τετραψήφια, αρχίζουν από –2, –3, –4, –5, και –6. Τα τηλέφωνα με αρχικό –2, –3 ή –4 ανήκουν σε συνδρομητές που μένουν στο κέντρο του πολεοδομικού συγκροτήματος. Τα πεντάρια ανήκουν στην δυτική πόλη, τα εξάρια στην άνω της Εγνατίας, ενώ τα πενταψήφια στις Εξοχές, Βασ. Όλγας και γενικότερα στην ανατολική Θεσσαλονίκη.[8]

Στον κατάλογο του 1939, όπως προαναφέρθηκε, περιλαμβάνονται 5.257 τηλεφωνικές συνδέσεις που ανήκουν:

Σε δημόσιους και άλλους φορείς	643	12,2%
Σε ελληνικής καταγωγής κατοίκους	3.487	66,4%
Σε εβραϊκής καταγωγής κατοίκους	1.010	19,2%
Σε αλλοδαπούς (Αμερικανούς, Γερμανούς κτλ.)	56	1%
Σε αρμενικής καταγωγής κατοίκους	34	0,7%
Σε αλλοδαπές εταιρείες	19	0,4%
Σε τουρκικής ή αλβανικής καταγωγής κατοίκους	8	0,1%

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1925 ΚΑΙ 1939

Προσπαθώντας να βρούμε τον συσχετισμό και την συνέχεια ανάμεσα στα πρόσωπα που αναφέρονται στον κατάλογο του 1925 σε εκείνον του 1939, παρατηρούμε ότι:

Από τις 373 συνολικά συνδέσεις του 1925, οι 303 ανήκουν σε επαγγελματίες ή σε οικίες. Σε 65 περιπτώσεις ιδιωτικών συνδέσεων του 1925 βρίσκουμε ότι τα ίδια ονόματα συνεχίζουν να έχουν τηλεφωνική σύνδεση και το 1939, αν και με άλλο αριθμό κλήσης ή σε διαφορετική διεύθυνση. Σε 9 περιπτώσεις η σύνδεση είναι το 1939 καταχωρισμένη στους υιούς, διαδόχους ή την χήρα του συνδρομητή του 1925. Σε 6 περιπτώσεις, τέλος, η ταυτοποίηση είναι πιθανή αλλά όχι βέβαιη. Αυτό σημαίνει ότι μόνον ένα σύνολο 80 συνδρομητών του 1925, δηλαδή το 25,4% έχει παρουσία δεκατέσσερα χρόνια αργότερα.

Η συσχέτιση τηλεφώνων 1925-1939 μας δίνει μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: από το 1925 στο 1939, οι "Αλαλούφ και Σία" (ναυτικό πρακτορείο) εξακολουθούν την δραστηριότητά τους.

8. Στη Θεσσαλονίκη λειτουργούσαν δύο «Αυτόματα Κέντρα» το «Θεσσαλονίκη Α'» και το «Θεσσαλονίκη Β'». Ο ίδιος ο κατάλογος του 1939 μας δίνει την πληροφορία ότι τα «Αστικά Τηλεφωνικά Κέντρα» της ΑΕΤΕ εκείνη την χρονιά ήταν της Αλεξανδρούπολης, της Κομοτηνής, της Ξάνθης, της Καβάλας, της Δράμας, των Σερρών, της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων, της Κερκύρας, της Λάρισσας, του Βόλου, του Αγρινίου, των Αθηνών, της Χαλκίδος, των Πατρών, του Πύργου, των Καλαμών, των Χανίων, του Ηρακλείου, της Χίου και της Μυτιλήνης, ενώ «ευρίσκονται υπό μελέτην τοιαύτα και εις άλλας πόλεις της Ελλάδος».

Το ίδιο ισχύει και για το εργοστάσιο Βαλτσάνη-Γιαννόπουλου, Κουντουριώτη 5.

Το ζαχαροπλαστείο «Φλόκα» υπάρχει ακόμα, αν και μεταφέρθηκε από την πλατεία Ελευθερίας στην Τσιμισκή 21 και στην Αγίου Μηνά 13. Οι ναουσαίοι εργοστασιάρχες Λαναράς και Κύρτσης, που το 1925 είχαν γραφείο στην Λ. Σοφού 1, μετακόμισαν στην Μεγ. Αλεξάνδρου 35. Οι επίσης Ναουσαίοι όμως Λάπας και Χατζηδημούλας με έδρα την οδό Ναούσης 12 έχουν προφανώς χωρίσει το 1939, διότι αναφέρεται μόνον ο Χατζηδημούλας. Το ίδιο συμβαίνει και με τους συντοπίτες Λόγγο και Τουρπάλη (Λέοντος Σοφού 3 το 1925), τώρα αναφέρεται μόνον ο Λόγγος με έδρα την Ερμού 2. Αντίθετα, ο "Τσίτσης & Σία" εξακολουθεί να υφίσταται στην ίδια διεύθυνση τότε και τώρα.

Ο έμπορος Λεών Σ. Μοδιάνο, που είχε γραφείο στο Αλλατίνη Χαν, δεν υπάρχει πια το 1939. Αναφέρεται μόνον η χήρα του με έδρα την Βασ. Κωνσταντίνου 14 (Βενιζέλου το 1939).

Ο Σαούλ Μόλχο που το 1925 είχε κατάστημα ηλεκτρικών στην Εγνατία 121 φαίνεται ότι όχι μόνον άλλαξε κατάστημα πηγαίνοντας στην Εγνατία 47 αλλά και αντικείμενο εμπορίας, μιας και στράφηκε στις γραφομηχανές.

Ο Αλέξανδρος Ζάννας άλλαξε κατοικία, από την Βασ. Όλγας 195 στην οδό Αλλατίνη (σήμερα Θεμιστοκλή Σοφούλη).

Στην ίδια διεύθυνση του 1925 συνεχίζουν και το 1939 οι Αδελφοί Μενεξέ, ο έμπορος Μωυσής Αμπαστάδο, οι Αδελφοί Γρηγοριάδου, ο Λεβή Μπενουζίλιο, ο Ισαάκ Νάαρ, το φαρμακείο Τζηρίδου, ο ξυλέμπορος Γιομτώβ Σαπόρτας και οι εργοστασιάρχες χαλβά Πεντζίκης και Καστρίτσης στην Εδέσσης 3 (σήμερα χαλβάδες "ΜΕΖΑΠ").

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ 1939

Σημαντικό νέο στοιχείο στον τηλεφωνικό κατάλογο του 1939 είναι οι 32 αναφερόμενοι κάτοικοι αρμενικής καταγωγής που διαθέτουν 34 συνδέσεις. Από αυτές 18 αναφέρονται σε εμπόρους, καταστηματάρχες και κατόχους γραφείων, 6 σε ιδιοκτήτες μεταποιητικών μονάδων, 7 σε κατοικίες και 3 σε γιατρούς.

Παραδείγματα του επαγγελματικού προσανατολισμού των **αρμενικής καταγωγής** συμπολιτών μας το **1939**:

Ο Ρουπέν Καλφαγιάν διέθετε «Εργοστάσιον καρροξυλίας» στην Φιντίου 26, ο Στιπάν Σεροπιάν «Βιομηχανία εντέρων» στην Χατζή Μπαχτσέ, ενώ οι (προφανώς Αδελφοί) Μενάκ Σεμερτζιάν και Χατσίκ Σεμερτζιάν, είχανε «Μεταξουργείον» στην Χαριλάου και ο Αγκόπ Κεκλικιάν «Εργοστάσιον πετάλων» στην 26ης Οκτωβρίου.

Ο καφεκόπτης Οχανές Μορτζικιάν είχε κατάστημα στην Εγνατίας 71, ο Σαρκίς Τουφεκτσιάν διέθετε εργαστήριο οδοντοϊατρικών ειδών στην Βασ. Κωνσταντίνου (Βενιζέλου) 48, ενώ ο Αγκόπ Χανδικιάν ήταν «Ράπτης στρατιωτικών ειδών» στην Βασ. Σοφίας (Εθνικής Αμύνης) 42.

Οδός Τσιμισκή, μεταξύ Αριστοτέλους και Καρόλου Ντηλ. Τα καταστήματα είναι κλειστά.

Από τις 7 αναφερόμενες σε κατοικίες τηλεφωνικές συνδέσεις, 4 βρίσκονται στην ανατολική Θεσσαλονίκη (Β. Γεωργίου, Μπιζανίου, Αλεξανδρείας) και 3 στο κέντρο (Νίκης, Στρ. Καλλάρη, Π. Μελά).

Οι 2 από τους 3 αρμένηδες γιατρούς έχουν ιατρείο στο κέντρο (Πλ. Αγίας Σοφίας και Καρ. Ντηλ) και ένας στην Ευζώνων.

Τέλος, όλοι οι αρμένηδες έμποροι και καταστηματάρχες έχουν έδρα στο κέντρο της πόλης με προτίμηση την Βασ. Κωνσταντίνου.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τον τηλεφωνικό κατάλογο του 1939 είναι η (σχετική φυσικά) πληθώρα των **ονομάτων αλλοδαπών** (52) που έχει ως συνδρομητές. Είναι διπλωματικοί, επιχειρηματίες, καπνέμποροι αλλά και απλοί επαγγελματίες.

Τηλέφωνο τοίχου της εταιρείας Στρόμπεργκ.

Ανάμεσά τους υπάρχουν ονόματα Γερμανών, Γάλλων, Σέρβων, Ρουμάνων, Αλβανών, Ιταλών, Άγγλων, Αμερικανών κτλ.

Πολλοί είναι οι καπνέμποροι: ο Ζέραρντ Έσντερς, ο Αδάμ Κλοτζ, οι Λέμαν & Ρίχχωφ, ο Ιωάννης Μίλλερ, ο Μπούχνερ Μπάουσεβιτς Γκ., ο Ιουλιανός Ντε-Λόορε, ο Διευθυντής της Ρεέμτσμα Αμεντέο Οντόνη,[9] ο Χένριχ Σμιέλα, Διευθυντής του Πολωνικού Μονοπωλίου Καπνού, ο Φαλ Φ. Γιούργεν.

Φυσικά υπάρχουν οι διπλωματικοί εκπρόσωποι: ο Πρόξενος της Ρουμανίας Εμμ. Παπέσκου, ο Πρόξενος της Γερμανικής Καγκελαρίας Γιόχαν Σμιθ και ο Γραμματέας του Γερμανικού Προξενείου Φριτς Πάουλους, ο Αλβανός Πρόξενος Τσέλιος Ρεμζή, ο Γενικός Πρόξενος της Μεγ. Βρεττανίας Σ. Ε. Χωλ και ο Υποπρόξενος των ΗΠΑ Τζέημς Ε. Χέντερσον καθώς και ο «υπάλληλος προξενείου» (;) Λουκ. Χάτζιτς.

Στην **διεθνή κοινότητα** ανήκουν ακόμα: ο γνωστός επιχειρηματίας Φρειδερίκος Σαρνώ, με γραφείο στην Κουντουριώτου 37

9. Ο εγγονός του, Αμεντέο Οντόνι, κατοικεί και σήμερα στην Θεσσαλονίκη.

και κατοικία στην Λ. Νίκης 41[10], ο Αιμίλιος Αρλώ, ο Αιμίλιος Έμκε, ο εργοστασιάρχης Βερνάρδος Λαντώ, ο Κάρολος Σώνδερς, ο γιατρός του Ιταλικού Νοσοκομείου Τζώμο Κ. Μπεντρί, ο αντισυνταγματάρχης A.F.Mengies, ο Διευθυντής της Γερμανικής Σχολής Dr. E. Sadowski, οι Scheffel & Schmidt και ο Χανς Χάιτμαν με διεύθυνση "έπαυλις, Αρσακλή" (sic).

Συναντούμε επίσης τα ονόματα των ζωεμπόρων Δ. Γιάνκοβιτς και Σ. Γεωργάσεβιτς, του γαλακτοζαχαροπλαστείου του Σουαίπ Ουσένοβιτς στην Εγνατία 60 και του γαλακτοπωλείου του Χουσεΐν Σουλεϊμάνοβιτς στην Βασ. Κωνσταντίνου 50 (το τωρινό ζαχαροπλαστείο του Χατζή στην ίδια διεύθυνση της Βενιζέλου)[11].

Στην Θεσσαλονίκη επίσης την ίδια εποχή εδρεύουν διάφορες **«πολυεθνικές» επιχειρήσεις** της εποχής: η Κέιμπλ αίντ Γουάιρλες Λτδ (sic) (Cable and Wireless Ltd), η Γκουντγιάρ (sic), η Πολωνική Εταιρία Εναερίων Συγκοινωνιών LOT, η αντίστοιχη γερμανική LUFTHANSA και η ιταλική ALA LITTORIA S.A., η εταιρία καπνών Έρμαν Σπήρερ & Σία, η Στεάουα Ρουμάνα που έχει πετρελαϊκές εγκαταστάσεις, η ΣΕΛΛ Κόμπανυ, η Σόκονυ Βάκιουμ Όιλ Κόμπανυ Ινκ, οι ραπτομηχανές ΣΙΓΓΕΡ στην διεύθυνση που είναι και σήμερα, Βασ. Κωνσταντίνου (Βενιζέλου) 36, η Ιταλική Εταιρία Τουρισμού ΣΙΤ, το Μονοπώλιον Ιταλικών Καπνών, η Γουώρνερ Μπρος και η Γκλέν Τομπάκο Κόμπανυ Ινκ.

Βρίσκουμε, τέλος, και την Imperial War Graves Commission, στην οδό Σκύρου 5 και έτσι δικαιολογείται ίσως η παρουσία του βρετανού αντισυνταγματάρχη A.F. Mengies στην πόλη.

Το 1939 συναντάμε 7 κατοίκους της Θεσσαλονίκης με **τουρκογενή** ονόματα: είναι ο Ακίφ Φουάτ που μένει στην Βασ. Όλγας 140 και ο Αντέρ Αμπντί που κατοικεί στην παραλία, στο Μέγαρο Κονιόρδου. Είναι τρεις καπνέμποροι, ο Ναζήμ Αλή που κατοικεί και αυτός στο Μέγαρο Κονιόρδου, ο Σαδή Μεχμέτ που έχει γραφείο στην Ολύμπου 16 και ο Σαχάκ Μπέης που διαμένει στο ξενοδοχείο «Μεντιτεράνεαν». Και, τέλος, υπάρχει ο Κεμάλ Ραφήτ που διατηρεί κατάστημα νεωτερισμών στην Βασ. Κωνσταντίνου 1 και ο Ταλάτ Εκρέμ που δεν γνωρίζουμε το επάγγελμά του, παρά μόνον ότι κατοικεί στην Σκοπέλου 16.

Οι άνθρωποι αυτοί που διέφυγαν της ανταλλαγής πληθυσμών του 1925 είναι πιθανό να απέκτησαν ξένες υπηκοότητες, ώστε να κατοικούν και να ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα.

Ο αλβανικής καταγωγής κτηματίας Χαλήτ Γέρω μένει στην οδό Μπρούφα 6, ο χωρίς μνεία δραστηριότητας (αλλά γνωστός μεγαλοκτηματίας) F. W. H. Donaldson στην Κομνηνών 16, Πρόξενος της Ιαπωνίας είναι ο Εντουΐν Σαλτιέλ που κατοικεί στην 25ης Μαρτίου 14, ο επίσης άγνωστης δραστηριότητας Τόρνερ Φραγκ στην Τσιμισκή 80 και ο Denis Thibon, Ingenieur de Mines (sic) —φυσικά— στην Λεωφ. Νίκης 35.

10. Ο οποίος κατά τον Κώστα Τομανά «άναβε τα πούρα του με χιλιάρικα». Βλ. Κ. Τομανάς, *Οι Κάτοικοι της Παλιάς Θεσσαλονίκης*, Εκδ. Εξάντας, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 194.

11. Το γαλακτοπωλείο ίδρυσε το 1908 ο Σουλεϊμάν Σουλεϊμάνοβιτς, ενώ σήμερα «συνεχίζεται από τους απογόνους του, και συγκεκριμένα από τον Νεσβεντίν Χατζή, συνεχιστή της 4ης γενιάς» όπως αναφέρει διαφημιστική καταχώριση της επιχείρησης στο περιοδικό About-Katalog 2003.

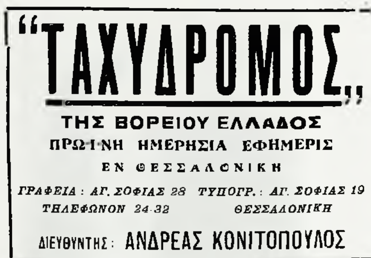
Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

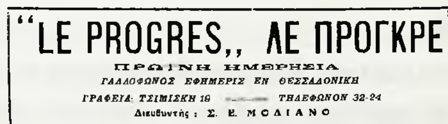
Σε ό,τι αφορά την ακόμη πολυπληθή **Εβραική Κοινότητα**, οι πρώτοι αναφερόμενοι στον τηλεφωνικό κατάλογο είναι οι: Ααρών Μωΰς και Αβαγιού Σαμ, ακολουθούμενοι από τους Αελιόν, Αζή, Ακίβα, Ακούνη, Άλβο, Αλλαλούφ, Αλμονσίνο, Αλμπέλδα, Αλτσέχ, Αλχανάτη, Αμάρ, Αμαρατζή, Αμαρίλιο, Αμμήρ, Αμπαστάδο, Αμποάβ, Αμπραβανέλ, Άντζελ, Αράμα, Αρδίττη, Αροέστη, Αρούχ, Αρώνες, Ασσαέλ, Ασσέο, Αττάς, Βαένα, Βαρσάνο, Βενέζια, Βιτάλη, Γενή, Γιακοέλ, Γιαχιέλ, Γιομτώβ, Γιουδά, Γκατένιο, Γκελεδή, Δανιέλ, Δαυΐδ, Εζρατή, Ελιέζερ, Έργας, Ερρέρα, Εσφόρμες, Ζαδόκ, Ζακάι, Ισραέλ, Ιωσήφ, Καζές, Καμχή, Καπόν, Καπουάνο, Κόβο, Κοέν, Κοένκα, Κονφόρτες, Κούνιο, Κουννέ, Κρίσπη, Λαζάρ, Λεβή, Λεών, Ντε Μάγιο, Μαΐρ, Μαλλάχ, Μάνο, Μασσαράνο, Ματαλών, Ματανώθ, Ματαράσσο, Ματιά, Μεβοράχ, Μέλο, Μενασέ, Μεναχέμ, Μιράντα, Μισραχή, Μοδιάνο, Μόλχο, Μορδοχάι, Μορδώχ, Μορπούργο, Μοσσέρη, Μπαρτζιλάι, Μπαρούχ, Μπάσσο, Μπέζα, Μπενβενίστε, Μπενμαγιόρ, Μπενουζίλιο, Μπενρουμπή, Μπενσουσάν, Μπεναβίτ, Μπενφοράδο, Μπεράχα, Μπερεσή, Ντε Μποττόν, Μπουρλά, Μωσσέ, Νάαρ, Ναβάρο, Ναμία, Νατάν, Ναχαμά, Ναχμία, Νεχαμά, Νισσήμ, Οβαδιά, Ουζιέλ, Παλαδίνο, Πάρδο, Περαχιά, Πεσσάχ, Πετιλόν, Πίγχα, Πιτσόν, Ραζή, Ραφαέλ, Ρεβάχ, Ρεκανάτη, Ρόζα, Ρούσο, Ρωμάνο, Σααδή, Σαΐα, Σακκή, Σαλέμ, Σαλτιέλ, Σαμπετάι, Σαπόρτα, Σαρφατή, Σασσών, Σεβή, Σεμαγιά, Σιακή, Σιαλώμ, Σίδες, Σίμση, Σιών, Σουστιέλ, Στεβή, Στρούμσα, Ταμπώχ, Τεβάχ, Τέβετ, Τζιβρέ, Τιάνο, Τόρρες, Τραμπούτ, Τσενίο, Τσίκο, Φαΐς, Φαρέν, Φέδη, Φερνανδές, Φλωρεντίν, Φράγκο, Φρανσές, Χαζάν, Χαΐμ, Χανέν, Χανόκα, Χανώ, Χασσίδ και τελευταίοι οι Χασσόν.

Χαρακτηριστικά **πρόσωπα και πράγματα** της Εβραϊκής Κοινότητας το 1939: οι και σήμερα υπάρχουσες επιχειρήσεις των Αμαρίλιο, των Άντζελ και του Γκατένιο, ο Υποπρόξενος Ισπανίας Σολομών Εζραττύ στην Βασ. Όλγας 16, τα 45 τηλέφωνα που ανήκουν στους πολυπληθείς Κοέν, ο Αρχιρραβίνος Σεβή Κόρετς που διαμένει Βασ. Όλγας 19 και έχει τηλ. 80-236, ο Σαλβατώρ Κούνιο με τα φωτογραφικά του είδη στην Βασ. Κων/νου 15 (Βενιζέλου) από τότε, ο Πέτρος Λεβής, δικηγόρος στην Τσιμισκή 7, ο Σαμπή Μαλλάχ που καταχωρίζεται ως Αρχιγραμματέας του Προξενείου της Πορτογαλίας στην οδό Λύτρα 6, το «ανθρακοπωλείον» του Μισέλ Ματαράσσο στην Τσιμισκή 120, ο «οδοντομηχανικός» (sic) Μέλο Μπαρούχ, ο ένας και μόνον αναφερόμενος Μισραχή, ο Όσκαρ, που έχει αντιπροσωπείες στην Σαλαμίνος 13, οι πολλοί Μοδιάνο (18 για την ακρίβεια) που ασχολούνται κυρίως με υφάσματα ή αντιπροσωπείες πλην του Ελή, μηχανικού και του Ε. Σ., Διευθυντή της εφημερίδας *Προγκρέ*, ο Μαΐρ Μόλχο, βιβλιοπωλείο στην Τσιμισκή 19, ο ασφαλιστής Μωύς Μορπούργο που έχει οικία «Θέρμης-Ντεπώ» (στην βίλα Μορπούργο, κατόπιν Ζαρντινίδη), οι Αφοί Μπέζα με το «Εργοστάσιον

Μπιρκενάου. Το φριχτό τέλος.

Διαφημίσεις εφημερίδων όπου αναφέρονται τα τετραψήφια τηλέφωνά τους. Εμπορικός Οδηγός 1938-1939.

Παρέλαση καρναβαλιού στην οδό Τσιμική, μπροστά στα γραφεία της «Μακεδονίας», λίγο μετά τη διασταύρωση με την οδό Ικτίνου.

καθρεπτών» στην οδό Βυρσοδεψείων 6, οι 26 Μπενβενίστε και οι 11 Μπενρουμπή, οι υφασματέμποροι Μπουρλά, ο Ζωζέφ Νεχαμά που μένει στην Βασ. Όλγας 193, η Ίντα Σαΐα που μένει Σκοπέλου-Αλεξ. 33 και ο Έκτωρ Σαΐας στην Μουσούρη 5, ο αντιπρόσωπος Ζιάκ Σαΐας στην Στοά Κύρτση και ο επίσης αντιπρόσωπος Κάρολος Σαΐας στην Μεγ. Αλεξάνδρου 23, οι 32 Σαλτιέλ (δεύτεροι πολυπληθείς μετά τους Κοέν), οι Αφοί Σίδες με κασμήρια στην Μεγ. Αλεξάνδρου 17, οι Ηλίας, Γκαστόν και Εδμόνδος Σίδες, με γραφείο στην Σαλαμίνος 13 (όπου και ο μοναδικός Μισραχή), ο Δανιήλ Σίδες που διαμένει στην Καρ. Ντηλ 3, ο εργοστασιάρχης Ηλίας Τόρρες που μένει Βασ. Όλγας 175, τα δερμάτινα είδη Φλωρεντίν Πέπο και το εργοστάσιο του Κάρολου Φέδη στην 26ης Οκτωβρίου 54 και ο γνωστός Ντίνο Φερνανδέζ στην Βασ. Όλγας 186, στην Villa Bianca (Casa Bianca). Κανείς Αλλατίνη δεν αναφέρεται.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗΣΗ

Στον τηλεφωνικό κατάλογο της Θεσσαλονίκης του 1939 θα συναντήσουμε:

5 ανθοπωλεία
5 αστυνομικά τμήματα και 5 διευθύνσεις (Ηθών, Αγορανομία, Γενική Ασφάλεια, Ειδική Ασφάλεια, Ηθών & Λεσχών κτλ.)
5 σταθμούς ασυρμάτου
5 οικονομικές εφορίες
2 πυροσβεστικούς σταθμούς (Κισσάβου [νυν Αλεξάνδρου Σβώλου] και Ολυμπίου Διαμαντή)
2 φυλακές (Κασσάνδρου-Επταπυργίου)
2 περιφερειακές διοικήσεις της Ε.Ο.Ν.
6 επιμελητήρια (Γεωργικόν, Γιουγκοσλαυΐας, Εμπορικόν & Βιομηχανικόν, Επαγγελματικόν & Βιοτεχνικόν, Ιταλικόν και Τεχνικόν)
13 εφημερίδες (*Αξιόν, Απογευματινή, Βαλκανίων, Βραδυνή, Εκπαιδευτικός Τύπος, Εντεπαντάν, Μακεδονία, Μεσσαζέρο, Νέα Αλήθεια, Ορίζων, Προγκρέ* και *Φως*)
29 ζαχαροπλαστεία
51 καφενεία
13 κινηματογράφους
33 κλινικές (!)
11 λέσχες (Γερμανική, Σιδηροδρομικών, Εμπορική, Εύξεινος, Θεσσαλονίκης, Μεγάλη Σιωνιστική, Μικρασιατική, Στρατιωτικής Φρουράς, Τένις, Τραπεζικών Υπαλλήλων και Φοιτητική).
10 νοσοκομεία (!)
61 ξενοδοχεία (!!!)
21 πρακτορεία ακτοπλοΐας κτλ.
17 προξενεία [Αλβανίας, Αμερικής (sic), Γαλλίας, Γερμανίας, Γιουγκοσλαυΐας, Δανίας, Ελβετίας, Ιαπωνίας, Ισπανίας, Ιταλίας, Μεγ. Βρεττανίας, Πορτογαλίας, Ρουμανίας, Σουηδίας, Τουρκίας, Τσεχοσλοβακίας, Φινλανδίας].
8 συλλόγους, 8 συνδέσμους και 1 «Συνδικάτον»
30 σχολεία
10 σχολές
6 σωματεία (Αρτοβιομηχάνων, Αρτοποιών, Βιοτεχνών Αρτοποιών, Φορτοεκφορτωτών Ιστιοφόρων, Παγκαπνεργατικόν, Υπαλλήλων, Καφεζυθεστιατορίων)
14 τράπεζες
76 φαρμακεία (!!!)

Για λόγους σύγκρισης με το 1925, παραθέτουμε τις **λειτουργούσες το 1939 τράπεζες στην Θεσσαλονίκη**:

1. Αγροτική Τράπεζα, Τσιμισκή 11 (Νέα, δεν υπήρχε το 1925)
2. Τράπεζα Αθηνών, Τσιμισκή – Μεγ. Αλεξάνδρου (Το 1925 στην Βενιζέλου 11)
3. Τράπεζα Αμάρ, Ερμού 1 (Το 1925 στο Αλλατίνη Χαν)
4. Εθνική Τράπεζα, Μητροπόλεως (Το 1925 στην Συγγρού 3)
5. Τράπεζα της Ελλάδος, Τσιμισκή 4 (Νέα, δεν υπήρχε το 1925)
6. Τράπεζα Εμπορική, Μεγ. Αλεξάνδρου 23 (Το 1925 στην Βερροίας 4)
7. Τραπεζική Ένωσις, Ερμού 6 (Νέα, δεν υπήρχε το 1925)
8. Τράπεζα Θεσσαλονίκης, Καθολικών (Το 1925 στην οδό Τραπέζης 7)
9. Τράπεζα Ιονική Λτδ, Μητροπόλεως (Το 1925 στην Συγγρού 3
10. Τράπεζα Ιταλο-Ελληνική Εμπορική, Μεγ. Αλεξ.-Βασ. Ηρακλείου (Νέα)
11. Τράπεζα Λαϊκή, Μεγ. Αλεξάνδρου 15 (Νέα, δεν υπήρχε το 1925)
12. Τράπεζα Μπενβενίστε, Μέγ. Τραπέζης Θεσσαλονίκης 3-5 (Το 1925 στο Γιλδίζ Χαν)
13. Τράπεζα Οθωμανική, Φράγκων 33 (Ίδια διεύθυνση και το 1925)
14. Σαλέμ Χαΐμ & Ιωσήφ Σολομών, Στοά Αλλατίνη 11 (Νέα, δεν υπήρχε το 1925)

Την χρονιά αυτή όμως, έχουμε αρκετές μεταποιητικές επιχειρήσεις που αναφέρονται στον κατάλογο του 1939 διαθέτοντας τηλεφωνική σύνδεση.

Πρόκειται για 130 επιχειρήσεις, βιομηχανικές και βιοτεχνικές διαφόρων προφανώς μεγεθών, οι οποίες με την παρουσία τους χαρακτηρίζουν την βιομηχανική ανάπτυξη της πόλης λίγο πριν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Τα ονόματα και οι διευθύνσεις των επιχειρήσεων αυτών παρατίθενται στο Παράρτημα της παρούσας μελέτης.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι στην παράθεση αυτή δεν περιλαμβάνονται τα εμφανώς μικρά ξυλουργικά ή σιδηρουργικά εργαστήρια ή άλλες παρόμοιες μονάδες με μορφή εργαστηρίου.

Κάνοντας μία σχετική κατηγοριοποίηση των μεταποιητικών αυτών μονάδων, λαμβάνουμε τις εξής επιχειρήσεις ανά κλάδο παραγωγικής δραστηριότητας:

Τροφίμων και ποτών	40
Δέρματος	5
Χαρτιού	4
Ξύλου-Ελαστικού	4
Επίπλων	3
Κλωστο-υφαντουργικών	25
Ένδυσης-Υπόδησης	11
Μη μεταλλικών ορυκτών	7
Χημικών	7
Μεταλλικών	11
Καπνού	5
Λοιπές	8

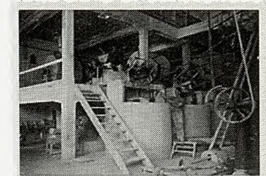
Ένα σημαντικό στοιχείο του 1939 είναι ότι έχει πια σχεδόν ολοκληρωθεί η ανοικοδόμηση της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917 και ταυτόχρονα η ανέγερση των νέων μεγάρων στο κέντρο, πολλά από τα οποία φιλοξενούν δικηγόρους, αντιπροσώπους και άλλους επαγγελματίες. Έτσι, τα «χάνια» του 1925 έχουν πια **αντικατασταθεί** από τα **μέγαρα** που φέρουν την ονομασία είτε του ιδιοκτήτη τους είτε κάποια άλλη. Έτσι, έχουμε τα μέγαρα: Αίγλη (γωνία Εγνατία με Βενιζέλου), Ασλανιάν, Αλεξάνδρου, Βοσπόρειον (Αριστοτέλους), Δρακούλη, Ερμείον (Βενιζέλου), Καζές (Τσιμισκή 8), Καπουάνο (Εδέσσης 3), Καστοριάς, Καραδήμου, Κιτρικής (γωνία Τσιμισκή με Κατούνη, σήμερα Εμπορική Τράπεζα), Κονιόρδου, Κόφφα, Μάισσα (Βασ. Ηρακλείου 19), Μαλλάχ (Βασ. Κων/νου 21), Μακρή (Εργάνη, Τσιμισκή 19), Μισιρλόγλου, Μπουρλά-Λεβή (Βασ. Κων/νου 3), Οθωμανικής Τράπεζας, Παπαγεωργίου, Σαμαρά, Τραπέζης, Ψωμά.

Οι στοές επίσης, που φιλοξενούν κυρίως καταστήματα, έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά, αν και υπάρχουν πολλές από τις παλιές στοές της δεκαετίας του '20. Έτσι, έχουμε τις στοές: Αλλατίνη (Φράγκων 26), Αλμπέλδα, Γιλδίζ, Δαβιδέττο (Συγγρού 4), Καραπαναγιώτη, Καράσσο (Ερμού-Βενιζέλου), Λομβάρδου (Φράγκων), Μακεδονική, Μεγ. Αλεξάνδρου, Σαούλ (Βενιζέλου 17-Ερμού 12), Τάττη, Τιάνο (Καθολικών 1-Τραπέζης), Χατζάκη, Χορτιάτη και Φρανσές (Βαλαωρίτου 25).[12]

Το μακρινό έτος 1925 μας το θυμίζει μόνον η Στοά Γιλδίζ και η ιχθυαγορά Χαμδή-Βέη.

Ο ΝΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΛΙΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ

Το 1939 ο κοινωνικός ιστός της Θεσσαλονίκης φαίνεται να περιέχει ένα ευρύ φάσμα πολιτών και επαγγελματιών. Δεν είναι μόνον οι κάτοικοι εβραϊκής και αρμενικής εθνοτικής καταγωγής που προαναφέρθηκαν. Δεν είναι μόνον οι ξένοι που έχουν εγκατασταθεί στην πόλη. Οι πρόσφυγες και οι ανταλλαγέντες των ετών 1922-24 με διαφορετικά και τουρκόφωνα ονόματα έχουν ενταχθεί στον επαγγελματικό ιστό της πόλης και εμπλέκονται πλέον ενεργά με τα παραδοσιακά ελληνικά ονόματα της Θεσσαλονίκης. Έτσι, βρίσκουμε ονόματα των προσφύγων του 1922-25 που πλέον αναπτύσσουν σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες στην νέα μητέρα-πατρίδα: τον Νίκο Αλαγκιοζλή και τον Λεωνίδα Γιαγδζόγλου (αντιπροσωπείαι), τον Αβραάμ Γιαδικιάρογλου (ξυλέμπορο), τον ράπτη Σπύρο Γιοχάλα, τον Ιωάννη Καρακωστάνογλου (υφάσματα), τον Βασ. Μεγγούσογλου (βιομηχανία υποκαμίσων), τον Σωκράτη Μουράτογλου (εργοστάσιο υφαντουργίας), τους εκτελωνιστές Πρόδρομο Μωυσόγλου και Θεόδ. Παλτάογλου, τον Ιωάννη Παντελεμίδη, τον σιδηρουργό Χριστόδ. Παστουρματζή, τον έμπορο Ιωάννη Παχατουρίδη, τον εργοστασιάρχη Ηλία Σοπέογλου, τον ξυλέμπορο Ιωακείμ Τζεράχογλου, τον αρχαιοπώλη Γερβάσιο Τοζάκογλου, ή τον Φιλ. Τσοκμεκτσόγλου, τον Τσορμπατζήκωστη και τον έμπορο Χατζημιχάλογλου, τον εκτελωνιστή Χατζημηνάογλου, για να φέρουμε μερικά παραδείγματα.

Εργοστάσιο του μεσοπολέμου.

Παράλληλα, συνυπάρχουν στην πόλη οι Άββοτ, οι Αγγελάκηδες, οι Αλεξανδρίδηδες, οι Αφοί Ασμενιάδου, ο κτηματίας Αντώνιος Βεζύρογλου, οι υφασματέμποροι Βασιακώστα, οι Αφοί Βλιούρα, οι Γεωργιάδης & Κονιόρδος, ο Χαρίλαος Γιαρχάς στα βιομηχανικά-ναυτιλιακά είδη, το τυπογραφείο Χρήστου Γούσιου, η ταβέρνα του Γεώργιου Δαλαμάγκα στην Εγνατία 387, το γραφείο κηδειών Δαραβίγκα, ο ναυτικός πράκτορας Δούκας Κων/νος, οι καπνέμποροι Εμμανουηλίδη, ο «οίκος γεωργικών ειδών» Κ. Α. Ευθυμιάδη, οι Ζαναίοι, οι Αδελφοί Καλεύρα, οι Καμπίτογλου, το υποδηματοποιείον Καμπουρίδη στην Τσιμισκή 49, τα δερμάτινα Καραδήμου και τα κασμήρια Κατσουγιάννη, ο Κατράντζος-Σπορ στην Βενιζέλου 17, οι Κονιόρδοι, οι Κράλληδες και οι Αδελφοί Κούφα, οι Λάγγα, οι Αφοί Λίγδα, οι Μαγκολέτσηδες, οι Μαράτοι, οι χρυσοχόοι Μεγαλοκονόμου, οι Μιχαηλίδηδες, οι Μοσκώφ, οι Μπακατσελαίοι, οι Μπουσβά-

12. Τα μέγαρα και οι στοές που ανήκουν σε Εβραίους το 1937-38 είναι πολύ περισσότερες, όπως προκύπτει από τον Οδηγό Γαβ-Γαβ (Γαβριηλίδη) 1938. Έτσι, έχουμε και τα μέγαρα Ακουαρώνη, Αλγάβα, Αλτσέχ, Ασσέρ-Σιμχά, Γατένιο, Κοέν, Ματαράσσο, Μορπούργο, Ουζιέλ, Παλαιστίνη, Πελοσώφ, Περαχιά, Σιμχά, Τιάνο Χαν, Τζεδίδ Χαν και τις στοές Εργάς, Καζές, Μπενρουμπή, Ναβάρο, Ντε Μάγιο, Σαάλ, Σαούλ, Τόρρες, Χίρς. (Η ορθογραφία των ονομάτων ανήκει στον Οδηγό Γαβριηλίδη).

ροι, οι Μπουσγολίτηδες, ο Ναξιάδης, οι Αδελφοί Πανέτσου, ο συμβολαιογράφος Σωτ. Παπαδήμας, ο δικηγόρος Πέτρος Παπαναούμ, ο Αθαν. Παπαποστόλου (χηλεπίδεσμοι), ο υφασματέμπορος Ζήσος Πάππου, οι γιατροί Γεώργιος Πεντζίκης και Τηλέμαχος Πέντζος, τα πλεκτά Αφών Πεχλίδη, τα ηλεκτρ. είδη Στρ. Ράμογλου στην Βασ. Ηρακλείου, ο σχοινέμπορος Γ. Ρουσίδης, οι Αφοί Σαββίδη και ο Αναστ. Σκενδέρης με τους νεωτερισμούς, ο Νικ. Σιάγας, ο καπνέμπορος Αθαν. Στάλιος, ο Νέστωρ Τέλλογλου (ράδιο-Φίλιπς), οι γιατροί Τζελέπογλου, Τζηρίτης και Τζιτζικώστας, οι παραγγελιοδόχοι Αφοί Τιάλιου, ο πατσατζής Α. Τρούλος, οι ξυλέμποροι Χατζηαντωνίου, οι καπνέμποροι Χατζηγεωργίου, οι Χατζηνικολάκηδες, οι Χατζησταυρόπουλοι, οι Χατζητόλιου, οι Ωρολογάδες. Ονόματα οικογενειών που αποτελούσαν την σπονδυλική στήλη της ελληνικής αστικής τάξης της εποχής και προέρχονταν από την Μακεδονία ή εγκαταστάθηκαν σ' αυτή μετά τις ανατροπές αλλά και τις οικονομικές ευκαιρίες της δεκαετίας του '20.

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟΥ 1948

Το 1948 η Ανώνυμος Ελληνική Τηλεφωνική Εταιρία είχε έδρα πάντα την Αθήνα, αλλά όχι πια την Σταδίου 11. Νέα έδρα της αναφέρεται η οδός Τσώρτσιλ 15 (μετονομασία της Σταδίου εκείνη την εποχή). «Ο Κατάλογος Συνδρομητών Τηλεφώνου Θεσσαλονίκης» έχει την υποσημείωση «Έκδοσις 1948 (Οκτώβριος)». Τον εξέδωσε το ίδιο τυπογραφείο των Αθηνών, ο «Πυρσός».

Ο κατάλογος στις πρώτες του σελίδες μας προειδοποιεί για κάποιες «μετονομασίες οδών» για να μην τις συγχέουν οι αναγνώστες του:

Η Λεωφόρος ΝΙΚΗΣ αναγράφεται	ως	ΒΑΣ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Η οδός Μητροπόλεως	ως	ΦΡ. ΡΟΥΣΒΕΛΤ
Η οδός ΠΟΛΩΝΙΑΣ	ως	ΠΡΙΓΚ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Η οδός ΤΣΙΜΙΣΚΗ	ως	Νέα ΜΕΓ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
Η παλαιά οδός Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	ως	Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Επίσης, πληροφορεί τους συνδρομητές Θεσσαλονίκης ότι το νέο τιμολόγιο από 1.4.1948 έχει ως εξής: εφ' άπαξ εισφορά σύνδεσης 500.000 Δρ., βασικό μηνιαίο τέλος 12.000 Δρ. και τέλος «εκάστης συνδιαλέξεως» 100 Δρ., «διά συνδιαλέξεις εις τας οποίας ο καλούμενος εσήκωσε το ακουστικόν του. Όταν ο καλούμενος συνδρομητής δεν σηκώση το ακουστικόν του, ο μετρητής δεν γράφει».

Οι αριθμοί τηλεφώνων εξακολουθούν να είναι οι περισσότεροι τετραψήφιοι, αλλά η διαφορά με το 1939 έγκειται στο γεγονός ότι έχουν προστεθεί στους πενταψήφιους από –8 αριθμούς και πενταψήφιοι που αρχίζουν από –7. Όπως προαναφέρθηκε, το 1948 οι τηλεφωνικές συνδέσεις ανέρχονται σε 6.607 (+25% από τις προ δεκαετίας 5.257), ενώ ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης αυξήθηκε στα χρόνια αυτά μόνο κατά 15% (από 254.000 σε 292.000 κατοίκους). Διαπιστώνεται δηλαδή μία απρόσμενη τηλεπικοινωνιακή πρόοδος μεσούντος του Εμφύλιου Πολέμου και μόλις 3 χρόνια μετά την λήξη του Β' Παγκόσμιου πολέμου, γεγονός που είναι κάτι εντυπωσιακό.

Το κυριότερο όμως χαρακτηριστικό του τηλεφωνικού καταλόγου του 1948 είναι η διαφορά του αριθμού των εβραίων συνδρομητών της χρονιάς αυτής, σε σύγκριση με εκείνον του 1939: τώρα υφίστανται μόνον 261 συνδρομητές, έναντι 1.010 δέκα χρόνια πριν. Η διαφορά φυσικά οφείλεται στο γεγονός του αφανισμού των Εβραίων κατοίκων της πόλης το 1943, πέντε μόλις χρόνια πρωτύτερα, από τους «ιδεολόγους» του Γ' Ράιχ που είχαν κατακτήσει την Ελλάδα από τον Απρίλιο του 1941 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944.[13]

Από τους αναφερόμενους το 1948 261 εβραίους συνδρομητές, οι 96 είναι νέοι και οι 165 παλιοί, οι οποίοι αναφέρονται στον τηλεφωνικό κατάλογο του 1939 είτε οι ίδιοι είτε οι γονείς τους. Μπορούμε άραγε να συμπεράνουμε ότι από τους συνολικά 1.010 εβραίους συνδρομητές του 1939, οι 845 δεν επέστρεψαν ποτέ από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στο σπίτι τους ή την επαγγελματική τους έδρα, ώστε να αποκτήσουν και πάλι την προ δεκαετίας τηλεφωνική τους σύνδεση; Και αν είναι έτσι, γιατί το ποσοστό όσων απέκτησαν πάλι την σύνδεσή τους το 1948, που σημαίνει ότι επέστρεψαν, είναι τόσο «υψηλό», δηλ. 16% ενώ το συνολικό ποσοστό όσων επέστρεψαν πίσω στα χρόνια 1945-46 (1.950 πρόσωπα) ανερχόταν σε περ. 4,3% του αριθμού των μελών της προπολεμικής Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης; Δείχνει αυτό κάποια «ταξική προτίμηση» της ζωής και των γεγονότων που προηγήθηκαν ή είναι εντελώς στατιστικά τυχαίο;

Εν πάση περιπτώσει, η Θεσσαλονίκη του 1948 είναι πολύ πιο «ελληνική». Φυσικά και την χρονιά αυτή συναντούμε μερικά (λίγα) ονόματα αλλοδαπών όπως και δύο μόλις ευθέως τουρκογενή: ο πρώτος είναι ο Κεμάλ Ραφήτ που το 1939 είχε κατάστημα νεωτερισμών στην Βασ. Κωνσταντίνου/Βενιζέλου 1 και τώρα αναφέρεται ως έμπορος και δηλώνεται η οικία του στην Ν. Μεγ. Αλεξάνδρου 44· ο δεύτερος είναι ο Μεφσούτ, συνεταίρος του Γιαννούλη, που το 1939 είχε «εργοστάσιον Μωσαϊκών Πλακών» στην Ιταλίας 2 και το 1948 γραφείο στην Αριστοτέλους 3.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗΣΗ

Η κοινωνική, οικονομική και διοικητική ζωή της πόλης δομείται γύρω από τις εξής οικονομικές μονάδες, δημόσιες αρχές, ιδρύματα κοινής ωφέλειας και συσσωματώσεις: (Σε παρένθεση, ο αντίστοιχος αριθμός τους στον κατάλογο του 1939)

Ανθοπωλεία 8 (5)

Αστυνομικά τμήματα 11 (Σταθμοί ασυρμάτου 10, αστ. φυλάκια 2)

Οικονομικές εφορίες 5 (Ίδιος αριθμός)

13. Βλ. άρθρο του συγγραφέα με τίτλο «Η Στατιστική των Κεκοιμημένων-Στοιχεία για τον αφανισμό των Εβραίων κατοίκων της Θεσσαλονίκης» στο περιοδικό *Θεσσαλονικέων Πόλις* τεύχος 8, Αύγουστος 2002.

Πυροσβεστικοί σταθμοί 3 (1 πρόσθετος, της 25ης Μαρτίου 36)

Φυλακές 3 (1 πρόσθετη, Επανορθωτική Β', Αγίου Δημητρίου 90)

Επιμελητήρια 6 (Βιοτεχνικόν, Γιουγκοσλαυϊκόν, Ελληνο/Βρεττανικόν, ΕΒΕΘ, Επαγγελματικόν, Τεχνικόν)

Εφημερίδες 15 (+2) (*Αθλητική Επιθεώρησις, Ακρίται του Βορρά, Απογευματινή, Βαλκανίων, Εκπαιδευτικός, Εκπαιδευτικός Τύπος, Ελευθερία, Ελληνικός Βορράς, Εμπρός, Εσπερινός Κήρυξ, Μακεδονία, Νέα Αλήθεια, Πρωινή Ώρα, Ταχυδρόμος, Φως*). Φυσικά, λείπουν οι εβραϊκές *Action*, *Independent*, *Progress* και *Messagero*

Ζαχαροπλαστεία 35 [(+6) μέσα στο 1948 (!!!)]

Θέατρα 3 (Βασιλικόν, Λευκού Πύργου και Μακεδονικόν)

Καφενεία 51 (Ίδιος αριθμός με το 1939)

Κινηματογράφοι 17 (+3)

Κλινικές 31 (–2)

Λέσχες 9 (–2) (Εθνικών Φιλελευθέρων, ΕΛΠΑ, Εύξεινος, Θεσσαλονίκης, Πανεπιστημιακή, Στρατιωτική, Τένις, Τραπεζικών, Φιλελευθέρων)

Νοσοκομεία 9 (–1) (Αφροδισίων, Γαλλικόν, Δημοτικόν, Θεαγένειον, Κεντρικόν, Λαϊκόν, Λοιμωδών, Δημόσιον Μαιευτήριον, Σανατόριον Ασβεστοχωρίου). Ξέχωρα αναφέρεται το «Ψυχιατρείον Δημόσιον, Σταυρούπολις»

Ξενοδοχεία 62 (+1) (!!!)

Ορφανοτροφεία 3 (–3) (Μέγας Αλέξανδρος, Μέλισσα και Παπάφειον «Μελιτεύς». Λείπουν τα εβραϊκά Αλλατίνη Καρόλου και Μαΐρ Αμποάβ και το Άσυλον Αλητόπαιδος του 1939)

Πρακτορεία 20

Προξενεία 13 (–4) (Αμερικανικόν, Βελγίου, Γαλλίας, Γιουγκοσλαυΐας, Δανίας, Ελβετίας, Μεγ. Βρεττανίας, Νορβηγίας, Ουγγαρίας, Ρουμανίας, Σουηδίας, Τουρκίας, Φινλανδίας)

Σύλλογοι 9 (–1) (ΑΡΗΣ, Δικηγορικός, Δυτικομακεδόνων, Εκτελωνιστών, Εμπορικός, Ιατρικός, Καπνεμπόρων, Φαρμακευτικός και Μακεδόνων Ομήρων & Καταδίκων Ιταλίας η «Πίνδος»)

Σύνδεσμοι 21 (+13) (Μερικοί χαρακτηριστικοί: Βομβοπλήκτων, Εθνικοφρόνων, Αναπήρων Πολέμου 40-41, Θυμάτων Πολέμου 1912-22, Φίλων του Στρατού κτλ.)

Συνδικάτον 1 (Ποτοποιών)

Συνεταιρισμοί-Συνεργατικές 15 (Νέο είδος, δεν υπήρχε το 1939)

Συντεχνίες 5 (Γαλακτοπωλών, Εστιατορίων-Μαγειρείων, Ζαχαροπλαστών, Κρεοπωλών, Παντοπωλείων & Εδωδιμοπωλείων)

Σχολεία 35, σχολές 6

Σωματεία 10 (+4) (Νέα: Φορτοεκφορτωτών Καπνού, Ηπειρωτική Εστία, Φορτηγών και Ανατρεπομένων Αυτοκινήτων, Υπεραστικών και Αστικών Αυτοκινήτων).

Ταμεία Ασφαλίσεως κτλ. 17 (Ανεργίας, Εμπόρων, ΤΕΒΕ, Μυλεργατών, Δικηγόρων, Αλιέων, Τροχιοδρομικών, ΣΕΚ-Σιδηροδρομικών κτλ.)

Τράπεζες 10 (Το 1948 λειτουργούν στην Θεσσαλονίκη 10 τράπεζες, έναντι των 14 του 1938. Από εκείνες φυσικά απουσιάζουν οι τράπεζες εβραϊκής ιδιοκτησίας (Τράπεζα Θεσσαλονίκης, Τράπεζα Αμάρ, Τράπεζα Μπενβενίστε και Τράπεζα Σαλέμ Χαΐμ-Ιωσήφ Σολομών), ενώ προστίθεται μια νέα τράπεζα, η Τράπεζα Χίου. Η Οθωμανική Τράπεζα γνωρίζουμε ότι ανέστειλε τις εργασίες της στο υποκατάστημα Θεσσαλονίκης το 1938, αλλά εμφανίζεται ακόμη στην σχετική καταχώριση)

Φαρμακεία 76 (Ίδιος αριθμός)[14]

Χαρακτηριστικές του κλίματος της εποχής του 1948 είναι οι ενώσεις και οι επιτροπές στην πόλη. Έτσι, έχουμε την «Ένωση Αγροτικών Κομμάτων», την «Γενική Αναπήρων Πολέμου», «Ένωση Γονέων "Η Χριστιανική Αγωγή"», την «Εθνική Ένωση Φυματικών», «Εθνικοφρόνων Δήμου Καλαμαριάς», «Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών», «Καρραγωγέων», «Νέων Αναπήρων Πολέμου», «Παλαιών & Νέων Πολεμιστών 1912-1941», «Τραυματιών Μακεδονίας» και τις επιτροπές «Αγώνος Βορείου Ηπείρου» και «Συνοικισμού Ρεζί Βαρδάρ» με διεύθυνση την ΠΓΒ 11/Ρεζί.

Ένα αξιοπρόσεκτο στοιχείο του καταλόγου του 1948 που προκύπτει από την σύγκριση με εκείνον του 1939 είναι ο υπερδιπλασιασμός τηλεφώνων των υπηρεσιών του Δημόσιου Τομέα.

Πριν από σχεδόν δέκα χρόνια, το 1939 τα τηλέφωνα που ανήκαν σε **δημόσιες υπηρεσίες** («Αερολιμήν», Χωροφυλακή-Αστυνομία, Στρατός, Γενική Διοίκηση, Εφορίες, ΤΤΤ κτλ.), ανέρχονταν σε 147, αποτελώντας το 2,8% του συνόλου. Τώρα όμως, το 1948, τα τηλέφωνα των υπηρεσιών αυτών θα γίνουν 325, δηλαδή το 5% σχεδόν των τηλεφώνων της πόλης. Το κράτος γιγαντώνεται και ολοένα νέες δημόσιες υπηρεσίες προστίθενται στις υπάρχουσες:

Διεύθυνσις Σωφρονιστικής Διοικήσεως, Περιφερειακή Διεύθυνσις Ανοικοδομήσεως, Ιστορικών Μνημείων και Αρχαιολογίας, Τμήμα Ελέγχου και Διανομής Τροφίμων, Γραφείον Ευρέσεως Εργασίας, Επιθεώρησις Ελονοσίας, Εφορείες Καπνού (4), Ινστιτούτον Καλλιτερεύσεως Φυτών, Κτηνιατρικόν Μικροβιολογικόν Εργαστήριον, Υπηρεσία Εκμεταλλεύσεως Κρατικών Αυτοκινήτων, Φυλλοξηρική Υπηρεσία, Κρατικόν Φυτώριον Αμερικανικών Αμπέλων είναι μερικές από τις νέες υπηρεσίες που εμφανίζονται τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

14. Εκείνο που ξενίζει το 1939 και το 1948 είναι ο μεγάλος αριθμός των ξενοδοχείων (61 και 62 αντίστοιχα), των κλινικών (33 και 31) και των 76 φαρμακείων. Σχετική έρευνα στον Χρυσό Οδηγό του 2002, μας δίνει στην πόλη 52 ξενοδοχεία, 18 πάσης φύσεως κλινικές και 306 φαρμακεία. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι κάτοικοι του πολεοδομικού συγκροτήματος ανήλθαν στο μεταξύ σε 901.336 άτομα σύμφωνα με την απογραφή του 2001 (πόλη Θεσσαλονίκης 363.987 κάτοικοι και περιφερειακοί Δήμοι και Κοινότητες 537.349).

Χαρακτηριστικό της εποχής είναι ότι ο υπουργός Βορείου Ελλάδος και η Γενική Διοίκηση στεγάζονται στο Μέγαρο Κόφφα (της Τσιμισκή), η δε Νομαρχία στην Βασ. Κωνσταντίνου 67 (Λεωφόρο Νίκης)

Υπάρχουν ακόμα: το Π.Ι.Κ.Π.Α. («Πατριωτικόν Ίδρυμα Κοινωνικής Προνοίας & Αντιλήψεως» (με την υποσημείωση «Υπηρ. Τέως Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού») σε πέντε σημεία της πόλης, η «Αποστολική Διακονία» στην Πέλοπος 7, το «Εθνικόν Ίδρυμα Προστασίας Απόρων Παίδων Μακεδονίας» στην Καλαμαριά, η «Ελληνική Μέριμνα» στην Βασ. Ηρακλείου 16, η «Ελληνική Πολεμική Περίθαλψις» σε τρία σημεία, το «Λύκειον Ελληνίδων Θεσσαλονίκης» (Βασ.Κωνσταντίνου 5), η «Παιδούπολις "Αγία Ειρήνη"» στην Λεωφ. Βασ. Όλγας 190, η «Φιλανθρωπική Εταιρία Θεσσαλονίκης» στην Σταυρούπολη και φυσικά η ΧΑΝ (των νέων) και η ΧΕΝ (των νεανίδων).

Αλλά και τα 18 τηλέφωνα του **Δήμου Θεσσαλονίκης** το 1939 με τις βασικές του υπηρεσίες γίνονται τώρα 38, με μία Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών που περιλαμβάνει Τμήμα Προϋπολογισμού, Γραφείο Εισπράξεων και 3 φορολογικούς σταθμούς, μία οργανωμένη Τεχνική Διεύθυνση κτλ.

Το «**Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης**» στην οδό Αναπαύσεως είχε το 1939 μόνο 2 τηλέφωνα, το 38-11 και το 66-27. Το 1948 έχει πια αποκτήσει 12 συνδέσεις: στην Πρυτανεία, την Σχολή Νομικών & Οικονομικών Επιστημών, στο Ιατρικό, Γεωπονικό-Μετεωρολογικό, Φαρμακολογικό και Χημικό του Εργαστήριο καθώς και στο Ανατομείο και το Πανεπιστημιακό Αγρόκτημα.

Το 1948 η «**Αμερικανική Αποστολή** Βοηθείας διά την Ελλάδα» στεγάζεται στην οδό Στρατηγού Καλλάρη 9 με «Σώμα Μηχανικών», «Λογιστήριο» και «Αρχιελεγκτή». Υπάρχουν ακόμη 5 αμερικανικοί φορείς: η Αμέριχαν Τζόιντ (Τμήμα Αποκαταστάσεως) στην Συγγρού 4, η Αμερικανική Στρατιωτική Υπηρεσία στην Μαραθώνος 50 (με υπεύθυνο κάποιον κ. Εμπέογλου), το Αμερικανικό Ίδρυμα Εγγύς Ανατολής στην Προξ. Κορομηλά 29, το Αμερικανικό Κέντρο Τεχνητής Γονιμοποιήσεως μέσα στο Πανεπιστημιακό Αγρόκτημα και ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός στην Αμερικανική Γεωργική Σχολή.

Είναι προφανής το 1948 η απουσία ιταλικών και γερμανικών εταιρειών και αντιπροσωπειών, όπως συνέβαινε το 1939.

Ούτε το 1925 ούτε (κατά μείζονα λόγο) το 1939 αναφέρονταν διευθύνσεις-έδρες **πολιτικών κομμάτων**. Το 1948 όμως, λειτουργούν στην πόλη γραφεία των «αστικών» κομμάτων (όπως τα ονομάζει η «άλλη» πλευρά) και συγκεκριμένα:[15]

Δημοκρατικόν Σοσιαλιστικόν Κόμμα,
Αριστοτέλους 28 (Γ. Παπανδρέου)
Εθνικόν Κόμμα Ελλάδος, Φράγκων 34 (Ναπ. Ζέρβα)
Εθνικόν Ενωτικόν Κόμμα, Αγ. Μηνά 18 (Π. Κανελλόπουλου)
Ένωσις Αγροτικών Κομμάτων,
Μεγ. Ηλύσια 20
Κόμμα Βενιζελικών Φιλελευθέρων,
Ν. Μ. Αλεξάνδρου 28
Λαϊκόν Κόμμα, Καρόλου Ντήλ 2 (Π. Τσαλδάρη)
Σοσιαλιστικόν Κόμμα Ελλάδος (Ε.Λ.Δ.),
Συγγρού 3

---

15. Στις εκλογές του Μαρτίου 1946 έλαβαν: το Λαϊκό Κόμμα και συνεργαζόμενοι 55,12% (206 έδρες), η Εθνική Πολιτική Ένωσις (Φιλελεύθεροι Σ. Βενιζέλου, Ενωτικό Π. Κανελλόπουλου και Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Γ. Παπανδρέου) 19,28% (48 έδρες), Κόμμα Φιλελευθέρων Θ. Σοφούλη 14,39% (20 έδρες) , Εθνικό Κόμμα Ν. Ζέρβα 5,96% (9 έδρες), λοιποί 2,25% (3 έδρες). Το ΚΚΕ/ΕΑΜ απείχε.

Η μόνη πολιτική μνεία στον τηλεφωνικό κατάλογο του 1948 για την ύπαρξη της **«άλλης πλευράς»** είναι το Πρακτορείο Εφημερίδων του Βαγγέλη Κατσαρή (Εγνατία 19) που πρακτορεύει την εφημερίδα *Λαϊκή Φωνή* μαζί με την *Ελευθερία*.

Κοντά στα γραφεία των πολιτικών κομμάτων την εποχή αυτή βέβαια λειτουργούν και άλλες συσσωματώσεις, όπως το «Εθνικόν Μέτωπον Εργαζομένων» στην Αριστοτέλους 9 ή το «Ίδρυμα Φανέλας του Στρατιώτου» στην Ν. Μ. Αλεξάνδρου 45 (Τσιμισκή).

Οι **βιομηχανικές μονάδες** το 1948 είναι αρκετά περισσότερες από εκείνες του 1939. Αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι οι νέες μονάδες που υπάρχουν στον κατάλογο του 1948 ιδρύθηκαν οπωσδήποτε μέσα στα «καυτά» χρόνια 1940-1948, δεδομένου ότι μπορεί να είχαν ιδρυθεί και ξεκινήσει ως επιχειρήσεις και πριν από τον πόλεμο και απλά να μην διέθεταν τότε τηλεφωνική σύνδεση.

Το 1948, λοιπόν, εμφανίζονται στον τηλεφωνικό κατάλογο 37 νέες μεταποιητικές μονάδες που παρατίθενται στο Παράρτημα 2 της παρούσας μελέτης. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν 22 βιομηχανίες ή εργοστάσια που **δεν εμφανίζονται** στον νέο τηλεφωνικό κατάλογο του 1948, ενώ υπήρχε καταχώριση δηλωτική της λειτουργίας τους το 1939.

Τις επιχειρήσεις αυτές τις απαριθμούμε εδώ και όχι στο Παράρτημα, για λόγους που θα εξηγήσουμε παρακάτω. Αυτές, λοιπόν, οι **«μη επαναλαμβανόμενες»** επιχειρήσεις είναι: το εργοστάσιο των Αδελφών Άλβο στα Νέα Ξυλάδικα, η χαρτοποιία του Ισάκ Άντζελ στην Βίκτωρος Ουγκώ, το εργοστάσιο διχτυών των Άντζελ και Σαλτιέλ στην Μιαούλη, το εργοστάσιο ελαίου του Στ. Βαλιούλη έναντι σταθμού Κων/πόλεως, το εργοστάσιο αλλαντικών Βεζυρόπουλου-Θεοφανίδη στην Ερμού 22, το εργοστάσιο γαιωδών χρωμάτων του Γιούδα Σαμπετάι στην Σανταρόζα 9, το εργοστάσιο υποκαμίσων του Κάλφογλου Κυρ. στην Σολωμού 13, η «Μακεδονική Χαρτοβιομηχανία» του Χασσίδ Ισαάκ στην Αγίου Μηνά 6, η «Μακεδονική Εταιρία Χαρουπαλέσως» στην Ζαφειράκη 5- 7, το εργοστάσιο καθρεπτών των Αδελφών Μπέζα στην Μεγ. Αλεξάνδρου 14, το βυρσοδεψείο των Αδελφών Μπένη στα δημοτικά σφαγεία, τα πλεκτά «Διαμάντ» του Ίνο Μπενμαγιώρ στην Ερμού 1, το εργοστάσιο μεντεσέδων του Μωύς Μπενρουμπή στην Οδυσσέως 17, το εργοστάσιο μεταξωτών καλτσών του Χρ. Νικολαΐδη στην Τούμπα, η «Εθνική βιομηχανία παγωτών ΟΛΥΜΠΟΣ» (sic) στην Εγνατία 315, η βιομηχανία καλτσών του Ιωσήφ Παλαδίνο στην

Βασ. Ηρακλείου 12, το υφαντουργείο των Παπαδόπουλου-Σιμσιρίδη στην Χαριλάου, το εργοστάσιο πλεκτών του Κ. Παπαζιάν στην Βαλαωρίτου 19, η βιομηχανία αλιπάστων ΠΥΡΓΟΣ του Μορδοχάι Μπαρούχ στην Κατούνη, το κλωστήριο ερίων του Χρ. Ρόζη στην Κάτω Τούμπα, το εργοστάσιο του Κάρολου Φέδη στην 26ης Οκτωβρίου και το εργοστάσιο αεριούχων ποτών του Χασσόν Ισαάχ στην Αθηνών 12 (Παπαναστασίου).

Παρατηρούμε, βέβαια, αμέσως ότι στον παραπάνω κατάλογο των βιομηχανικών μονάδων του 1939 που δεν εμφανίζονται το 1948, υπάρχουν 13 που ανήκουν σε Εβραίους, 1 σε Αρμένιο και 8 σε χριστιανούς. Συμπεράσματα, βέβαια, δεν μπορούν να εξαχθούν σχετικά με την τύχη των συγκεκριμένων επιχειρήσεων και των επιχειρηματιών τους από την παράθεση των καταχωρίσεων στους τηλεφωνικούς καταλόγους, ωστόσο αν ληφθεί υπόψη η εποχή και τα γεγονότα που διέρρευσαν, οι συνειρμοί που μπορούν να γίνουν είναι θεμιτοί.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Το 1948 η Θεσσαλονίκη εμφανίζεται μέσω του τηλεφωνικού καταλόγου της πλήρως ελληνοποιημένη, με έναν διογκωμένο Δημόσιο Τομέα (σε σύγκριση με το 1939) και φυσικά με την αξιοσημείωτη παρουσία αμερικανικών φορέων και διαφόρων "εθνικοφρόνων" ενώσεων και των "παραφυάδων αυτών".

Τα **ξένα** ονόματα που καταχωρίζονται (περίπου 37) ανήκουν σε νέους διπλωματικούς, σε παλιούς γνώριμους (π.χ. τον καπνέμπορο Ιουλιανό Ντε Λόορε και τον επίσης καπνέμπορο Μπούχνερ Μπάουσεβιτς, τον Τζώμο Μπέντρι, γιατρό του Ιταλικού Νοσοκομείου, τους ζαχαροπλάστες Σουλεϊμάνοβιτς της Βενιζέλου και Ουσένοβιτς της Εγνατίας, τον έμπορο Κεμάλ Ραφήτ) και σε νέους που εμφανίζονται με καταχώριση για πρώτη φορά: τον Αλέξ. Άλτμαν και τον Τζαίημς Βίνδεν, άγνωστης επαγγελματικής ιδιότητας, τους Αδελφούς Διγκαράτζ, τους Δοβροβόλσκη, τον Τζίνο Μαλινκονίκο με γραφείο αντιπροσωπειών στην Αριστοτέλους, τον βρετανό ταγματάρχη Άρθουρ Μπεγκ, το εργοστάσιο μαγειρικών συσκευών των αδελφών Μπελάζι, τον οδοντίατρο Αλφρέδο Νέρι στην Βασ. Όλγας, τον καπνέμπορο Γεώργιο Πατσάκωφ στην Σχολείων 4, τον δερματολόγο-αφροδισιολόγο Σ. Σέμπεργκ στην Ν. Μ. Αλεξάνδρου-Τσιμισκή 70, τον Αντόνιο Σταμπίλε που κατοικεί στην Via Oresti (sic) αρ. 2 και άλλους.

Οι καταχωρίσεις **αρμενικών** ονομάτων έχουν επίσης αυξηθεί σε σύγκριση με εκείνες του 1939. Έχουμε τώρα 46 κατοίκους της Αρμενικής Κοινότητας με τηλέφωνο (+40%), υφασματέμπορους, επιπλοποιούς, γιατρούς, βιοτέχνες, μεσίτες, βιομήχανους. Συγκεκριμένα, οι 7 από αυτούς είναι γιατροί ή μηχανικοί, 4 έμποροι, 15 καταστηματάρχες και γενικά επαγγελματίες, 6 ασχολούνται με την μεταποίηση ως βιοτέχνες/βιομήχανοι, ενώ υπάρχουν και 14 συνδέσεις σε κατοικίες.

Στον κατάλογο του 1948 δεν εμφανίζεται ο Αγκόπ Κεκλικιάν που το 1939 είχε «Εργοστάσιον πετάλων» στην 26ης Οκτωβρίου, ενώ ο Στιπάν Σεροπιάν, βιομήχανος εντέρων στην επαγγελματική διεύθυνση Χατζή Μπαχτσέ το 1939, τώρα εκεί δηλώνει «οικία». Από τα 46 άτομα με τηλεφωνική σύνδεση το 1948, τα 24 είναι παλιοί συνδρομητές και τους συναντούμε και στον κατάλογο του 1939, ενώ 22 είναι καινούργιοι. Αντίστοιχα, 8 συνδρομητές του 1932 δεν αναφέρονται ξανά το 1948.

Οι νέοι άνθρωποι της **Αρμενικής Κοινότητας** είναι γιατροί (Αμαντουριάν, Αμπραχαμιάν, Μποδρικιάν, Χατσεριάν), σύγχρονοι επαγγελματίες (κτηματομεσίτης ο Λουσινιάν, κατάστημα ραδιοφώνων ο Γκιουρτζιάν, κυνηγίου και αθλητικών ειδών ο Γασπαριάν) ή πιο παραδοσιακοί, όπως το «καπνοπωλείον Μπερμπεριάν» στην οδό Ν. Μ.Αλεξάνδρου 98 (Τσιμισκή).

Από τα **λοιπά πρόσωπα** της πόλης το 1948:

Ο Ιωάννης Ακκάς, μη αναφερόμενης της επαγγελματικής του ιδιότητας, έχει έδρα το "Μέγαρον Καπουάνο" (βρισκόταν στην οδό Εδέσσης 3). Ο εκδότης της εφημερίδας *Μακεδονία* δεν καταχωρίζεται· έχει άραγε «μυστική» καταχώριση; Ο δικηγόρος Αθανάσιος Βουτυράς έχει προφανώς ξεκινήσει την δικηγορική σταδιοδρομία του, αν και από την Παπάφη 76. Ο Δημοσθένης Καδινόπουλος έχει τηλέφωνο στο «αγρόκτημά» του, στην Αρετσού![16] Τα δύο «ιερά τέρατα» της υψηλής ραπτικής στην πόλη, η Μαρίκα Κιούκα (Βασ. Σοφίας 41) και η Κατίνα Παξιμαδά (Γηροκομείου 7)[17] αντιπαρατίθενται μέσα στον κατάλογο. Ο «Ιεροκήρυξ της Ιεράς Μητροπόλεως» Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, κατοπινός Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, διαθέτει τηλεφωνική σύνδεση ήδη από το 1948, στο σπίτι του, Βενιζέλου 84! Ο Ηλίας Γιομτώβ στην Εδέσσης 3 είναι φαρμακέμπορος, ο Χρήστος Μπαμπατζιμόπουλος, πατέρας του οινοποιού Ανέστη Μπαμπατζίμ, δηλώνει ότι έχει «Εργοστάσιον ποτοποιίας» στην Εγνατία 4, η δε επιχείρηση «Μπουτάρη Ιωάννου Υιός» εδρεύει στην Ρογκότη 3 και ο Ευάγγελος Τσάνταλης, ποτοποιός, στην Ερμού 41. Ο Συμεών Μαυροσκούφης έχει ξεκινήσει το γυμναστήριό του στην Αγίας Σοφίας 19, ο Θρασύβουλος Μακιός το γραφείο μεταφορών στην Φράγκων 38 και οι Αδελφοί Μαράτου τα ναυτιλιακά είδη στην Κατούνη 7. Το γραφείο του Στέφανου Δ. Κόφφα (χωρίς αναφερόμενη επαγγελματική ιδιότητα) βρίσκεται φυσικά στο Μέγαρο Κόφφα. Ο γιατρός Δημήτριος Ι. Καρατζόγλου (θείος του γράφοντος) είναι επίατρος (ταγματάρχης), όταν αποκτά τηλεφωνική σύνδεση το 1948 με αριθμό 64-67, και διαμένει στην Φιλίππου 18. Ο Γεώργιος Αναγνώστου, «πράκτωρ ασφαλειών», έχει γραφείο στο Μέγαρο Μπουρλά (βρισκόταν στην Βενιζέλου 3) και οι Φέσσας-Δήμας ΟΕ, «γενικόν εμπόριον» στο 4 της Αγίου Μηνά. Απέναντι, στον αριθμό 7 βρίσκεται «το Εργαστήριον λουκουμιών Σύρου και γλυκών κουταλιού» Παπαγεωργίου, όπου και σήμερα. Ο Αντώνιος

16. «Το κτήμα Παπά νοίκιασε για 30 χρόνια το 1936 ο Δημοσθένης Καδινόπουλος, έχοντας μόλις φθάσει στην Θεσσαλονίκη από την Περιστέρα Βοΐου Κοζάνης. Εκτεινόταν από την σημερινή Κλινική «Παναγία» Δανιηλίδη μέχρι το νεκροταφείο Καλαμαριάς και είχε όμορο το κτήμα του Γεωργιάδη (ΦΙΞ). Το 1966 οι κληρονόμοι του το επέστρεψαν στους ιδιοκτήτες του, ενώ ήδη στα όριά του είχε κτισθεί από δεκαετίας το "κοσμικόν κέντρον Χαβάη"». Εξιστόρηση του εγγονού του, Αθανάσιου Καδινόπουλου στον γράφοντα.

17. «Στα 1914 ήρθε στην Θεσσαλονίκη από ένα χωριό των Δαρδανελλίων ένα κοριτσάκι, η Κατίνα Παξιμαδά, που, αφού τελείωσε το Καλαμαρί, άρχισε να ράβει πρώτα σ' ένα σπίτι της οδού Ευζώνων και έπειτα στο τριώροφο σπίτι της στην οδό Λασσάνη, όπου είχε την έδρα του ο "Οίκος Ραπτικής Παξιμαδά"» Κ.Τομανάς, *ό.π.* σελ. 94.

Λ. Κουΐδης έχει «καφέδες-έλαια» στην Αιγύπτου 41, ο Φίλιππος Ιωσηφίδης «εργασίες επί χρεωγράφων» στην Καθολικών 5 και ο βιομήχανος Ιορδάνης Γεωργιάδης διαμένει Βασ. Όλγας 28.

Ο Γρηγόρης Στακτόπουλος, δημοσιογράφος που κατά την εκτύπωση του τηλεφωνικού καταλόγου (Οκτώβριος 1948) βρίσκεται στο κελί της Ασφάλειας, στα χέρια του ταγματάρχη Νίκου Μουσχουντή και «ανακρίνεται» για την δολοφονία του Αμερικανού δημοσιογράφου Τζωρτζ Πολκ, κατοικεί «στον Συνοικισμό Δημοσιογράφων, Γαβρ. 4», ενώ ο Ν. Μουσχουντής στην Ισαύρων 1.[18]

Σχεδόν όλοι οι εν ενεργεία ή κατοπινοί **πολιτικοί** της δεκαετίας του '50 διαθέτουν τηλέφωνο: Αντώνιος Βεζύρογλου, Παναγιώτης Γυιόκας, Αύγουστος Θεολογίτης, Ιπποκράτης Ιορδάνογλου, Αθανάσιος Καζινάρης, Στέλιος Καρακαντάς, Γεώργιος Κοκκέβης, Φίλων Κτενίδης, Πέτρος Λεβαντής, Γεώργιος Μόδης, Γεώργιος Μπακατσέλος, Κώστας Μπέλλας, Ανδρέας Μπιράκης, Μηνάς Πατρίκιος, Λυσίμαχος Σαραφιανός, ο ιατρός-βουλευτής Κων/νος Τζιτζικώστας.

Ο στρατηγός Περικλής Καλλιδόπουλος διαμένει στην Βασ. Όλγας 168, ο Αλέξ. Καραθόδωρος έχει πολιτικό γραφείο στην πλατεία Αγίας Σοφίας.

Οι **καπνέμποροι** της πόλης και οι «καπνά εις φύλλα» είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους τώρα Έλληνες: από τον Στέλιο Βοϊβόδα μέχρι τον Γεώργιο Χριστοφορίδη μεσολαβούν 23 έμποροι ή βιομήχανοι καπνού, περιλαμβανομένων των Μ. Βογιατζόγλου στην Φράγκων 11, Μιχ. Δρόσου στο «Μέγαρον Δρόσου», του Βασ. Ζαφρανά, του Ηρακλή Μοσκώφ στην Φράγκων 15, του Ζαφ. Ναξιάδη στην Λ. Τζωρτζ 27, του Γ. Π. Τορνιβούκα στην Βαλαωρίτου 11 και του Γ. Χατζηγεωργίου.

Υπάρχουν πολύ λίγες καταχωρίσεις σε **ονόματα γυναικών**: π.χ. η Κλάρα Καμχή δηλώνει διεύθυνση κατοικίας την οδό Ειρήνης 21, ενώ λίγο πιο κάτω, στην Ειρήνης 27Γ κατοικεί η Ρεβέκκα Γιουδά. Η Μαρίκα Δέδε στην Γεωργίου Σταύρου 10, η Ευτέρπη Κάιζερ στην Καρ. Ντηλ 20Β, η Βίκυ Δαλέγκα Βασ. Σοφίας 19 και λίγο πιο κάτω, στο 37 η Μέλλα Κωνσταντινίδου. Η Νίτσα Δημητρίου στην Π. Π. Γερμανού 3, η Μαρία Δώδου, Πλάτωνος 23 και η γραμματέας του Τουρκικού Προξενείου Ελένη Ζήκα στην Πλατεία Ναυαρίνου 10. Η Λευκοθέα Νάτση στο κέντρο, Βογατσικού 3 και πολύ κοντά, στην Καρ. Ντηλ 18 η Πίτσα Καμπούρογλου.

Θεσσαλονικείς και ξένοι **διασκεδάζουν** στο μπαρ «Λουξ» του Γ. Μπακόπουλου στην Φρ. Ρούσβελτ (Μητροπόλεως) 10 ή στο Βαριετέ «Ζωρζ» του Γ. Περλάτου λίγο παρακάτω στον αριθμό 13, ή στο γνωστό «Χρυσάνθη Μπαρ» της Χρυσάνθης Παγανά στο 14 και στο Μπαρ-ντάνσιγκ (sic) του Τζιμ Διαμαντίδη στην Βασ. Κωνσταντίνου (Νίκης) 3. Τα πιο γνωστά κέντρα της εποχής είναι βέβαια το «Λουξεμβούργον» στην οδό Θάλητος του Α. Ρουκάκη, το «Ντελίς» του Κλεάνθη Βικελίδη στην Βασ. Γεωργίου 72, το κοσμικό κέντρο «Μέγας Αλέξανδρος» του Θεολ. Μπαλίδη στην Βασ. Όλγας 58, το χορευτικό κέντρο «Πτι Παλαί» στην Βασ. Κωνσταντίνου (Νίκης) 67 και το εξοχικό κέντρο «Όασις» του Ευθ. Παπαμητσόπουλου στην πάροδο Αλλατίνη.

Ακόμη, **γευματίζουν** στο «Όλυμπος-Νάουσα» της Βασ. Κωνσταντίνου (Νίκης) 7 ή λίγο παρακάτω, στον «Στρατή» του Κ. Παρίσση, στο 21. Στρίβοντας στην Αγίας Σοφίας θα έβρισκαν την «Κληματαριά» του Δ. Νικολαΐδη στον αριθμό 10, ενώ αν συνέχιζαν στην Βασ. Κωνσταντίνου θα έβρισκαν το «Παλλάς» του Αθ. Ζαμπογιάννη στο 75.

Το κέντρο της πόλης συγκέντρωνε και πολλές **ταβέρνες**: τον «Μποέμ» του Κ. Γαϊτανίδη στην Ν. Φωκά 3, τον «Λούκουλο» του Π. Λουκίδη στην Ερμού 39, την «Μέλισσα» του Ν. Αντωνόπουλου στην Αριστοτέλους 16 και λίγο πιο πάνω τα «Σπάτα» του Σπ. Χελιώτη στο 28. Ακόμη, την «Αττική» του Β. Παπαχατζή στην Αγίας Σοφίας 40 και τα «Μεσόγεια» του Γ. Χατζηγεωργίου στην Καρ. Ντηλ 27, ενώ υπήρχαν και τα «Θύματα» του Μιχαήλ Ζήση στην Στρατού 38.

Οι κάτοικοι της πόλης χρησιμοποιούν για την καθαριότητά τους τα δημόσια **λουτρά**: δυτικά, τα λουτρά «Αναγέννησις» στο Ρεζή Βαρδάρ (οδός ΠΑΒ 150), στο κέντρο τα «Παράδεισος Καπάνη» στην Εγνατία 225 και «Ολύμπια» του Ν. Χριστόπουλου στην Ολύμπου 51 και ανατολικά τα «Μέγας Αλέξανδρος» του Δ. Κοτόπουλου στην Βασ. Όλγας 62.

Αγοράζουν **υφάσματα** από την Βενιζέλου (το "ΒΟΤΡ-ΓΚΟΥ" στο 14, τα κασμήρια Χουβαρδά στο 12, τον Θεόδωρο Χατζηπαρασκευά στο 9) ή από την Ερμού (από τον Βεργόπουλο στην Ερμού 12, τους Αδελφούς Βλαχογιάννη στο 6, τους Αδελφούς Χατζηπαρασκευά στο 3) ή τους Ταχιάο-Τουρούτογλου της Βαλαωρίτου 3 και τους Αδελφούς Τουρούτογλου στην Αγίου Μηνά 16. Παίρνουν αρώματα από την αρωματοποιία «Μη με λησμόνει» του Δ. Νικολαΐδη, στην Λαγκαδά 3.

Οι πιο γνωστοί **γιατροί** της εποχής διαθέτουν ιατρεία στο απόλυτο κέντρο της πόλης: ο παιδίατρος Π. Τζώνος στην Αγίας Σοφίας 16, οι ακτινολόγοι Θ. Προύσαλης στον αριθμό 26 και Αναστ. Κελέκης στο 21, ο Γ. Χατζηπαρασκευάς στο 28Β, ο Κωνσταντίνος Κούφας με την κλινική του στην Ερμού 50, ο Σοφοκλής Τζελέπογλου Καρ. Ντηλ 6, ο Γ. Τζαμαλούκας στην Φρ. Ρούσβελτ (Μητροπόλεως) 30, ο γυναικολόγος Απόστολος Τσίτερ στην Φιλ. Εταιρείας 15, ο Αδάμος Καπρίνης στην Αριστοτέλους 5.

Το ίδιο και οι **δικηγόροι**: ο Κωνσταντίνος Τζιώρκας στο Μέγαρο Μπουρλά 24, ο Τζων Θωμάς Συγγρού 7, ο Ι. Καμπίτογλου Π. Μελά 26 και ο πολέμαρχος Κατώπης στην Ερμού 3, ενώ έδρα του την Εμπορική Τράπεζα δηλώνει ο Αριστοτέλης Δημοκίδης.

Μέρες **ραδιοφώνου**: ο Νέστωρ Τέλλογλου που αντιπροσωπεύει την ΦΙΛΙΠΣ στην Ν. Μ. Αλεξάνδρου 24 έχει ανταγωνισμό από

18. Ο Πολκ δολοφονήθηκε στις 8 Μαΐου 1948 και το πτώμα του βρέθηκε στις 16 Μαΐου. Ο Στακτόπουλος συνελήφθη στις 14 Αυγούστου 1948. Βλ. Γρηγόρης Στακτόπουλος, *Υπόθεση Πολκ, Η Προσωπική μου μαρτυρία*, Εκδόσεις Γνώση-Μαρτυρίες, 1984, σελ. 402. Στις 21 Απριλίου 1949 καταδικάστηκε σε ισόβια δεσμά. Αποφυλακίστηκε στις 12/8/1960.

τον Νίκο Κοσματόπουλο στον αριθμό 41, τον Κοσμά Κοσμίδη στο 51, τον Κάστρο & Σία στο 25 και το κατάστημα Χουβαρδά ΑΕ στην Βενιζέλου 11 που, ενώ είχε κύρια δραστηριότητα «γκαμπαρντίνες-αδιάβροχα», δημιούργησε ειδικό τμήμα ραδιοφωνίας. Στην Εγνατία 32 βρίσκεται ο Γ. Καρνούτσος, που εκτός από ραδιόφωνα διαθέτει και δίσκους γραμμοφώνου, ενώ αποκλειστικός έμπορος δίσκων είναι ο Νικόλαος Βεργιάδης στην Π. Μελά 21.

Τα **τυπογραφεία** του Χρ. Γούσιου (Ασκητού 12), Πασχ. Καλκασίνα (Εγνατία-Δραγούμη 30) και Αδελφών Μπέρου (Καλαποθάκη 8) όπως και το χαρτοπωλείο των Αδελφών Μεγάλων στην Εγνατία 50 είναι επιχειρήσεις που αναφέρονται στον κατάλογο του 1948 και συνεχίζουν την πορεία τους και σήμερα.

Τέλος, από τους **λογοτέχνες** της Θεσσαλονίκης οι μόνοι που διέθεταν τηλεφωνική σύνδεση ήταν ο Γιώργος Δέλιος στο σπίτι του Αγίας Τριάδος 27 και ο Πέτρος Σπανδωνίδης στην Αρμοδίου 7. Ο Μανώλης Αναγνωστάκης μάλλον θα χρησιμοποιούσε την σύνδεση του ιατρείου Αναγνωστάκης-Κρητικός της οδού Ν. Μ. Αλεξάνδρου (Τσιμισκή) 33. Ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης θα τηλεφωνούσε από το φαρμακείο της Εγνατίας 112 και ο Ηλίας Κατσόγιαννης από το φαρμακείο του της Τσιμισκή 10. Ο Α. Συρόπουλος στην Τσιμισκή 17 δεν ήταν μόνο **βιβλιοπωλείο** αλλά ταυτόχρονα και «Πρακτορείον Εθνικού λαχείου», ενώ το βιβλιοπωλείο Ζαχαρόπουλου στην Ν. Μ. Αλεξάνδρου 23 καταχωρίζεται ήδη το 1948 ως «Εκδοτικός Οίκος». Ως αποκλειστικό βιβλιοπωλείο αναγγέλλεται το κατάστημα του Σολομών Μ. Μόλχο στην Ν. Μ. Αλέξανδρου 10, δίπλα στο φαρμακείο Κατσόγιαννη, μεσολαβούσας της πόρτας εισόδου του Μεγάρου Κόφφα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Λέγαμε στην αρχή ότι θα αποπειραθούμε να δούμε μέσα από την οπτική τριών τηλεφωνικών καταλόγων, του 1925, 1939 και 1948, το πρόσωπο της Θεσσαλονίκης σε τρεις διαφορετικές χρονικές της στιγμές. Μένει να συνοψίσουμε τι είδαμε και τι όχι.

Τα 1924, χρονιά που ετοιμάζεται ο κατάλογος Ιγγλέση του 1925, η πόλη παραμένει μια «Τουρκόπολη» σε αναμονή της αλλαγής της φυσιογνωμίας της με «το νέον (πολεοδομικό) σχέδιον», αναμένοντας την ανταλλαγή των πληθυσμών και διατηρώντας ακόμη την δομή μιας μικτής πληθυσμιακά πόλης, στην οποία συνυπάρχουν Έλληνες, Εβραίοι, μουσουλμάνοι, Αρμένηδες και άλλοι, γεγονός που αποτυπώνεται και στις λιγοστές (373) τηλεφωνικές συνδέσεις της εποχής αλλά και στον γενικό Οδηγό του εκδότη. Είναι μία πόλη όπου το σημαντικό πληθυσμιακά εβραϊκό στοιχείο συμμετέχει ενεργά με εκπροσώπους του στο Δημοτικό Συμβούλιο, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο, αλλά και με λέσχες, εφημερίδες και σχολεία. Η «υπ' ατμόν» Μουσουλμανική Κοινότητα εκτός από την θρησκευτική της διοίκηση (Μουφτεία) διαθέτει

και τα σχολεία της αλλά τίποτε άλλο. Άλλο χαρακτηριστικό της εποχής είναι οι πολλές επαγγελματικές συντεχνίες που συναντούμε για κάθε σχεδόν επάγγελμα. Αν και το 1925 «διελύθησαν» ο «Επαναστατικός Επίτροπος» και το «Γραφείον Λογοκρισίας», ωστόσο διαθέτουν ακόμη τηλεφωνική σύνδεση.

Το 1939, παραμονές του Β' Παγκόσμιου πολέμου, η Θεσσαλονίκη διαθέτει μία ανεπτυγμένην βιομηχανική παρουσία και μία εξίσου εντυπωσιακή απουσία συντεχνιών και γενικά επαγγελματικών-συνδικαλιστικών ενώσεων-σωματείων, που ίσως «δεν χρειάζονταν» κατά την εποχή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου. Παρά το μέγεθός της, η πόλη διαθέτει τον εντυπωσιακό αριθμό των 61 ξενοδοχείων, 33 κλινικών και 76 φαρμακείων και δηλώνει ότι αποτελεί το κέντρο του εμπορίου και της υγείας ολόκληρης της μακεδονικής ενδοχώρας, μια και από το 1912 έχει αποκοπεί η προς βορρά παλιά βαλκανική της hinterland. Την εποχή εκείνη ο εβραϊκός πληθυσμός της πόλης βρίσκεται στην τελευταία του άνθιση πριν από την ολική σχεδόν απώλειά του το 1943, διαθέτοντας υψηλή τηλεφωνική διείσδυση με ένα μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων. Υψηλή είναι επίσης και η συμμετοχή αλλοδαπών κατοίκων διαφόρων επαγγελμάτων, με προεξάρχον εκείνο του καπνέμπορου. Ιταλικές και γερμανικές εταιρείες είναι εγκατεστημένες παράλληλα με άλλες αγγλοαμερικανικές της εποχής. Ακόμη, δεν υπάρχουν γραφεία πολιτικών κομμάτων, ενώ και η ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας) του καθεστώτος του Ι. Μεταξά διαθέτει μόνο δύο τηλέφωνα.

Το 1948, σχεδόν τέσσερα χρόνια μετά την Γερμανική Κατοχή, διαπιστώνουμε πλέον μία πλήρως ελληνοποιημένη πόλη. Οι χίλιοι τόσοι εβραίοι συνδρομητές του 1939 είναι τώρα μόνο 261, πλησιάζοντας τον αριθμό των 144 συνδρομητών του 1924-25. Οι ξένοι συνδρομητές είναι λιγότεροι, οι αλλοδαποί καπνέμποροι αντικαταστάθηκαν από Έλληνες και η αμερικανική παρουσία (όχι μόνον η διπλωματική) είναι εμφανέστατη. Αν και λειτουργούν γραφεία πολιτικών κομμάτων, πολυπληθείς είναι οι οργανώσεις «εθνικοφρόνων» παλαιών και νέων πολεμιστών, θυμάτων πολέμων κτλ. Η νέα αστική τάξη που θα συμβάλει στην ανάπτυξη (ή «ανάπτυξη») της πόλης στην δεκαετία του '50 έχει αρχίσει να συγκροτείται.

Βέβαια, πολύ λίγα ονόματα από αυτά που κρατούν τα οικονομικά ηνία της πόλης στο τέλος του 20ού αιώνα και στην αρχή του 21ου θα τα βρούμε στους καταλόγους αυτούς· τα περισσότερα δεν ανήκουν σε αυτόχθονες αλλά σε επήλυδες που κατέφθασαν στην πόλη από τις μεγάλες πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης μετά το 1950. Έτσι, απουσιάζουν το 1948 γνωστά σημερινά οικογενειακά ονόματα όπως: Αλλαμανής, Εμφιετζόγλου, Βεργίνης, Βουλινός, Καλλίας, Κουρτέσης, Κατσαβουνίδης, Κολιός, Μαλαματίνας, Μισσιριάν, Μόσχου, Πευτιτσέλης, Σεργιαννίδης, Τακάς, Οφλούδης, Φλωροκάπης, Χατζάκος, Χωναίος, για να αναφέρουμε μερικούς

από τους πιο χαρακτηριστικούς εκπροσώπους της σημερινής οικονομικής ελίτ.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν στους τρεις αυτούς τηλεφωνικούς καταλόγους τα σπέρματα των γενεών που έφθασαν την πόλη έως εδώ. Βέβαια, στο μεταξύ η ιστορία στάθηκε αδυσώπητη για πολλούς. Όπως λεει το σχετικό τροπάριο «πλούσιοι επτώχευσαν και επείνασαν», άλλοι υπήρξαν θύματα της ευρωπαϊκής ιστορίας και επέζησαν αμίλητοι, χωρίς να μπορούν να πιστέψουν αυτό που έζησαν, επιχειρήσεις άνοιξαν και έκλεισαν ή άλλαξαν χέρια ή αντικείμενο, η πόλη γέμισε από παντού πρόσφυγες που προσέφευγαν στην αρχικά αφιλόξενη και κατόπιν φιλική αγκαλιά της για να προκόψουν ή να χαθούν, αλλά η Θεσσαλονίκη έζησε και ζει πάντα δεύτερη, ανάμεσα στον Χορτιάτη και τον Όλυμπο, ανάμεσα στον Βαρδάρη και το Καραμπουρνού της Ιστορίας.

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης

Στέλιος Ξεφλούδας

Γιώργος Δέλλιος

ΠΗΓΕΣ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ

1. Νικόλαος Ι. Ιγγλέσης, «Οδηγός της Ελλάδος», Έτος Ι, 1925-1926.
2. Ανώνυμος, «Κατάλογος Συνδρομητών Τηλεφώνου Θεσσαλονίκης», Έκδοσις 1939, Ελληνική Τηλεφωνική Εταιρία, Αθήναι 1939, Τύποις «Πυρσού».
3. «Κατάλογος Συνδρομητών Τηλεφώνου Θεσσαλονίκης», Έκδοσις 1948 (Οκτώβριος), Ανώνυμος Ελληνική Τηλεφωνική Εταιρία, Αθήναι 1939, Τύποις «Πυρσού».

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ

1. Γ. Αναστασιάδης – Ε. Χεκίμογλου, «Η "χαμένη" Εγνατία της Θεσσαλονίκης», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.
2. Α. Δάγκας, *Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης, 1912-1940*, Επαγγελματικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης, 1998.
3. Εγκυκλοπαιδικό λεξικό ΗΛΙΟΣ, λήμμα «Τηλεφωνία».
4. Οδηγός Γαβ-Γαβ (Γαβριηλίδη) 1938.
5. Γ. Σταχτόπουλος, *Υπόθεση Πόλκ, Η Προσωπική μου μαρτυρία*, Εκδόσεις Γνώση-Μαρτυρίες, 1984.
6. Κ. Τομανάς, *Οι Κάτοικοι της Παλιάς Θεσσαλονίκης*, Εκδ. Εξάντας, Θεσσαλονίκη 1992.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1
ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΤΟΥ 1939

1. Σαμ. Αβαγιού, 26ης Οκτωβρίου (Δεν αναφέρεται αντικείμενο εργασιών)
2. ΑΒΕΖ, Εργ/σιον Ζυμαρικών, Ολύμπου-Συντεχνιών
3. Αδαμτζίλογλου Μιχαήλ, Υφαντουργείον, Κ. Παλαιολόγου 106
4. Αδαμίχου Γ., Εργ/σιον Χρηματοκιβ. & Πλαστίγγων, Πανταζίδου 4
4. ΑΛΒΟ Αφοί, Εργ/σιον, Νέα Ξυλάδικα
5. Αλμονσίνο Γαβρ., Βυρσοδεψείον, Τέρμα 26ης Οκτωβρίου
6. Αμμήρ & Μεβοράχ, Βυρσοδεψείον, 26ης Οκτωβρίου
7. Άντζελ Ισαάκ, Χαρτοποιία, Βικτ. Ουγκώ
8. Άντζελ Ιακώβ, Λευκοσιδ/γείον, Σολωμού 53
9. Αξυλιθιώτης, Μηχ/γείον-Χυτήριον, Αγ. Δημητρίου-Νοσοκομείων
10. Αποστολίδης Αλέξ., Ατμοβαφείον, Κωνσταντινουπόλεως 118
11. Αρσλάνογλου Χατζή & Υιοί, Βιομ. Κουβερτών, Βαλαωρίτου 33
12. ΑΣΚΟΣ, Εργ/σιον Σαπωνοποιίας, Αμβροσίου 6
13. Αττάς Σολομών, Εργ/σιον Λευκοσιδ/γίας, Σολωμού 53
14. ΑΤΛΑΣ, Κυλινδρόμυλος, Λαγκαδά
15. Αττάς & Σεφιχά, Ποτοποιείον, Μοναστηρίου 16
16. Βαλιούλης Στ., Εργ/σιον Ελαίου, Εντ. Στ. Κων/πόλεως
17. Βαλτσάνη Αφοί, Κυλινδρόμυλος, Γιαννιτσών 95
18. Βασιλειάδης & Σία, Βιομηχ. Σοκολάτας ΓΚΛΟΡΙΑ, Ολύμπου 19
19. Βατσέλης Α., Κυλινδρόμυλος, Σανταρόζα 51
20. Βεζυρόπουλος-Θεοφανίδης, Εργ/σιον Αλλαντικών, Ερμού 52
21. Βιομηχανική & Εμπορική Θεσ/νίκης, Ατμόμυλος, Συνοικ. Ντεπώ Βιομηχανική & Εμπορική Θεσ/νίκης, Κεραμοποιείον, Ζάννα
22. ΒΙΚΤΩΡΙΑ, Εργ/σιον Αεριούχων ποτών, Ραφαήλογλου Γρ., Συντεχνιών 21
23. ΒΙΟ, Εργ/σιον Ασφάλτου, Μοναστηρίου 145
24. Γαβριήλογλου & Σία, Εργ/σιον Σοκολάτας ΒΙΚΤΩΡΙΑ, Σουρή 15
25. Γανιώτης Δ., Εργ/σιον Αλλαντοποιίας, 26ης Οκτωβρίου 41
26. ΓΕ-ΚΑ Γενική Καλτσοποιία, Εργ/σιον, Κων/πόλεως-Μαρασλή
27. ΓΕΝΙΜΑ ΑΕ, Κυλινδρόμυλος, Μοναστηρίου
28. Γεωργιάδης-Κονιόρδος, Εργ/σιον, Μοναστηρίου-Γιαννιτσών
29. Γιάκου Αφοί, Σαπωνοποιία, Σανταρόζα 9
30. Γιούδα Σαμπετάι & Υιοί, Εργ/σιον. Γαιωδών Χρωμάτων, Σανταρόζα 9
31. Γιαννούλης & Μεφσούτ, Βιομ. Μωσαϊκών Πλακών, Ιταλίας 2
32. ΓΚΛΟΡΙΑ, Βασιλειάδης, Ολύμπου 19
33. ΓΡΑΝΙΤΗΣ, Πλινθοποιία Θεσσαλονίκης, Τέρμα 26ης Οκτωβρίου
34. Δαβιδόπουλος Ι., Εργ/σιον Συρματίνων ειδών, Αντιγονιδών 10
35. ΔΕΡΜΑ, Ελληνική Βυρσοδεψική, Αμπελόκηποι
36. Δουκάκη Αφοί, Κέραμοι-Πλίνθοι, Μοναστηρίου 139
37. Ελληνική Βιομ. Γραφικών Ειδών, Φράγκων 39
38. ΕΒΕΜ Αμήρ Α., Βιομ. Ελαστικών, Νέα Ξυλάδικα
39. Ελληνική Βιομ/κή Ετ. Χαρουπιών, Μοναστηρίου 30
40. ΕΒΥ, Ελλ. Βιομ. Υποδημάτων, Κοσμίδη Ε., Εγνατίας 28
41. Εθνική Βιομηχανία Ελαστικού, Βασ. Κωνσταντίνου 48
42. Εθνικόν Εργ/σιον Υφαντουργίας Παπαϊωανίδη-Αναστασιάδη, Αμπελόκηποι
43. Ελαιοχρώμ, Βιομ. Εδροχρωμάτων & Ελαιοχρωμάτων, 26ης Οκτ. 48
44. ΕΛΛΑΣ, Εργ/σιον, Μηνασιάν Μ Λεβόν, Ολ. Διαμαντή 2
45. Ελληνική Βιομηχανία Δερμάτων, 26ης Οκτωβρίου, τέρμα (;)
46. Ελληνική Καρφοβελονοποιία, Φλογενίδης & Χασίδ, Κατούνη & Πλ. Εμπορίου
47. Εριουργία Θεσσαλονίκης ΑΕ, 26ης Οκτωβρίου 50
48. ΕΡΜΗΣ, Εταιρία Ζυμαρικών, Μοναστηρίου 119
49. ΕΣΤΙΑ, Ένωσις Βιομ. Επιχ/σεων, Συνοικισμός Ξηροκρήνης
50. Ζαφειριάδης & Κερασιώτης, Εργ/σιον Φανελοπ., Χαριλάου

51. ΗΦΑΙΣΤΟΣ, Χυτήριον, Λίμπερ Αλεξ., Ειρήνης 7
52. ΙΖΟΛΑ ΑΒΕ, Εργ/σιον Μονωτικών Σωλήνων, Μελενίκου 27
53. ΙΡΙΣ, Εργ/σιον Κυτιοποιίας & Λιθογραφίας, Λ. Σοφού 14
54. Καζάζης Ιωάννης & Σία, Εργ/σιον Κορδονιών, Γραβιάς 48
55. Καζές Ισ., Εργ/σιον Κλινών-Σομιέδων, Ιουστινιανού 12
56. Καλφαγιάν Ρουπέν, Εργ/σιον Καρροξυλίας, Φιντίου 26
57. Κάλφογλου Κυρ., Εργ/σιον Υποκαμίσων, Σολωμού 13
58. Καμπούρογλου Γαβρ., Εργ/σιον Μπισκότων, Λυκούργου-Πίνδου 1
59. Κανιστράς-Κηπουρός-Καϊταντζόγλου, Ομβρελοποιία, Καρίπη 14
60. Καπετάνιος Νικ., Εργ/σιον Χαλβάδων, Βαλαωρίτου 10
61. Καραβασίλης Β. ΑΕ, Ελλ. Βιομηχ. Καπνού, Φράγκων 27
62. Καράσσο Αφοί, Βαφείον Λευκαντήριον, 26ης Οκτωβρίου 50β
63. ΚΕΚΛΙΚΙΑΝ Αγκόπ, Εργ/σιον Πετάλων, 26ης Οκτωβρίου 10
64. ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Πλινθοποιία, Μπούσιου Ι,. Ρ. Φεραίου 8
65. Κλωστήριον & Υφαντήριον Θεσσαλονίκης, Ενωτικών 1
66. Κομμέρσιαλ Κόμπανυ οφ Σαλόνικα Λτδ, Καπνά, Πτολεμαίων 20
67. Κονιόρδου Αφοί, Εργ/σιον Αποσταγμ. Οίνου, Κυδωνιών
68. Κουλάνδρου Αφοί, Εργ/σιον Ποτοποιίας, Ολυμπ. Διαμαντή 31
69. Κωνσταντινίδης Σ. Κ. Μακεδονική Μεταξουρ/γία, Λαγκαδά
70. Λάγιας Ι.-Λαζαρίδης Λ. & Σία, Εργ/σιον, Βλάλη 36-38
71. Λαδάς-Τζατζιάς, Εργ/σιον Πλεκτ. & Καλτσοπ., Μαραθ., Συν. Χαριλάου
72. Λαζαρίδου Ι. Αφοί, Καλτσοποιία, Χαριλάου, Βœ Λεωφ. 2
73. Λεβή Αφοί, Εργ/σιον Πιλοποιίας & Υποκαμίσων, Εγνατίας 58
74. Λεβή & Ακούνη, Εργ/σιον Μεταλλουργ. & Γαλβανοπλαστ., Αφροδίτης 3
75. Λεών & Γιάκος, Ηνωμ. Βιομ. Σάπωνος, Προμηθέως 30
76. Μακεδονική Βιομ. Βάμβακος ΑΕ, Υμηττού-Πάρνηθος
77. Μακεδονική Εριουργία, Εργ/σιον, Καλαμαριά
78. Μακεδονική Καρφοβελονοποιία & Συρματουργία, Εργ/σιον, Γιαννιτσών
79. Μακεδονική Υφαντουργία ΑΕ, Εργ/σιον, Χαριλάου
80. Μαργαρίνη, Εργ/σιον, Μπούσιου Ιω., Μητροπόλεως 1
81. ΜΕΖΑΠ, Εργ/σιον Ζαχαρ. & Χαλβαδοποιίας, Αφροδίτης 5
82. ΜΕΧ, Μακεδονική Εταιρία Χαρουπαλέσεως, Ζαφειράκη 5-7
83. Μόσχοβιτς Λεόν, Βιοτεχνία Πίλων, Εγνατίας 47
84. Μοδιάνο Αφοί, Εργ/σιον καλτσών, Ερμού 13
85. Μουράτογλου Σωκρ., Εργ/σιον Υφαντουργίας, Λαγκαδά-Μηδείας
85. Μπέζα Αφοί, Εργ/σιον καθρεπτών, Μεγ. Αλεξάνδρου 14
86. Μπένη Αφοί, Βυρσοδεψείον, Παρά Δημοτ. Σφαγεία
87. Μπενμαγιώρ Ίνο, Πλεκτά ΔΙΑΜΑΝΤ, Ερμού 1
88. Μπενρουμπή Μωύς, Εργ/σιον Μεντεσέδων, Οδυσσέως 17
89. Μπουτάρης Ιωάννης & Σία, Ποτοποιοί, Σολωμού 75
90. Νατάν ΑΕ, Βιομηχ. Επίπλων, Τσιμισκή 17
91. Νατανίκο Νατάν Κλινών & Επίπλων, Ερμού 47
92. ΝΕΚΤΑΡ, Εταιρ. Αεριούχων ποτών, Αφροδίτης 6
93. ΝΙΚΟΓΛΟΥ, Ζύμαι Αρτοποιίας, Χατζή Μπαξέ
94. Νικολαΐδης Χρ., Εργ/σιον Μεταξ. Καλτσ., Τούμπα
95. ΟΛΥΜΠΟΣ, Εθνική Βιομηχανία Παγωτών, Εγνατίας 315
96. Παλαδίνο Ιωσήφ, Βιομ. Κλωστών, Βασ. Ηρακλείου 12
97. Παπαδόπουλος-Σιμσιρίδης, Υφαντήριον, Χαριλάου, Β Λεωφ. 5
98. Παπαζιάν Κ., Εργ/σιον Πλεκτών, Βαλαωρίτου 19
99. ΠΕΛΛΑ, Μακεδ. Βιομηχ. Καπνών & Σιγαρέττων, Εγνατίας 8
100. Ποταμίδης Χ. Κυρ., Ταπητουργείον, Αρτάκης, Κ. Τούμπα
101. Πρεβεδουράκης Γ., Εργ/σιον Ποτοποιίας, Τσιμισκή 54
102. ΠΥΡΓΟΣ, Βιομηχ. Αλιπάστων, Μπαρούχ Μορδ., Κατούνη 15
103. Ρόζης Γεωργ., Κλωστήριον Ερίων, Κάτω Τούμπα
104. ΡΩΞΑΝΗ, Τσιμπιρόγλου, Οίκος Βιομηχ. Κουβερτών, Λαγκαδά-Αγ. Λαύρας
105. Σεμερτζιάν Μενάκ και Χατσίκ, Μεταξουργείον, Συν. Χαριλάου
106. Σεροπιάν Στιπάν, Βιομηχανία εντέρων, Χατζή Μπαχτσέ
107. Σιγάλας Αναργ., Καπνοβιομηχανία, Ορφανίδου

108. ΣΙΖΑΛ, Αν. Βιομ. Ετ. Σχοινοποιίας, Ναυμαχίας Λήμνου
109. Σκανδάλης Εμμανουήλ, Οινοποιία, Αριστοτέλους 26
110. ΣΤΕΑΟΥΑ, 26ης Οκτωβρίου
111. Στυλιανού Σ. & Σία, Βιομ. Ελαστικού Υποδήσεως, Αριστοτέλους 30
112. Ταπητουργείον Η ΕΘΝΙΚΗ, Πλ. Διοικητηρίου
113. ΤΟΡΡΕΣ ΑΕ, Εργ/σιον Ιούτης, 26ης Οκτωβρίου
114. Τσαούσογλου, Εργ/σιον Κλινών, επίπλων κλπ., Νοσοκ. Λοιμωδών Νόσων
115. Τσοχατζόπουλος, Αλλαντοποιία, Τέρμα 26ης Οκτωβρίου
116. ΥΦΑΝΕΤ, Αν. Βιομ. Ετ. Υφασμάτων, Εργ/σιον, Ομήρου-Περδίκα
117. Φέδη Κάρολος, Βιομ., Εργ/σιον, 26ης Οκτωβρίου 54
118. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Κεραμοπλινθοποιίας Εργ/σιον, Αν. Σταθμού Κων/πόλεως
119. ΦΙΞ, 26ης Οκτωβρίου
120. ΦΛΟΚΑ ΑΕ, Εργ/σιον, Βασ. Ηρακλείου 51-53
121. ΦΟΥΜΑΡΟ, Αν. Καπνεμπορική ετ., Λέοντος Σοφού 10
122. Χαΐτογλου, Εργ. Χαλβάδων, Δάμωνος 33
123. ΧΑΡΤΑ, Ελλ. Κυτιοποιία Μακεδονίας, Συγγρού 11
124. Χασίδ Γ. Μωύς, Βιομ. Σαπωνοποιίας, Ζαφειράκη 29
125. Χασόν Ισαάκ, Εργ/σιον Αεριούχων ποτών, Αθηνών 12
126. Χατζηγιαννάκης, Αλευροκιλυνδρόμυλος, Βερμίου 48
127. Χατζηγιάννης-Πασσιάς, Αλλαντοπ., Βερμίου 7
128. Χοβαγκιμιάν Κ. Λεβόν, Υφαντουργ. Εργ/σιον, Συν. Χαριλάου
129. Ψυγεία-Παγοποιία Μακεδονίας ΑΕ, Γιαννιτσών

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΕΩΝ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΤΟΥ 1948

ΑΓΟΡΑΣΤΟΣ & ΚΑΠΑΚΟΥΛΑΚΗΣ, Εργ/σιον Μηχανημάτων Εριουργίας, Φράγκων 10

ΑΔΑΜΤΖΙΛΟΓΛΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ & Υιοί, Υφαντουργείον, Ευριπίδου 3

ΑΝΤΖΕΛ ΑΦΟΙ, Εργ/σιον σουγιάδων, Ιουστινιανού 12

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Ι. Κ. & ΣΙΑ, Εκκοκκιστήριον, Μοναστηρίου, Πάροδος ΒΙΟ

ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΙΩ., Εκκοκκιστήριον Βάμβακος, Οδυσσέως 24

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ. - ΚΟΥΧΤΣΟΓΛΟΥ Ν. & ΣΙΑ, Ετ. ηλ/φωτ. συν. βορείου. τμήμ. Θεσ/νίκης, Λαγκαδάς

ΑΣΣΙΟΓΛΟΥ Ν. ΔΗΜ. Εργ/σιον Καρφοβελονοποιίας, Μοναστηρίου 107

ΑΤΛΑΣ, ΕΛΛ. ΒΙΟΜΗΧ. ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ, ΜΠΕΡΑΧΑ ΣΑΜΠΕΤΑ, Πρατήριον, Φράγκων 21

ΑΥΡΑ, Εργ/σιον Αεριούχων ποτών, Αμβρ. Αμασλίδη, Κασσάνδρου 50

ΒΑΒΙΤΣΑΣ ΑΘΑΝ, Υφαντουργείον, Ξηροκρήνη

ΒΕΛΛΙΔΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, Υφαντουργείον, 8η Λεωφόρος, Χαριλάου

ΒΙΕΛΚΑ, Ελλ. Βιομ. Καλτσών ΑΝΕΜΟΥΔΗΣ & Σία, Βασ. Όλγας 42

ΒΙΟΖΑΧ, Εργ/σιον Ζαχαρωδών, Στρ. Δουμπιώτου 10

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Σ. ΔΗΜ., Βυρσοδεψείον, Συν. Βόσπορος

ΔΑΜΠΑΣΙΝΑΣ & ΣΟΥΡΝΟΠΟΥΛΟΣ, Εργ/σιον Δαντελών, Συν. Χαριλάου

ΕΒΕΟ ΑΕ, Βιομ. Ελαιωδών προϊόντων & Οξυγόνου, Εργ/σιον, Σιδ. Σταθμός, Κων/πόλεως

ΕΛΒΥ, Εργ/σιον Λευκοσιδηρ. & Βερνικοποιίας Υποδημάτων, Βερροίας 10

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΠΛΑΜΑΔΩΝ ΑΕ, Μοναστηρίου 172

ΕΡΜΗΣ ΑΕ, ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ Εργ/σιον, Μοναστηρίου 119

ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ & Σία, Εργ/σιον, Δωδεκανήσων 8

ΚΟΝΣΕΡΒΟΠΟΙΙΑ & ΛΕΚΟΣΙΔ/ΓΕΙΑ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ, Εργ/σιον Βερμίου 25

ΚΟΥΛΙΣΤΑΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓ., Υφαντουργείον, Μοναστηρίου 145

ΛΑΔΕΝΗ Π. Αφοί, Εργ/σιον Αλιπάστων, Καρατάσσου & Χάψα

ΜΑΚΒΕΛ, ΜΑΚΑΡΟΝΟΠΟΙΙΑ ΒΟΡ.ΕΛΛΑΔΟΣ, Μοναστηρίου 66-Δόξης 3

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΛΑΙΟΥΡΓΕΙΑ, ΞΕΝΑΚΗΣ & ΣΙΑ, Σαλαμίνος 17

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΡΙΟΥΡΓΙΑ, Εργ/σιον, Καλαμαριά

ΜΕΛΙΣΣΑ, Εργ/σιον, Μαραθώνος (Χαριλάου)

ΜΕΤΑΞΟΠΟΥΛΟΣ-ΠΟΛΙΤΙΔΗΣ-ΤΣΙΤΗΡΙΔΗΣ, Εργ/σιον Καρφοβ/ας-Συρμ/γίας, Μοναστηρίου 150

ΜΟΥΤΑΦ ΙΩΑΚΕΙΜ, Εργ/σιον Φελλοποιίας, Συγγρού 22

ΜΠΙΛΛΙΑΣ ΝΙΚ., Ποτοποιείον, Καλαποθάκη 30

ΜΠΙΡΔΑΣ ΒΑΣ, Υφαντουργείον, Κάλβου 13

ΟΛΥΜΠΟΣ, Αεριούχα ποτά, Σ. Βαρδακτσόγλου, Ολύμπου 68

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛ., Εργ/σιον Κοκκάλων Υφαντουργίας, Λαγκαδά 29

ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, Καλτσοποιία, Βαλαωρίτου 30

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔ., Χαρουπόμυλος-Αλευρόμυλος, Φιντίου 28

ΤΕΡΚΕΝΛΗ ΑΦΟΙ, Εργ/σιον Δερματίνων Ειδών, Περγάμου 5

ΧΙΟΝΑΤΗ, Εργ/σιον Αεριούχων ποτών, Τασιού Γ., Βασ. Ηρακλείου 20

ΦΡΑΓΚΟ ΑΛΜΠΕΡΤΟΣ, Εργ/σιον Χαλβάδων-Καραμελ., Ολυμ. Διαμαντή 37

ΕΛΕΝΗ ΑΜΠΑΤΖΗ[1]

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ

Tra s'dzic tut tsi-am pri suflit, o Pirivole dzînni
Για να πω όλα όσα έχω στην ψυχή, ω Περιβόλι πες μου
La cari s'•i aspun eu dorlu, la tini i la Armâni?
Σε ποιον να πω εγώ τον πόνο μου σε σένα ή στους Αρμάνους;[2]

Στο χωριό Περιβόλι της Πίνδου, κουρνιασμένο σε μια πλαγιά πάνω από τον πανέμορφο εθνικό δρυμό, με το περίεργο όνομα «Βάλια Κάλντα», βρίσκεται ένα μικρό ξενοδοχείο.[3] Για να κτιστεί και να λειτουργήσει, αφιέρωσε όλες του τις οικονομίες ένας μετανάστης στην Αμερική, ο Βιργίλιος Περδίκης. Ήλπιζε πως το ξενοδοχείο θα έφερνε λίγη ζωή στο χωριό που είχε σχεδόν αδειάσει από την μετανάστευση και τους πολέμους. Όταν έγιναν τα εγκαίνια του ξενοδοχείου το 1973, ο Βιργίλιος έφτασε στην Ελλάδα για να παρευρεθεί, όμως η κυβέρνηση της χούντας του απαγόρευσε την έξοδο από το αεροδρόμιο. Το 1982 πέθανε στο Τέξας σε μεγάλη ηλικία και τότε πήγα στο σπίτι του, για να βοηθήσω στην αποδοχή της κληρονομιάς. Νόμισα πως θα διάβαζα εύκολα την αλληλογραφία που είχε με τον αδελφό του σχετικά με το ξενοδοχείο, όμως προς μεγάλη μου έκπληξη τα γράμματα ήταν τελείως ακατανόητα. Ο αποθανών δεν ήταν επικίνδυνος κομμουνιστής, όπως θα νόμιζε κανείς από την συμπεριφορά της χούντας. Το παράπτωμα ήταν πως τα αδέλφια Περδίκη, όπως και η μητέρα τους, είχαν φοιτήσει τον καιρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε ρουμανικά σχολεία της Πίνδου.

Χρόνια αργότερα, μια νεαρή οικονομολόγος που δούλευε σε έναν διεθνή οργανισμό μου είπε ότι το επώνυμό της ήταν «Papa-

1. Η Ελένη Αμπατζή είναι εκπαιδευτική ψυχολόγος, στέλεχος της World Bank, ζει στην Washington, DC των ΗΠΑ και έχει σπουδάσει 16 γλώσσες, συμπεριλαμβανομένης και της ρουμανικής.

2. «Pervolea di unâ oarâ» («Περιβόλι του κάποτε») του Γεώργιου Περδίκη (1912-1966), σελ. 80

3. «Η θερμή ρεματιά». Είναι το «Valia Calda» hotel, www.valiacalda.com.

hagi» και πως ήταν Ρουμάνα. Αρχικά νόμισα πως κάποιος παπάς από εκείνη την χώρα έκανε προσκύνημα στην Ιερουσαλήμ τα χρόνια που το χριστιανικό «haji» ήταν συνηθισμένο. Αλλά όσοι έχουν ασχοληθεί με το κουτσοβλαχικό θέμα[4], γνωρίζουν πως το επώνυμο «Παπαχατζή» ανήκει σε μια οικογένεια διακεκριμένων λογίων του 20ού αιώνα από την Αβδέλα της Πίνδου. Το συγγραφικό έργο τους, άγνωστο στην Ελλάδα, είναι συνδεδεμένο με έναν δρόμο που πήραν κάποιοι έλληνες πολίτες προς μια Ιθάκη, που όμως τους ξεγέλασε οικτρά.

Λίγοι πια ξέρουν αυτή την ιστορία στην Ελλάδα, όμως κάποιοι διπλωματικοί που ασχολούνται με την Ρουμανία λένε ότι το θέμα των Βλάχων που ζουν εκεί είναι «καυτό» και «ταμπού». Σε ένα ταξίδι μου στην Ρουμανία το 2002 ο λόγος έγινε εμφανής. Όταν ανέφερα σε ρουμάνους φίλους πως ένας προπάππος μου πιθανόν να ήταν Βλάχος, μου απάντησαν χαμογελώντας πως τότε είμαι κι εγώ λίγο συγγενής τους. Μου εξήγησαν πως τα βλάχικα είναι αρχαΐζοντα ρουμανικά, όπως περίπου τα ποντιακά για τους Έλληνες, και πως οι Βλάχοι είναι Ρουμάνοι της διασποράς. Με ρώτησαν γιατί αναγκάζονται να εξελληνίσουν τα ονόματά τους και γιατί η Ελλάδα δεν επιτρέπει να χρησιμοποιούνται τα βλάχικα στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο.

Ως τον καιρό εκείνο, οι σχέσεις μου με τους Βλάχους περιορίζονταν στην αμυδρή ανάμνηση πως κάποιοι συγγενείς μου κατάγονταν από αυτούς. Αποφάσισα να βρω απαντήσεις για τα θέματα που είχα ακούσει. Διάβασα κάμποσο από το ογκωδέστατο υλικό που υπάρχει για το θέμα σε βιβλία και στο διαδίκτυο και μίλησα με πολλούς Βλάχους, ελληνίζοντες και ρουμανίζοντες.[5] Το άρθρο αυτό συνοψίζει τα θέματα, όπως τα κατάλαβε μια πολύγλωσση εκπαιδευτική ψυχολόγος.

Οι παραδοξολογίες της βλαχολογίας

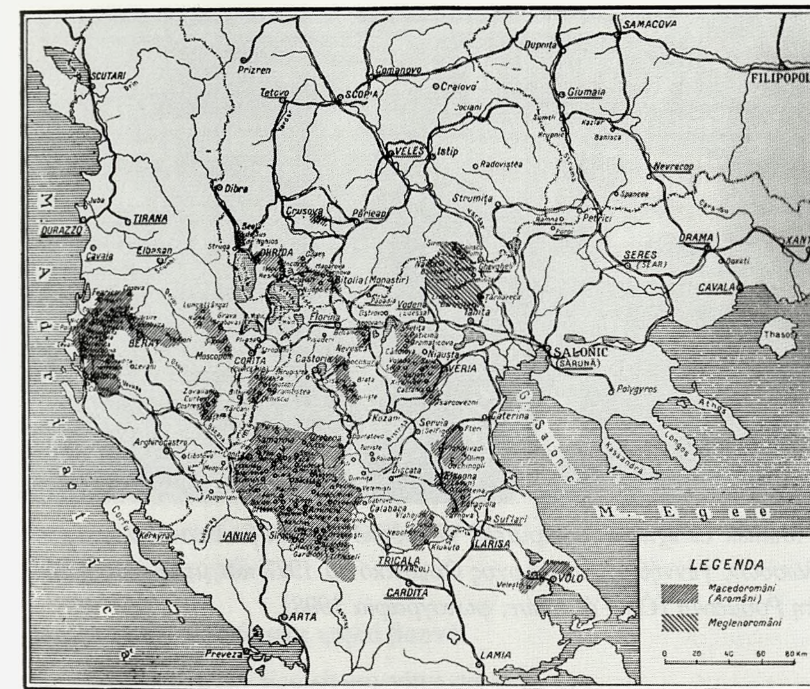
Η λέξη «βλάχος» φέρνει στο μυαλό πολλών Ελλήνων μια εικόνα αμόρφωτου τσοπάνη με γκλίτσα και τσαρούχια σε κάποιες βουνοκορφές, καθώς και γυναικών με μακριές, στολισμένες φούστες και τσεμπέρια, οι οποίες κουβαλάνε κάδους με γαλακτοκομικά (π.χ. «Γάλα Βλάχας», «Στην κεντημένη σου ποδιά, μωρ' Βλάχα..»). Ήδη τον 12ο αιώνα η λέξη είχε την γενικότερη έννοια του νομάδα ή του ποιμένα.[6] Τα βλάχικα στο μυαλό πολλών Ελλήνων είναι το «βόρειο» ιδίωμα που το «ε» το κάνει «ι», το «ο» το κάνει «ου» ή το «σ» το κάνει «sh».[7] Κάποιοι νέοι και μάλιστα στην νότια Ελλάδα δεν ξέρουν καν ότι τα βλάχικα είναι διαφορετική γλώσσα. Ένας λόγος είναι ότι δεν υπάρχει στα μάτια των σύγχρονων Ελλήνων μία βλάχικη ράτσα ή μειονότητα που να ξεχωρίζει. Οι Βλάχοι έχουν την ίδια θρησκεία και εμφάνιση, την ίδια προφορά στα ελληνικά και τα ίδια περίπου ονόματα. (Πολλά βλάχικα επώνυμα δεν έχουν νόημα στα ελληνικά, αλλά το ίδιο συμβαίνει και με τα αρβανίτικα ή τα τουρκικά.) Η ιδιαιτερότητα περιορίζεται αυτά τα χρόνια στην γνώση από αυτούς ή τους παππούδες τους μιας γλώσσας που ανήκει στην βαλκανική λατινική υπο-οικογένεια. Πριν από το 1912, περίπου ο μισός ελληνικός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης αποτελούνταν από Βλάχους,[8] και μερικές από τις πιο διακεκριμένες οικογένειες της πόλης έχουν βλάχικες ρίζες (π.χ. Φλόκα, Μανδρίνου, Τσουρέκα, Γκαλίνα, Ταχιάου, Τριάρχου, Μπόζη, Τόττη, Λιάνη).[9]

4. Ο ήχος του όρου «Κουτσόβλαχοι» είναι άτυχος στα ελληνικά, αλλά η ρίζα πιθανώς είναι τουρκική. Κιουτσούκ (μικροί) συχνά αποκαλούνταν οι Βλάχοι των νότιων Βαλκανίων, σε αντίθεση με τους «μπουγιούκ» (μεγάλους) Βλάχους, που θεωρούνταν οι κάτοικοι της Μολδοβλαχίας και της Μεγάλης Βλαχίας. Κατά καιρούς, «Μεγάλη» Βλαχία θεωρούνταν επίσης η Θεσσαλία και η νότια Μακεδονία και «Μικρή» Βλαχία η Αιτωλοακαρνανία, ενώ η Πίνδος θεωρούνταν «Άνω» Βλαχία (Tega, σελ. 73).

5. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην Ελένη Μανδρίνου-Τσουρέκα, την οικογένεια Papahagi, τον John Perdichi, τον εκπαιδευτικό Αστέριο Κουκούδη, τους φιλολόγους Κωνσταντίνο Ντίνα, Αχιλλέα Λαζάρου και Τάσο Καραναστάση, την γλωσσολόγο Matilda Caragiu, τον εκδότη Dumitru Garofil, τον βιολόγο Κωσταντίνο Τριανταφυλλίδη, τον θεολόγο Νίκο Σιώκη και τον Γιώργο Παδιώτη.

6. Κατά την Άννα Κομνηνή (Έξαρχος 2001, τόμος Β', σελ. 31). Κατά τον Weigand σήμαινε «βοσκός» (σελ. 17, 306.) Στον 20ο αιώνα επίσης σημαίνει «αγροίκος, άξεστος» (Δημητράκος, σελ. 284).

7. Κοπιδάκης,, 1999.

Εγκαταστάσεις Βλάχων στα νότια Βαλκάνια στις αρχές του 20ού αιώνα (Χάρτης του Th. Capidan).

Στην Ρουμανία η εντόπιση των Βλάχων είναι πιο εύκολη. Πολλοί αναγνωρίζονται από τα ελληνικά τους επώνυμα (π.χ. Παπαδήμας, Παπακώστας, Καρανίκας) και ονόματα που καμιά φορά γράφονται με τις ελληνικές υποκοριστικές καταλήξεις (Αθηνά, Περικλής, Ζωΐτσα, Στέλιος-«Steliu», Νάκος-«Nacu», Λαμπράκης-«Lambrache», Τάκης-«Tache»). Τα πρόσωπα που έχουν αυτά τα ονόματα συχνά μοιάζουν με αυτά που βλέπει κανείς στην Ελλάδα.

Κάποιοι Ρουμάνοι ρωτάνε γιατί οι Βλάχοι δεν αναγνωρίζονται ως μειονότητα στην Ελλάδα. Η ελληνική ιστορία όμως δείχνει μέλη αυτής της «μειονότητας» να πράττουν σαν να ήταν ο κορμός του ελληνισμού. Στους βλαχοφώνους συμπεριλαμβάνονται αγωνιστές της Τουρκοκρατίας, όπως ο Ρήγας Φεραίος, ο Γιωργάκης Ολύμπιος και πιθανώς ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.[10] Παραδείγματα Βλάχων στο ΕΑΜ ήταν ο Αλέξανδρος Σβώλος και ο Ανδρέας Τζήμας. Βλάχοι ήταν διαπρεπείς λόγιοι, όπως ο Κώστας Κρυστάλλης και ο Χρήστος Ζαλοκώστας αλλά και σύγχρονοι λαϊκοί συνθέ-

8. Κουκούδης,, 2000, τόμος Α', σελ. 87-90, 118-120. Το βιβλίο περιέχει πολλές φωτογραφίες Βλάχων από την Θεσσαλονίκη.

9. Ο Weigand (σελ. 256) θεωρούσε το ελληνικό στοιχείο της Θεσσαλονίκης αποτελούμενο από εξελληνισμένους Βλάχους και Βουλγάρους, άτομα που κατάγονταν από το Βλαχολίβαδο, την Μοσχόπολη και την Βλαχοκλεισούρα. Κατά το 1890 άκουγε αρκετά βλάχικα στις ενορίες Αγίου Νικολάου, Αγίου Αθανασίου και Αγίας Θεοδώρας.

10. Αποκαλούνταν «βλαχοβασιλειάς» (Έξαρχος, 2001, τόμος Β', σελ. 408), αλλά πιθανώς να χρησιμοποιούνταν γενικά ο όρος και να μην ήταν από βλάχικη οικογένεια.

11. Παπαθανασίου, σελ. 69.

12. Έξαρχος, σελ. 237, τόμος Α', 2001.

13. Π.χ. Ένα τραγούδι του Μετσόβου αναφερόμενο σε γάμο πεδινής κοπέλας με ορεσίβιο Βλάχο «δείχνει καθαρά το χάσμα» μεταξύ Γραίκων και Βλάχων (Παδιώτης, σελ. 49), ενώ επιχειρήματα για το βλάχικο λεξιλόγιο βασίζονται «στο γεγονός ότι οι Μακεδόνες δεν ήταν Έλληνες» (Capidan, σελ.15). Από την άλλη μεριά, το επιχείρημα ότι οι Βλάχοι είναι Έλληνες ενισχύεται από την ύπαρξη της βλάχικης φατρίας «βίνετοι», όνομα που αναφέρεται και στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια. (Έξαρχος, σελ. 269, 2001, τόμος Α').

14. «Αρωμούνοι» ή «Αρουμούνοι», ο όρος καθιερώθηκε από τον βαλκανιολόγο Gustav Weigand και τον γλωσσολόγο Νικόλαο Ανδριώτη (Έξαρχος, 2001, σελ. 237, τόμος Α'). Οι Μογλενίτες αυτοαποκαλούνταν «Vlau» (ενικός) και «Vlasi» (πληθυντικός). Οι αρβανιτόβλαχοι αυτοαποκαλούνται «Ramâni».

15. Το «â» είναι είναι ένας ήχος μεταξύ «α» και «ου», που δεν αποδίδεται στα ελληνικά.

Η Matilda Caragiu, διακεκριμένη γλωσσολόγος των βαλκανικών λατινικών γλωσσών, γεννήθηκε στο Άργος Ορεστικό το 1927 και μετοίκησε βρέφος στη Ρουμανία (Carte de Iubire, φωτογραφία 1998).

τες, όπως ο Απόστολος Καλδάρας, ο Κώστας Βίρβος, ο Μπάμπης Μπακάλης και ο Δημήτρης Μητροπάνος. Εμπορευόμενοι στα Βαλκάνια, πολλοί πλούτισαν κατά τον $18^{ο}$ και τον $19^{ο}$ αιώνα· έτσι, Βλάχοι ήταν πολλοί από τους εθνικούς ευεργέτες, όπως ο Νικόλαος Στουρνάρης, ο Γεώργιος Αρσάκης, οι Μιχαήλ και Γεώργιος Τοσίτσας, ο Γεώργιος Σίνας.[11] Ο Σίμων Σίνας χρηματοδότησε την ανέγερση της Ακαδημίας Αθηνών, ενώ ο Γεώργιος Αβέρωβ συνέδραμε οικονομικά στους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες.[12] Βλάχοι ήταν πρωθυπουργοί και πρόεδροι, όπως ο Ιωάννης Κωλέττης (1773-1847), υπουργοί, όπως ο Ευάγγελος Αβέρωφ και αμέτρητοι βουλευτές. Χωρίς να το καταλάβει η πλειοψηφία, οι κυβερνήσεις της χώρας βρέθηκαν πολλές φορές υπό τον έλεγχο αυτής της «μειονότητας».

Πώς συμβιβάζονται όλα αυτά; Το θέμα είναι εξαιρετικά πολιτικοποιημένο. Όποιος διαβάζει τις δημοσιεύσεις των τελευταίων 100 χρόνων, συχνά παρασύρεται από έναν κυκεώνα «παθιασμένων» λέξεων. Οι αναφορές των βυζαντινών χρονογράφων, περιγραφές ξένων περιηγητών, τραγούδια και έθιμα αναλύονται εξονυχιστικά. Ειδικά περιστατικά γενικεύονται, και τα ιστορικά κενά συμπληρώνονται και ερμηνεύονται ανάλογα με την πολιτική ιδεολογία του κάθε συγγραφέα.[13] Γενικά, οι ελληνικές δημοσιεύσεις δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία για την ελληνικότητα των Βλάχων, ενώ άλλες δεν αφήνουν αμφιβολία για την ιδιαίτερη ταυτότητά τους και την μη ελληνική καταγωγή τους.

Ακόμη και το όνομά των Βλάχων στάθηκε αντικείμενο μακρών συζητήσεων. Στα βλάχικα συνήθως αποκαλούν τους εαυτούς τους «Armân» ή «Arumân».[14] «Hii Armân?», «Είσαι Βλάχος;»[15] Όπως το «Ρωμιός», φαίνεται και αυτό να προέρχεται από το «Romanus» και να δηλώνει τον πολίτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή και της Βυζαντινής, που λεγόταν Ρωμανία. Στην βυζαντινή φιλολογία συνήθως χρησιμοποιείται ο όρος «Βλάχοι». Το αρχαίο γερμανικό «Valah» (λατινικό «Volcae») αναφέρεται σε εκλατινισμένο φύλο κελτικής καταγωγής που ζούσε στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά την κάθοδο των γερμανικών φύλων. Οι Γερμανοί αποκαλούσαν «Valah» ή «Wallach» κάποιους λατινόφωνους υποτελείς λαούς.[16] Ο όρος «Vlach» είναι σλαβικός αλλά χρησιμοποιείται ως «Blachi» και στα μεσαιωνικά λατινικά. Η λέξη σχετίζεται με άλλες που αναφέρονταν σε λατινόφωνους ή Κέλτες, όπως οι «Walloons» του Βελγίου, «Welsh» στα αγγλικά, «Wloch» στα πολωνέζικα, «Olasz» στα ουγγρικά, «Volokh» στα ρωσικά.[17] Για απλούστευση, στο άρθρο αυτό χρησιμοποιείται ο όρος «Βλάχοι». Όταν χρειάζεται διαφοροποίηση, οι Έλληνες αποκαλούνται «Γραίκοι», κατά την συνήθεια των βλαχοφώνων.

Ξεχωριστές μορφές στα ψηλά βουνά

Nu-•i ti arâde featâ •ica sh-nu γinu na noi
Μη μου γελιέσαι κόρη μικρή και μην έρθεις σε μας

La noi are munts-analtsi sh-nu va s-potsî sa tretsî
Σε μας έχει ψηλά βουνά και δεν θα μπορέσεις να περάσεις
Pitrunicle va-•i mi facu sh-eu la voi va γinu
Πέρδικα θα (πάω να) γίνω κι εγώ σε σας θα 'ρθω

La noi are balta mare sh-nu va s-potsî sa tretsî
Σε μας υπάρχει ρέμα μεγάλο και δεν θα μπορέσεις να περάσεις[18]
Pescu mare va-•i mi facu sh-eu la voi va γinu
Ψάρι μεγάλο θα (πάω να) γίνω κι εγώ σε σας θα 'ρθω

La noi are soarcă arauă sh-nu va s-potsî sa tretsî
Σε μας έχει πεθερά κακιά και δεν θα μπορέσεις να περάσεις
Soarcă arauă nveastă bună duaăle va tritsemu
Πεθερά κακιά, νύφη καλή, οι δυό μας θα περάσουμε
Si eu la voi va γinu[19]
Κι εγώ σε σας θα 'ρθω

Οι βαλκανικές λατινικές γλώσσες εξελίχτηκαν από μια πρωτοβαλκανική λατινική γλώσσα και χρησιμοποιούνταν ευρύτερα σε προηγούμενους αιώνες. Διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους ώστε να θεωρούνται γλώσσες, αν και υπάρχουν τοπικές διάλεκτοι. Στην αυγή του $21^{ου}$ αιώνα είναι τέσσερις: τα αρουμανικά των νότιων Βαλκανίων, τα μεγλενοαρουμανικά που μιλιούνται από πιθανώς μόνο μερικές εκατοντάδες άτομα γύρω από την Γευγελή, τα δακορουμανικά της Ρουμανίας και τα ιστρορουμανικά. Αυτά μιλιούνται μόνο από περίπου 500 άτομα στην χερσόνησο της Ίστριας, που ανήκει στην Κροατία.[20] Νοτιότερα στην Κροατία, κατά μήκος των

16. Μπαμπινιώτης, σελ. 377.

17. Hanks και Hodges, σελ. 558 (αναφέρεται στο http://www.istrianet.org/istria/linguistics/index.htm).

18. «Balta» πρβλ. «βάλτος», «tretsî» πρβλ. «τρέχεις», με την έννοια «προτρέχεις», «περνάς».

19. Παδιώτης, σελ. 50-51.

20. Μέρη της Ίστριας ανήκουν στην Κροατία, την Σλοβενία και την Ιταλία (www.istrianet.org/istria/linguistics/index.htm).

Αρβανιτόβλαχες της Πίνδου, 1927 (Τ. Papahagi, Α. Κουκούδης).

ακτών της Δαλματίας, μιλούσαν την βαλκανική λατινική και οι Μορλάκοι ή μαύροι Βλάχοι, αλλά το ιδίωμα αυτό εξαφανίστηκε κατά το 1890.[21]

Εκτός από εξαιρέσεις, όπως η Μοσχόπολη στην νότια Αλβανία, οι περισσότερες βλάχικες εστίες παραδοσιακά βρίσκονται στην Ελλάδα. Τα ορεινά βλαχοχώρια θα μπορούσαν να κάνουν μία νοητή γραμμή από την Ρώμη μέχρι την Κωνσταντινούπολη. Στις πλαγιές της Πίνδου, από την Γράμμοστα μέχρι το Περτούλι, υπάρχουν 80 περίπου ορεινά βλαχοχώρια, παρά τις μεγάλες δημογραφικές αλλαγές του 20^{ου} αιώνα. Παραδοσιακές πεδινές ομάδες διασώζονται από την Ξάνθη μέχρι την Κέρκυρα και από τις εκβολές του Αχελώου μέχρι τις εκβολές του Σπερχειού,[22] καθώς και στην Εύβοια.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι Βλάχοι στα νότια Βαλκάνια υπολογίζονταν περίπου σε 150.000.[23] Από το 1912-1913 και μετά, περίπου 100.000 (τα 2/3 αυτών των Βλάχων) απέκτησαν την ταυτότητα του έλληνα πολίτη.[24] Από τότε λόγω μεταναστεύσεων και αφομοίωσης έχουν μειωθεί κατά πολύ. Η απογραφή του 1951, η τελευταία που διερεύνησε μειονότητες, κατέγραψε 39.885 Βλάχους. Κατά το 2003 πιθανόν να υπάρχουν περίπου 20.000 άτομα στην Ελλάδα που να αυτοπροσδιορίζονται ως Βλάχοι.[25]

Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα οι ορεσίβιοι βοσκοί ήταν κάτι ξεχωριστό. Διάφοροι ξένοι περιηγητές εντυπωσιάστηκαν από τους γραφικούς νομάδες και ημινομάδες που έβλεπαν στην Μακεδονία, με τις φορεσιές, τις ασχολίες και τις γλώσσες τους.[26] Ιδιαίτερα τράβουσαν την προσοχή τρεις ομάδες, οι Βλάχοι, οι Αρβανιτόβλαχοι και οι Σαρακατσάνοι. Παρά το ετυμολογικά απροσδιόριστο όνομά τους, οι Σαρακατσάνοι μιλούσαν ελληνικά, οπότε η ελληνική καταγωγή τους δεν αμφισβητήθηκε.[27] Οι Αρβανιτόβλαχοι (ή Φαρσερώτες), των οποίων οι γυναίκες φορούσαν χαρακτηριστικά μακριά καπέλα, είχαν συχνά αρβανίτικα ονόματα, που έδειχναν μακρόχρονη συμβίωση με Αλβανούς.[28] Για τους Βλάχους οι περιηγητές έγραψαν πολλά. Οι βόρειοι θεωρούνταν πιο ανοιχτόχρωμοι με διαφορετικά χαρακτηριστικά από άλλους λαούς, ενώ οι νότιοι πιο κοντοί και σκούροι.[29] Ζούσαν ελεύθεροι στις βουνοκορφές, θεωρούνταν δουλευταράδες, έξυπνοι, και μερικοί τσέλιγκες είχαν μεγάλα κοπάδια και πλούτο. Οι γυναίκες, που έστηναν τις στρόγγυλες καλύβες και τα νοικοκυριά κάθε μέρα όταν μετακινούνταν τα κοπάδια, είχαν περισσότερες κοινωνικές ελευθερίες από τις γυναίκες

21. Κουκούδης, 2000. Βλάχοι ήταν ίσως και οι κάτοικοι του Vlassko της Τσεχίας, που αφομοιώθηκαν κατά το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου το 1648 (www.angelfire.com/tx5/texasczech/Valachs/Who%20are%20the%20Valachs.htm).

22. Κουκούδης, 2000, τόμος Γ', σελ. 40-41. Κάποια βλαχοχώρια είναι και στο FYROM και στην Αλβανία: Κρούσοβο, Μεγάροβο, Τύρνοβο, Μοναστήρι, Μηλόβιστα, Γκόπεσι, Μπεάλα, Οχρίδα, Στιπ κ.ά. (Νίκος Σιώκης, προσωπική επικοινωνία, 2/2003).

23. Μετρήσεις του Weigand κατά το 1890.

24. Οι υπολογισμοί είναι εξαιρετικά δύσκολοι, λόγω έλλειψης καταγραφών και πολιτικών κινήτρων. Ο Weigand (1895) τους εκτίμησε σε 100.000 στον ελληνικό χώρο και 500.000 στα Βαλκάνια, και ο Winnifrith (2002) συμφωνεί με τον μεγαλύτερο αριθμό. Η ρουμανική προπαγάνδα ανέφερε 1.200.000 (Ρωμανός, σελ. 14). Μετά την ένωση της βόρειας Ελλάδας, από τους περίπου 160.000 Βλάχους οι 102.000 βρέθηκαν στην Ελλάδα, 30.000 στο FYROM, 13.500 στην Αλβανία και περίπου 10.000 στην Βουλγαρία, το Κόσοβο, την Σερβία και την Βοσνία (Κουκούδης,, 2000, τόμος Γ', σελ. 40).

25. Winnifrith, σελ. 113.

26. Tega, 1985.

27. «Sarac» σημαίνει «φτωχός» στα ρουμάνικα, και «sarcin» σημαίνει «βάρος», «μπόγος». Κάποιοι υπέθεσαν ότι κατάγονταν από εξελληνισμένους Βλάχους (Εξαρχος, 1994). Μία μελέτη έδειξε πως γενετικά οι Σαρακατσάνοι είναι όμοιοι με τους άλλους Έλληνες (Kouvatsi, Triandaphyllidis και Peios, 1994).

28. Οι Αρβανιτόβλαχοι ζούσαν στα περίχωρα της Μοσχόπολης στην νότια Αλβανία, μιλούσαν βλάχικα και αρβανίτικα, άλλοτε ήξεραν ελληνικά και άλλοτε όχι. (Εξαρχος 2001, τόμος Β', σελ. 58).

29. Weigand, σελ.289-290.

των Γραικών. Οι ελεύθεροι και ωραίοι βουνίσιοι ήταν κάτι το διαφορετικό και αξιοζήλευτο, όπως δείχνει και το ένθετο τραγούδι «Nu-•i ti arâde featâ •ica», όπου μια κοπέλα ζητάει να παντρευτεί ορεινό Βλάχο.

Τα σχολικά βιβλία της Ρουμανίας δείχνουν παιδάκια με φουστανέλες και πρόβατα στα βουνά,[30] όμως όλοι οι Βλάχοι δεν ήταν τσοπάνηδες. Οι πεδινοί ήταν ίσως περισσότεροι σε αριθμό από τους ορεινούς. Ήταν έμποροι, τεχνίτες ή γεωργοί, όπως οι Μογλενίτες, που μιλούσαν και ξεχωριστή γλώσσα. Φαίνεται πως κατά τον 18^{ο} αιώνα μεγάλος αριθμός των οθωμανών υπηκόων μιλούσε βλάχικα στο σπίτι του.[31] Όμως η αστικοποίηση σταδιακά οδήγησε στην απώλεια της γλώσσας. Ο γλωσσολόγος Gustaf Weigand που τους μελέτησε λεπτομερώς κατά το 1890 αναφέρει πως «ένα μεγάλο μέρος των "καθαρών Ελλήνων" της Θήβας, των Σερρών, της Θεσσαλονίκης είναι γνήσιοι Αρωμούνοι».[32] Από τον νότο της Καρδίτσας προς τα δυτικά, τα Άγραφα και την Ευρυτανία, υπήρχαν βλαχόφωνοι που έχασαν την γλώσσα κατά τον 19^{ο} και 20^{ό} αιώνα. Στην Πελοπόννησο, όπου είχαν μεταναστεύσει από βορειότερα σημεία, οι Βλάχοι επίσης αφομοιώθηκαν από τον ελληνόφωνο πληθυσμό. (Τα τοπωνύμια καμιά φορά θυμίζουν την παλιότερη γλώσσα των κατοίκων.[33]) Άλλοι αφομοιώθηκαν από μη ελληνικούς πληθυσμούς. Μερικοί Μογλενίτες εξισλαμίστηκαν τον 18^{ο} αιώνα και έφυγαν ως ανταλλάξιμοι στην Τουρκία, ενώ άλλοι εκβουλγαρίστηκαν τον 20^{ό} αιώνα και εντάχθηκαν στην Βουλγαρία. Οι ορεινοί, οι οποίοι παντρεύονταν μεταξύ τους και ήταν σχετικά απομονωμένοι, ήταν κυρίως αυτοί που απέμειναν βλαχόφωνοι στον 20^{ό} αιώνα.

Ιστορικά δεδομένα σχετικά με τους Βλάχους

Οι υπέρμαχοι διαφόρων θέσεων σχετικά με τους Βλάχους βασίζονται σε κάποια ιστορικά στοιχεία. Ποια είναι τα βασικά αυτά στοιχεία;

Η Ελλάδα βρέθηκε υπό ρωμαϊκή κυριαρχία από το 146 π.Χ.[34] Τα ελληνικά έγιναν επίσημη γλώσσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας επί Ηρακλείου, περίπου το 618 μ.Χ, επτά αιώνες αργότερα. Ο Ιωάννης Λυδός, σύγχρονος του λατινόφωνου αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-565), αναφέρει εκτεταμένη χρήση των λατινικών ανάμεσα στους Έλληνες και μάλιστα για δημόσιους σκοπούς.[35] Μια ιστορική αναφορά δείχνει ότι κάποιες τουλάχιστον ομάδες Βυζαντινών μιλούσαν μια λατινογενή γλώσσα κατά τον 6^{ο} αιώνα.[36] Όμως από τότε ως τον 10^{ο} αιώνα, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία έχασε τον έλεγχο της Δύσης και πολλών βαλκανικών επαρχιών της, οπότε η γνώση της λατινικής μειώθηκε.

Το όνομα «Βλάχοι» αναφέρεται για πρώτη φορά από τον Βυζαντινό Γεώργιο Κεδρηνό κατά το 976, ο οποίος έγραψε πως ο αδελφός του μετέπειτα Βούλγαρου αυτοκράτορα Σαμουήλ σκοτώθηκε το 976 από «οδίτες Βλάχους» μεταξύ Καστοριάς και Πρε-

30. Fuduli, Gospodin και Nevaci, 2001.

31. Winnifrith, 2002. Κοινές είναι οι παραλλαγές της λέξης ως επώνυμα ανθρώπων: Βλάχος, Βλαχόπουλος, Βλαχάκης, Βλαχούλης, αν και αυτά μπορεί να αναφέρονται απλώς σε ποιμένες προγόνους.

32. Σελ. 313. Σερραίοι μορφωμένοι Βλάχοι ανήκαν στο Ελληνικό Κόμμα και έχαναν την γλώσσα, (σελ. 261).

33. Papahagi, σελ. 19. Π.χ. Μούρεσι στο Πήλιο, πιθανώς να αναφέρεται σε μέρος που έχει μουριές.

34. Η Δακία, περίπου η σημερινή Ρουμανία, κατακτήθηκε από τον Τραϊανό μετά την Ελλάδα, το 107-105 μ.Χ. και εγκαταλείφθηκε το 271.

35. «..καίπερ Ελληνες εκ του πλείονος όντας την των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνήν, και μάλιστα τους δημοσιεύοντας». («Περί των αρχών της Ρωμαίων πολιτείας», 261, 68. Λαζάρου, 2002, σελ. 68).

36. Ο Θεοφύλακτος Σιμοκάττης, ιστορικός του 7^{ου} αιώνα γράφει ότι σε εκστρατεία των Βυζαντινών εναντίων των Αβάρων στην Θράκη (579-582 μ.Χ.), όταν κάποια στιγμή κινδύνευσε να πέσει στο έδαφος το φορτίο ενός φορτωμένου ζώου, ακούστηκε η φωνή του ημιονηγού «τη πατρώα φωνή "τόρνα, τόρνα φράτρε", και ο μεν κύριος του ημιόνου την φωνήν ουκ ήσθητο, οι δε λαοί ακούσαντες και τους πολεμίους επιστήναι αυτοίς υπονοήσαντες, εις φυγήν ετράπησαν, "τόρνα-τόρνα" μεγίσταις φωναίς ανακράζοντες» (Γ. Λαζάρου «Η Αρωμουνική» σελ. 162, Έξαρχος, 1994, σελ. 60).

37. Winnifrith, σελ. 115.

σπών.[37] Ντοκουμέντα του Αγίου Ορους δείχνουν πως υπήρχαν Βλάχοι στην Χαλκιδική κατά το 1000.[38] Ο Κεκαυμένος στο «Στρατηγικόν» του περιέγραψε πολεμοχαρείς Βλάχους γύρω από τα Τρίκαλα και την Λάρισα, που, κατά την γνώμη του, ήταν «Δακοί και Βέσσοι» οι οποίοι είχαν διωχτεί από τις περιοχές του Σαύου και του Δούναβη λόγω ληστειών.[39] Η Άννα Κομνηνή αναφέρεται εκτεταμένα στους Βλάχους της Θεσσαλίας, από τους οποίους ο έγκριτος Πουδίλος έτρεξε νύχτα και ειδοποίησε τον Αλέξιο Κομνηνό πως οι Κουμάνοι πέρασαν τον Δούναβη.[40] Ο περιηγητής του $12^{ου}$ αιώνα Βενιαμίν Τουντέλης επισκέφτηκε την Θεσσαλία το 1173 και ανέφερε ότι οι Βλάχοι κατέβαιναν από τα βουνά σαν ελάφια, έκαναν ληστείες, ήταν ανίκητοι και δεν είχαν «μπέσα».[41]

Το 1183 οι Βλάχοι της Θεσσαλίας επαναστάτησαν εναντίον της βαριάς φορολογίας που επέβαλε ο Ισαάκιος Άγγελος για τον γάμο της κόρης του και δημιούργησαν το βλαχοβουλγαρικό κράτος των Ασανιδών.[42] Ο Ιωάννης Ασάν αποκάλεσε τον εαυτό του στα λατινικά «Imperator omnium Bulgarorum et Blacorum». Όταν πέρασε από τον χώρο ο Φρειδερίκος Βαρβαρόσα, ο Ιωάννης Ασάν αναφερόταν ως «αυτοκράτορας των Βλάχων και πλείστων Βουλγάρων», «αυτοκράτορας Βλάχων και Κουμάνων» ή «αυτοκράτορας των Βλάχων και Ελλήνων».[43] Εκστρατείες εναντίον των Ασανιδών κυρίως απέβησαν άκαρπες. Κατά την περίοδο 1190-1195 τα βυζαντινά στρατεύματα ηττήθηκαν στην Βέροια και στις Σέρρες. Τελικά, το 1318 το κράτος αυτό διαχωρίστηκε ανάμεσα στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία και το Καταλανικό Δουκάτο της Αθήνας.[44]

Μετά την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, οι Οθωμανοί θεώρησαν τους Έλληνες και τους Βλάχους ένα μιλέτι (ως το 1905), αν και κάποιες πρώιμες αναφορές κάνουν διάκριση μεταξύ τους. Τα χωριά της Πίνδου χρονολογούνται από τον $17^{ο}$ αιώνα[45] και πιθανώς ιδρύθηκαν για ασφάλεια από τους διωγμούς.

Βλάχες στήνουν καλυβες στις αρχές του $20^{ου}$ αιώνα (V. Tega)

38. Οι καλόγεροι του Αγίου Ορους όχι μόνο έτρωγαν βλάχικα τυριά και κρέατα αλλά οργίαζαν και με τις γυναίκες, που ντύνονταν ανδρικά για να μπουν μέσα (Έξαρχος 2001, τόμος Β′ σελ. 53). Αναφέρονται ως Βλαχορυγχίνοι, (Bujduveanu, 2002) αλλά Ρυγχίνοι ήταν κάποια σλαβικά φύλα του $7^{ου}$ αιώνα (Παρχαρίδου, σελ. 173).

39. Έξαρχος, 2001, τόμος Β′, σελ. 32. Ο Λαζάρου (2002) αντικρούει τις απόψεις του Κεκαυμένου.

40. Έξαρχος, 2001, τόμος Β′, σελ. 50.

41. Weigand, σελ. 262-263. Adler, σελ. 18.

42. Λαζάρου, σελ. 68, 2002.

43. Vasiliev, σελ. 442.

44. Tega, σελ. 73.

45. Winnifrith, 2002.

Κείμενα για τους Βλάχους και την γλώσσα τους σώζονται μόνο από τον $18^{ο}$ αιώνα και είναι συνοπτικά: Στίχοι σε εικόνα της Παναγίας, στο υπέρθυρο μιας εκκλησίας και σε ένα κανάτι. Ελληνοβλαχικό Ευαγγέλιο που τυπώθηκε το 1822, καθώς και η ακολουθία του μικρού αγιασμού το 1816.[46] Πολλά κείμενα αποτελούν προσπάθεια να διδαχτούν ελληνικά οι Βλάχοι, όπως λεξικά και γραμματικές.[47] Από την περίοδο εκείνη γίνονται γνωστές για πρώτη φορά οι σχέσεις Γραίκων[48] και Βλάχων. Κατά τον $18^{ο}$ αιώνα συνυπήρχαν Βλάχοι και Έλληνες του εξωτερικού, όπως δείχνουν πηγές της εποχής. Συγγράμματα και αναφορές συλλόγων στην Ουγγαρία ή την Βιέννη δεν κάνουν διάκριση μεταξύ Γραίκων ή Ελλήνων και Μακεδονορωμάνων ή Μακεδονοβλάχων. Όμως υπήρχαν παραδείγματα διενέξεων το 1790-1810 στην Ουγγαρία σχετικά με την χρήση της γλώσσας στην Εκκλησία. Η αντίδραση στο αίτημα να ψάλλεται η λειτουργία και στα βλάχικα οδήγησε σε σχίσμα την Κοινότητα της Πέστης το 1809.[49] Έναν αιώνα αργότερα, όταν εντάθηκαν οι διενέξεις στην Μακεδονία, η Οθωμανική Αυτοκρατορία θεώρησε τους Βλάχους ως χωριστό μιλέτι.

Από πού να ήρθαν άραγε;

Οι ίδιοι οι Βλάχοι δεν έχουν παραδόσεις ότι ήρθαν από κάποιο μέρος και δεν διασώθηκαν στα τραγούδια τους διηγήσεις για κάποιο ρωμαίο στρατηγό, κάποιους προπάτορες, ή τα χλωρά λιβάδια κάποιας μακρινής πατρίδας που έχασαν διωκόμενοι από Σλάβους. Από τα έθιμά τους, κάποια μοιάζουν με τα ελληνικά (π.χ. καλικάντζαροι) και κάποια είναι ιδιαίτερα, όπως η απαγόρευση ανύπαντρων γυναικών να πηγαίνουν στην λειτουργία.[50] Η παράδοση όλων των Βλάχων της Μακεδονίας τους οποίους ρώτησε ο Weigand κατά το 1890 έδειχνε ότι ο τόπος αυτός ήταν η πατρογονική τους πατρίδα.[51] Μετακινήσεις είχαν γίνει κατά την παραδοσιακή μνήμη αλλά σε σχετικά μικρές αποστάσεις.

Όμως οι Βλάχοι μιλούν μια γλώσσα που δεν έχει άμεση σχέση με τις γλώσσες των γύρω περιοχών, οπότε πολλοί υπέθεσαν πως από κάπου αλλού είχαν έρθει. Συνοπτικά, έχουν διατυπωθεί για την καταγωγή τους οι εξής θεωρίες:

Ρωμαικές λεγεώνες. Έλληνες λόγιοι αλλά και ξένοι περιηγητές του $18^{ου}$ – $20^{ου}$ αιώνα[52] εξέφρασαν την θεωρία ότι οι Βλάχοι είναι απόγονοι ρωμαίων λεγεωναρίων που παντρεύτηκαν εντόπιες γυναίκες, έμειναν να φυλάγουν ορεινά φυλάκια σε στενά περάσματα και με τον καιρό έγιναν κτηνοτρόφοι.

Απόδημοι ρουμανικής γης. Ρουμάνοι ιστορικοί και λόγιοι θεώρησαν ότι κάποτε, μεταξύ του $6^{ου}$ και του $10^{ου}$ αιώνα, οι Βλάχοι άφησαν την πατρίδα τους βόρεια του Δούναβη και κατέβηκαν στα νότια Βαλκάνια, πιθανώς εκεί όπου τα βοσκοτόπια ήταν καλύτερα (μια διαπίστωση παράξενη για τα βουνά της Πίνδου). Οι ρουμανίζοντες συγγραφείς (π.χ. Τάκης Παπαχατζής) θεώρησαν τους Βλά-

46. Σιώκης, $2002^{α}$, Τα πρώτα κείμενα είναι σε ελληνική γραφή, αλλά αργότερα επικράτησε η λατινική, που τα αποδίδει καλύτερα. Αναφέρεται ελληνοβλαχικό Ευαγγέλιο τυπωμένο το 1693 με χορηγία του Ιωάννου Κωνσταντίνου, Βοεβόδα της Βεσσαραβίας.

47. Σιώκης, $2002^{α}$. Κάποιοι, όπως ο μοναχός Δανιήλ, ήθελαν να εξαφανίσουν τις βαλκανικές γλώσσες, και γι' αυτό το λεξικό του συνετέθη «διά να συνηθίσουν οι των Μοισιοδάκων παίδες την Ρωμαϊκήν γλώσσαν».Ο Ρήγας Φεραίος όπως και ο Κοσμάς ο Αιτωλός θεωρούσαν ότι όλοι οι Βαλκάνιοι θα έπρεπε να μάθουν ελληνικά.

48. Τον όρο «Γραίκος» αναφέρει ο Αριστοτέλης στα «Μετεωρολογικά», αλλά και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς ως παλαιότερη ονομασία από το «Έλληνας». Οι Λατίνοι τον χρησιμοποίησαν εκτενώς (Χρήστου, σελ. 105).

49. Σιώκης, $2002^{α}$.

50. Wace and Thompson, 1914, Nicolau, 2001.

51. Weigand, σελ. 330.

52. Σιώκης, $2002^{α}$.

χους θρακικά φύλα που εκλατινίστηκαν, συγγενικά με τους Ρουμάνους. Οι οπαδοί αυτής της θεωρίας αποκαλούν τους Βλάχους «Μακεδονοβλάχους» και προσανατολίζονται στην παρουσία τους στην ευρύτερη οθωμανική Μακεδονία.[53]

Αναμείξεις με Σλάβους. Οι Σλάβοι μετοίκησαν στα Βαλκάνια κατά τον $7^{ο}$ αιώνα, μετά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, επηρέασαν τους βλαχόφωνους πληθυσμούς και ίσως μετατόπισαν ορισμένους.[54] Αν και δεν υπήρξε ιδιαίτερη προσπάθεια να αποδειχτεί πως οι Βλάχοι ήταν Σλάβοι, αυτές οι πηγές αποτέλεσαν την βάση του ισχυρισμού πως οι Βλάχοι δεν ήταν Έλληνες.[55]

Εβραίοι. Ο Βενιαμίν Τουντέλης, ισπανός ραβίνος του $12^{ου}$ αιώνα, υποψιάζεται πως τουλάχιστον οι ληστές Βλάχοι της Θεσσαλίας είχαν εβραϊκή καταγωγή, γιατί, ενώ λήστευαν τους Εβραίους, τους αποκαλούσαν «αδέλφια» και δεν τους σκότωναν όπως τους Έλληνες.[56]

Αυτόχθων ιδιαίτερος λαός. Νεότεροι Ρουμάνοι και ρουμανίζοντες ιστορικοί θεωρούν ότι οι Βλάχοι είναι ένας συγκεκριμένος αυτόχθων λαός, πιθανώς καταγόμενοι από Πελασγούς, Ιλλυριούς, Θράκες, (μη Έλληνες) Μακεδόνες ή άλλα φύλα, ή που εκλατινίστηκαν. Η θέση αυτή εξηγείται στον «Δωδεκάλογο των Βλάχων», που έχει σχεδόν θρησκευτική διάσταση.[57] Οπαδοί αυτής της θεωρίας επικαλούνται και παρατηρήσεις ξένων περιηγητών που έβλεπαν τους ορεσίβιους Βλάχους ως διαφορετικούς από τους Έλληνες.[58] Κατ' αυτούς, η τάση πολλών Βλάχων να ταυτίζονται με τους Έλληνες εξηγείται από το ελληνορθόδοξο δόγμα,[59] τον δανεισμό ελληνικών ονομάτων υψηλότερης κοινωνικής τάξης[60] και την τάση εύκολης αφομοίωσης από τοπικούς πληθυσμούς.[61]

Εκλατινισμένοι κάτοικοι εντόπιων εθνοτήτων. Σύγχρονοι Έλληνες ιστορικοί θεωρούν πως οι Βλάχοι είναι εκλατινισμένοι κυρίως ελληνικοί πληθυσμοί.[62] Κατ' αυτούς, οι Βλάχοι του ελλαδικού χώρου και των βορειότερων πόλεων όπου παραδοσιακά ζούσαν Έλληνες είναι ακραιφνείς Έλληνες. Σύμφωνα με αυτή την θεωρία, οι Βλάχοι που ζούσαν πέρα από ελλαδικές κοινότητες (π.χ. πολλοί Αρβανιτόβλαχοι) πιθανώς να μην είναι Ελληνες, και όντως πολλοί Βλάχοι της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας δεν ταυτίζονται με Έλληνες.[63]

Απόδημοι των βόρειων Βαλκανίων. Η αρχική πατρίδα των Βλάχων πιθανώς ήταν τα βόρεια Βαλκάνια,[64] απ' όπου καταγόταν και ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός. (Η πατρίδα του ήταν η «Prima», σημερινό «Caricin Grad» στην νότια Σερβία.)[65] Η ρωμαϊκή παρουσία εμφανίζεται ισχυρότερη στις δύο οδικές αρτηρίες, που ήταν ο Δούναβης και η Εγνατία οδός. Στον περίγυρο των δύο αυτών αξόνων, που διασχίζουν οριζόντια την Βαλκανική χερσόνησο, πρέπει να αναπτύχθηκαν τα νεολατινικά αυτά ιδιώματα: στην περιοχή του Δούναβη τα δακορουμανικά και ιστρορουμανικά και γύρω από την Εγνατία οδό τα βλάχικα και τα μογλενίτικα.[66] Στο γεωγραφικό μή-

53. Papanace, 1996. Περίληψη της θέσης αυτής βρίσκεται στο bastian.freeyellow.com/littlevlachcorner.html. Φαίνεται πως διδασκόταν αυτή στα ρουμανικά σχολεία, γιατί πολλοί απόφοιτοί τους την εξηγούν.

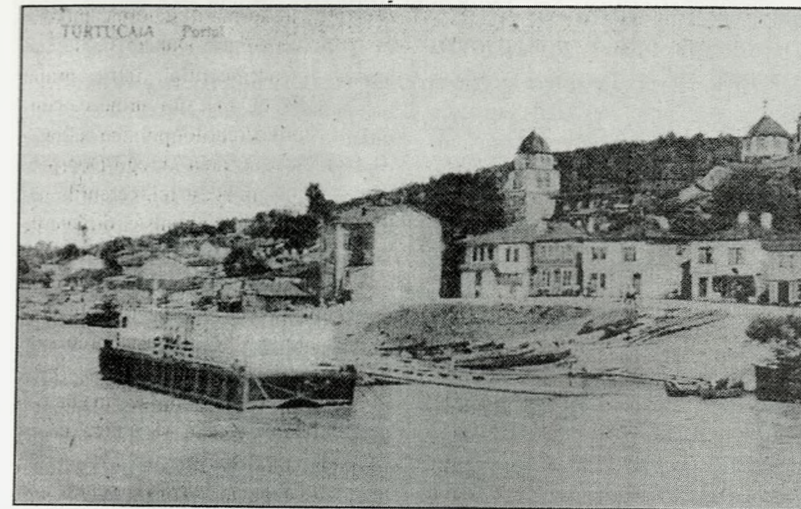
54. Κάποιος Βονκόης μάλιστα αποκαλείται Σερβαρβανιτοβουλγαρόβλαχος (Winnifrith 2002).

55. Π.χ. Capidan, 1909, Romanski, 1996.

56. Adler, σελ. 18.

57. Caragiu, 1996, «Δώδεκα ακατάρριπτες και ιστορικές αλήθειες» σχετικά με τους Βλάχους: (1) Οι Αρουμάν υπάρχουν εδώ και 2000 χρόνια. (2) Είναι υποδουνάβιοι, συνέχεια ευρωπαϊκών πληθυσμών εκλατινισμένων (Μακεδόνες, Έλληνες, Θράκες, Ιλλυριοί). (3) Μιλούσαν όλοι πρωτο-ρωμανικά (staroromâna). (4) Ο χώρος όπου μιλιόταν τα ρωμανικά διαιρέθηκε με τις σλαβικές εισβολές. (5) Τα πρωτο-ρωμανικά διαιρέθηκαν σε τέσσερις διαλέκτους-γλώσσες. (6) Τα αρουμανικά είναι η μητρική γλώσσα των Αρουμάνων και τους δίνει την εθνογλωσσολογική συνείδηση. (7) Υπάρχουν δύο κατηγορίες Αρουμάνων, αυτόχθονες και σε διασπορά. (8) Η θέση των αυτόχθονων Αρουμάνων που ζουν στις βαλκανικές χώρες είναι τελείως διαφορετική από αυτή των Αρουμάνων της διασποράς. (9) Η θέση των Αρουμάνων της διασποράς είναι ιδιαίτερη – πήγαν στην Ρουμανία από επιλογή. (10) Θα έπρεπε να λέγονται «Αρουμάνοι» και «Μακεδονοβλάχοι». (11) Οι Αρουμάνοι είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. (12) Οι Αρουμάνοι πρέπει να έχουν έναν σκοπό, να καλλιεργούν την γλώσσα τους και τις παραδόσεις τους.

58. " The Vlachs, this very interesting people are not Greek at all but a race of nomads, who come down from the Balkan lands in the winter with their flock and pass the cold months in Greece. They are shepherds by business, and their tribal name has become a sort of synonym for an ancient profession". (.A. Wigram D.D. - Hellenic Travel, Faber and Faber Ltd., London 1947, p.109-11) Αναφέρεται στο www.vlachnet.gr

Καρτποστάλ από το λιμάνι Turtucaia στο Cadrilater (M. Suciu).

κος εκείνο οι αρχαίες επιγραφές στα λατινικά είναι περισσότερες από τις ελληνικές, και η γραμμή αποτελεί το σύνορο ανάμεσα στην λατινόφωνη και την ελληνόφωνη βαλκανική (γραμμή «Jireček»). Σήμερα η γραμμή «Jireček» βρίσκεται πιο βόρεια από τις εγκαταστάσεις των περισσότερων Βλάχων, αλλά κατά τον $7^{ο}$ αιώνα οι Βλάχοι πιθανώς να μετατοπίστηκαν από τους σλάβους εισβολείς στα νότια. Όταν ο Κεκαυμένος μιλούσε για Δάκες, θα μπορούσε να αναφέρεται στην «Dacia Mediterranea» και όχι στην ρουμανική ή σε κάποιο άλλο μέρος, γιατί τα τοπωνύμια μπερδεύονταν.

Καθεμιά από τις θεωρίες αυτές αφήνει ανεξήγητα κάποια δεδομένα περί Βλάχων και γλώσσας.

Ήρθαν οι Βλάχοι από την Ρουμανία ή από κάποιον τόπο μακρινό; Δεν είναι σίγουρο ποιους αποκαλούν «Βλάχους» οι βυζαντινοί συγγραφείς και ποιες γλώσσες μιλούσαν αυτοί. Σίγουρα, κάποιοι πληθυσμοί μετακινήθηκαν λόγω των σλαβικών εισβολών. Όμως, ο εμφανώς μεγάλος αριθμός βλαχοφώνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και η παρουσία τους σε πολλαπλά μέρη της δείχνει ότι κάποτε θα ήρθαν χιλιάδες από τον Βορρά, γεγονός για το οποίο δεν υπάρχει ένδειξη. Από τα βλάχικα λείπουν οι δακικές λέξεις που υπάρχουν στα ρουμανικά. Έρευνες δείχνουν ότι η εθνική καταγωγή και η γλώσσα συχνά συμπίπτουν,[67] αλλά οι εξαιρέσεις είναι πολλές. Μάλιστα, υπάρχουν αρκετά παραδείγματα όπου γλώσσες γενικής συνεννόησης («lingua franca») έχουν εξελιχτεί σε μητρικές γλώσσες.[68] Από την άλλη μεριά, οι Βυζαντινοί ταξίδευαν συχνά στην Μαύρη Θάλασσα. Ίσως αποκάλεσαν τους Βλάχους «Δάκες», γιατί είδαν παρόμοια φύλα στην περιοχή.

Κατάγονται οι Βλάχοι από τους αρχαίους Ρωμαίους; Είναι γνωστό ότι στην ρωμαιοκρατούμενη Ελλάδα στρατοπέδευαν λεγεώνες, αλλά κάποιοι στρατιώτες ήταν και Έλληνες. Σίγουρα υπήρξε κάποια ανάμειξη με τον ντόπιο πληθυσμό. Αλλά η θεωρία των

59. Lambru. http://institutulxenopol.tripod.com/xenopoliana/pagini/7-1.htm

60. Tambozi, σελ. 10.

61. Balamaci, 1995.

62. Λαζάρου 1999β. Έξαρχος 2001, Μέρτζος 2002. Κάποιες ιδιαιτερότητες στην προφορά των λέξεων δείχνουν χρήση από τους ρωμαϊκούς χρόνους. (Λαζάρου, $1999^{α}$, σελ. 17).

63. www.farsarotul.org. Κατά το 1990 έφτασαν από την Αλβανία ορδές Βλάχων που δεν ήξεραν καθόλου ελληνικά. (Winnifrith, 2002).

64. Winnifrith, 2002.

65. Κατά τον Αχιλλέα Λαζάρου, η Prima ακόμα αναζητείται στο FYROM μεταξύ Κρουσόβου και Ιστίπ. (προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 2003).

66. Κατσάνης και Ντίνας, σελ. 17.

67. Cavalli-Sforza, 1994.

68. Ένα μεγάλο μέρος των Εβραίων της ελληνιστικής εποχής, π.χ. μιλούσε ελληνικά, παρ' όλο που η επιγαμία τους με «εθνικούς» κωλυόταν για θρησκευτικούς λόγους. Οι αφρικανοί σκλάβοι του $16^{ου}$ αιώνα στην Αμερική έχασαν σε μια γενεά τις γλώσσες τους, γιατί μόνο με αγγλικά μπορούσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους. Όμως οι κάτοικοι της Jamaica δεν συγγενεύουν ιδιαίτερα με τους κατοίκους της Σαμόα, παρ' όλο που και οι δύο λαοί χρησιμοποιούν Creole ή pidgin English. Υπάρχουν επίσης παραδείγματα απομακρυσμένων πληθυσμών που κράτησαν μια προηγούμενη γλώσσα, όπως κάποιοι Σκωτσέζοι και Ιρλανδοί που συνεχίζουν να μιλάνε γαελικά, ενώ η πλειονότητα μιλάει αγγλικά. Οι Βλάχοι ίσως είναι παράδειγμα μιας τέτοιας τάσης, αν και αυτό υπονοεί πως οι πρόγονοί τους δεν ήταν απομακρυσμένοι πληθυσμοί κατά τα χρόνια που η πρωτοβαλκανική λατινική διαδιδόταν.

ρωμαϊκών λεγεώνων δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της την εθνότητα από την οποία προέρχονταν οι γυναίκες που παντρεύτηκαν τους στρατιώτες και τους απογόνους τους, αιώνες πριν δημιουργηθεί ενδογαμία. Επίσης, η γλώσσα συνήθως μεταδίδεται από την μητέρα, αν και τα λατινικά φαίνεται ότι ήταν γλώσσα υψηλής κοινωνικής υπόστασης σε προγενέστερες περιόδους[69] και καλλιεργούνταν όπως τα αγγλικά στην σύγχρονη Ινδία. Όμως, εκτός από δύο λέξεις του 586 («τόρνα τόρνα φράτρε»)[70] δεν υπάρχουν γραπτά μνημεία που να δείχνουν την εξέλιξη της λατινικής σε πρωτοβαλκανική και στις βαλκανικές λατινικές γλώσσες.[71] Το επιχείρημα λατινιζόντων Ελλήνων επίσης έχει αδυναμίες. Δεν είναι γνωστό πώς και αν συνδέονται οι Βλάχοι του 10ου αιώνα με τους βυζαντινούς λατινομιλούντες του 6ου ούτε τι απέγινε η γλώσσα των τελευταίων, ιδιαίτερα μετά τις εγκαταστάσεις Σλάβων στα Βαλκάνια.

Είναι οι Βλάχοι ένας ενιαίος και ιδιαίτερος λαός; Μάλλον απίθανο, γιατί οι τέσσερις βαλκανικές λατινικές γλώσσες ήταν απόρροια μιας κοινής γλώσσας συνεννόησης. Η μακροχρόνια συσχέτιση ημινομάδων ποιμένων με την γλώσσα, ακόμη και στην χερσόνησο της Ίστριας που βρίσκεται κοντά στην Ιταλία, δείχνει πως η γεωγραφική απομόνωση ήταν σημαντική. Οι ομοιότητες όμως μεταξύ βλάχικων και ρουμάνικων είναι εντυπωσιακές, και οι γλώσσες φαίνεται σαν να χώρισαν πριν από δέκα και όχι πριν από είκοσι αιώνες. Τα αρχικά φωνήεντα «ε» και «ι» προφέρονται και στις δύο «ye» και «yi», στοιχείο το οποίο δείχνει κοινή σλαβική επίδραση που όμως ελάχιστα πέρασε στα ελληνικά.[72] Οι ελληνικές λέξεις στα βλάχικα είναι πολλές, ίσως το 52% του λεξιλογίου,[73] είναι όμως κυρίως νεοελληνικές.[74] Χωρίς κείμενα των προηγουμένων αιώνων αυτές οι ομοιότητες δεν εξηγούνται εύκολα.

Η θεωρία καταγωγής της γλώσσας από την γραμμή «Jireček» βασίζεται εν μέρει σε αρχαιολογικά ευρήματα και φαίνεται πιο εφικτή. Είναι άγνωστο όμως αν οι πληθυσμικές μετακινήσεις ακολουθούν το μοντέλο που καθορίζει και κατά πόσο η γλώσσα μεταδόθηκε λόγω μετακινήσεων, επειδή ήδη υπήρχε λατινογνωσία στον ελλαδικό χώρο. Καθώς τον 6ο αιώνα η «των Ιταλών φωνή» ήταν διαδεδομένη στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία, πολλοί Βυζαντινοί (ίσως ακρίτες) μπορούσαν να συνεννοηθούν και να ενωθούν με κάποιους εισερχόμενους πληθυσμούς. Έτσι, η γλώσσα πιθανόν να ενισχύθηκε δημιουργώντας κοινές διαλέκτους. Ίσως η χρήση των βλάχικων να επεκτάθηκε κατά τους δύο αιώνες της κυριαρχίας των Ασανιδών, οπότε πολλοί εκλατινισμένοι του 20ου αιώνα να χρονολογούνται από τον 12ο και όχι από τον 6ο αιώνα. Ίσως να συνέβησαν διαφορετικά σενάρια σε διάφορες βλάχικες ομάδες. Προς το παρόν όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία για να δώσουν ξεκάθαρες απαντήσεις. Η πολιτική χροιά που αναπόφευκτα παίρνει αυτό το θέμα πιθανόν να εμποδίζει την αδέκαστη ιστορική έρευνα. Έτσι, οι λόγοι που διάφοροι άνθρωποι κατέληξαν να μιλάνε βαλκανικές λατινικές γλώσσες παραμένουν άγνωστοι.

69. Αυτό διακρίνεται στο εδάφιο του Ιωάννη Λυδού για «δημοσιεύοντες» άνδρες που μιλούσαν την λαλιά των Ιταλών.

70. Οι άνθρωποι που τις πρόφεραν θα μπορούσαν να μιλάνε πρωτο-βαλκανική λατινική ή κάποια άλλη μορφή της λατινικής.

71. Το πρώτο δείγμα ρουμανικών είναι ένα γράμμα του 1521.

72. Δείγμα διαλέκτου από την Αιτωλία δείχνει το «ye» αλλά και την μετατροπή του «mi» σε «•i» που ακούγεται στα βλάχικα: «Οι Γέλληνες νια φουρά ήταν άνδρις θηρία» (Κοντοσόπουλος, σελ. 203).

73. Έξαρχος, 1994, σελ. 57. Από τις βλάχικες λέξεις, 52% θεωρήθηκαν ελληνικής προέλευσης (στα ρουμάνικα 8%), 0.26% σλαβικής (στα ρουμάνικα 17%), και 2.605 είναι λατινικής προέλευσης (στα ρουμάνικα 3.562 λέξεις). Όμως πολλές «ελληνικές» λέξεις ήταν τουρκικής ή άλλης προέλευσης.

Βλάχες στο βορειοηπειρωτικό αγώνα 1913-19 (Ν. Μέρτζος)

Το θέμα της καταγωγής των Βλάχων θα μπορούσε να διευκρινισθεί με συγκρίσεις δειγμάτων του DNA («Deoxyribonucleic Acid») διαφόρων πληθυσμών. Βάσιμες μελέτες στους Βλάχους δεν έχουν γίνει ακόμη. Οι υπάρχουσες μελέτες DNA δείχνουν πως οι Έλληνες είναι αρκετά ομοιογενείς μεταξύ τους[75] και πως οι πληθυσμοί της Ηπείρου και της κεντρικής Μακεδονίας έχουν ιδιαίτερη συγγένεια[76]. Οι Έλληνες είναι αρκετά διαφορετικοί από τους Τούρκους και τους Βουλγάρους αλλά αρκετά όμοιοι με τους άλλους Ευρωπαίους[77] και ιδιαίτερα τους Ιταλούς.[78] Έτσι, ακόμη και αν οι Βλάχοι είναι απόγονοι των (αρρένων) ρωμαίων στρατιωτών, είναι γενετικά κοντινός πληθυσμός. Η σχέση ανάμεσα σε Βλάχους, Βλαχομογλενίτες, Γραίκους, Ρουμάνους ή τους ελάχιστους Ιστρορουμάνους είναι άγνωστη, αλλά ελπίζουμε να υπάρξουν σαφέστερες έρευνες στο μέλλον.

Συζητήσεις με σύγχρονους Ρουμάνους δείχνουν ότι τα βλάχικα αντιμετωπίστηκαν τον 19ο αιώνα με μεγάλο ενδιαφέρον. Κάποιοι συγκινήθηκαν από αυτή την λαλιά που ήταν τόσο παράξενα μακρινή και κοντινή και θέλησαν να την προστατεύσουν και να διασώσουν αυτούς που την μιλούσαν. Στις διενέξεις που ακολούθησαν, οι ελληνικές αρχές και οι λόγιοι τόνισαν τα πολιτικά κίνητρα των Ρουμάνων και φάνηκαν να θεωρούν τα βλάχικα σαν μια αναξιόλογη, χωριάτικη γλώσσα. Δεν κατάλαβαν την συναισθηματική απήχηση που είχε στους Ρουμάνους το άκουσμά της, όπως είχαν και τα ποντιακά στους Έλληνες. Οι δε ξεχασμένοι Βλάχοι είδαν επιτέλους κάποιους να τους δίνουν σημασία και κολακεύτηκαν που η γλώσσα τους είχε αξία γι' αυτούς. Η έλλειψη κατανόησης των συναισθημάτων που προκαλεί η μητρική γλώσσα είχε ολέθριες συνέπειες για πολλούς Γραίκους και Βλάχους.

74. Έξαρχος, 2001, τόμος Β΄, σελ. 29.

75. Kouvatsi et al., 2001.

76. Kondopoulou et al., 1999.

77. Kouvatsi et al., 2001.

78. Κατά την προ-ρωμαϊκή περίοδο υπολογιζόταν ότι ένας στους 10-13 κατοίκους ήταν Έλληνας (Τριανταφυλλίδης, 1993).

Η εθνική ταυτότητα των Βλάχων

«Στην πλειοψηφία τους δεν θέλουν να θεωρούνται Αρωμούνοι αλλά Έλληνες»[79]

Ενώ πλησίαζε η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Βλάχοι βρέθηκαν στο επίκεντρο των βαλκανικών πολιτικών ζημώσεων. Όποια εθνότητα τους προσεταιριζόταν θα είχε μεγαλύτερες εδαφικές απαιτήσεις μετά τον θάνατο του «μεγάλου ασθενούς». Χωρίς τους Βλάχους οι Ελληνες αποτελούσαν λιγότερο από το 50% στην Μακεδονία. Για τους Βουλγάρους ήταν σημαντικό όχι μόνο να εκβουλγαριστούν κάποιοι Βλάχοι αλλά και να αποφευχθεί η ταύτιση των Βλάχων με τους Έλληνες. Γι' αυτό, η βλάχικη ταυτότητα αποτέλεσε μεγάλο πολιτικό θέμα.

Αλλά η έννοια αυτή δεν υπήρχε σε προηγούμενους αιώνες. Τα κράτη που δημιουργήθηκαν μετά την αρχαία Ελλάδα ήταν πολυεθνικά: Ρώμη, Βυζάντιο, ακόμη και Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η δημιουργία ομοιογενών κρατών με κριτήριο την εθνικότητα εμφανίστηκε μόνο κατά το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν κατέστη αναγκαίο να αποφασίσουν οι κάτοικοι αμετάκλητα για την ταυτότητά τους. Κατά την διάρκεια της ιστορίας αποφάσιζαν διάφορες ομάδες τίνος μέρος να πάρουν, αλλά όπως έχει δείξει επανειλημμένα η ιστορία, η γλώσσα αποτελούσε ένα από τα πολλά κριτήρια. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες ήταν η θρησκεία, η ασφάλεια, το οικονομικό συμφέρον, οι εδαφικές ρίζες, οι συγγενικοί δεσμοί και τα προσωπικά συμφέροντα των αρχηγών που αποφάσιζαν. Αυτοί οι παράγοντες, όπως για παράδειγμα ο εξισλαμισμός και η ταύτιση με τους Τούρκους, συχνά καθόριζαν και ποια γλώσσα θα μιλούσε η επόμενη γενεά.

Είναι άγνωστο τι πρέσβευαν (αν πρέσβευαν κάτι) για τις εθνικές τους ταυτότητες οι διάφορες ομάδες που ζούσαν στα νότια Βαλκάνια στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Όμως βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι συνυπήρχαν τουλάχιστον τον $12^{ο}$ αιώνα. Κατά την Άννα Κομνηνή, Βλάχοι στην εποχή της υπηρετούσαν στον βυζαντινό στρατό και μετά την επανάστασή των Ασανιδών ο αυτοκράτορας Πέτρος στέφθηκε «αυτοκράτωρ Βουλγάρων και Ελλήνων».[80] Ίσως λοιπόν η τάση προς την ελληνική γνώση και την παιδεία που πιστοποιείται τον $18^{ο}$ αιώνα να είχε παράδοση από τα βυζαντινά χρόνια. Επίσης, οι Βλάχοι των νότιων Βαλκανίων ήταν ορθόδοξοι και άκουγαν αρχαΐζοντα ελληνικά στην εκκλησία.[81] Ίσως γι' αυτό καρποφόρησαν και οι προσπάθειες του Κοσμά του Αιτωλού (1714-1779) να ανοίξει σχολείο σε κάθε χωριό της Ηπείρου, για να μάθουν ελληνικά οι Βλάχοι, οι Αρβανίτες αλλά και τα χωριατόπουλα που μιλούσαν διαλέκτους.[82] Αν οι εγγράμματοι Βλάχοι είχαν παραδοσιακά ελληνική μόρφωση, αυτό ίσως να εξηγεί την έλλειψη γραπτών ντοκουμέντων στα βλάχικα.

Είτε λόγω αρχέγονης συγγένειας είτε λόγω διαθέσιμης παιδείας, πολλοί Βλάχοι κατά τον $18^{ο}$ αιώνα φοιτούσαν σε ελληνικά σχολεία και είχαν ελληνοπρεπή ονόματα.[83] Μορφωμένοι βλαχόφωνοι προόδευσαν στα ελληνικά γράμματα, όπως ο Κωνσταντίνος Μέρτζιος, πλούσιος έμπορος που ανακάλυψε και διέσωσε το ελληνικό αρχείο της Βενετίας και αργότερα έγινε ακαδημαϊκός.[84] Επειδή δεν υπήρχαν κωλύματα γάμου με άλλους ορθοδόξους, οι συγγένειες με ελληνοφώνους ήταν εφικτές. Στις αρχές του $20^{ού}$ αιώνα, φαίνεται ότι οι περισσότεροι ταυτίζονταν με τους Έλληνες.[85] Στην ταύτιση αυτή ίσως συνέβαλε το γεγονός ότι οι Βλάχοι σε κάθε τόπο ήταν σχετικά λίγοι. Η Μοσχόπολη της νότιας Αλβανίας, η πόλη με τον μεγαλύτερο βλάχικο πληθυσμό που θα μπορούσε να αποτελέσει πυρήνα βλάχικου πολιτισμού, καταστράφηκε από τους Τουρκαλβανούς το 1769 και το 1778, και οι κάτοικοί της διασκορπίστηκαν.

Πώς εναρμόνιζαν οι άνθρωποι την βλάχική τους οντότητα με την ελληνική; Κάποιοι εξέφρασαν την θεωρία πως Βλάχοι και Γραίκοι μαζί αποτελούσαν τους Έλληνες.[86] Σε αυτό βοηθούσε ίσως και η ουσιαστική εξαφάνιση του όρου «Ελληνας» μέχρι περίπου το 1827. «Οι Γραίκοι δεν είναι περισσότερο Έλληνες από μας. Μπορεί εμείς να 'μαστε Βλάχοι και αυτοί να 'ναι Γραίκοι, όμως μαζί κάνουμε τους Έλληνες».[87] Μια φίλη καταγόμενη από Βλάχους και Αρβανίτες ανέφερε πως οι αρβανίτες συγγενείς της έλεγαν πως ο παππούς της μιλούσε ελληνικά, γιατί ήταν Βλάχος.

Από την θεωρία της γραμμής «Jireček» προκύπτει πως κάποιοι Βλάχοι ήταν συμπατριώτες του αυτοκράτορα Ιουστινιανού. Όποια να ήταν η εθνική καταγωγή του, ο αυτοκράτορας ήταν ρωμαίος πολίτης, και η διακίνηση στην πολυεθνική Ρωμαϊκή, Βυζαντινή και Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ελεύθερη. Τα γεωγραφικά όρια της σύγχρονης Ελλάδας δεν συμπεριλαμβάνουν την νότια Σερβία. Όμως λόγω ίσως του πολυεθνικού παρελθόντος του χώρου, ο ελληνισμός συνδέεται πιο πολύ με την γλώσσα παρά με την καταγωγή ή την φυλετική καθαρότητα. Κανένας μας δεν ξέρει πού βρίσκονταν οι πρόγονοί του τον $6^{ο}$, $11^{ο}$ ή $15^{ο}$ αιώνα και τι γλώσσες μιλούσαν.[88] Αν τα ίδια χαρακτηριστικά άγριων τσοπάνηδων-ληστών του $10^{ου}$ αιώνα περιέγραφαν πληθυσμούς οι οποίοι τον $19^{ο}$ τουλάχιστον αιώνα ήταν ελληνόφωνοι (όπως οι Σαρακατσάνοι που είχαν ληστρικό παρελθόν), θέμα καταγωγής δεν θα ετίθετο. Επίσης, δεν αμφισβητείται συνήθως η ελληνικότητα των Βλάχων που κάποτε αφομοιώθηκαν ή των εν μέρει Βλάχων. Οι σύγχρονοι βλαχόφωνοι, λοιπόν, είναι τόσο Ελληνες όσο οποιοιδήποτε άλλοι.

Όμως η λατινογενής γλώσσα και το ιστορικό κενό σχετικά με τους Βλάχους τους έκανε βολικό στόχο για τα σχέδια διαφόρων: καθολικών, Ρουμάνων, Ιταλών. Οι ενδιαφερόμενες χώρες προσπάθησαν να προσεταιριστούν όποιους έπειθαν.

79. Weigand, σελ. 313 (μετάφραση).

80. Έξαρχος,, 2001, τόμος Β΄, σελ. 33.

81. Τα οποία σίγουρα δεν πολυκαταλάβαιναν, όπως και οι ελληνόφωνοι. (Weigand, σελ. 345).

82. Ζαφείρης, σελ. 195.

83. Κατά τον σέρβο καθηγητή Dusan Popovich (Ζαφείρης,, σελ. 201) πολλοί Βλάχοι είχαν ονόματα όπως Σωκράτης, Αχιλλέας, Όμηρος, Αγαμέμνων, Κασσάδρα, Αντιγόνη (Ζαφείρης, σελ. 140). Τα ονόματα αυτά τα χρησιμοποιούσαν και οι σύγχρονοι Γραίκοι.

84. Παπαθανασίου, σελ. 80.

85. Winnifrith, σελ. 117. Πολλοί Βλάχοι των Σερρών κατά το 1890 υποστήριζαν τους Έλληνες, μιλούσαν ελληνικά και μερικοί ήταν επιθεωρητές ελληνικών σχολείων (Weigand, σελ. 273).

86. Ο Ρήγας Φεραίος ήλπιζε πως ο Ναπολέων επρόκειτο να σώσει « la Armâname sh la Grecame sh la tuta Crishtiname» («τους Βλάχους, τους Γραίκους, και όλη τη χριστιανοσύνη» - Έξαρχος, 1994, σελ. 355)

87. Λόγια του μπαρμπα-Ζιώγα από το Περιθώρι του Νευροκοπίου, στον Αστέριο Κουκούδη (2000, σελ. 33, Γ΄ τόμος).

88. Ακόμη και αν κάποιοι γνωρίζουν κάτι για έναν πρόγονο, δεν γνωρίζουν για τις δεκάδες ή και εκατοντάδες άλλους προγόνους που είχαν τον ίδιο καιρό.

Ιστορία της ρουμανικής προπαγάνδας

«The Roumanians are not so quite inured to blood as the Greeks and Bulgarians, and they have always conducted their propaganda by the clean and benevolent method of bribery»[89]

«Ότι βρε αδελφέ εγώ ούτε ρουμούνος είμαι ούτε συμφέρον ρουμούνικο έχω, ως διάτονται οι φανατικοί κακώς Έλληνές μας, ούτε ξεχώρησα από τους Έλληνες εις μερικά κατά τι...Διατί όλοι να μας ονοματίζουν Βλάχο ή Κουτσόβλαχο, λείψε από εδώ, δεν σε θέλομεν στην εκκλησία μας, δεν σας στέλνομεν ιερείς οικίους και μύρια όσα καθ' ημών. Μήπως δεν είμεθα ημείς οι σημερινοί Βλάχοι εκείνοι οι Έλληνες οι οποίοι πολλά δεινά εμαρτυρήσαμεν διά το κακόμοιρο αυτό το έθνος και θρησκείαν;»[90]

Η Ρουμανία είχε κυβέρνηση Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης όταν το κουτσοβλαχικό θέμα δημιουργήθηκε για πρώτη φορά. Πιθανόν για να δελεάσει την Δύση στον αγώνα της ανεξαρτησίας, το 1836 μια ομάδα Μακεδονοβλάχων υποστηριζόμενη από τον καϊμακάμη στην Μολδαβία Αναστάσιο Πάνου υπέβαλε υπόμνημα προς τον Ναπολέοντα Γ' για την δημιουργία ενός λατινικού κράτους στην Βαλκανική, που θα υποστηριζόταν εσωτερικά από τους Βλάχους και εξωτερικά από την Γαλλία.[91] Τότε η Γαλλία έστειλε καθολικό ιερωμένο για να επιφέρει την προσχώρηση των Βλάχων στον καθολικισμό.[92]

Οι Έλληνες είχαν μακροχρόνιες πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Μολδοβλαχία, μέσω της Μαύρης Θάλασσας αλλά και των βαλκάνιων οδών. Ηπειρώτες ήδη ταξίδευαν ή ζούσαν εκεί[93] και σίγουρα αντιλαμβάνονταν τις γλωσσικές ομοιότητες. Όμως έχει μείνει θρύλος στην Ρουμανία ότι ο Αβέρκιος από την Αβδέλα της Πίνδου, καλόγερος της Μονής Ιβήρων στο Άγιον Όρος, στάλθηκε στο νεοσύστατο κράτος το 1860, άκουσε τον κόσμο να μιλάει και είπε «shi yio hiu Armân» («και εγώ είμαι Αρουμάνος»). Με την υποστήριξη των ρουμανικών εκκλησιαστικών αρχών, έφερε το 1865 μια ομάδα παιδιών για να σπουδάσει εκεί.[94] Άλλος κάτοικος της Αβδέλας, ο δάσκαλος Απόστολος Μαργαρίτης, στάθηκε λίγο αργότερα πρωτοστάτης της ρουμανικής εκπαίδευσης για τους Βλάχους. Το πρώτο ρουμανικό λυκείο άνοιξε στα Βιτώλια (Μοναστήρι) το 1876 με την υποστήριξη των ελληνορθόδοξων αρχών της Ρουμανίας, πιθανώς επειδή ήταν το αστικό κέντρο με τον περισσότερο βλάχικο πληθυσμό.[95] Γρήγορα άνοιξαν ρουμανόγλωσσα σχολεία σε πολλά χωριά της Πίνδου και πόλεις της Μακεδονίας. Κατά το 1900, στο απόγειο της κίνησης, υπήχαν περίπου 100 τέτοια σχολεία στα Βαλκάνια,[96] καθώς και μία Ανωτέρα Εμπορική Σχολή στην Θεσσαλονίκη. Τα σχολεία αυτά δεν ήταν για όλο τον πληθυσμό, όπως π.χ. κάποια γαλλόφωνα σχολεία. Σχεδόν μόνο Βλάχοι φοιτούσαν σε αυτά.

Σίγουρα κάποιοι Ρουμάνοι είδαν με ανθρωπιστικό ενδιαφέρον τους απομονωμένους Βλάχους και πρόσφεραν ευκαιρίες που ανέ-

89. «Οι Ρουμάνοι δεν είναι τόσο συνηθισμένοι στο αίμα όπως οι Έλληνες και οι Βούλγαροι και πάντοτε έκαναν την προπαγάνδα τους με την καθαρή και αγαθή μέθοδο της δωροδοκίας.» («Macedonia, its Races and their Future» του Henry Noel Bransford. Αναφέρεται στον Tega, σελ. 54).

90. Δήλωση του ρουμανίζοντος Απόστολου Χατζηγώγα στον μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης Σεραφείμ (Κουκούδης,, σελ. 150, τόμος Δ').

91. Ο ελληνιστής Νεόφυτος Δούκας γράφει: «Πού όνομα έθνους καν τοις πλησιεστάτοις γνωστόν; Πού μέρος εστί το οποίον κατάταξεν αυτούς η γεωγραφία; Ουδαμού. Εις τι λοιπόν καυχώνται αυτοί να συστήσωσιν έθνος χωρίς εν ω δεν έχουσιν ουδέ τόπον;» (Σιώκης, 2002^{α}.)

92. Σιώκης, 2002^{α}

93. Ελληνική ταφόπετρα στην εκκλησία Σταρουπόλεως του Βουκουρεστίου· ανήκει στον Δημήτριο Σάρρο, όνομα συχνά βλάχικο, που γεννήθηκε «εν Βεϊτζη του Ζαγορίου της Ηπείρου» το 1783 και πέθανε το 1858.

94. Κουκούδης, τόμος Δ', σελ. 121.

95. Ίσως επίσης επειδή οι Βλάχοι της Σερβίας είχαν αρχίσει να αφομοιώνονται (Παπαθανασίου, σελ. 88). Ίσως οι ρουμανόφωνοι φαναριώτες να θεωρούσαν τα ρουμανικά εξευγενισμένη μορφή της βλαχικής, κυρίως μετά την επαναφορά πολλών λατινικών λέξεων κατά το 1850. Η ελληνική γλώσσα στα σχολεία ήταν αρχαΐζουσα και ακατανόητη για τον αμόρφωτο λαό, οπότε τα ρουμανικά ίσως θεωρήθηκαν ανάλογος τύπος γλώσσας.

96. Ρουμανικές πηγές (www.vlachophiles.net) αναφέρονται σε έξι γυμνάσια και 113 δημοτικά, αλλά ο αριθμός πιθανόν να είναι υπερβολικός.

βασαν πολύ το βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο μερικών. Οι απόφοιτοι συνήθως έπαιρναν υποτροφίες για σπουδές στην Ρουμανία, ώστε από ποιμένες κάποιοι έγιναν μηχανικοί, ακόμη και ακαδημαϊκοί εκεί. Ήταν χρόνια που η χώρα αυτή άνοιγε τους ορίζοντές της προς την Δύση και έκανε σοβαρές προσπάθειες να εκμοντερνιστεί. Το να σπουδάζει κανείς στην Ρουμανία εκείνη την εποχή ήταν τόσο σημαντικό όσο και αργότερα στην Αμερική.[97] Αλλά μαζί με την ανθρωπιστική βοήθεια, οι ρουμανικές αρχές αποφάσισαν να πείσουν τους Βλάχους ότι ήταν απόδημοι πολίτες της χώρας. Η Ρουμανία ήταν πολύ μακριά από την Μακεδονία για να έχει εδαφικές απαιτήσεις, ήθελε όμως να ελέγχει κάποιο κρατίδιο στην Πίνδο και να ασκεί πολιτική επιρροή στον πληθυσμό.

Αρχειακά έγγραφα του ρουμανικού υπουργείου Εξωτερικών αποδεικνύουν τις προσπάθειες της χώρας να προσεταιριστεί τους Βλάχους.[98] Οι οικογένειες έπαιρναν επίδομα για να στείλουν τα παιδιά τους στα σχολεία, όπου δινόταν και συσσίτιο.[99] Πολλών οι καλύβες αντικαθίσταντο με πέτρινα σπίτια.[100] Κατά το 1890 άρχισε σοβαρή προπαγάνδα σε πολλές πόλεις και χωριά, τα οποία υφίσταντο πιέσεις να δεχτούν ρουμάνους δασκάλους.[101] Όμως η επιτυχία ήταν περιορισμένη, γιατί πολλοί Βλάχοι, θεωρώντας τους εαυτούς τους Έλληνες, προτιμούσαν ελληνικά σχολεία. Ιδιαίτερα απέτυχε στους Βλάχους της ανατολικής Μακεδονίας και του Ολύμπου, όπου οι κάτοικοι δεν αισθάνονταν να διαφοροποιούνται από τους Γραίκους, λόγω και της κοινής συμμετοχής στα αρματολίκια και τις επανάστασεις του 1821, 1854 και 1878.[102] Πέτυχε περισσότερο στον Βορρά, στα χωριά της Πίνδου. Εκεί τα ελληνικά σχολεία ήταν κακής ποιότητας ή ανύπαρκτα, και η ρουμανική εκπαίδευση αποτελούσε καλή λύση.[103]

Ο εκρουμανισμός συμπεριλάμβανε ρουμανική εκκλησιαστική λειτουργία και προσπάθειες να χειροτονηθούν ρουμανίζοντες βλάχοι επίσκοποι[104]. Το Πατριαρχείο αντέδρασε, δεν επέτρεψε λει-

97. Ένα θετικό στοιχείο ήταν πως και οι ελληνικές αρχές άνοιξαν σχολεία (αν και με βιβλία που ήταν στην καθαρεύουσα). Έτσι, τα βλάχικα χωριά είχαν περισσότερους δασκάλους από όσους η Γαλλία, και οι Βλάχοι ήταν σχεδόν όλοι εγγράμματοι το 1890 (Weigand, σελ. 343). Τα γράμματα της οικογένειας Περδίκη δείχνουν γυναίκες που πήγαν σε ρουμανικά σχολεία κατά το 1900 να γράφουν με λατινικούς χαρακτήρες καλλιγραφικά γράμματα. Οι προτάσεις ήταν κυρίως στα ρουμανικά, με ορισμένες βλάχικες λέξεις.

98. Ρωμανός, 1983. Σημαντικό όργανο της προπαγάνδας ήταν ο Ιω. Καραγιάννης, ο οποίος κατά το 1881 προσπάθησε να πείσει τους Βλάχους της Θεσσαλίας να μην δεχτούν ένωση με την Ελλάδα (Αχιλλέας Λαζάρου, προσωπική επικοινωνία, 2/2003).

99. Ζαφείρης, σελ. 206.

100. Κουκούδης, σελ. 368, Δ' τόμος.

101. Κουκούδης, σελ. 341, τόμος Δ'. Λόγω της ρουμανικής επιρροής, παιδιά άρχισαν να βαφτίζονται με λατινικά ονόματα, όπως Βιργίλιος, Βαλέριος, Ματίλντα. Άλλα συνέχισαν να αποκαλούνται με ελληνικά ονόματα. Συχνά απαντάται στους Βλάχους το «Στέργιος» («Tega») για να ζήσει και να «στεργιώσει» το παιδί.

102. Peyfuss, σελ. 84. Μετά το 1913, το 88% των βλαχόπουλων φοιτούσε σε ελληνικά σχολεία (Μέρτζος, σελ. 100).

103. Κουκούδης, σελ. 233- τ. Δ'.

104. Όπως φαίνεται από τα ονόματα των Βλάχων της Ρουμανίας, βλάχοι παπάδες υπήρχαν πολλοί. Οπότε θέμα φυλετικής διάκρισης στην χειροτονία επισκόπων γενικά δεν τέθηκε ποτέ.

105. Ένας Βλάχος πέθανε στο Μοναστήρι το 1904, και ο αδελφός του θέλησε να τον θάψει από βλαχόφωνο ιερέα του οποίου την χειροτονία το Πατριαρχείο δεν αναγνώριζε. Ένα πλήθος κόσμου κατέλαβε την νεκροφόρα και δεν άφησε να γίνει η ταφή. Οι τουρκικές αρχές βαλσάμωσαν το σώμα και ανέβαλαν την ταφή μέχρι να πάρουν εντολή από τον Σουλτάνο, που τελικά αποφάσισε να τον θάψουν χωρίς παπάδες. (Tega, σελ. 55).

Ρουμανίζοντες αντάρτες της περιοχής της Βέροιας. Φωτογραφία αδελφών Μανάκια (Α. Κουκούδης).

τουργία στα ρουμανικά και δεν αναγνώρισε τους ιερείς.[105] Ορισμένοι Βλάχοι στην Ωχρίδα προσχώρησαν το 1870 στην βουλγαρική Εξαρχία, που επέτρεπε λειτουργία στα βλάχικα. Οι Βλάχοι δεν δέχονταν μόνο ρουμανική πίεση. Καθολικοί της Ουνίας προσπάθησαν κατά το 1890 να προσηλυτίσουν τους Βλάχους, μια και αυτοί μιλούσαν λατινογενή γλώσσα.[106] Το 1880 άνοιξε γυμνάσιο στο Μοναστήρι φιλοξενούμενο από Λαζαριστές.[107] Στο τέλος του 19ου αιώνα οι Βούλγαροι επίσης τους προέτρεπαν να εκβουλγαριστούν και να προσχωρήσουν στην εξαρχική Εκκλησία με απειλές και δολοφονίες.[108] Είχαν επιτυχία με κάποιους, και μερικοί ρουμανίζοντες συνεργάστηκαν με τους κομιτατζήδες στον Μακεδονικό Αγώνα.[109]

Στις αποφάσεις των χωρικών μεγάλη σημασία είχε η άμεση συμπεριφορά των ανθρώπων που αντιπροσώπευαν κάθε εθνότητα καθώς και οι συνέπειες των επιλογών. Δυστυχώς, οι Έλληνες και η Εκκλησία δεν έδειξαν καμιά ευαισθησία στα θέματα των Βλάχων. Οι επίσκοποι πίεζαν τους Βλάχους να πληρώνουν εκκλησιαστικούς φόρους, ενώ οι Βούλγαροι τους απάλλασσαν.[110] Μερικές φορές οι Έλληνες ήταν τόσο βίαιοι όσο και οι Βούλγαροι.[111] Π.χ. το 1904 σκότωσαν δώδεκα ρουμανίζοντες μογλενίτες Βλάχους από την Χούμα, κοντά στην Γευγελή.[112] Ο καπετάν Ακρίτας το 1905 απαιτούσε οι κοινότητες να κλείσουν τα ρουμανικά σχολεία και να κάψουν τα βιβλία, χωρίς να σκεφτεί τα προγράμματα και την εκπαίδευση παιδιών. Τέτοια επεισόδια, που περιγράφονται εκτεταμένα σε ρουμανίζοντα βιβλία, πιθανώς εξώθησαν κάποιους ανθρώπους να ταχθούν με το μέρος των Ρουμάνων.[113] Τα επεισόδια θεωρήθηκαν διωγμοί και δημιούργησαν την εντύπωση πως έπρεπε να σωθούν οι Βλάχοι της Ελλάδας από την καταπίεση. Επί χρόνια κάποιοι Βλάχοι πίεζαν τις ρουμανικές αρχές να πάρουν μέτρα προστασίας.[114]

106. Παπαθανασίου, σελ. 87. Κατά τον γιο του Βιργίλιου Περδίκη, John, κάποιοι Περιβολιώτες είχαν γίνει Ουνίτες.

107. Peyfuss, σελ. 71.

108. Κουκούδης, σελ. 262, τόμος Γ΄.

109. Κουκούδης, σελ. 354, τόμος Δ΄.

110. Weigand, σελ. 264.

111. Peyfuss, 1994, σελ. 86.

112. Κουκούδης, σελ. 298, τόμος Γ΄.

113. Tambozi, 1996. Π.χ. ο παππούς του ρουμανίζοντος Κωνσταντίνου Παπανάση ήταν παπάς που θέλησε να ψάλει λειτουργία στα ρουμανικά και δολοφονήθηκε από έλληνες Μακεδονομάχους το 1906.

114. Tambozi, 1996.

Μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας, η λειτουργία των σχολείων συνεχίστηκε βάσει της συνθήκης του Βουκουρεστίου το 1913. Στην Ρουμανία υπήρχαν μεγάλες ελληνικές κοινότητες, και η κυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου δεν ήθελε να διακινδυνεύσει την λειτουργία τους. Εν μέρει η αποδοχή των σχολείων αποτέλεσε ελιγμό της ελληνικής κυβέρνησης, γιατί τότε η Ρουμανία έστειλε τελεσίγραφο στην Βουλγαρία, κινητοποιώντας τις ένοπλες δυνάμεις της προς την Σόφια, αν δεν απέσυρε τα στρατεύματά της από την Θεσσαλονίκη.[115]

Η πολιτική συνεργασίας με την Ρουμανία ωφέλησε την Ελλάδα, αλλά έγινε «μπούμεραγκ» για τους Βλάχους. Τα μάλλον λίγα σχολεία κράτησαν περίπου 50 χρόνια, ως το 1945, και σε ορισμένα μέρη, όπως το Περιβόλι, τρεις γενεές μαθητών φοίτησαν σε αυτά. Τα ρουμανικά γυμνάσια ίσως να είχαν πιο μοντέρνο πρόγραμμα, γιατί σε αυτά διδάσκονταν και αρκετά γαλλικά, που ήταν χρήσιμα. Η Εμπορική Σχολή της Θεσσαλονίκης θεωρούνταν πολύ καλή.[116] Στην Ελλάδα όμως τα απολυτήρια δεν αναγνωρίζονταν και οι απόφοιτοι μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους μόνο στο εξωτερικό. Πολλοί μετανάστευσαν στην Ρουμανία και αλλού, όπως στις ΗΠΑ και την Αυστραλία. Από αυτούς που έμειναν, μερικοί στιγματίστηκαν ως κομμουνιστές ή αντιδραστικοί και πέρασαν άσχημα χρόνια, αδυνατώντας να βρουν καλή δουλειά.[117] Δυστυχώς, τα σχολεία μετέδιδαν στους μαθητές την ιδέα πως δεν ήταν Έλληνες, γεγονός που αρκετές φορές δημιούργησε προσωπικά προβλήματα.[118] Σε κάποιους η γλώσσα έγινε έμμονη ιδέα. Άλλοι πέρασαν μια ζωή μην ταιριάζοντας πουθενά.

Στην Δοβρουτσά – «Για ένα πουκάμισο αδειανό»

Τελικά, η Ρουμανία κέρδισε. Ύστερα από πολλές προσπάθειες, η Ρουμανία προσάρτησε τον Δεκέμβριο του 1918 την νότια Δοβρουτσά της βορειοανατολικής Βουλγαρίας, ένα ορθογώνιο με τέσσερις νομούς, που οι Ρουμάνοι αποκαλούσαν «Cadrilatèr». Οι Ρουμάνοι αποτελούσαν μόνο το 2,3% του πληθυσμού[119] και η Ρουμανία κάλεσε τους Βλάχους της Ελλάδας και των άλλων βαλκανικών χωρών να μετοικίσουν εκεί, ώστε να αυξηθούν οι ρουμανόφωνοι. Σε όσους ήθελαν να μετοικίσουν οι ρουμανικές αρχές έταξαν 50.000 δραχμές και περίπου 100 στρέμματα γης. Οι ελληνικές αρχές δεν είχαν αντίρρηση, μπορεί μάλιστα να πει κανείς ότι διευκόλυναν την μετανάστευση των Βλάχων. Έβαλαν όρο όμως οι μετανάστες στην Ρουμανία να εγκαταλείψουν την ελληνική τους υπηκοότητα. Όσοι μετανάστευαν στην Αμερική ή αλλού δεν είχαν τέτοιο όρο.

Γενικά, αυτοί που δέχτηκαν ήταν οι φτωχότεροι ημινομάδες της κεντρικής Μακεδονίας, όχι οι αστοί ή οι κάτοικοι του Ολύμπου και της νοτιότερης Ελλάδας. Σε ορισμένα μέρη, όπως στην Βέροια, οι ρουμανίζοντες εκμεταλλεύτηκαν τον οικονομικό συναγωνισμό Γραίκων και Βλάχων,[120] και αποχώρησε το 30-35% των βεργιάνων

115. Παπαθανασίου, σελ. 90. Έτσι, ο εκρουμανισμός κάποιων Βλάχων ήταν το τίμημα για την ελληνικότητα της Θεσσαλονίκης.

116. Γεώργιος Παδιώτης, προσωπική επικοινωνία, Φεβρουάριος 2003.

117. Παπαθανασίου, σελ. 77. Οι ελληνικές αρχές θα μπορούσαν να είχαν ευθυγραμμίσει τα προγράμματά τους με τα ελληνικά, αφήνοντας μόνο την διδασκαλία βλάχικης ή ρουμάνικης γλώσσας, αλλά δεν φαίνεται να συνέβη τέτοια προσπάθεια.

118. Στο ποίημα «Terra Vlacorum» ο Γιώργος Περδίκης γράφει πως οι Βλάχοι πήγαν στην Μακεδονία πριν από 2000 χρόνια και αναφέρει ως ήρωές τους τον Πέτρο και τον Ιωάννη Ασάν (σελ. 36-37).

119. Suciu, σελ. 45. Ως το 1938, οι Ρουμάνοι (κυρίως Βλάχοι) είχαν αυξηθεί σε 29% του πληθυσμού.

120. Κουκούδης, σελ. 44-46 τόμος Γ΄, σελ 236, τόμος Δ΄.

Ρουμανίζοντες αντάρτες της περιοχής της Βέροιας. Φωτογραφία αδελφών Μανάκια (Α. Κουκούδης).

Βλάχων, κάπου 500 οικογένειες. Η μετανάστευση υποδαυλιζόταν από άτομα που οργάνωναν τις αποστολές και κέρδιζαν από τις αγοραπωλησίες των περιουσιών.[121] Κατά την περίοδο 1925-1936, 2.000-2.500 οικογένεις (10.000-18.000 άτομα) πούλησαν τα υπάρχοντά τους και έφυγαν από την Θεσσαλονίκη με καράβι για την Κωστάντζα. Οι μετανάστες έπρεπε να πληρώσουν 1.500 δρχ. εισιτήριο και 1.000 δρχ. για τα έξοδα του ταξιδιού.[122]

Στο Cadrilatèr οι άποικοι δεν βρήκαν τα πράγματα ρόδινα. Δεν πήραν τις 50.000 δρχ., αλλά μόνο γη, που συχνά δεν είχε νερό. Η μετατροπή των κτηνοτρόφων σε γεωργούς και η εγκατάσταση σε ελώδεις τόπους ήταν επίπονες, αλλά πιο προβληματικό στάθηκε το βουλγάρικο αντάρτικο που βρήκαν εκεί να στρέφεται εναντίον τους.[123] Μερικοί κατάλαβαν πως η Ρουμανία τους έβαλε «να βγάλουν το φίδι από την τρύπα». Κάποιοι θέλησαν να επιστρέψουν, αλλά τα σύνορα ήταν κλειστά, και οι περιουσίες στους στην Ελλάδα είχαν αλλάξει χέρια. Παρ' όλες τις δυσκολίες έκαναν ό,τι μπορούσαν στην νέα πατρίδα, κτίζοντας σπίτια και σχολεία, αλλά η σχετική ευημερία τους δεν κράτησε πολύ. Το 1940 με την παρέμβαση της Γερμανίας και την συνθήκη της Κραϊόβας, η Ρουμανία επέστρεψε την νότια Δοβρουτσά στην Βουλγαρία. Από την μια μέρα στην άλλη, οι Βλάχοι έχασαν τα πάντα και έμειναν άστεγοι. Ακολούθησε ανταλλαγή πληθυσμών, και κατέληξαν πρόσφυγες στην Κωστάντζα και σε άλλα μέρη της βόρειας Δοβρουτσάς.

Με την απώλεια της Δοβρουτσάς η Ρουμανία δεν τους χρειαζόταν πια και οι Βλάχοι έγιναν πρόβλημα. Ακολουθούσαν ακροδεξιά πολιτική και (όπως συζητείται παρακάτω) δημιούργησαν πολιτικά προβλήματα στην χώρα. Η κομουνιστική κυβέρνηση που ανέβηκε στην εξουσία το 1947 έκλεισε πολλούς σε στρατόπεδα συ-

121. Κουκούδης,, σελ. 358, τόμος Γ'.

122. Κουκούδης σελ. 237, τόμος Γ'.

123. Suciu, 2002. Κουκούδης, σελ. 238, τόμος Γ'. Περίπου 30.000 Βλάχοι μετοίκησαν στο Cadrilatèr, αλλά οι περισσότεροι ήταν απο την Βουλγαρία και δεν ήταν κατ' ανάγκη Έλληνες (Tega, σελ. 74).

Η πρώτη οικογένεια Βλάχων στο Cadrilater (M. Suciu)

γκεντρώσεως. Κατά τα επόμενα 45 περίπου χρόνια, οι άνθρωποι αυτοί υπέστησαν αμέτρητες στερήσεις και κακουχίες. Υπέφεραν από φτώχεια και πείνα, όταν ο Τσαουσέσκου πούλησε την τροφή της χώρας, αλλά και από τα αποτελέσματα της υποχρεωτικής τεχνοποίησης. Για να επισκεφθούν την Ελλάδα ήταν αναγκαίες εξάμηνες διαδικασίες έπειτα από προσκλήσεις των συγγενών τους, που έπρεπε να τους πληρώνουν όλα τα έξοδα. Ακόμη και πολιτικό άσυλο δεν μπορούσαν να ζητήσουν, επειδή για να πάνε στην Ελλάδα έπρεπε να αφήσουν πίσω μέλη της οικογένειάς τους. Αρκετοί έγιναν ακαδημαϊκοί ή επιστήμονες και πήγαν καλά, αλλά οι περισσότεροι απόγονοι των αποίκων ζουν σήμερα σε πολύ μέτριες συνθήκες. Το 1930 οι συγγενείς τους στην Ελλάδα τους μακάριζαν, αλλά τα τελευταία 60 χρόνια τους λυπούνται.

Στα θέματα περί ταυτότητας σπάνια λαμβάνονται υπόψη οι γνώμες των γυναικών. Όταν οι ρουμανίζοντες μετανάστευσαν στην Δοβρουτσά, κάποιες γυναίκες είχαν διαφορετική γνώμη. Βλάχος της Ρουμανίας μου διηγήθηκε πως η μητέρα του δεν ήθελε να πάρει ρουμανική υπηκοότητα, παρ' όλο που αναγκάστηκε να παραδώσει την ελληνική. Έμεινε άπατρις για χρόνια και τελικά πήρε την υπηκοότητα, μόνο επειδή οι αρχές αρνήθηκαν να τον εγγράψουν στο σχολείο χωρίς αυτή την αλλαγή.

Από τις ρωμαϊκές λεγεώνες στον φασισμό

> «Το καθήκον μας επιβάλλει, ως απόγονοι των Αρχαίων Ρωμαϊκών Λεγεώνων και των πέραν του Δουνάβεως ελευθέρων αδελφών μας να αγωνισθώμεν παρά το πλευρόν της Ιταλίας και Γερμανίας».[124]

Θα νόμιζε κανείς πως οι ρωμαϊκές λεγεώνες είχαν διαλυθεί αιώνες πριν, αλλά το όνομα αυτό συνέχισε να κυνηγάει τους Βλάχους. Στην δεκαετία του '30 «λεγεωνάριοι» («legionari») αποκα-

124. Δακήρυξη στις εφημερίδες της Θεσσαλίας το 1942 από υποτιθέμενους εκπροσώπους των Βλάχων της Ελλάδας (Μέρτζος, σελ. 110).

λούνταν οι φασίστες στην Ευρώπη όπως και στην Ρουμανία. Πολλοί Βλάχοι του Cadrilatér έγιναν μέλη ακροδεξιών εθνικιστικών οργανώσεων, όπως ήταν οι «Σιδηροί Φρουροί», οι οποίοι δημιούργησαν πολιτικές αναταραχές και πογκρόμ στην Ρουμανία. Ο πρωθυπουργός της Ρουμανίας Ion Duca, αρχηγός του Εθνικού Απελευθερωτικού Κόμματος, κήρυξε την οργάνωση των «Σιδηρών Φρουρών» παράνομη και συνέλαβε κάποια μέλη της. Στις 31 Δεκεμβρίου 1933 οι Ion Caranica, Doru Belimace και Nicolae Constantinescu (οι δύο πρώτοι Βλάχοι) τον δολοφόνησαν καθώς κατέβαινε από το τρένο.

Η τάση των διαφόρων κρατών να αποδίδουν στους λατινοφώνους ό,τι στοιχεία τους ήταν βολικά δεν τελείωσε με το Cadrilatér. Ο επόμενος μνηστήρας ήταν η Ιταλία, που το 1917 είχε καταλάβει για λίγο την Ήπειρο και είχε κηρύξει το Πριγκιπάτο της Πίνδου, αποκαλώντας και αυτή τους Βλάχους «χαμένους αδελφούς». Η πράξη αυτή επαναλήφθηκε το 1942. Ο Αλκιβιάδης Διαμαντής, που καταγόταν από την Σαμαρίνα και ζούσε στην Ρουμανία, εμφανίστηκε ως «πρίγκιπας της Πίνδου». Συνοδευόμενος από ιταλούς στρατιώτες διακήρυττε σε καιρό λιμού ότι η Ρουμανία επρόκειτο να στείλει ένα εκατομμύριο οκάδες σιτάρι για διανομή μόνο στους Βλάχους. Αν και το σιτάρι δεν ερχόταν, οι χωροφύλακες έκαναν κατάσχεση στο σιτάρι που αγόραζαν για τα σπίτια τους οι Βλάχοι, προκαλώντας δριμύτατες κατηγορίες ότι η Ελλάδα προσπαθούσε να εξοντώσει τους Βλάχους.[125] Ακολούθησαν διάφορα επεισόδια, κάποιοι Βλάχοι εκτοπίστηκαν σε νησιά, άλλοι κακοπάθησαν. Ο κατοχικός πρωθυπουργός στρατηγός Γ. Τσολάκογλου αντέδρασε και εξέδωσε απόρρητη διαταγή να συμπεριφέρονται καλύτερα οι τοπικές αρχές στους Βλάχους. Οι διωγμοί και οι νέες ταλαιπωρίες των Βλάχων απασχόλησαν την βλάχικη κοινότητα στην Ρουμανία και δημιουργούσαν μεγαλύτερες πολιτικές πιέσεις εκεί.[126]

Ο Διαμαντής ίδρυσε επίσης στην Λάρισα την «Ρωμαϊκή Λεγεώνα» το 1942, στην οποία προσχώρησαν ακόμη και μερικά στελέχη του Κομουνιστικού Κόμματος. Προσπάθησε να προσεταιριστεί βλάχους προεστούς της Λάρισας και όσοι αντιστάθηκαν στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως στην Ιταλία. Οι «λεγεωνάριοι» κυρίως στράφηκαν εναντίον των Βλάχων που αντιστάθηκαν στους σκοπούς τους και βασάνιζαν, φυλάκιζαν ή λήστευαν αυτούς που οργάνωσαν την εθνική αντίσταση εναντίον των κατακτητών.[127] Μετά το τέλος του πολέμου, αρκετοί «λεγεωνάριοι» καταδικάστηκαν ως εγκληματίες και δωσίλογοι. Κάποιοι κατέφυγαν στην Ρουμανία για να γλυτώσουν, όπου το κομουνιστικό καθεστώς τους συνέλαβε. Τα σύνορα της Ρουμανίας έκλεισαν και πολλοί δεν ξαναφάνηκαν στην Ελλάδα. Τα ρουμανίζοντα ιδρύματα της Θεσσαλονίκης και της Βέροιας που συνεργούσαν υπέρ των κατακτητών διαλύθηκαν οριστικά το 1944-1945.

Η μεγάλη πλειονότητα των Βλάχων που συμπαραστάθηκαν

125. Μέρτζος, σελ 105-106.

126. Tambozi, 1996, σελ. 25. Papanace, 1996.

127. Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ευάγγελος. «Η Πολιτική Πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος», σελ. 121 (το αναφέρει ο Μέρτζος, σελ. 108).

στην Ελλάδα δεν είχε καλύτερη τύχη. Αμέτρητοι σκοτώθηκαν το 1940-1941 πολεμώντας εναντίον των γερμανών και ιταλών εισβολέων, και πολλές Βλάχες βοήθησαν στις μάχες της Πίνδου. Οι Βλάχοι αποτέλεσαν βασικά στελέχη στην Αντίσταση κατά των Γερμανών.[128] Λόγω της αντίστασής τους στους εισβολείς, τα περισσότερα βλαχοχώρια της Πίνδου πυρπολήθηκαν από τους Γερμανούς το 1943-1944, και οι κάτοικοι αποδεκατίστηκαν με μαζικές εκτελέσεις.

Μεταπολεμική αφομοίωση και λήθη

Fudzi haraua di la Armân	Έφυγε η χαρά των Βλάχων
O gione o xinite	ω παλικάρι, ω ξενιτεμένε
s-pri fatsa cură fântâni	στο πρόσωπο τρέχουν βρύση
di lacri•i upărite	από δάκρυα ζεστά
ca si au maratsîl i –n cheptlu –alor	γιατί έχουν οι ταλαίπωροι στο στήθος τους
un dor té treaca nu are	ένα πόνο που δεν περνάει
s-kirire asteapta un popor	και ο χαμός περιμένει έναν λαό
când dul_ea-l i limb_ keare	όταν χάνει την γλυκιά του γλώσσα[129]

Μετά τις καταστροφές δύο πολέμων, το ασφαλέστερο πράγμα για τους επιβιώσαντες Βλάχους ήταν να αποκρύψουν ή και να ξεχάσουν την γλώσσα που τους έβαλε σε τόσα δεινά. Φαίνεται σαν όλοι να αποφάσισαν ότι η χρήση της ήταν προβληματική.

Η γλώσσα έφθινε από καιρό. Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, η κυβέρνηση χρειαζόταν χώρο για να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες και πολλοί Βλάχοι έχασαν τα βοσκοτόπια και τα χειμαδιά τους μετά το 1923.[130] Σταδιακά, όλο και περισσότεροι προτίμησαν την πεδινή εγκατάσταση, όπου πολλοί αφομοιώθηκαν από τους γραίκους γείτονές τους.[131] Μοιραία οι ομιλητές έχασαν τον δεύτερο γλωσσικό τους κώδικα, γιατί έλειψαν οι συνθήκες που τον συντηρούσαν, όπως κοινωνικές δομές, ιδιαίτερες ασχολίες, ενδογαμία και γεωγραφική απομόνωση.[132] Μέσα σε ελληνόφωνο περιβάλλον, μια άλλη γλώσσα δεν εξυπηρετούσε κανένα ιδιαίτερο σκοπό. Λόγω της συσχέτισής τους με χωρικούς, τα βλάχικα θεωρήθηκαν από μερικούς γλώσσα χαμηλής κοινωνικής υπόστασης και οι οικογένειες που ανέβαιναν κοινωνικά γενικώς τα εγκατέλειπαν.

Παραδόξως, τα ρουμανικά σχολεία και οι πεποιθήσεις των «λεγεωναρίων» επιτάχυναν την εγκατάλειψη της γλώσσας. Με τις χιλιάδες ατόμων που σκοτώθηκαν ή έφυγαν, χάθηκε και πολύ από το πολιτιστικό κεφάλαιο των Βλάχων, οι γέροι που ήξεραν την γλώσσα καλά και δίδασκαν συνήθειες και παραδόσεις στην επόμενη γενεά. Τα βλάχικα επέζησαν καλύτερα σε μέρη όπου δεν είχαν δημιουργηθεί πολιτικά προβλήματα, όπως στο Μέτσοβο. Εκεί το ρουμανικό σχολείο έκλεισε το 1913 και λίγοι αποχώρησαν για το Cadrilatér.[133] Το Μέτσοβο φαίνεται να είναι το πιο σημαντικό κέντρο της βλαχοφωνίας από αυτά που απέμειναν στα Βαλκάνια.

128. Μέρτζος, σελ. 106-111.

129. Δείγμα προπαγανδιστικού τραγουδιού που τελικά έγινε πραγματικότητα. (Κατά τον Γιώργο Παδιώτη είναι του σαμαριναίου ποιητή Zicu Araia (1877-1948). Αυτά δημιουργούνταν στη Ρουμανία και διαδίδονταν ως τοπικά τραγούδια στην Ελλάδα (Λαζάρου, 1999[α], σελ. 265).

130. Κουκούδης, σελ.. 270, τόμος Γ'.

131. Κουκούδης, σελ. 34, τόμος Γ'.

132. Κατσάνος και Ντίνας, σελ. 9.

133. http://www.farsarotul.org/nl8_1.htm.

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η έλλειψη εκσυγχρονισμού της γλώσσας. Τα βλάχικα έχουν ευρύ και ποιητικό λεξιλόγιο, αλλά εκφράζουν καλύτερα τις ανάγκες των χωρικών παρά των σύγχρονων αστών. Ελάχιστοι μορφωμένοι έγραψαν στα βλάχικα και αυτοί ήταν γνώστες της ρουμανικής.[134] Για την έκφραση σύγχρονων θεμάτων, οι ρουμανοτραφείς εισάγουν ρουμάνικες (συνήθως λατινογενείς) λέξεις, αλλά στην Ελλάδα δεν υπάρχει συμφωνία ποιες λατινικές ή ελληνικές θα χρησιμοποιηθούν. Για το «πανεπιστήμιο», την «συναλλαγματική» ή διάφορες αφηρημένες έννοιες, κάποιοι χρησιμοποιούν λατινικές λέξεις και άλλοι ελληνικές, αλλά προκειμένου να κλίνουν στα βλάχικα αυτές τις λέξεις, αλλάζουν τον κώδικα και χρησιμοποιούν την ελληνική γραμματική. Δεν υπάρχει Βλάχικη Ακαδημία για να αποφασίσει χρήσεις της γλώσσας, και χωρίς Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης δεν μεταδίδονται εύκολα νέες λέξεις, ούτε χρησιμοποιούνται οι λιγότερο γνωστές. Μεσήλικες βλαχόφωνοι θυμούνται την γραμματική, αλλά ξέρουν σχετικά λίγες λέξεις. Ακόμη και διάθεση να έχει κανείς να μιλήσει, λοιπόν, σκοντάφτει στην έλλειψη λεξιλογίου.

Γι' αυτούς τους λόγους, τα βλάχικα ελάχιστα διδάσκονται και δεν χρησιμοποιούνται επίσημα πουθενά στην Ελλάδα. Δεν υπάρχει κανένα ραδιοφωνικό πρόγραμμα σε αυτά, όπως δεν υπάρχει στα αρβανίτικα ή τα σερβομακεδόνικα.[135] Δεν υπάρχει βλάχικη εφημερίδα. Υπάρχουν πολλοί βλάχικοι σύλλογοι, αλλά δεν θα το πίστευε κανείς πως έχουν μια γλώσσα πίσω τους. Για παράδειγμα, η ιστοσελίδα του λαογραφικού συλλόγου Βλάχων Βέροιας (www.vlahoi.gr) έχει δραστηριότητες ενδυμασίας, χορού, τραγουδιού, συλλογής λαογραφικού υλικού, καταγραφής ιστορικού υλικού, παλιάς φωτογραφίας, αλλά δεν έχει διδασκαλία γλώσσας, παρά την αναφορά πως αυτή εξαφανίζεται. Οι σχετικά λίγοι Βλάχοι που την ξέρουν καλά φαίνεται σαν να φοβούνται να την μεταδώσουν, από φόβο μήπως θεωρηθούν ανθέλληνες ή ρουμανίζοντες.

Τα βλάχικα εξαφανίζονται και στην Ρουμανία. Τα εγγόνια των αποίκων του Cadrilatèr σπάνια ξέρουν τις ιδιαίτερες κλίσεις και το βλάχικο λεξιλόγιο. Υπάρχουν σύλλογοι που προσπαθούν να συντηρήσουν την κουλτούρα και μερικά σχολεία στην Κωνστάντζα διδάσκουν βλάχικα στα παιδιά. Εκδίδονται μελέτες για βλάχικα θέματα και περιοδικά.[136] Στις ΗΠΑ, στην Αγγλία, στην Γερμανία υπάρχουν οργανισμοί όπως οι «Societatea Farsarotul» (www.farsarotul.org), «Vlach-British Cultural Foundation» (www.Vlachophiles.net) και «Union für Aromunische Sprache und Kultur», που είναι κυρίως δημιουργήματα ατόμων τα οποία σπούδασαν σε ρουμανικά σχολεία και υποστηρίζουν την θεωρία της ιδιαίτερης ταυτότητας. Όμως είναι λίγοι αυτοί που ασχολούνται. Μετά 30 χρόνια παγκοσμίως πολύ λίγοι θα θυμούνται την γλώσσα αυτή.

Η επιγαμία με τον κοινό πληθυσμό εξαφανίζει και τα άτομα

134. Παράδειγμα είναι ο Περιβολιώτης Γεώργιος Ι. Περδίκης, που έγραψε θλιμμένα ποιήματα, ενώ ήταν επιστάτης σε ένα πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στα μέσα του 20ού αιώνα.

135. Παραμελούνται επίσης και δεν διδάσκονται και τα ελληνικά ιδιώματα, όπως τα ποντιακά και τα τσακώνικα.

136. Όπως τα Caleidoscop Aromân (Editura Fundatiei Culturale Aromâne, "Dimândarea Părintească"), Manduearea Armaneascâ- Βλάχικη Σκέψη, Banâ Armaneascâ – Βλάχικη Ζωή).

που αυτοπροσδιορίζονται ως Βλάχοι. Ως τα μέσα του 20ού αιώνα, οι ορεινοί τουλάχιστον Βλάχοι παντρεύονταν μεταξύ τους.[137] Η ενδογαμία ήταν σημαντική για τις φατρίες, που χρειάζονταν επιδέξιες γυναίκες και διατήρηση των προικών σε συγγενικές ομάδες. Οι Βλάχες ήταν περιζήτητες νύφες, αλλά ο γάμος με Γραίκους θεωρούνταν λύση απελπισίας.[138] Σε ένα δημοτικό τραγούδι, ο πατέρας αρνείται να δώσει την κόρη, λέγοντας πως οι Βλάχοι και οι Γραίκοι δεν συμπεθεριάζουν.[139] Οι Βλάχοι που πήγαν στο Cadrilater συνέχισαν την ενδογαμία. Τα παιδιά τους ως επί το πλείστον παντρεύτηκαν μεταξύ τους, αλλά τα εγγόνια τους έχουν ξεπεράσει και αυτό το ταμπού.

Αλφαβητάριο

Τραυματικά κατάλοιπα της μοιρασιάς των Βλάχων

Η μοιρασιά των Βλάχων έγινε και τελείωσε εδώ και τρεις γενεές, και οι ιστορίες αυτές είναι παλιές. Από τους αποίκους του Cadrilatèr που γεννήθηκαν στην Ελλάδα υπάρχουν μόνο λίγοι υπερήλικες επιζώντες. Το κουτσοβλαχικό θέμα έχει σχεδόν ξεχαστεί και ενδιαφέρει πια λίγα, κυρίως ηλικιωμένα άτομα.

Ο συνδυασμός της ρουμανικής και της ελληνικής πολιτικής στάθηκε ολέθριος για τους Βλάχους. Ίσως λίγοι πληθυσμοί ταλαιπωρήθηκαν τόσο εξαιτίας μιας γλώσσας. Οι ελληνικές αρχές συμπεριφέρθηκαν στενόμυαλα και καθόλου διπλωματικά απέναντι στους ρουμανίζοντες των αρχών του 20ού αιώνα, ενώ περιέθαλψαν ακόμη και τους τουρκόφωνους Ποντίους.[140] Σπάνια ενδιαφέρθηκαν να τους προσεταιριστούν και δεν έκαναν κινήσεις αντιπερισπασμού ενάντια στην ρουμανική προπαγάνδα. Με την συμπεριφορά τους φόβησαν κάποιους αλλά έχασαν πολλούς άλλους και δημιούργησαν διεθνές θέμα καταπιεσμού μειονοτήτων.[141] Πολλά προβλήματα θα αποφεύγονταν αν το Πατριαρχείο επέτρεπε την λειτουργία στα βλάχικα (όχι στα ρουμάνικα), αντί να εξωθήσει ανθρώπους να πάρουν θέσεις που συχνά οι ίδιοι δεν πίστευαν. Η στενομυαλιά και η τυπολατρεία έχουν επανειλημμένα συντελέσει ώστε ο ελληνικός λαός και η ορθόδοξη Εκκλησία να χάνουν φίλους και οπαδούς.[142]

Τώρα που η Ελλάδα αντιμετωπίζει υπογεννητικότητα και είσοδο ξένου πληθυσμού φαίνεται λυπηρή η απόφαση να σταλούν ανεπιστρεπτί στην Ρουμανία χιλιάδες έλληνες πολίτες. Αλλά είναι δύσκολο να κρίνουμε την πολιτική του καιρού εκείνου. Ήταν σημαντική στις αρχές του 20ού αιώνα η δημιουργία ομοιογενούς κράτους χωρίς πληθυσμούς με επιθετικούς και αλυτρωτικούς σκοπούς.

137. Μέρτζος, σελ. 174.

138. Ένα πισωδερίτικο δίστιχο λέει: «Hiliulu al Vreta mana s'li seaca s'isusi pi feata Greaca» («Του γιου του Βρέτα η μάνα εξαντλήθηκε και τον αρραβώνιασε με κόρη Γραίκα – προσφορά του κ. Γεώργιου Παδιώτη).

139. «Όλοι οι Βλάχοι μια γενιά», Έξαρχος, 1994, σελ. 136.

140. Παπαθανασίου, σελ. 43.

141. Papanace, 1996.

142. Για παράδειγμα, το 1750 κάποιοι καθολικοί από τον Γαλατά θέλησαν να προσέλθουν στην ορθόδοξη Εκκλησία. Αντί οι εκκλησιαστικές αρχές να χαρούν και να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία, η Σύνοδος και ο Πατριάρχης κατέληξαν σε μεγάλη διαμάχη, επειδή δεν συμφωνούσαν αν έπρεπε αυτοί οι «αιρετικοί» να ξαναβαφτιστούν (Αποστολόπουλος, σελ. 16-27). Κατά την περίοδο 1780-1820, εγκατέλειψαν αρκετοί Έλληνες της Βεγγάλης την ορθόδοξη Εκκλησία λόγω διαμάχης μεταξύ Πατριαρχείου και της μονής Σινά.

Αν οι Βλάχοι που πήγαν στο Cadrilatér είχαν μείνει στην Ελλάδα, ίσως να ήταν περισσότεροι οι φιλοϊταλοί «λεγεωνάριοι» κατά την γερμανική Κατοχή.

Το 2003 δεν υπάρχει πια κίνδυνος για αυτονομιστική κίνηση των Βλάχων ή τρομοκρατία «λεγεώνων». Αν οι ελληνικές αρχές πιστεύουν στην ελληνική καταγωγή των Βλάχων, θα πρέπει να κάνουν την ανάλογη πολιτική. Με τις σχετικές υπάρχουσες νομοθεσίες, θα μπορούσαν να πολιτογραφήσουν αυτούς που νόμιμα δικαιούνται υπηκοότητα και που επιθυμούν μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα, αντί να βάζουν εμπόδια στις αιτήσεις τους. Η ελληνική πρεσβεία στο Βουκουρέστι, που διδάσκει ελληνικά σε ενδιαφερομένους, θα μπορούσε να πλησιάσει τις οργανώσεις των Βλάχων, να τις προσκαλέσει και να δημιουργήσει σχέσεις. Κάποιοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν ξανά μέρος του ελληνικού πληθυσμού.

Αντίθετα όμως, κάποιοι κυβερνητικοί φορείς συμπεριφέρονται ακατανόητα σχετικά με τα βλάχικα θέματα, ακόμη και στις αρχές του 21ου αιώνα. Διάφορες ιστοσελίδες στο διαδίκτυο αναφέρουν περιστατικά, όπως καταδίκη ενός πολίτη το 2001 επειδή διακινούσε φυλλάδιο του Συμβουλίου της Ευρώπης[143] ή αφαίρεση υπηκοότητας και εκδίωξη ενός ρουμανοτραφούς γέρου που έβγαζε περιοδικό και διατύπωνε απόψεις σχετικά με την εθνικότητα των Βλάχων.[144] Τέτοιες πράξεις κρατούν ζωντανό ένα θέμα που έχει λήξει προ πολλού και δημιουργούν αφορμές για ανθελληνικά άρθρα στο εξωτερικό, που ειρωνεύονται τα δήθεν δημοκρατικά ιδεώδη της Ελλάδας. Ακόμη και η ιστοσελίδα του υπουργείου Εξωτερικών της Τουρκίας (www.mfa.tr) αναφέρει πως οι Βλάχοι είχαν περισσότερες ελευθερίες επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να συντηρήσει μειονοτικές γλώσσες, και πρόσφατα τα βλάχικα έχουν γίνει αντικείμενο ενδιαφέροντος. Στις 24 Ιουνίου 1997 το Συμβούλιο της Ευρώπης εξέτασε αναφορά γι' αυτή την γλώσσα που εξαφανίζεται και υιοθέτησε την απόφαση 1.333/1997 η οποία συστήνει την λήψη μέτρων για τον σεβασμό των δικαιωμάτων των Βλάχων, την επιμόρφωσή τους στα βλάχικα και την χρήση της γλώσσας τους στην τηλεόραση, στις εκκλησίες και το ραδιόφωνο.[145] Σε μετέπειτα επίσκεψή του στην περιοχή του Μετσόβου, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Στεφανόπουλος παρότρυνε τους κατοίκους να μιλάνε και να διδάσκουν την γλώσσα τους.[146] Όμως οι συστάσεις του Συμβουλίου δεν έχουν τεθεί σε εφαρμογή. Σίγουρα, υπάρχουν μερικά άτομα που πιστεύουν στην ιδιαίτερη ταυτότητα ή μη ελληνικότητα των Βλάχων και που ενδεχομένως θα έπειθαν άλλους αν είχαν ευρεία πρόσβαση στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Αλλά ο πιο πειστικός τρόπος να αισθανθεί κανείς Έλληνας είναι η ισχύς των κρατικών θεσμών. Η ιστορία έχει δείξει ότι η ελληνική αδιαλλαξία μπορεί να δημιουργήσει μεγαλύτερα προβλήματα από ό,τι οι ξένοι παράγοντες.

143. Καταδικάστηκε πρωτοδίκως από το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών, όπου παραπέμφθηκε με την κατηγορία της «διασποράς ψευδών ειδήσεων», επειδή διακίνησε το 1995 φυλλάδιο του Ευρωπαϊκού Γραφείου των Λιγότερο Διαδεδομένων Γλωσσών που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. (http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_03_07_01.html).

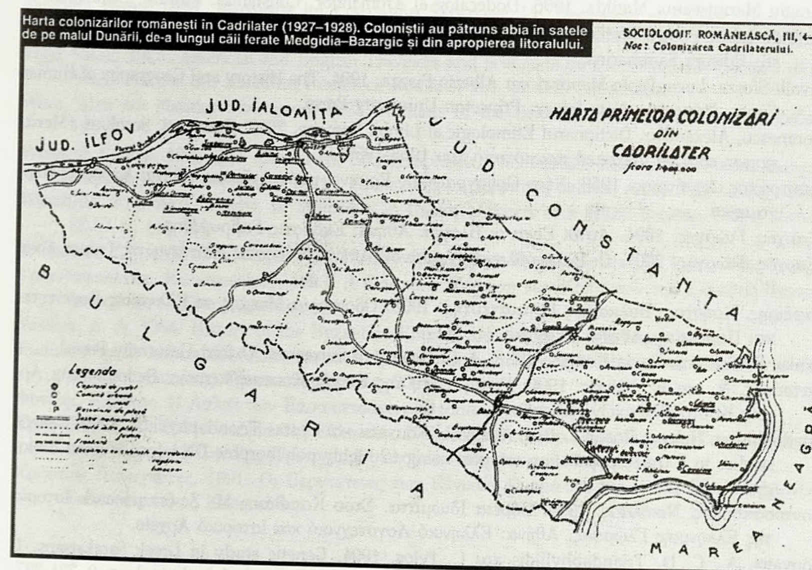
144. Μετά την παρέμβαση της αμερικανικής κυβέρνησης του επιτράπηκε η επάνοδος στην Ελλάδα (www.vlachophiles.net).

145. www.coe.fr/cmline (farsarotul.org).

146. Σχετικό άρθρο στην *Έρευνα Τρικάλων*, 8/11/1989.

Βλάχες της Πίνδου στον αγώνα 1940-1941 (Ν. Μέρτζος)

Οι Βλάχοι ζούσαν κυρίως στις όχθες του Δούναβη (M. Suciu)

Η ευρωπαϊκή έμφαση στις μειονοτικές γλώσσες έχει τονώσει το ενδιαφέρον για τους Βλάχους και στην Ελλάδα. Το τετράτομο σχετικό έργο του Αστέριου Κουκούδη βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1998, και αρκετά άλλα βιβλία έχουν εκδοθεί από το 2000. Όμως μια προσπάθεια να διδαχτούν τα βλάχικα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σταμάτησε λόγω έλλειψης χρημάτων. Έτσι, παραδόξως διδάσκονται στο πανεπιστήμιο του Freiburg της Γερμανίας (από άτομα ενάντια στον ελληνισμό των Βλάχων), αλλά παραμελούνται από τους οπαδούς της ελληνικής

εθνικής ιδεολογίας.

Είναι άγνωστο αν οι Βλάχοι είναι γενετικά ξεχωριστός πληθυσμός, αλλά οι μεικτοί γάμοι έχουν διασκορπίσει τα γονίδιά τους στον γενικό πληθυσμό της Ελλάδας. Πλέον το θέμα δεν είναι αν οι Βλάχοι είναι Έλληνες. Είμαστε εμείς οι Γραίκοι, τουλάχιστον οι κάτοικοι της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου που έχουμε γίνει «λίγο Βλάχοι». Ίσως θα έπρεπε να σεβαστούμε περισσότερο την ξεχασμένη κληρονομιά κάποιων από τους προγόνους ή τους συγγενείς μας.

Βιβλιογραφία

Adler, Marcus Nathan. 1907. The Itinerary of Benjamin of Tudela: Critical Text, Translation And Commentary. New York: The House Of The Jewish Book, London: Philipp Feldheim, Jerusalem: S. Monson (http://www.uscolo.edu/history/seminar/benjamin/benjamin1.htm).

Ανθεμίδης, Αχιλλέας. 1998. Οι Βλάχοι της Ελλάδος. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης.

Αποστολόπουλος, Δημήτρης. Κοινωνικές Διενέξεις και Διαφωτισμός. 1996. Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996.

Balamaci, N. S. 1995. The Balkan Vlachs: Born to Assimilate? www.farsarotul.org/n118_htm.

Bujduveanu, Tanase. Aromâni si Muntele Athos. Societatea Academica Moscopolitan_. Constanta. 2002.

Capidan, Th. Réponse Critique au Dictionnaire d' Etymologie Koutzovalaque de Constantin Nicolaidi. 1909. Thessaloniki: Etablissement Acquarone.

Caragiu Mariotseanu, Matilda. 1996. Dodecalog al Aromânilor. Constantsa: Editura "Sammarina".

Carte de Iubire pentru Matilda Caragiu Martiotseanu. 2002. Societatea Culturală Aromână. Bucuresti: Editura Sammarina.

Cavalli-Sforza, Luca, Paolo Menozzi και Alberto Piazza. 1994. The History and Geography of Human Genes. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Cioranescu, Alexandru. Dictionarul Etimologic al Limbii Romane. 2002. Bucuresti: Seculum. (Μετάφραση από το ισπανικό πρωτότυπο του 1958-1959).

Δημητράκος, Δημήτριος. 1959. Νέον Ορθογραφικόν Ερμηνευτικόν Λεξικόν. Αθήνα: Εκδόσεις Περγαμηναί.

Έξαρχος, Γιώργης. 1994. Αυτοί Είναι οι Βλάχοι. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης.

Έξαρχος, Γιώργης. 2001. Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι) Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης (τόμοι Α΄και Β΄).

Ζαφείρης, Χρήστος. Βαλκάνιος Πραματευτής. 1998. Οδοιπορία Μνήμης σε Ελληνικές Κοινότητες και Παροικίες. Αθήνα: Εξάντας.

Hanks, Patrick και Flavia Hodges. 1988. A Dictionary of Surnames. Oxford University Press.

Κατσάνης, Ν. και Κ. Ντίνας. 1990. Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής. Θεσσαλονίκη: Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών.

Kondopoulou, Helena, Ronan Loftus, Anastasia Kouvatsi και Costas Triandaphyllidis. 1999. Genetic studies in 5 Greek population samples using 12 highly polymorphic DNA loci. Human Biology, 71, 27-42.

Κοντοσόπουλος, Νικόλαος. 1999. Βόρεια Ιδιώματα. Στου Κοπιδάκη, Μ. Ζ. (επιμέλεια). Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Kouvatsi, A., C. D. Triandaphyllidis και C. Peios. 1994. Genetic study in Greek Sarakatsans. I. Blood groups and enzyme polymorphisms. International Journal of Anthropology, 9, 321-327.

Kouvatsi, Anastasia, Nikoletta Karaiskou, Apostolos Apostolidis και Georgia Kirmitzidis. 2001. Mitochondrial DNA Sequence Variation in Greeks. Human Biology, 73, 855-869.

Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι. (Μελέτες για τους Βλάχους – 1). Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων. (Μελέτες για τους Βλάχους – 2) Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά. (Μελέτες για τους Βλάχους – 3) Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Κουκούδης, Αστέριος. 2000. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας. (Μελέτες για τους Βλάχους – 4) Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Λαζάρου, Αχιλλέας. 1999α. Πλάνες και Πάθη Πολεμίων της Ελληνικότητας των Βλάχων-Αρμάνων. Τρίκαλα: Έκδοση Επιτροπής Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα και Πανελλήνιας Ένωσης Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων.

Λαζάρου, Αχιλλέας 1999β. Latinite Hellenique et sa Survivance. Ιωάννινα: Επιτροπή Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα.

Λαζάρου, Αχιλλέας. 2002. Η Καταγωγή των Βλάχων των Σκοπίων. Αθήνα: Επιτροπή Ενημερώσεως για τα Εθνικά Θέματα.

Lambru, Steliu. Χωρίς χρονολογία. Narrating National Utopia. The Case Moschopolis In The Aromanian National Discourse. http://institutulxenopol.tripod.com/xenopoliana/pagini/7-1.htm.

Μέρτζος, Ν. Ι. 2001. Αρμάνοι: Οι Βλάχοι. Θεσσαλονίκη: Ρέκος.

Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Γλωσσολογίας.

Nicolau, Irina. 2001. Aromânii: Credintse si Obiceiuri. Editată de Societatea Culturală Aromâna. Βουκουρέστι.

Παδιώτης, Γεώργιος. 1988. C_ntitsi Armâneshti di-Aminciu. Βλάχικα Τραγούδια του Μετσόβου. Αθήνα: Εκδόσεις Γέρου.

Papagahi, Tache. 1963. Dictionarul Dalectului Aromin. Dictinnaire Aroumain. Bucuresti: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

Papanace, Constantin. 1996. Marturile lui Constantin Papanace – Un Document al Causei Aromânilor. Constantsa: Editura Fundatsiei Andrei Shaguna.

Παπαθανασίου, Γιάννης. Ιστορία των Βλάχων. 1994. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.

Παρχαρίδου, Μαρία. 1999. Το Βυζάντιο και οι Σλάβοι. Στου Κοπιδάκη, Μ. Ζ. (επιμέλεια). Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Perdichi, George I. 1991. Puizii Aleapti. New York: Sotsata Perivolea.

Peyfuss, Max Demeter. 1994. Chestiunea Aromâneasca. Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României. Bucureshti: Editura Enciclopedica.

Romanski, St. Macedoromâni. 1996. Editsia A II-A. Editura Fundatiei Culturale Aromâne "Dimândarea Părintească".

Ρωμανός, Μιχαήλ. 1983. Απόψεις και Θέσεις για το Όνομα, την Καταγωγή και τη Γλώσσα των Κουτσοβλάχων. Ανάτυπο από τον τόμο «Μνήμη» του Γεώργιου Ι. Κουμούλη. Αθήνα .

Σιώκης, Νικόλαος. 2001. Οι Βλάχοι του Μουριχίου και του Σινιάτσικου. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Χριστοδουλίδη.

Σιώκης, Νικόλαος. 2002α και 2002β. Η Βλαχική Γλώσσα και οι Προσπάθειες Διατήρησής της από τους Βλάχους (μέρη Α΄ και Β΄). Ελιμειακά, τεύχη 48-49, Δεκέμβριος.

Suciu, Mircea. 2002. Uitat si Ignorat Cadrilaterul. Dosarele Istoriei, VII, 1 (65). Βουκουρέστι.

Tambozi, Iustin. 1995. Din Nou Despre Originea Aromână a Unor Domnitori din Valahia si Moldova. Editura Cartea Aromână.

Tambozi, Iustin. 1996. Marturiile lui Constantin Papanace: Un Document al Cauzei Aromânilor. Constantsa: Editura Fondatiei Andrei Saguna.

Tega, Vasile. 1985. American and English Travelers and Scientists on the Twentieth Century of the Vlachs. Extras din Buletinul Bibliotecii Romăne, Vol. 12 (16) Serie noua.

Wace, Alan και Maurice Thompson, 1973. Nomads of the Balkans. Biblo-Moser (αρχική έκδοση 1914).

Weigand, Gustav. 1895. Die Aromunen: Ethnographisch, Philologisch, Historische Untersuchungen. Leipzig: Johann Ambrosius Barth. (Ελληνικής μετάφρασης έκδοση Αφών Κυριακίδη, 2001).

Winnifrith, T. J. 2002. Vlachs. In Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society. Clogg, Richard (Ed.), p. 112-164.

Winnifrith, T.J., 1978. The Vlachs: The History of a Balkan People. St Martins Press, New York.

Τριανταφυλλίδης, Κωνσταντίνος. 1993. Η Γενετική Σύσταση των Κατοίκων της Ελλάδας. Θεσσαλονίκη: Κ. Γ. Στασινόπουλος.

Vasiliev, A. A. 1964. History of the Byzantine Empire, University of Wisconsin Press.

Fuduli, Angela, Mioara Gospodin, Manuela Nevaci. Carti di Aleadziri. Ministerul Educatiei si Cercetarii. Constantsa: Editura Sammarina, 2001.

Φυτιλής, Γιώργος. Η Λαλιά των Σαρακατσάνων. Θεσσαλονίκη 1965.

Χρηστίδης, Α. Φ. 2001. Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας. Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Χρήστου, Παναγιώτης. 1991. Οι Περιπέτειες των Εθνικών Ονομάτων των Ελλήνων. Θεσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βλάχικα για Αρχαρίους

Τα βλάχικα και τα ρουμάνικα μοιάζουν εντυπωσιακά στις κλίσεις των ουσιαστικών και ρημάτων, που προσεγγίζουν τις τέσσερις κλίσεις των λατινικών ρημάτων. Και οι δύο γλώσσες χρησιμοποιούν ορισμένες χαρακτηριστικές λέξεις με τον ίδιο τρόπο (custcru, συμπέθερος, λατ. cunsocer, vatra τζάκι-βάθρον, gura-στόμα, λατ. gula, νεοελληνικά γουλιά).[1] Όμως διαφέρουν αρκετά στο λεξιλόγιο, σε σημείο που συχνά να μην κατανοούνται. Τα βλάχικα σχεδόν δεν έχουν λέξεις που να θεωρούνται δακικής προέλευσης, στην οποία αποδίνουν οι Ρουμάνοι την καταγωγή τους (π.χ. copil-παιδί, gal-σβέρκο). Οι Βλάχοι χρησιμοποιούν ορισμένες λατινικές λέξεις που δεν υπάρχουν στα ρουμάνικα, κάποιες αρχαιοελληνικές και σχετικά λίγες σλαβικές. Επίσης, χρησιμοποιούν πολλές νεοελληνικές λέξεις, κλίνοντάς τις κατά τη βλάχικη γραμματική, όπως χαρά, hara (ρουμάνικα fericitate), chiro (καιρός, ρουμάνικα η σλαβική λέξη vreme). Από πολλές απόψεις τα βλάχικα είναι πλησιέστερα στα λατινικά από τα ρουμάνικα.

Πολλοί Έλληνες έχουν ακούσει βλάχικες φράσεις, όπως «τσι φάτσι;» (τι κάνεις;) στην οποία φαίνεται η συγγένεια με τα γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά λήμματα (τσι → que, che, que, φάτσι → fais, fai, faces). Βλαχόφωνοι φοιτητές που σπουδάζουν στη Ιταλία λένε ότι βρίσκουν εύκολα τα ιταλικά, και οι ρουμάνοι λένε ότι καταλαβαίνουν καλά την ιταλική τηλεόραση. Για τους Έλληνες που ξέρουν λατινικά ή λατινογενείς γλώσσες, τα βλάχικα είναι εύκολα. Το περισσότερο λεξιλόγιο κατάγεται από τα λατινικά και ελληνικά (ενώ τα ρουμάνικα έχουν περισσότερο σλαβικό), όμως πολλές βασικές λέξεις δεν κατανοούνται καθόλου από πρώτη όψη. Πρέπει να μάθει κανείς πως έχουν αλλάξει τα φωνήματα στη γλώσσα αυτή. Παρακάτω παρατίθενται μερικά γενικά στοιχεία.[2] Με αυτά τα δεδομένα ας προσπαθήσουν οι αναγνώστες να κατανοήσουν τους στίχους που παρατίθενται στο άρθρο.

Αλλαγές φωνημάτων από τα λατινικά

— **Νέοι φθόγγοι: άτονο α, σχεδόν ε, (ă) και â που ακούγεται περίπου σαν άτονο ου.**
Όπως και στις σλαβικές γλώσσες κάποια φωνήεντα προφέρονται ουρανικά, όπως easte (είναι) που προφέρεται yeste, io προφέρεται yio.

— Το ti συχνά μετατρέπεται σε tsi και το di σε dzi, όπως οι αλλαγές ενικού στον πληθυντικό: sacu – satsi σάκος, mutu – mutsi μουγγός, analtu – analtsi – ψηλός, caldu – caldzi ζεστός. Αλλα παραδείγματα potes → potsi μπορείς,

— Μερικές λέξεις που στα λατινικά συνήθως αρχίζουν από λ ή ρ παίρνουν μπροστά ένα α: aridu (ridere) γελάω, arosu (roseus) κόκκινος, alavdu (laudo) επαινώ, armânu (romanus) βλάχος, arîu – ποταμός (πρβλ. ρυάκι, ρέω)

— Τα χειλικά σύμφωνα p, b, f, v, m μετά από κάποια φθόγγους μετατρέπονται σε ουρανικά: k', b', h', γ', n. Petra → kyatra – πέτρα (πρβλ. κοτρώνα), bene → gine - καλά, filius → hilu – γιός, melem → nare – μέλι, venio → yinu-ερχομαι, μικρή → nica, lacrimae → lacrini.[3]

— Άτονα αρχικά a, e, i σε λατινικές ή ελληνικές λέξεις παραλείπονται στα βλάχικα: exmulgo → zmulgu αρμέγω, autumna → toamnă, φθινόπωρο, ανάθεμα → naθima.

— Μερικές άλλες αλλαγές ειναι: qu, gu → tz, dz. Quinque → tsintsi – πέντε. Qu, gu +a → pa, ba: aqua → apă – νερό. Linguă → limbă – γλώσσα. Ct → pt: lucto → luptu – αγωνίζομαι. Ll → u: maxillă → maseuψ (μασέλα).

— Συχνή αλλαγή του λατινικού l σε r (ρωτακισμός) sol → soare ηλιος. Μεγάλος → mare (με απώλεια της ενδιάμεσης συλλαβής).

— Σύντμηση μερικών λέξεων με παράλειψη ενδιάμεσων συλλαβών όπως caballus (άλογο) → calu. Gione → gio(va)ne – νέος, dolor → dor-πόνος.

Βασικά γραμματικά στοιχεία

— Το οριστικό άρθρο μπαίνει στο τέλος των ουσιαστικών ή τροποποιεί την κατάληξη.[4] Homo → unu omu, ένας άνθρωπος. Om-lu ο άνθρωπος. Lupus → unu lupu – ένας λύκος, lup-lu – ο λύκος. (γενική-δοτική lup-lui). Unu frate → ένας αδελφός, frate-le ο αδελφός. Θηλυκό: una casă – ένα σπίτι, casă+α → το σπίτι. Una fiată ένα κορίτσι, fiata το κορίτσι (λατινικά feta). Vale+a →valia (η κοιλάδα). Dinde – ένα δόντι, dindi-le το δόντι (λατινικά dentem).

— Οι κλίσεις των ρημάτων είναι παρόμοιες με τις τέσσερις λατινικές κλίσεις ρημάτων. Ένα παράδειγμα κλίσης στον ενεστώτα οριστικής: yio vedu, tine vedzi, elu viade, noi videmu, voi videtsî, eli vedu (εγώ βλέπω, εσύ βλέπεις, αυτός βλέπει, εμείς βλέπουμε, εσείς βλέπετε αυτοί βλέπουν).

— Στη γενική και δοτική, το άρθρο (lui αρσενικό, lyi θηλυκό) εμφανίζεται πριν και μετά τα ουσιαστικά a..lui (αρσενικά), a...lyi (θηλυκά): muma a fitsor lui – η μαμά του παιδιού, casa a fiatsi lyi – το σπίτι του κοριτσιού. Τα κύρια ονόματα έχουν άρθρο μόνο μπροστά: al(u) Mihali – του Μιχάλη, ali Marie – της Μαρίας, al preftu – του παπά. Η κλιτική φωνή έχει κατάληξη –e στο αρσενικό, π.χ. frate, Petre και -o στο θηλυκό, π.χ. Leno (Λενιώ).

— Τα βλάχικα σχηματίζουν πολλά ρήματα από την προστακτική της νεοελληνικής ρίζας, πράγμα που δείχνει ένταξη ελληνικών λέξεων στην υπάρχουσα γραμματική: alacsescu – αλλάζω, ncărfusescu – καρφώνω.

— Όπως και σε άλλες βαλκανικές γλώσσες (αλλά και στα ελληνικά), το απαρέμφατο και το γερούνδιο έχουν σχεδόν εξαφανιστεί. Οι καταλήξεις –are δείχνουν ουσιαστικό. Έχει σχεδόν εξαφανιστεί η υποτακτική (εκτός από το τρίτο πρόσωπο του ενικού του ενεστώτα), ενώ ο μέλλων και οι δυνητικοί χρόνοι δημιουργούνται περιφραστικά. Ο μέλλων σχηματίζεται με το βοηθητικό ρήμα θέλω (θε' να): volo vedere (λατινικά θέλω να δω) → va s vedu, θέλω να φάω → va s mîcu.

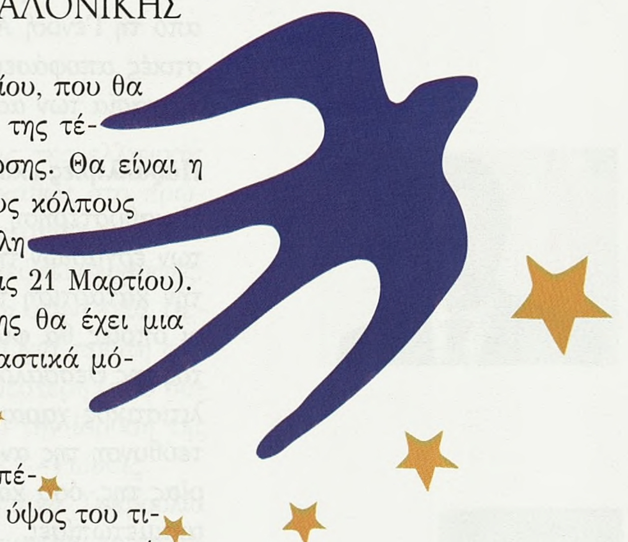
1. Cioranescu, 1958.
2. Κατσάνης και Ντίνας σελ. 12-52. Υπάρχει βόρειο και νότιο ιδίωμα με κάποιες διαφορές οι οποίες εδώ δεν εξετάζονται. Ακολουθείται λατινική γραφή με ελληνικά γράμματα όταν χρειάζονται.
3. Η μετατροπή του π σε κ απαντάται και στα τσακώνικα (παιδί → καβγί), και το mi ni στην Αιτωλία (Κοντοσόπουλος σελ. 191).
4. Το άρθρο στις λατινογενείς γλώσσες δημιουργήθηκε από την αντωνυμία ille, illa, iilud. Στα αρχαία χρόνια ήταν εξ' ίσου κοινό το ille homo (l'homme, el hombre) και το homo ille (omul). Πιθανώς, η προτίμηση για το τελικό άρθρο να οφείλεται σε άλλες βαλκανικές γλώσσες, γιατί τα αλβανικά και τα βουλγαρικά το χρησιμοποιούν (Dennis Deletant, προσωπική επικοινωνία, Δεκέμβριος 2002).

το Παρόν σαν Ιστορία

Άγγελος Βάσσος

ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ
Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΚΟΡΥΦΗΣ ΤΗΣ... ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Με τη σύνοδο κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, που θα φιλοξενηθεί στη Θεσσαλονίκη, θα πέσει η αυλαία της τέταρτης ελληνικής προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα είναι η πρώτη τακτική σύνοδος που θα καλωσορίσει στους κόλπους της Ένωσης είκοσι πέντε, και όχι δεκαπέντε μέλη (αφού προηγηθεί η άτυπη σύνοδος της Αθήνας στις 21 Μαρτίου).

Βέβαια, η σύνοδος κορυφής της Θεσσαλονίκης θα έχει μια ιδιαιτερότητα: θα είναι «της Θεσσαλονίκης» ουσιαστικά μόνο κατ' όνομα, καθώς θα πραγματοποιηθεί 125 χιλιόμετρα από την πόλη, και πιο συγκεκριμένα στη Σιθωνία της Χαλκιδικής. Η σύμβαση που υπέγραψε το υπουργείο Εξωτερικών περιλαμβάνει το ύψος του τιμήματος για τη χρησιμοποίηση των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, την ανακαίνιση του ξενοδοχείου που θα φιλοξενήσει την εκδήλωση και την κατασκευή μιας τεράστιας τέντας, έκτασης περίπου 20.000 τετρ. μέτρων, στην οποία θα εγκατασταθεί το κέντρο Τύπου της συνόδου.

Δύο ζώνες ασφάλειας

Ο σχεδιασμός των υπηρεσιακών παραγόντων του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών περιλαμβάνει τη δημιουργία δύο ζωνών ασφαλείας:

1. Μιας «κόκκινης», στην οποία θα κινούνται οι ηγέτες των συνολικά 28 χωρών (είκοσι πέντε χώρες ως μέλη της Ένωσης και άλλες τρεις —Βουλγαρία, Ρουμανία και Τουρκία— στον «προθάλαμο») που θα συμμετάσχουν στη σύνοδο.
2. Μιας «μπλε», όπου θα φιλοξενηθούν οι εθνικές αντιπροσωπείες, στις οποίες θα συμμετέχουν είκοσι κυβερνητικά στελέχη από κάθε χώρα και δεκάδες συνοδοί. Με τη μπλε ζώνη —όχι όμως και με την κόκκινη— θα γειτνιάζει η τέντα των δημοσιογράφων, η οποία, όπως ξεκαθαρίζουν κύκλοι του υπουργείου Τύπου θα αποτελεί μια αρκετά περίπλοκη κατασκευή, για την εγκατάσταση της οποίας θα χρειαστούν τρεις ολόκληροι μήνες!

Για την κατασκευή του κέντρου Τύπου (για το οποίο, πέρα από τα τεχνικά τμήματα του δαπέδου και της τέντας, απαιτείται η εγκατάσταση υδραυλικών, ηλεκτρολογικών, ηλεκτρονικών και τηλεπικοινωνιακών συστημάτων) έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον δύο ευρωπαϊκές εταιρείες, μία γαλλική και μία ελβετική, αλλά και ορισμένες ελληνικές.

Ένα από τα βασικά προβλήματα του υπουργείου Τύπου είναι η φιλοξενία των χιλιάδων δημοσιογράφων που θα καλύψουν το γεγονός: στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η λύση της διαμονής τους στη Θεσσαλονίκη, που σημαίνει ότι κάθε πρωί ένα τεράστιο κομβόι από λεωφορεία και αυτοκίνητα θα διανύει την απόσταση των 125 χλμ., για

να επιστρέψει αργά το βράδυ στην πόλη. Στη βάση όλων αυτών εξελίσσεται και η προετοιμασία του σχεδίου ασφάλειας της συνόδου από τη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης, αν και οι οριστικές αποφάσεις θα ληφθούν σε κεντρικό επίπεδο και με τη συνεργασία των αστυνομικών αρχών που συμμετέχουν στη Europol.

Παράλληλες εκδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη

Η καθυστέρηση της επίσημης ανακοίνωσης του τόπου διεξαγωγής των εργασιών της συνόδου κορυφής του Ιουνίου καθυστέρησε και την κατάρτιση του προγράμματος των παράλληλων εκδηλώσεων, οι οποίες θα φιλοξενηθούν εντός του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης. Στις εν λόγω εκδηλώσεις θα επικρατεί ο πολιτιστικός χαρακτήρας. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί προς την κατεύθυνση της ανάδειξης της πόλης, από την άποψη τόσο της ιστορίας της, όσο και των μελλοντικών προκλήσεων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει.

Δεδομένη πρέπει να θεωρείται η χρησιμοποίηση για τις παράλληλες εκδηλώσεις της συνόδου κορυφής του Μεγάρου Μουσικής, των μεγάλων μουσείων της πόλης και ίσως των δύο ανοιχτών θεάτρων -στο δάσος του Κέδρινου Λόφου και στο νταμάρι της Τριανδρίας. Οι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό του παράλληλου προγράμματος κινούνται στη λογική του «λίγα και καλά», καθώς οι πολλές εκδηλώσεις απαιτούν την κινητοποίηση πολύ μεγάλων δυνάμεων ασφαλείας και τον αποκλεισμό αρκετών οικοδομικών τετραγώνων (και κυρίως της παραλιακής ζώνης, μεταξύ του ξενοδοχείου «Μακεδονία Παλλάς» και του Μεγάρου Μουσικής) για αρκετές ημέρες. Μια τέτοια επιλογή δεν είναι στα σχέδια τόσο του υπουργείου Εξωτερικών όσο και του υπουργείου Μακεδονίας – Θράκης, τα οποία προτιμούν την εικόνα μιας «ανοιχτής πόλης» κατά τη διάρκεια του τριημέρου της συνόδου κορυφής. Προς την κατεύθυνση αυτή, έχουν ήδη αναλάβει πρωτοβουλίες ώστε να μη διαταραχθούν οι ρυθμοί ζωής στη Θεσσαλονίκη, όπως θα συνέβαινε αν, για παράδειγμα, έκλειναν τα εμπορικά καταστήματα ή αν απαγορευόταν η πρόσβαση σε συγκεκριμένα σημεία.

Πάντως, παράγοντα πίεσης για το εύρος του παράλληλου προγράμματος της συνόδου αποτελεί και ο όγκος των διαδηλωτών, οι οποίοι προτίθενται να χρησιμοποιήσουν σχεδόν όλους τους ελεύθερους χώρους στο κέντρο της πόλης για την πραγματοποίηση υπαίθριων εκδηλώσεων —πολιτικών και πολιτιστικών—, στις οποίες ευελπιστούν να συμμετάσχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης. Ακόμη, στο σχεδιασμό του παράλληλου προγράμματος έχει ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη θα βρίσκεται εγκλωβισμένη σε έναν πραγματικό κλοιό διαδηλώσεων (όχι μόνο το Σάββατο 21 Ιουνίου, αλλά ήδη από την Πέμπτη 19 του μηνός), οι οποίες θα λειτουργήσουν αποτρεπτικά όσον αφορά στις μετακινήσεις των υψηλών προσκεκλημένων μέσα στην πόλη.

ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΜΟΝΟΝ Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΗΝ ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΗΣ

Οι επτά διασκέψεις κορυφής της προεδρίας

Ιδιαίτερα αυξημένες εμφανίζονται οι υποχρεώσεις της ελληνικής προεδρίας στον τομέα των εξωτερικών σχέσεων, καθώς στο πρώτο εξάμηνο του 2003 έχει αποφασιστεί η πραγματοποίηση —πέραν των τακτικών— και δύο «ασυνήθιστων» διασκέψεων κορυφής: η μία στη Λισσαβόνα (στις 5 Απριλίου) και η άλλη στην Αγία Πετρούπολη (στις 31 Μαΐου). Η πρώτη θα ασχοληθεί για πρώτη φορά εις βάθος με τις σχέσεις Ε.Ε. – Αφρικής και η δεύτερη (που συμπίπτει με τους εορτασμούς των 300 χρόνων από την ίδρυση της πρώτης ρωσικής πρωτεύουσας) με τις σχέσεις Ε.Ε. – Ρωσίας.

Επίσης, έχουν προγραμματιστεί τα δύο Ευρωπαϊκά Συμβούλια (το πρώτο —άτυπο— στις Βρυξέλλες, στις 21 Μαρτίου και το τακτικό στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, στις 19 και 20 Ιουνίου).

Την επομένη (21 Ιουνίου) θα γίνει η συνάντηση Ε.Ε. – χωρών των Δυτικών Βαλκανίων στη Θεσσαλονίκη. Προηγουμένως, στις 16 Απριλίου, θα πραγματοποιηθεί στη Στοά του Αττάλου, στην Αθήνα, η τελετή υπογραφής της Συνθήκης Προσχώρησης των δέκα νέων χωρών. Συνολικά, θα λάβουν χώρα επτά διασκέψεις κορυφής (η

—προηγηθείσα— δανική προεδρία πραγματοποίησε τρεις και η —αμέσως προηγούμενη— ισπανική, τέσσερις).

Πέραν τούτων, η ελληνική προεδρία έχει διοργανώσει 39 τακτικά Συμβούλια Υπουργών, 14 άτυπα συμβούλια σε υπουργικό επίπεδο και τέλος, σε επίπεδο ανωτέρων κρατικών στελεχών, άλλες 112 διεθνείς συναντήσεις. Όχι λιγότεροι από 4.000 (!) υψηλόβαθμοι εκπρόσωποι των κρατών της Ε.Ε. αναμένεται να μετάσχουν σε αυτές τις διασκέψεις και συναντήσεις, που θα φιλοξενηθούν σε 36 ελληνικές πόλεις. Μία από αυτές, η άτυπη συνάντηση για τις μεταφορές και τη ναυτιλία, θα γίνει —πρωτοτυπώντας— πάνω σε κρουαζιερόπλοιο (στις 16-17 Μαΐου).

Η Αθήνα, φυσικά, θα φιλοξενήσει τις περισσότερες, ενώ το μερίδιό τους έχουν η Θεσσαλονίκη, το Ναύπλιο, τα Ιωάννινα, η Πάτρα, η Βέροια, η Ναύπακτος, ο Βόλος, η Καστοριά, όπως επίσης και τα ελληνικά νησιά (Κρήτη, Λέσβος, Κέρκυρα, Σύρος, Ρόδος, Λήμνος κτλ.).

Οι πέντε προτεραιότητες της ελληνικής προεδρίας

Η φιλοσοφία της πολιτικής την οποία πρόβαλε από την πρώτη στιγμή η ελληνική προεδρία μέσω του συνθήματός της («Η Ευρώπη μας!») ήταν ξεκάθαρη: δημιουργία μιας πραγματικής ευρωπαϊκής κοινότητας, η οποία —όπως δήλωσε σχετικά ο πρωθυπουργός και προεδρεύων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Κώστας Σημίτης— «θα αναγνωρίζει το δικαίωμα του πολίτη στην ασφάλεια, στη δημοκρατία, στην καλύτερη ποιότητα ζωής. Το σύνθημά μας θέλει να υποδηλώσει ότι η Ευρώπη ανήκει σε όλους τους ευρωπαϊκούς λαούς, ότι όλοι έχουν το δικαίωμα να μοιραστούν το κοινό μέλλον». Λόγω εξελίξεων στον διεθνή χώρο τα δύο τελευταία χρόνια και λόγω πιέσεων να προωθηθεί η διεύρυνση, υπάρχει καθυστέρηση —ίσως και έλλειμμα— στην εφαρμογή των αποφάσεων της Λισσαβόνας (2000) που ενίσχυαν την «προσέγγιση στον πολίτη» και το κοινωνικό προφίλ της Ε.Ε. Η ελληνική προεδρία έχει, λοιπόν, ως φιλοσοφία της την κάλυψη αυτής της καθυστέρησης.

Πέντε μεγάλα θέματα έθεσε στην ημερήσια διάταξη η ελληνική προεδρία, τα επίσημα εγκαίνια της οποίας έγιναν την Πέμπτη, 9 Ιανουαρίου και η θητεία της οποίας λήγει τη Δευτέρα, 30 Ιουνίου 2003: (α) Την ολοκλήρωση της διεύρυνσης. (β) Την ανταγωνιστικότητα, τη συνοχή και την αειφορία (διαδικασία Λισσαβόνας). (γ) Την ολοκλήρωση της μεταναστευτικής πολιτικής (λαθρομετανάστες, άσυλο). (δ) Το θεσμικό διάλογο για το μέλλον της Ευρώπης (Συνέλευση Στρασβούργου). (ε) Την ανάδειξη της νέας Ευρώπης, ως παράγοντα σταθερότητας και διεθνούς συνεργασίας. Φυσικά, υπάρχουν και άλλα θέματα στην ατζέντα της προεδρίας, για τα οποία έχει γίνει σοβαρή προεργασία από προηγούμενες προεδρίες, με στόχο στο Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης να «σφραγιστούν» οι σχετικές αποφάσεις.

1. Διεύρυνση

Η διασφάλιση του χρονοδιαγράμματος της Κοπεγχάγης για την ομαλή ένταξη στην Ε.Ε. των δέκα νέων μελών είναι το μεγάλο στοίχημα της προεδρίας. Συγκεκριμένη επιδίωξή της ήταν να ολοκληρωθεί η διαδικασία σύνταξης της Συνθήκης, να εκφραστεί η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και να έχει δώσει την έγκρισή του το Ευρωκοινοβούλιο έως το τέλος Μαρτίου, ώστε η Συνθήκη να υπογραφεί στις 16 Απριλίου στην Αθήνα (οι 10 χώρες γίνονται πλήρη μέλη την 1η Μαΐου 2004, αλλά από την επομένη της υπογραφής θα συμμετέχουν στα Συμβούλια —και, βεβαίως, και σε αυτό της Θεσσαλονίκης— ως «ενεργοί παρατηρητές»). Με γνώμονα ότι η διεύρυνση θα πρέπει να ενισχύσει τις σχέσεις της Ε.Ε. με τον «ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο», η προεδρία προωθεί την προενταξιακή στρατηγική για τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, οι οποίες, όπως αποφασίστηκε στην Κοπεγχάγη, θα γίνουν πλήρη μέλη το 2007.

Σε ό,τι αφορά την Τουρκία, πρόθεση της προεδρίας είναι να ενισχυθεί η προενταξιακή πορεία της και να δοθεί ώθηση για να αρχίσουν οι σχετικές διαπραγματεύσεις μετά το 2004. Σε αυτό το πνεύμα, καταρτίζεται το κείμενο μιας νέας εταιρικής σχέσης με την Τουρκία και συζητείται η τακτική που πρέπει να ακολουθηθεί έναντι της Άγκυρας, ώστε να «μεταφυτευθεί» στην Τουρκία η όλη φιλοσοφία της Ε.Ε.

2. Συνοχή

Έχει διαπιστωθεί η καθυστέρηση στην οικονομική και κοινωνική μεταρρύθμιση που είχε δρομολογηθεί το καλοκαίρι του 2000 στη Λισσαβόνα. Η ελληνική προεδρία έχει ετοιμάσει σχετικές προτάσεις, οι οποίες αφορούν την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την αύξηση των θέσεων εργασίας, την επιχειρηματικότητα, τη διαφύλαξη της μελλοντικής ευημερίας. Στόχος της προεδρίας είναι να υιοθετηθεί από το Συμβούλιο η λεγομένη «Πράσινη Βίβλος της Επιχειρηματικότητας», η οποία θα επισπεύσει την εφαρμογή της (Μικρής) «Χάρτας των μικρών επιχειρήσεων», την απλοποίηση του κανονιστικού πλαισίου και άλλα μέτρα που θα ενισχύσουν την εμπιστοσύνη της αγοράς. Στόχος είναι η ενσωμάτωση των ομάδων που είναι θύματα «κοινωνικού αποκλεισμού». Ο εκσυγχρονισμός του κοινωνικού μοντέλου έχει για την ελληνική προεδρία την ίδια αξία με τον εκσυγχρονισμό στον οικονομικό χώρο και στις προτάσεις της περιλαμβάνονται η αναθεώρηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης, η βελτίωση των ποιοτικών πτυχών της εργασίας και ο εκσυγχρονισμός των βασικών μέσων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

3. Μετανάστευση

Η οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση των νόμιμων μεταναστών και προώθηση των αποφάσεων της Σεβίλλης, για οικονομική και

τεχνική υποστήριξη τρίτων χωρών, είναι το επόμενο σημείο που έδωσε έμφαση η ελληνική προεδρία. Η αντιμετώπιση της λαθρομετανάστευσης αποτελεί «συλλογικό πρόβλημα» της Ε.Ε. και γι' αυτό απαιτείται η από κοινού ανάληψη των ευθυνών. Στη Θεσσαλονίκη, η προεδρία θα καταθέσει έκθεση για την εφαρμογή όσων αποφασίστηκαν στη Σεβίλλη και στην Κοπεγχάγη για τη «διαχείριση συνόρων» και την πολιτική επαναπατρισμού και απομάκρυνσης των μη νόμιμων μεταναστών. Υπό το ίδιο πρίσμα, θα εξεταστεί και το θέμα της παροχής ασύλου.

4. Ένα νέο θεσμικό σύστημα

Η προεδρία επιδιώκει η διευρυμένη Ευρώπη να εξελιχθεί σε «ένα θεσμικό σύστημα ικανό να λαμβάνει αποφάσεις δημοκρατικού και κοινωνικού περιεχομένου». Επειδή, όπως αναμένεται, η Συνέλευση θα έχει ολοκληρώσει το έργο της πριν από τη Θεσσαλονίκη, η προεδρία, σε στενή συνεργασία με τις υπό ένταξη χώρες, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωκοινοβούλιο, θα διασφαλίσει τις προϋποθέσεις που θα οδηγήσουν τη διαδικασία της ενοποίησης σε «ένα πολιτικά νέο στάδιο». Η προεδρία επιδιώκει να διασφαλίσει: (α) η διευρυμένη Ε.Ε. να είναι «ένα δημοκρατικά οργανωμένο σύστημα κοντά στον πολίτη», (β) να είναι ικανή να λαμβάνει αποφάσεις «με όλες τις πολιτικές και τα μέσα που θα της επιτρέπουν να λύνει τα προβλήματα της κοινωνίας και των πολιτών» και (γ) η Ε.Ε. να είναι ο «ισχυρός συντελεστής» στην περιφέρεια και στο διεθνές σύστημα ως παράγων ειρήνης, σταθερότητας και συνεργασίας.

5. Εξωτερικές σχέσεις

Η διεύρυνση της Ε.Ε. πραγματοποιείται σε εποχή νέων προκλήσεων και δραματικών μεταβολών στο διεθνές πολιτικό περιβάλλον, γεγονός που απαιτεί την επανεξέταση του πλαισίου των σχέσεων της Ε.Ε. με τους νέους γείτονές της. Έτσι, προτεραιότητα της προεδρίας είναι η ανάπτυξη των σχέσεων της Ένωσης με τα Βαλκάνια, η εμβάθυνση των σχέσεων με τη Ρωσία, η αναβάθμιση των σχέσεων με την Ουκρανία, τη Λευκορωσία, τη Μολδαβία και τον Καύκασο, αλλά και η ενίσχυση της συνεργασίας της Ε.Ε. με τις χώρες της Μεσογείου. Με όλες αυτές τις χώρες, η ελληνική προεδρία προωθεί τον πολιτικό διάλογο, δίνοντας έμφαση στον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στο κράτος δικαίου. Προτεραιότητα έχει και η ενδυνάμωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ, ιδιαίτερα για την από κοινού αντιμετώπιση των διεθνών προκλήσεων. Μάλιστα, για τις 26 Ιουνίου έχει προγραμματιστεί συνάντηση της προεδρίας με τον αμερικανό πρόεδρο, στην Ουάσιγκτον. Τέλος, η προεδρία θα προωθήσει τη δυνατότητα της Ε.Ε. να παρεμβαίνει ουσιαστικά σε περιοχές κρίσεων και θα συνεχίσει τις προσπάθειες για την ισχυροποίηση του θεσμικού πλαισίου της ΚΕΠΠΑ, οικοδομώντας τον «Χώρο Ελευθερίας, Ανάπτυξης και Δικαιοσύνης».

ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ, ΣΤΙΣ 21 ΙΟΥΝΙΟΥ

Η μικρή «Σύνοδος Κορυφής» της Θεσσαλονίκης

Ευθύς μετά τη λήξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Θεσσαλονίκης θα πραγματοποιηθεί διάσκεψη κορυφής (21 Ιουνίου) με τις ηγεσίες των βαλκανικών χωρών. Σκοπός της διάσκεψης είναι να ξεκινήσει μια «Διαδικασία Ευρωπαϊκής Ένταξης των Βαλκανίων», η «Διαδικασία της Θεσσαλονίκης».

Η ελληνική προεδρία έχει διατυπώσει τις σχετικές προτάσεις της σε 14σέλιδο υπόμνημα, το οποίο έχει ήδη υποβληθεί στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών της Ε.Ε. και των βαλκανικών χωρών, καθώς και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Καρπός πολύμηνης εργασίας του υπουργείου Εξωτερικών και προϊόν διαβουλεύσεων με τις ενδιαφερόμενες χώρες, το υπόμνημα συμπυκνώνει την ελληνική φιλοσοφία για τη θέση των Βαλκανίων στην Ευρώπη του 21ου αιώνα.

Το υπόμνημα υπογραμμίζει ότι «η Ε.Ε. πρέπει να έχει ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στην Βαλκανική, υποστηρίζοντας τη σταθερότητα, την ανάπτυξη και την ένταξη» των κρατών της. Πρόκειται για ένα «ισχυρό πολιτικό μήνυμα προς τις χώρες και τους λαούς της περιοχής» που τονίζει τα εξής:

— Τα Βαλκάνια παραμένουν προτεραιότητα της Ε.Ε. και διατηρούν πρωτεύουσα θέση στις προτεραιότητές της.
— Η Ε.Ε. αναλαμβάνει την υποχρέωση να υποστηρίξει το ευρωπαϊκό μέλλον όλων των βαλκανικών χωρών.
— Η ευρωπαϊκή προοπτική είναι η πιο αξιόπιστη και ελκυστική πορεία για την περιοχή.
— Αυτή η προοπτική δεν θα επηρεαστεί αρνητικά από την τρέχουσα διεύρυνση.

Όπως τονίζει το υπόμνημα της προεδρίας, «η διάσκεψη θα επιβεβαιώσει την υποχρέωση των χωρών της περιοχής να προσεγγίσουν και βαθμιαία να ενταχθούν στην Ε.Ε. καθώς και την απόφασή τους να εργαστούν για την εκπλήρωση όλων των σχετικών κριτηρίων και συνθηκών, περιλαμβανομένου του δημογραφικού και της οικονομικής μεταρρύθμισης και της ανάπτυξης της περιφερειακής συνεργασίας». Η προεδρία πιστεύει ότι, καθώς οι βαλκανικές χώρες «προχωρούν από τη σταθεροποίηση και την ανοικοδόμηση στη σύνδεση και στην αυτοδύναμη ανάπτυξη», πρέπει να λάβουν από την Ε.Ε. ένα μήνυμα που «θα τις διαβεβαιώνει για την ευρωπαϊκότητά τους», ότι είναι «εν δυνάμει υποψήφια μέλη της» και ότι «θα υποστηρίξει τις προσπάθειές τους και θα συγκεκριμενοποιήσει τον δρόμο που θα πρέπει να ακολουθήσουν».

Η «Διαδικασία της Θεσσαλονίκης» φιλοδοξεί να δώσει ένα σαφές δημόσιο μήνυμα της ειδικής φύσης των προνομιακών σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ της Ε.Ε. και των χωρών της περιοχής που καλύπτονται από τη Διαδικασία Σταθερότητας και Ανάπτυξης

(SAA), καθώς και της ανάληψης της υποχρέωσης εκ μέρους τους να ενισχύσουν και να εμβαθύνουν την περιφερειακή συνεργασία. Η προεδρία πιστεύει ότι «πρέπει να αναπτυχθούν περισσότερο οι μηχανισμοί για ουσιαστικό πολιτικό διάλογο και περιφερειακή συνεργασία» και το εργαλείο γι' αυτόν τον σκοπό είναι η «Διαδικασία της Θεσσαλονίκης». Αυτή «θα μπορεί να συγκεντρώνει κατά τακτά διαστήματα τους ηγέτες κρατών ή κυβερνήσεων της περιοχής και τους ομολόγους τους της Ε.Ε.».

Έξι στόχοι και προτεραιότητες

Η ελληνική προεδρία βλέπει τη διάσκεψη της Θεσσαλονίκης για τα Βαλκάνια ως την αφετηρία μιας μακράς διαδικασίας και υπ' αυτό το πρίσμα θέτει τους εξής στόχους:

— Εδραίωση της ειρήνης και της δημοκρατικής ανάπτυξης.

— Προώθηση της Διαδικασίας Σταθερότητας και Σύνδεσης (SAP) με τις πέντε ενδιαφερόμενες χώρες.

— Αντιμετώπιση συγκεκριμένων σημαντικών θεμάτων της περιοχής (οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά, επιστροφή προσφύγων, προστασία και αποκατάσταση ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων, ενέργεια, υποδομές, υποστήριξη επενδύσεων κτλ.).

— Προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας.

Η ελληνική προεδρία τονίζει -και το επαναλαμβάνει σε κάθε ευκαιρία- ότι «οι βαλκανικές χώρες θα πρέπει να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει στο πλαίσιο της SAP» και ότι «η πρόοδος στον δρόμο τους προς την Ευρώπη θα είναι το αποτέλεσμα των δικών τους προσπαθειών και ενεργειών».

Η Ε.Ε. σύμφωνα με τις αποφάσεις της Κοπεγχάγης θα «υποστηρίξει δραστηριότητες και πρωτοβουλίες που θα προωθούν τη θρησκευτική ανοχή και τον πολυπολιτισμό και θα καταπολεμήσει τον οπισθοδρομικό εθνικισμό».

1. Ειδικότερα, για την Αλβανία η προεδρία μεταξύ άλλων «θα υποστηρίξει την έναρξη διαπραγματεύσεων και τη συνεργασία με την Επιτροπή, ώστε να υπάρξει ουσιαστική πρόοδος ως προς τη Συμφωνία Σταθερότητας και Σύνδεσης (SAP), υπό την προϋπόθεση ότι η Αλβανία θα καταβάλει αντίστοιχες προσπάθειες».
2. Για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, θα γίνουν τα προκαταρκτικά για τη σύναψη SAP «ευθύς ως αναλάβει η νέα κεντρική κυβέρνηση και εκπληρωθούν οι προϋποθέσεις που έθεσε η Επιτροπή».
3. Για την Κροατία, «θα ενθαρρυνθεί η πρόοδος της διαδικασίας επικύρωσης για να τεθεί εν ισχύ η SAP και να αρχίσει να εφαρμόζεται».
4. Για την πΓΔΜ, στο πλαίσιο «της εκπλήρωσης της Συμφωνίας της Οχρίδας έχουν ωριμάσει οι συνθήκες για παραπέρα πρόοδο στην SAP [...]. Η συνέχιση της παρουσίας του ειδικού αντιπροσώπου της Ε.Ε. θα υπογραμμίσει ότι η Ε.Ε. διατηρεί το ενδιαφέρον της για τη χώρα».
5. Για τη Σερβία – Μαυροβούνιο, η προεδρία κρίνει ότι θα ήταν δυνατόν υπό προϋποθέσεις «να κληθεί η Επιτροπή να ετοιμάσει μελέτη για την έναρξη διαπραγματεύσεων για σύναψη συμφωνίας και, σε περίπτωση θετικής εξέλιξης της μελέτης, το Συμβούλιο να συζητήσει τα επόμενα βήματα».
6. Τέλος, θα πρέπει «να αντιμετωπιστεί» η δυναμική της «ένταξη του Κοσσυφοπεδίου στην SAP με πλήρη σεβασμό στην απόφαση 1.244 του ΟΗΕ».

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Οικονομία και Κοινωνία

Χώρα	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ευρώ)	Ανεργία (%)	Προσδόκιμο ζωής (σύνολο πληθυσμού)	Θνησιμότητα νεογέννητων ανά 1.000 γεννήσεις	Αριθμός κινητών τηλεφώνων ανά 100 κατοίκους	Αριθμός Η/Υ ανά 100 κατοίκους	Χρήστες Διαδικτύου ανά 100 κατοίκους
ΑΥΣΤΡΙΑ	27.000	4,8	78,00	4,39	73	27,6	36
ΒΕΛΓΙΟ	26.100	6,8	78,13	4,64	10	34,45	28
ΔΑΝΙΑ	28.000	5,3	76,91	4,97	25	43,1	50
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	25.800	9,4	77,75	3,76	60	39,6	53
ΓΑΛΛΙΑ	25.200	8,9	79,05	4,41	50	30,4	15
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	26.200	8,9	79,05	4,41	50	30,4	15
ΕΛΛΑΔΑ	17.900	11	78,74	6,25	80	8	17
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	17.300	4,4	76,14	5,84	55	29,9	20
ΒΡΕΤΑΝΙΑ	24.700	5,1	77,89	5,45	80	33,7	60
ΙΣΠΑΝΙΑ	18.900	13	79,08	4,85	40	14,2	22
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	27.300	4,3	77,17	5,43	75	35,9	40
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	25.800	2,4	78,58	4,31	35	39,4	60
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	43.400	2,4	77,48	4,71	85	45,3	20
ΙΤΑΛΙΑ	24.300	10	79,25	5,76	60	17,9	32
ΣΟΥΗΔΙΑ	24.700	3,9	79,84	3,44	90	50,6	70
ΚΥΠΡΟΣ	15.000	3,9	77,08	7,71	47	25	22
ΤΣΕΧΙΑ	14.400	8	74,95	5,46	68	14	14
ΕΣΘΟΝΙΑ	10.000	12,4	70,02	12,32	54	18	30
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	12.000	5,7	70,02	12,32	54	18	30
ΛΕΤΟΝΙΑ	7.800	13,1	69,00	14,96	27	15	7
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	7.600	16,5	69,42	14,34	29	7	7
ΜΑΛΤΑ	15.000	6,5	78,26	5,72	60	23	25
ΠΟΛΩΝΙΑ	8.800	18,4	73,66	9,17	25	9	10
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	11.500	19,4	74,20	8,76	40	15	17
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	16.000	5,7	75,29	4,47	76	28	30

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση εν συντομία

Στοιχείο	Προ της διεύρυνσης	Μετά τη διεύρυνση
Συνολική έκταση (σε τετραγωνικά χλμ.)	3.191.120	3.929.712
Συνολικός πληθυσμός (σε εκατ. άτομα)	378,7	453,5
Συνολικό ΑΕΠ	8.827,1	9.231
Κατά κεφαλήν εισόδημα (Μ.Ο. σε ευρώ)	23.308	20.355
Επόμενες Ευρωεκλογές	Ιούνιος 2004	

ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ Η Ε.Ε. ΕΧΕΙ 25 ΧΩΡΕΣ-ΜΕΛΗ

Οι πρωτιές της ελληνικής προεδρίας

Αρκετές νέες πρωτοβουλίες και άλλες τόσες «πρωτιές» θα χαρακτηρίσουν το έργο της ελληνικής προεδρίας. Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να απευθυνθεί σε 25, και όχι σε 15 κράτη-μέλη, καθώς δέκα νέες χώρες έχουν ενταχθεί στη μεγάλη ευρωπαϊκή οικογένεια από τις 16 Απριλίου 2003, έστω και αν δεν θα μετέχουν ακόμη στα Συμβούλια ως πλήρη μέλη.

Ο έλληνας πρωθυπουργός και προεδρεύων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Κώστας Σημίτης, είναι ο πρώτος ηγέτης από τους «15» που θα επισκεφθεί τα δέκα κράτη και θα έχει συνομιλίες με τις πολιτικές ηγεσίες τους. Επί των ημερών της ελληνικής προεδρίας, η Συντακτική Συνέλευση θα έχει ολοκληρώσει το κύριο μέρος των εργασιών της και θα υποβάλει το σχετικό κείμενο συμπερασμάτων, το οποίο θα συζητηθεί στο τακτικό Συμβούλιο του Ιουνίου (της Θεσσαλονίκης), ώστε αργότερα —πιθανότατα επί ιταλικής προεδρίας— να αρχίσει τις εργασίες της η δεύτερη Διακυβερνητική, που θα οριστικοποιήσει τις προτάσεις για τη λειτουργία της

διευρυμένης Ε.Ε.

Στις αρχές Απριλίου, η προεδρία συγκάλεσε στη Λισσαβόνα την κατ' ουσία πρώτη διάσκεψη κορυφής Ε.Ε. – Αφρικής και λίγο πριν από το Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης θα έχει τελειώσει η προεργασία για την υλοποίηση των αποφάσεων που αφορούν την οργάνωση της Δύναμης Ταχείας Επέμβασης —που αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς στόχους της Ε.Ε. Έτσι, στη Θεσσαλονίκη θα δοθεί η τελική έγκριση για την «κοινή, ευρωπαϊκή παρουσία υπό μορφή αστυνομικών δυνάμεων στη Βοσνία και στρατιωτικών δυνάμεων στη πΓΔΜ».

Και για το Σύμφωνο Σταθερότητας θα πάρει πρωτοβουλία η προεδρία, επιδιώκοντας να συγκεράσει τις απόψεις εκείνων που επιθυμούν να αναθεωρηθεί και εκείνων που, όπως η Ελλάδα, είναι υπέρ της διατήρησής του. Τέλος, η προεδρία εγκαινίασε τη συζήτηση για την ευρωπαϊκή ταυτότητα και το πρόβλημα «της πολυπολιτισμικότητας, της διαφορετικότητας και της συμβολής περισσοτέρων στην ανάπτυξη της Ευρώπης».

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΑΜΕ ΝΑ ΟΝΟΜΑΣΟΥΜΕ «ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

Θα επισκεφτούν όλοι τη Θεσσαλονίκη για τη σύνοδο κορυφής. Πρόκειται για τα είκοσι μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, γνωστότερη στη χώρα μας ως «Κομισιόν», η οποία αποτελεί ό,τι πλησιέστερο διαθέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) προς την έννοια της «κυβέρνησης». Ιδού, λοιπόν, τα μέλη της και οι αρμοδιότητές τους:

1. Ο Ρομάνο Πρόντι, 66 ετών, πρώην πρωθυπουργός της Ιταλίας (1996-1998), είναι από το Σεπτέμβριο του 1999 ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σπούδασε νομικά στο Καθολικό Πανεπιστήμιο του Μιλάνου και έκανε μεταπτυχιακό στο London School of Economics. Είναι παντρεμένος και έχει δύο γιους. Ο ίδιος λέει ότι ήταν ανέκαθεν «αριστερά του κέντρου» και υπερηφανεύεται ότι δεν επηρεάστηκε ποτέ από τα φοιτητικά κινήματα της δεκαετίας του '60, «τότε που όλοι γίνονταν αριστεροί επαναστάτες και σήμερα είναι πιο δεξιά από τη Δεξιά». Προτιμά τη ζωή στην πόλη, παρά στην εξοχή. Ενώ οι περισσότεροι φίλοι του πήραν σύνταξη και κατοικούν κάπου στην Τοσκάνη, εκείνος, όταν δεν είναι στις Βρυξέλλες (την οποία θεωρεί «κατακερματισμένη πόλη»), προτιμά να μένει στο κέντρο της Μπολόνια, στην πιάτσα Ματζιόρε, κοντά στη βασιλική του Σαν Πετρόνιο. Του αρέσουν τα σύγχρονα κτίρια: βρίσκει ιδιαίτερα ωραίο το μουσείο Γκούγκενχάιμ στο Μπιλμπάο, καθώς και την «καθαρή γραμμή στους ουρανοξύστες, όπως για παράδειγμα τα κτίρια της ΙΒΜ στη Νέα Υόρκη».

Ο Ρομάνο Πρόντι μεγάλωσε με τα βιβλία. Μέχρι να τελειώσει τις σπουδές του στο πανεπιστήμιο, δεν είχε ταξιδέψει ποτέ έξω από την Ιταλία. Και έτσι, όπως λέει ο ίδιος, «το διάβασμα αντικαθιστούσε τα ταξίδια μας». Διάβασε —και διαβάζει— πολύ: το έργο του Γουίλιαμ Σαίξπηρ είναι γι' αυτόν αξεπέραστο. Είναι φίλος του κινηματογράφου: η τελευταία ταινία που τον ενθουσίασε ήταν το «Όλα για τη μητέρα μου» του Αλμοδόβαρ και από μουσική ακούει Μπετόβεν, Μπαχ, Βιβάλντι, Μπιτλς και Σάιμον & Γκαρφάνκελ.

2. Ο ουαλός Νιλ Κίνοκ, 61 ετών, πρώην αρχηγός του Εργατικού Κόμματος της Βρετανίας στα χρόνια της παντοδυναμίας της Μάργκαρετ Θάτσερ, είναι ο ένας από τους δύο αντιπροέδρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (η άλλη είναι η ισπανίδα Λογιόλα ντε Παλάθιο), υπεύθυνος για τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Είναι παντρεμένος με την Γκλένις Κίνοκ και έχουν δύο παιδιά. Έχει σπουδάσει εργασιακές σχέσεις και ιστορία στο πανεπιστήμιο του Κάρντιφ και κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο στην εκπαίδευση. Είναι εξωστρεφής, από τους καλύτερους χειριστές του αγγλικού προφορικού λόγου, του αρέσει να απαγγέλλει ποιήμα-

τα και να τραγουδά όταν βρίσκεται με κατάλληλη παρέα. Επί των ημερών του, το Εργατικό Κόμμα είχε διατυπώσει σταθερή και ξεκάθαρη θέση κατά της συνεχιζόμενης τουρκικής κατοχής στην Κύπρο, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που ο ίδιος ο Κίνοκ επέκρινε έντονα στη Βουλή των Κοινοτήτων βουλευτές του Συντηρητικού Κόμματος που είχαν αγοράσει σπίτια στο κατεχόμενο βόρειο μέρος της Κύπρου.

3. Η ισπανίδα Λογιόλα ντε Παλάθιο, 53 ετών, αντιπρόεδρος της Επιτροπής και υπεύθυνη για τις σχέσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, για τις μεταφορές και για την ενέργεια, είναι η επίτροπος που έγινε γνωστή στη χώρα μας λόγω της προσωπικής της εμπλοκής στο θέμα της Ολυμπιακής Αεροπορίας. Είναι μια δυναμική γυναίκα, που έχει σπουδάσει νομικά στο πανεπιστήμιο της Μαδρίτης, έχει υπηρετήσει στην ισπανική βουλή και από το 1996 έως το 1999 ήταν υπουργός Γεωργίας, Ιχθυοτροφίας και Τροφίμων στην κυβέρνηση του Χοσέ Μαρία Αθνάρ. Είναι υπέρμαχος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και, ως εκ τούτου, εχθρός του δύσκαμπτου δημόσιου τομέα. Σε ό,τι αφορά τη χώρα μας, έχει δηλώσει ότι «η εξυγίανση της Ολυμπιακής είναι το χειρότερο αστείο που άκουσε στη ζωή της» και φέρεται αποφασισμένη, «όσο τουλάχιστον περνά από τη δική της αρμοδιότητα, να μην επιτρέψει τη συνέχιση αυτού του αστείου». Η κ. Ντε Παλάθιο είναι λάτρης του κόκκινου κρασιού, ιδίως του τύπου Ριόχα, και του τραγουδιστή Χούλιο Ιγκλέσιας.

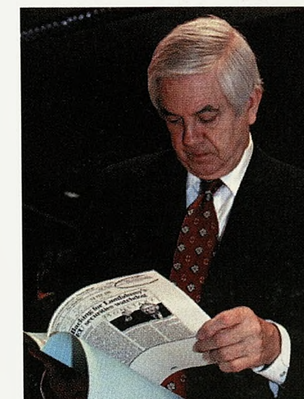
4. Ο ιταλός Μάριο Μόντι, 60 ετών, διδάκτωρ Οικονομικών Επιστημών του πανεπιστημίου Μποκόνι του Μιλάνου και με μεταπτυχιακές σπουδές στο πανεπιστήμιο Yale των ΗΠΑ, είναι ο αρμόδιος για θέματα ανταγωνισμού. Τα περισσότερα χρόνια του τα πέρασε στα πανεπιστήμια, σπουδάζοντας, διδάσκοντας ως μέλος επιστημονικών επιτροπών και αργότερα ως πρύτανης και πρόεδρος του πανεπιστημίου Μποκόνι. Για 16 χρόνια (από το 1978 μέχρι το 1994) ήταν οικονομικός αρθρογράφος στην εφημερίδα «Κοριέρε ντέλα Σέρα». Είναι παντρεμένος και έχει δύο παιδιά.

5. Ο αυστριακός Φραντς Φίσλερ, 57 ετών, γεννημένος στο Τιρόλο, είναι απόφοιτος γεωπονικής σχολής, διδάκτωρ Φυσικών και Οικονομικών Επιστημών και επίτροπος αρμόδιος για θέματα γεωργίας, ανάπτυξης υπαίθρου και αλιείας. Κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών του σπουδών έκανε πρακτική εξάσκηση σε μονάδα καλλιέργειας κηπευτικών και χοιροτροφίας, ενώ πέρασε δύο μήνες δουλεύοντας σε γαλακτοκομική μονάδα στη Σουηδία. Είναι έγγαμος, έχει τέσσερα παιδιά και αγαπά τα κατοικίδια ζώα.

6. Ο φιλανδός Έρκι Λιικάνεν, 53 ετών, πτυχιούχος Πολιτικών Επιστημών, πρώην γενικός γραμματέας του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Φινλανδίας και πρώην υπουργός Οικονομικών της χώρας του (1987-1990), είναι ο αρμόδιος για τις επιχειρήσεις και την Κοινωνία των Πληροφοριών. Παντρεμένος, έχει δύο παιδιά. Είναι από τους πλέον αθόρυβους επιτρόπους της Ε.Ε. και συνάμα από τους λιγότερο κοινωνικούς. Λέγεται πως είναι εκείνος που απορρίπτει τις περισσότερες προτάσεις των άλλων επιτρόπων για «κοινωνικές εξόδους» στις Βρυξέλλες και έχει τη φήμη ότι μόλις τελειώνει τη δουλειά του αποσύρεται στο δωμάτιο του ξενοδοχείου του για ξεκούραση.

7. Ο ολλανδός Φρέντεριχ (Φριτς) Μπολκενστάιν, 70 ετών, πρώην βουλευτής και υπουργός με τους Φιλελεύθερους στη χώρα του, είναι ο αρμόδιος για θέματα εσωτερικής αγοράς, φορολογίας και τελωνείων. Σπούδασε μαθηματικά, φυσική, φιλοσοφία και ελληνικά στο πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, πήρε πτυχίο Οικονομικών από το πανεπιστήμιο του Λονδίνου και μάστερ Νομικής από το πανεπιστήμιο του Λίντεν. Στα πρώτα του επαγγελματικά βήματα εργάστηκε για τη "Shell" στην ανατολική Αφρική, στην Ονδούρα, στο Ελ Σαλβαδόρ, στην Ινδονησία και το Παρίσι. Είναι πρόεδρος των σολιστών Μπαχ στο Άμστερνταμ, μέλος του Βασιλικού Ινστιτούτου Διεθνών Υποθέσεων του Λονδίνου, παντρεμένος και πατέρας τριών παιδιών.

8. Ο βέλγος Φιλίπ Μπουσκέν, 62 ετών, σημαίνον πολιτικό πρόσωπο στη χώρα του (πρώην υπουργός Παιδείας, Εσωτερικών, Προϋπολογισμού και Ενέργειας, Οικονομικών, Κοινωνικών Υποθέσεων και Εσωτερικών), πρώην αντιπρόεδρος του Ευρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος και πρώην δήμαρχος της Σενέφ, είναι ο επίτροπος επί θεμάτων έρευνας. Δήλωσε πανευτυχής όταν του ανέθεσαν αυτόν τον τομέα. Όπως εξήγησε, συνδυάζει δύο από τα κυριότερα ενδιαφέροντά του: την πολιτική και την επιστήμη. Είναι παντρεμένος, χωρίς παιδιά.

9. Ο ισπανός (από το Αλικάντε) Πέδρο Σόλμπες Μίρα, 61 ετών, κάτοχος διδακτορικού στις Πολιτικές Επιστήμες από το πανεπιστήμιο της Μαδρίτης, πρώην μέλος του ισπανικού κοινοβουλίου, πρώην υπουργός Γεωργίας και Οικονομικών, είναι ο επίτροπος για οικονομικές και νομισματικές υποθέσεις.

10. Ο νορβηγός Πουλ Νίλσον, 60 ετών, με σπουδές στις πολιτικές επιστήμες, μέλος στα διοικητικά συμβούλια πολλών μεγάλων εταιρειών, είναι ο αρμόδιος για θέματα ανάπτυξης και ανθρωπιστικής βοήθειας. Είναι παντρεμένος με την Ανν-Μαρί Νίλσον και έχουν τρία παιδιά και έξι εγγόνια. Παλαιότερα διατέλεσε βουλευτής του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της χώρας του

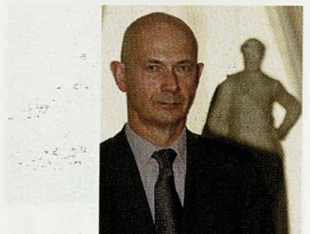
και έχει γράψει ένα θαυμάσιο βιβλίο για τις «αρρωστημένες» —όπως τις χαρακτήρισε— σχέσεις μεταξύ πολιτικών και δημοσίων υπαλλήλων. Κατά την άποψή του, βασική προϋπόθεση για να είναι υγιής ο δημόσιος τομέας είναι να μην υπάρχει μονιμότητα των υπαλλήλων.

11. Ο γερμανός Γκίντερ Φερχόιγκεν, 59 ετών, γνωστός στην Ελλάδα από τις επαφές του στο πλαίσιο της προσπάθειας ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πρώην γενικός γραμματέας του Κόμματος των Ελεύθερων Δημοκρατών και μετέπειτα μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, βουλευτής στην Bundestag, αρχισυντάκτης της κομματικής εφημερίδας «Vorwarts», πρώην υπουργός Εξωτερικών της ομοσπονδιακής κυβέρνησης από το 1998 έως το 1999, είναι ο αρμόδιος για θέματα διεύρυνσης. Σπούδασε ιστορία, κοινωνιολογία και πολιτικές επιστήμονες στην Κολονία και τη Βόννη, αλλά πριν αρχίσει τις σπουδές του εργάστηκε για δύο χρόνια (1963-1965) ως ασκούμενος συντάκτης στην εφημερίδα «Neue Rhein – Neue Ruhr Zeitung». Η δημοσιογραφία δεν έπαψε ποτέ να τον ενδιαφέρει και κατά καιρούς αρθρογραφεί σε διάφορες εφημερίδες.

12. Ο βρετανός Κρις Πάτεν, 59 ετών, τελευταίος κυβερνήτης της Βρετανίας στο Χονγκ Κονγκ πριν αυτό ενταχθεί στην Κίνα, πρώην βουλευτής και υπουργός των Συντηρητικών στην Αγγλία, πρύτανης σήμερα στο πανεπιστήμιο του Νιούκασλ, είναι ο επίτροπος επί των εξωτερικών υποθέσεων. Είναι παντρεμένος και έχει 3 παιδιά.

13. Ο γάλλος Πασκάλ Λαμί, 56 ετών, πρώην σύμβουλος του Ζακ Ντελόρ (1981-1983) όταν εκείνος ήταν υπουργός Οικονομικών και μέλος του γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, απόφοιτος της κορυφαίας σχολής επιχειρηματικών σπουδών του Παρισιού Ecole des hautes Etudes Commerciales, είναι αρμόδιος για θέματα εμπορίου. Είναι παντρεμένος και έχει τρεις γιους.

14. Ο ιρλανδός Ντέιβιντ Μπερν, 56 ετών, διορίστηκε το 1999 μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως αρμόδιος για την υγεία και την προστασία των καταναλωτών, με ιδιαίτερη έμφαση στην ασφάλεια των τροφίμων και τη δημόσια υγεία. Πριν γίνει επίτροπος, ήταν εισαγγελέας στην Ιρλανδία, αρμόδιος για την παροχή συμβουλών σχετικά με τις διαφορές στις οποίες εμπλέκεται το ιρλανδικό δημόσιο ενώπιον ιρλανδικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Έλαβε Bachelor of Arts στην Οικονομία, τη Δεοντολογία και τις Πολιτικές Επιστήμες στο University College του Δουβλίνου και στο King's Inn (πάλι του Δουβλίνου), ενώ στη συνέχεια σπούδασε νομικά. Είναι παντρεμένος και πατέρας τριών παιδιών.

15. Ο γάλλος Μισέλ Μπαρνιέ, 52 ετών, είναι αρμόδιος για την περιφερειακή πολιτική και τη μεταρρύθμιση των θεσμικών οργάνων, εκπρόσωπος της επιτροπής —μαζί με το συνάδελφό του, Αντόνιο Βιτορίνο— στη Συνέλευση για το Μέλλον της Ένωσης. Είναι πτυχιούχος της Ανώτατης Εμπορικής Σχολής των Παρισίων και υπήρξε υπουργός Περιβάλλοντος στη Γαλλία από το 1993 έως το 1995. Ακολούθως, διατέλεσε για δύο χρόνια υπουργός για τις Ευρωπαϊκές Υποθέσεις. Από πολύ νωρίς τάχθηκε υπέρ της «ευρωπαϊκής οικοδόμησης» —ήδη, όπως λέει ο ίδιος, «από τη χειραψία του καγκελάριου Αντενάουερ με τον στρατηγό Ντε Γκολ». Είναι παντρεμένος και πατέρας τριών παιδιών.

16. Ο πορτογάλος Αντόνιο Βιτορίνο, 46 ετών, διαπρεπής νομικός στη χώρα του, πρώην βουλευτής και υπουργός, συγγραφέας διαφόρων βιβλίων για τις ευρωπαϊκές υποθέσεις και το συνταγματικό δίκαιο, είναι αρμόδιος για τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις. Γεννήθηκε, σπούδασε, μεγάλωσε και εργάστηκε στη Λισσαβόνα. Είναι φανατικός οπαδός της ομάδας της Μπενφίκα και πατέρας δύο παιδιών.

17. Η Βίβιαν Ρέντιγκ, 52 ετών, από το Λουξεμβούργο, είναι αρμόδια για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό. Μετά το διδακτορικό της στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, στη Σορβόννη, ξεκίνησε τη σταδιοδρομία της ως δημοσιογράφος στην εφημερίδα «Luxemburger Wort», το 1978. Το 1979 άρχισε να ασχολείται με την πολιτική και εξελέγη βουλευτής το 1989. Έχει συντάξει τη λεγόμενη «Λευκή Βίβλο για τη Νεολαία», όπου μεταξύ άλλων προτείνει μια νέα μέθοδο όσον αφορά στην εκπαίδευση των νέων. Είναι επίσης αρμόδια για την πολιτική της Ε.Ε. στον τομέα του αθλητισμού. Ασχολείται ιδιαίτερα με τα προβλήματα της φαρμακοδιέγερσης, δηλαδή του ντόπινγκ.

18. Η γερμανίδα Μικαέλε Σρόιερ, 52 ετών, με σπουδές στην οικονομία και στην κοινωνιολογία και με επαγγελματική σταδιοδρομία στην έρευνα (Ίδρυμα Οικονομικής Έρευνας κοκ.), λέκτορας από το 1998 στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και πρόεδρος του κόμματος των Πρασίνων στη Bundestag, είναι αρμόδια για τον κοινοτικό προϋπολογισμό.

19. Η σουηδή Μαργκότ Βάλστρομ, 49 ετών, είναι αρμόδια για τα θέματα περιβάλλοντος. Έχει μακρά σταδιοδρομία στην πολιτική, τόσο στο σουηδικό κοινοβούλιο και την κυβέρνηση (διατέλεσε υπουργός για Υποθέσεις Καταναλωτών, Γυναικών και Νεολαίας), όσο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Έχει εργαστεί στη διοίκηση περιφερειακού τηλεοπτικού σταθμού στη Σουηδία και ήταν αντιπρόεδρος της ανεξάρτητης οργάνωσης «Worldview Global Media». Είναι παντρεμένη και μητέρα δύο παιδιών.

20. Η ελληνίδα Άννα Διαμαντοπούλου, 44 ετών, είναι αρμόδια για την απασχόληση και τις κοινωνικές υποθέσεις. Υπήρξε υφυπουργός Ανάπτυξης (1996-1999) με αρμοδιότητα στη βιομηχανία, βουλευτής Κοζάνης και παλιότερα πρόεδρος του Οργανισμού Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας (ΕΟΜΜΕΧ). Είναι απόφοιτος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (τμήμα Πολιτικών Μηχανικών) και έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στην Περιφερειακή Ανάπτυξη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Είναι παντρεμένη και μητέρα ενός αγοριού.

Γιωργος Αναστασιαδης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1933: Η Δ' ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ. ΕΝΑ «ΟΥΡΑΝΙΟ ΤΟΞΟ» ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

«Η πόλις της Θεσσαλονίκης» γράφει στην εφ. «Μακεδονία» (5.11.1933) ο τότε πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών Μακεδονίας-Θράκης Αντώνιος Χαμουδόπουλος την ημέρα έναρξης του συνεδρίου- «είναι ιδιαιτέρως υπερήφανος δια την τιμήν που της έγινε να εκλεγή ως έδρα της Δ' Βαλκανικής Διασκέψεως. Κέντρον εξαιρετικής γεωγραφικής σημασίας, κόμβος των μεγάλων αρτηριών που ενώνουν την Ανατολήν με την Δύσιν, η Θεσσαλονίκη είναι κεκλημένη να εξυπηρετήσει όλως ιδιαιτέρως τους υψηλούς σκοπούς που επιδιώκει η Διάσκεψις των αντιπροσώπων των έξι βαλκανικών χωρών (...)».

Οι εργασίες της Δ' Βαλκανικής Διάσκεψης (την οποίαν παρακολούθησαν και παρατηρητές της Κοινωνίας των Εθνών και άλλων διεθνών οργανισμών, ο υπουργός Εξωτερικών Δ. Μάξιμος κ.ά.) άρχισαν το πρωί της Κυριακής, 6 Νοεμβρίου 1933 στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ενώ το απόγευμα οι σύνεδροι μετέβησαν στο σπίτι που γεννήθηκε ο Κεμάλ Ατατούρκ δίπλα στο τουρκικό προξενείο Θεσσαλονίκης, για να παρευρεθούν στην αποκάλυψη της εντοιχισμένης πλάκας που υπάρχει μέχρι σήμερα και όπου διαβάζουμε την φράση (γραμμένη στην ελληνική,

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ ΑΡ. ΦΥΛ.4326
ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΙ ΤΡΕΙΣ: ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ 23681, ΣΥΝΤΑΞΙΣ 20951, ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟΝ 20941
ΓΡΑΦΕΙΑ-ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ 57

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΦΥΛΛΟΥ ΔΡΑΧΜΗ ΜΙΑ
ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΡΑΧΜΑΙ 380
ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛΑΡΙΑ 12
ΑΓΓΕΛΙΑΙ-ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ ΚΑΤΑ ΣΥΜΦΩΝΙΑΝ

ΤΗΛΕΓΡ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ "ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΝ„ — ΑΘΗΝΑΙ, ΣΑΒΒΑΤΟΝ 10 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1934 — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΓΓ. ΒΛΑΧΟΣ

ΟΙ ΠΑΤΡΙΩΤΑΙ

Εἰς τὰ χθεσινὰ ἑσπερινὰ φύλλα ἐδημοσιεύθη ὁμοιοτύπως παράδοξος εἴδησις καθ' ἣν ἡ 'Αντιπολίτευσις, τρέφουσα διαφόρους καὶ ἀορίστους ἐλπίδας ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι χρησιμότητα τοῦ ὑπογραφέντος Συμφώνου, φρονεῖ ὅτι δὲν συντρέχει ἀνάγκη νὰ γίνῃ ὑπὸ ἀντιπολιτευτικὸν πνεῦμα συζήτησις κατὰ τὴν κύρωσιν τοῦ Συμφώνου παρὰ τῶν δύο Σωμάτων. 'Η εἴδησις αὕτη ἐλπίζομεν ὅτι εἶναι ἀναληθής, καὶ ὅτι, ὄχι μόνον συζήτησιν θὰ προκαλέσῃ καὶ θέλει νὰ προκαλέσῃ περὶ αὐτοῦ ἡ 'Αντιπολίτευσις, ἀλλ' ὅτι θὰ καταψηφίσῃ τὸ Σύμφωνον ὅταν τοῦτο φθάσῃ εἰς τὸν τελευταῖον πρὸς κύρωσίν του σταθμόν, εἰς τὴν Γερουσίαν. Στερρῶς ἐχομένη τοῦ θεσμοῦ τοῦ δευτέρου Νομοθετικοῦ Σώματος ἡ 'Αντιπολίτευσις,—διότι συνέβη ὁ θεσμὸς νὰ κατασκευασθῇ δι' ὑπόπτου ὑλικοῦ ἰδικοῦ της—καὶ χρησιμοποιήσασα ὡς ὅπλον της τὸν θεσμὸν δι' ὑποθέσεις ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν σημαντικότητα τοῦ Συμφώνου, μικρᾶς σημασίας, δὶς καὶ τρὶς ἀπειλήσασα ὅτι καὶ συνέλευσιν τῶν δύο Σωμάτων θὰ ἀπαιτήσῃ προκειμένου περὶ δύο συνοικισμῶν ἢ πέντε καπεταναίων θὰ εἶναι ἄπορον ἂν τώρα ὁπότε δίδεται εἰς αὐτὴν ἡ λαμπρὰ εὐκαιρία νὰ σώσῃ, ὄχι συνοικισμοὺς καὶ ἀντάρτας, ἀλλὰ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον νὰ κηρύξῃ τὸ ὅπλον της ἄχρηστον καὶ συναυτουργὸς καὶ ὑπεύθυνος πλέον, νὰ βοηθήσῃ διὰ τῆς ψήφου της ἢ τῆς σιγῆς της νὰ συντελεσθῇ ἡ καταστροφή. Διότι δὲν πρόκειται περὶ πρώτην φορὰν Ἕλληνες πολιτευταὶ καὶ Ἕλληνες δημοσιογράφοι ὠρθώθησαν ἐκδήλως καὶ δημοσίᾳ ἀντιμέτωποι τοῦ Κράτους κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαχείρισιν ἐξωτερικῶν ζητημάτων. Λοιπὸν διατί ὠρθώθησαν οἱ καλοὶ πατριῶται καὶ διατί ὑπῆρξεν ἡ ἀντιπολίτευσίς των τόσον σκληρά;.. Διότι κινδυνεύομεν; Διότι θὰ κινδυνεύσωμεν; Διότι ἡ Κυβέρνησις δὲν γνωρίζει τί κάμνει; Διότι ἀπεμπολεῖ διὰ τῆς ἐφημέρου ὑπογραφῆς της δικαιώματα καὶ δίκαια τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ζήσουν; Ἢ μὴ τυχὸν διότι πρέπει οἱ φιλελεύθεροι νὰ κερδίσουν τὰς Δημαρχιακὰς ἐκλογάς, διότι θυσιάζουν καὶ τὸ Κράτος καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ Βαλκάνια διὰ τὴν κάλπην τοῦ κ. Πάτση καὶ διότι ἔπρεπε ἐπὶ τέλους νὰ εὑρεθῇ ποῖον τι ἀντιφάρμακον, ἔστω καὶ ἐθνοκτόνον κατὰ τῶν κωδωνοκρουσιῶν, τῆς χαρᾶς καὶ τῶν ἑορτῶν;... Ἂν περὶ αὐτοῦ, περὶ κομματικῆς πολιτικῆς μόνον πρόκειται, πολιτικῆς γινομένης ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων—διότι ἡ φιλελευθέρα παραφωνία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ὁμολογηθῇ ὅτι κατέστησεν ἰσχνοτέραν τὴν ὑπογραφὴν τῆς Ἑλλάδος—τότε *ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΗΡΥΧΘΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΩΣ ΚΟΜΜΑ ΑΝΑΞΙΟΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ.* Ἀλλ' ἂν δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ καὶ πρόκειται πράγματι περὶ μωριῶν τὰς ὁποίας εἴτε ἀθελήτως εἴτε θεληματικῶς διέπραξεν ἡ Κυβέρνησις;... Τότε εἰς αὐτούς, τοὺς Φιλελευθέρους, τοὺς ἔχοντας τὴν δύναμιν εἰς τὸν τελευταῖον σταθμόν, τοὺς δυ-

Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

Οἱ ὑπουργοὶ τῶν Ἐξωτερικῶν: Ἑλλάδος κ. Δ. Μάξιμος, τῆς Τουρκίας Ρουσδῆ βέης, τῆς Ρουμανίας κ. Ν. Τιτουλέσκο καὶ τῆς Γιουγκοσλαυΐας κ. Γιέφτιτς ὑπογράφοντες τὸ Βαλκανικὸν Σύμφωνον

ΑΣ ΨΗΦΙΣΩΜΕΝ ΤΟΝ κ. ΚΟΤΖΙΑΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ κ. ΔΗΜ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΕΞΑΙΡΟΥΣΑΙ ΤΗΝ ΣΗΜΑΣΙΑΝ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ

τουρκική και γαλλική γλώσσα) «Ενταύθα εγεννήθη ο Μουσταφά Κεμάλ, ο αναμορφωτής της Τουρκίας, υπέρμαχος της Βαλκανικής Διασκέψεως».

Πρόεδρος της Διάσκεψης ήταν ένας από τους πρωτεργάτες της Βαλκανικής Συνεργασίας) ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου ο οποίος τόνισε με έμφαση ότι «Αι υφιστάμεναι μεταξύ των βαλκανικών λαών διαφοραί δεν είναι μεγάλαι ή άλυται. (...) Ενώ αντιστρόφως άπειρα είναι τα κοινά συμφέροντα και μεγάλοι οι δεσμοί που συνδέουν τους βαλκανικούς λαούς και ακόμη μεγαλύτερα τα έργα τα όποια μπορούν να επιτελέσουν και προς το ιδικόν της καλόν και επ' αγαθώ της ανθρωπότητος». Ο Παπαναστασίου δεν παρέλειψε να εξάρει την σημασία του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης στην βαλκανική προσέγγιση...

Η Δ' Βαλκανική Διάσκεψη έφθασε αισίως στο τέλος των εργασιών της το Σάββατο 12 Νοεμβρίου 1933 και μάλιστα με αποφάσεις που ψηφίστηκαν ομόφωνα απ' όλες τις βαλκανικές αντιπροσωπείες.

Στο «διάγγελμα» της η Διάσκεψη παρότρυνε τις κυβερνήσεις των χωρών της Βαλκανικής να ενισχύσουν τους διαφόρους θεσμούς που προωθούν την βαλκανική συνεννόηση. «Είμεθα υπερήφανοι», κατέληγε το κείμενο του διαγγέλματος, «διότι κατά την εποχήν αυτήν καθ' ην αλλαχού εξασθενίζει η οργάνωσις της ειρήνης και πυκνώνουν τα νέφη απελπιστικά, εις την ιδικήν μας περιοχήν τόσο ζωηρά εκδηλώνεται η θέλησις της ειρήνης και της συνεργασίας. Ευρισκόμεθα εις τον σωστόν δρόμον τον οποίον επί τόσους αιώνας είχομεν χάσει».

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της Διάσκεψης συγκροτήθηκε μια επιτροπή «πνευματικής προσέγγισης» που απαρτίστηκε από επιφανείς προσωπικότητες της πόλης (Στίλπ. Κυριακίδης, Χαρ. Θεοδωρίδης, Αλ. Δελμούζος κ.ά., οι οποίοι και διατύπωσαν μεταξύ άλλων την πρόταση να ιδρυθεί σε κάθε βαλκανικό πανεπιστήμιο έδρα βαλκανικού πολιτισμού. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Α' Βαλκανική Διάσκεψη έγινε στην Αθήνα το 1930, η Β' στην Κωνσταντινούπολη το 1931 και η Γ' στο Βουκουρέστι το 1932).

Οι εγχώριοι και κυρίως οι διεθνείς κυκλώνες που ακολούθησαν ισοπέδωσαν το όραμα της βαλκανικής «συμπολιτείας» και το έκαναν να μοιάζει σήμερα σαν ένα «ουράνιο τόξο» που φάνηκε για λίγο στο βαλκανικό στερέωμα και μετά χάθηκε.

Ο πολιτικός λόγος όπως και το πνεύμα της βαλκανικής συνεννόησης έχει εγγραφεί στη συλλογική μνήμη και τροφοδοτεί μέχρι σήμερα όλα τα εγχειρήματα και τα οράματα για την βαλκανική προσέγγιση.

ΒΙΒΛΙΟΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ

ΝΙΚΟΥ ΒΑΡΜΑΖΗ

Εκπαιδευτική μαρτυρία, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002.

Το βιβλίο του Νίκου Βαρμάζη "Εκπαιδευτική μαρτυρία" (διαβάζεται και «μαρτύρια στην εκπαίδευση») προσφέρει στον αναγνώστη ύλη τερπνή και ωφέλιμη.

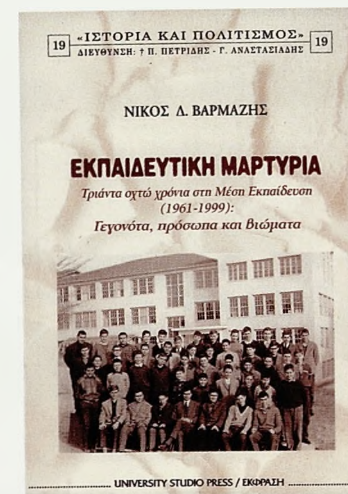
Καταγράφοντας με νηφαλιότητα και επιμέλεια τα γεγονότα, τα πρόσωπα και τα βιώματα σ' αυτή την τόσο ενδιαφέρουσα πολιτική και εκπαιδευτική περίοδο 38 χρόνων (από το 1961 ως το 1999), ο συγγραφέας μοιάζει να μας παίρνει από το χέρι και να μας οδηγεί σε τοπία μνήμης και εποχές που φαίνεται να έχουμε ξεχάσει οι πιο πολλοί.

Η αφήγηση-οδοιπορικό αρχίζει με τις αναμνήσεις που ξαναζωντανεύουν το Κολλέγιο Αρρένων "Ανατόλια" στα χρόνια '61-'64.

Όπως επισημαίνει ο Νίκος Βαρμάζης:

«...Το πιο εντυπωσιακό για την εποχή εκείνη της ακαμψίας στα εκπαιδευτικά πράγματα και της γλωσσικής κυριαρχίας της καθαρεύουσας ήταν η συστηματική διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας στις πρώτες γυμνασιακές τάξεις».

Υπάρχουν πολλές ενδιαφέρουσες αναφορές σ' αυτό το κεφάλαιο, αλλά εγώ θέλω να σταθώ: α) Στην παιδαγωγική σημασία που μπορεί να αποκτήσει το ποδόσφαιρο, όταν φέρνει πιο κοντά στους μαθητές τον δάσκαλό τους. β) Στην ανάλυση που έκανε τότε ο συγγραφέας πάνω στο νόημα του επιγράμματος «Μούσαις Χάρισι Θύε» που βρίσκεται, ως γνωστόν, στην πρόσοψη του παλαιού κτιρίου της Φιλοσοφικής Σχολής. γ) Στις αποκλίσεις από το αναλυτικό πρόγραμμα του «Ανατόλια» με τον Όμιλο Λογοτεχνίας (Τι απέγινε άραγε αυτός ο «χαμένος κύκλος των ποιητών» σ' εκείνα τα δύσκολα, αλλά ρομαντικά, χρόνια του '60;)

«Κάθε Τετάρτη απόγευμα», γράφει ο Ν.Β., «οι μαθητές του ομίλου με τον σύμβουλο καθηγητή τους είχαν την ευκαιρία να διαβάζουν, να σχολιάζουν και να συζητούν διάφορα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία μεμονωμένοι μαθητές ή ομάδα μαθητών αναλάμβαναν να μελετήσουν και να παρουσιάσουν».

Να αποτολμήσω το αφελέστατο ερώτημα: υπάρχει σήμερα κάτι ανάλογο στα σχολεία μας;

Μου άρεσε, τέλος, η επισήμανση του Νίκου Βαρμάζη για τον «αναφομοίωτο, τον ρηχό και χωρίς αρχοντιά πολιτισμό» που ήταν έκδηλος στην συμπεριφορά αρκετών μαθητών του κολεγίου που πίστευαν ότι το διδακτικό προσωπικό του σχολείου ανήκε στο υπηρετικό προσωπικό τους. Το είδος αυτό των μαθητών», παρατηρεί ο συγγραφέας, «μολονότι αντιπροσώπευε μικρή μερίδα του σχολικού πληθυσμού, αποτελούσε αρνητικό και ενοχλητικό στοιχείο στη λειτουργία του «Ανατόλια».

Και από το Κολέγιο «Ανατόλια» στη Σκοτούσα Σερρών το '64 – '65.

Αξιοπρόσεκτη είναι στο σημείο αυτό η παρεισαγωγή της πολιτικής συγκυρίας με την αναφορά στα Ιουλιανά του '65, που άφησαν μετέωρη την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου με την σφραγίδα του Ευ. Παπανούτσου και του Λουκή Ακρίτα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στην εμπειρία που συναποκόμισε ο Νίκος Βαρμάζης από την θητεία του στα χρόνια '65 – '83 στο Πειραματικό Σχολείο του Α.Π.Θ., δηλ. στον κατ' εξοχήν κρανίου τόπο, όπου ο συγγραφέας θα βιώσει την προσωπική του εκπαιδευτική και πολιτική περιπέτεια.

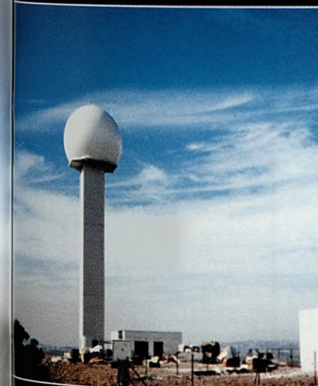
Εύστοχα επισημαίνεται εδώ πόσο δύσκολες —σε σημείο που να φαίνονται σήμερα απίστευτες— ήταν οι πολιτικές συνθήκες στην καθημερινή ζωή μέσα και έξω από το σχολείο:

«Έπρεπε να είναι κανείς πολύ προσεκτικός», γράφει ο Νίκος Βαρμάζης, «ποια εφημερίδα διάβαζε, από πού την αγόραζε, τι έλεγε στην τάξη του και κυρίως τι έλεγε και σε ποιους συναδέλφους του, τι έλεγε για την διεύθυνση του σχολείου, για την πολιτική κατάσταση, για τα σχολικά βιβλία και για άλλα θέματα. Κάποια απ' αυτά που είχα πει για τα νέα σχολικά βιβλία της μεταρρύθμισης, τα είχε γραμμένα στο φάκελό μου η Εθνική Ασφάλεια της Κατερίνης, που στο σχετικό της έγγραφο θα γράψει στις 17.9.71 ότι ο Νίκος Βαρμάζης καθηγητής του εν Θεσσαλονίκη Πειραματικού Σχολείου "...κατά τα τελευταία προ της 21.4.67 έτη εξεδηλούτο υπέρ της κεντροαριστεράς παρατάξεως, ετύγχανε ένθερμος υποστηρικτής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης Παπανούτσου και εις τας αρχαιρεσίας της Ενώσεως Καθηγητών υπεστήριζε κεντροαριστερούς υποψηφίους"». Δεν ξέρει κανείς τι να πρωτοθαυμάσει σ' αυτό το παράθεμα: την πολιτική του σοφία; Την ορολογία; Ή την «αποτελεσματικότητα» της υπηρεσίας;

Πολύτιμες είναι οι πληροφορίες που μας παρέχει το βιβλίο για

τις καταστάσεις που δημιουργήθηκαν στο Πειραματικό μετά το πραξικόπημα της απριλιανής χούντας. Γλαφυρή είναι η μαρτυρία του Νίκου Βαρμάζη για την ζοφερή μέρα της 21.4.67:

«Θυμάμαι καλά», γράφει ο συγγραφέας, «το πρωί εκείνο της Παρασκευής πως βάδισα από το Σιντριβάνι, όπου βρισκόταν το σπίτι μου, ως το σχολείο περνώντας την Εγνατία γεμάτη τανκς και τους ανθρώπους με ερωτηματικά στο πρόσωπο τους. Είχα μάθημα την πρώτη ώρα και είχα «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος» στην Α' Λυκείου. Όταν μπήκα στην τάξη, κάποιος από τους ευφυείς μαθητές είχε προλάβει να γράψει στον πίνακα «Δημοκρατία γιόκ».

Στις αρχές Μαΐου το μάθημα αυτό καταργήθηκε με τηλεγραφική εντολή —η πρώτη ενέργεια της χούντας στον χώρο της εκπαίδευσης— και στη θέση του δόθηκε η εντολή να προβάλλεται το έργο της «Εθνοσωτηρίου Επαναστάσεως».

Στις σελίδες του βιβλίου ζωντανεύουν οι μαύρες ημέρες της δικτατορίας «που στάθηκε», όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο συγγραφέας, «η "λυδία λίθος" που αποκάλυψε το ήθος πολλών ανθρώπων».

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η προσπάθεια του συγγραφέα να προσδιορίσει το περιεχόμενο αυτής της παράδοσης του σχολείου:

«...Είναι δύσκολο», γράφει, «να πει κανείς σε τι συνίσταται αυτή η παράδοση. Το σίγουρο είναι ότι τη συνέθεταν ταυτόχρονα πολλά υλικά και άυλα στοιχεία, ορατά και αόρατα. Παράδοση αποτελούν οι καθημερινές συνήθειες και δραστηριότητες, το ωράριο και το πρόγραμμα, η παρουσία της ιστορίας στον χώρο και στην ζωή του σχολείου, τα ασυνήθιστα παλαιά ατομικά τραπεζάκια των τάξεων αντί των θρανίων, το παράξενο κουδούνι, ένα μεταλλικό δοχείο σαν φιάλη υγραερίου που σωζόταν από την Κατοχή, ο τρόπος που συντασσόταν το σχολείο για την πρωινή προσευχή στο χολ μπροστά στην αίθουσα τελετών, το αρμόνιο που συνόδευε τους εναλλασσόμενους ύμνους των μαθητών στην πρωινή προσευχή, ο σχολικός χώρος με τα πολλά επίπεδα και τις δύο αυλές του και, φυσικά, το εντυπωσιακό διδακτήριο, που τότε πρόσφατα είχε αποπερατωθεί και ήταν έργο του μεγάλου αρχιτέκτονα Δ. Πικιώνη.

Υπάρχουν, βέβαια, και άλλα εσωτερικότερα στοιχεία που ανήκουν σ' αυτή την παράδοση, που τα βιώνει κανείς καθημερινά μέσα σ' αυτό που ονομάζουμε ατμόσφαιρα ή κλίμα του σχολείου, όπως το διαμορφώνουν ο τρόπος επικοινωνίας των ανθρώπων που ζουν στο συγκεκριμένο σχολείο, οι σχέσεις διευθυντή και προσωπικού, δασκάλου-μαθητών, σχολείου-γονέων αλλά και ό,τι άλλο υπερβαίνει αυτές τις σχέσεις».

Η κατάθεση της προσωπικής μαρτυρίας του Νίκου Βαρμάζη ως

σχολικού συμβούλου στα χρόνια 1984-1999 είναι χρήσιμη, διότι καταγράφει τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούσαν στα σχολεία της επαρχίας και διότι αποκαλύπτει τα θετικά και αρνητικά στοιχεία ενός νέου θεσμού στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Σε δύο σημεία θέλω να σταθώ εδώ:

1. Στην αποκάρδιωση που δοκιμάζει ο συγγραφέας όταν πληροφορείται τα μουσικά γούστα των μαθητών του καθώς και την πνευματική τους ενασχόληση με ταινίες πορνό και καράτε στις καφετερίες, φτάνοντας έτσι στην οδυνηρή διαπίστωση ότι το σχολείο, αν δεν αλλάξει άρδην, αδυνατεί να προσφέρει ένα επαρκές αντιστάθμισμα σ' αυτές και τις άλλες προκλήσεις των καιρών.
2. Στο επεισόδιο που δημιουργήθηκε με αφορμή την επετειακή ομιλία του Νίκου Βαρμάζη στις 25.3.84 που δείχνει —εκτός των άλλων— πόσο ανθεκτικές ήταν ακόμη, δέκα χρόνια μετά την μεταπολίτευση, οι εστίες της αντίδρασης.

Όπως αφηγείται ο Νίκος Βαρμάζης, (όταν τελείωσε την εμπεριστατωμένη ομιλία του για την σημασία της Επαναστάσεως του 1821 βασισμένη στις τεκμηριωμένες απόψεις σημαντικών ιστορικών), «με χειροκρότησε το εκκλησίασμα και ήμουν έτοιμος να βαδίσω προς τον δεσπότη για να δεχτώ τα συγχαρητήριά του, αλλά αυτός υψώνοντας το χέρι μού έκανε νόημα να σταματήσω και με υψωμένη φωνή άρχισε να φωνάζει νευρικά, σχεδόν έξαλλος, έτσι που να μην ακούγονται καθαρά όσα έλεγε. Εκείνο που κατάλαβα ήταν ότι ενοχλήθηκε από την αναφορά μου στον αφορισμό του Υψηλάντη από τον Πατριάρχη, προκαλώντας, έτσι, ένα γενικό σούσουρο μέσα στο εκκλησίασμα...».

Το βιβλίο κλείνει με τις αξιόλογες τελικές σκέψεις που ο συγγραφέας παραθέτει στον επίλογο σχετικά με τις αρχές και τις αξίες της εκπαιδευτικής λειτουργίας, τονίζοντας εν κατακλείδι ότι «χωρίς την αγάπη του δασκάλου για τους μαθητές του, το εκπαιδευτικό έργο του εκφυλίζεται και καταντά διεκπεραίωση γραφειοκρατικών διαδικασιών, ισοπέδωση της μοναδικότητας κάθε παιδιού, ενώ πρέπει να αποτελεί μια προσωπική, ουσιαστική, δημιουργική συνάντηση και επικοινωνία με τους μαθητές του».

Τερπνό και ωφέλιμο, λοιπόν, το βιβλίο του Νίκου Βαρμάζη, απόσταγμα αυτής της γνωστής-άγνωστης καθημερινής εποποιίας του δασκάλου μέσα και έξω από το σχολείο, εμπεριέχει το μέγιστο μάθημα που συνδυάζει ωριμότητα, ήθος, κατάρτιση και γόνιμη εμπειρία από έναν καταξιωμένο εκπαιδευτικό που κατάφερε να μας μεταδώσει γνώση και μνήμη αλλά και να μας ξαναφέρει πίσω στα θρανία και την αυλή του σχολείου μας, στις μέρες του ενθουσιασμού και των απογοητεύσεων, στις μέρες των έντονων συγκινήσεων, δηλ. «τότε που ζούσαμε».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

ΟΡΟΥΣ ΑΘΩ
ΓΗΣ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΠΕΡΙΜΕΤΡΟΝ
ΧΑΡΤΩΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Εθνική Χαρτοθήκη, Αγιορειτική Χαρτοθήκη, Χαρτογραφική Επιστημονική Εταιρεία Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2002*
Επιμέλεια: Καθ. Ευάγγελος Λιβιεράτος, Ιερομόναχος Ιουστίνος Σιμωνοπετρίτης

Συνήθως, οι συλλογικές εκδόσεις που πραγματεύονται κάποια κοινή θεματική είναι είτε λιτές και απλοϊκές, μέχρι σημείου ανούσιας αυτοεπανάληψης περιφερόμενων θεμάτων, είτε πολυετή και πολυτελή πονήματα κύρους και εντυπώσεων, αλλά σπανίως ουσιαστικής συμβολής.

Γι' αυτό και ομολογώ ότι, ακούγοντας τους τελευταίους 14 μήνες για την προετοιμασία μίας έκδοσης και μίας έκθεσης για την περί του Αγίου Όρους χαρτογραφία, φανταζόμουν μία έντιμη συρραφή χαρτογραφικών αποσπασμάτων με φιλότιμη τεκμηρίωση και το θεωρούσα ήδη πολύ.

Η έκπληξή μου, όταν πήρα στα χέρια μου τον παρουσιαζόμενο τόμο, ήταν απερίγραπτη, αλλά και ευχάριστη, αφού είχα πολύ καιρό να εκπλαγώ ευχάριστα για κάποια έκδοση που να πραγματοποιήθηκε σε αυτήν την πόλη. Μία έκδοση πλούσια, πολυεπίπεδη και, αν μου επιτρέπετε να πω, έξυπνη και ανοιχτόκαρδη, πειραματική και διεισδυτική, χωρίς τη συνήθη μιζέρια και πέρα από τα καθιερωμένα μέτρα δεν ήταν ακριβώς αυτό που φανταζόμουν, όταν άκουγα τον πατέρα Ιουστίνο να μιλά για αγιορειτική χαρτογραφία.

Είναι αλήθεια ότι ο πατέρας Ιουστίνος είναι ο ιερομόναχος του θάρρους και των εκπλήξεων, όπως μπορώ να γνωρίζω από την παλαιότερη συνεργασία μας. Αλλά δεν γνώριζα τον Καθηγητή Ευάγγελο Λιβιεράτο. Η χημική αλληλεπίδραση του ενός στον άλλο (ή, άραγε, θα πρέπει να πω η χαρτογραφική επίδραση του ενός στον άλλο;) οδήγησε σε ένα αποτέλεσμα που ξεπέρασε τις προσδοκίες.

Αναφέρομαι στους δύο πρωτεργάτες της προσπάθειας, χωρίς να λησμονώ ότι υπήρξαν και άλλοι πρωταγωνιστές, τόσο από την πλευρά της Εθνικής Χαρτοθήκης όσο και από την πλευρά της νεοσύστατης Αγιορειτικής Χαρτοθήκης, οι οποίοι επέτρεψαν την πολυεπίπεδη και πλούσια προσέγγιση του θέματος (Γιώργος Τόλιας, Σάββας Δεμερτζής, Φωτεινή Παππά, Μαρία Παζαρλή, Νόπη Πλούτογλου, Κώστας Παπαδόπουλος, Ελπίδα Δανιήλ, Ειρήνη Τέκου, Γιώργος Σιδηρόπουλος). Το κάνω μόνο για να τονίσω την εξαιρετική επιλογή της Αγιορειτικής Χαρτοθήκης να εμπιστευτεί τη διαπραγμάτευση του θέματος στα χέρια των χαρτογράφων. Με τον τρόπο αυτόν, το θέμα "χάρτες και Άγιο Όρος" απέκτησε το ορό-

*Το κείμενο αυτό διαβάσθηκε στην παρουσίαση του ταυτώνυμου έργου, που πραγματοποιήθηκε με την παρουσία του υπουργού Μακεδονίας Θράκης Γ. Πασχαλίδη, στο Πολιτιστικό Κέντρο της Τράπεζας Πειραιώς στις 12 Ιουνίου 2002.

σημό του, πριν καλά-καλά ανοίξει στην έρευνα.

Βασικά στοιχεία της σχολιαζόμενης έκδοσης είναι το εύρος και το βάθος του περιεχομένου της. Οι πολλαπλές και σύνθετες θεωρήσεις, από πληθώρα σημείων κατόπτευσης, επέτρεψαν να προσεγγιστεί η αγιορειτική χαρτογραφία μέσα από διαφορετικές εισόδους και να γίνει έτσι αντιληπτό ακόμη και στον μη ειδικό, όπως ο υποφαινόμενος, το εύρος και η πολυπλοκότητα του ζητήματος.

Ταυτόχρονα, αποτινάσσοντας την εύκολη λύση της εκλαϊκευτικής προσέγγισης, οι συγγραφείς του τόμου τόλμησαν να διατηρήσουν τον απαιτούμενο από την επιστήμη τους καθαρό λόγο, έστω και αν αυτό σημαίνει ότι ο αναγνώστης θα πρέπει να κουραστεί για να καταλάβει όλες τις σελίδες του βιβλίου. Αλλά και αν δεν το κάνει, παραλείποντας κάποιες σελίδες, τουλάχιστον θα έχει συλλάβει την κεντρική ιδέα τους και θα έχει εμπλουτίσει τη σκέψη του με μερικά ακόμη ερωτηματικά.

Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι η σκέψη εμπλουτίζεται με ερωτήσεις και όχι με απαντήσεις και, με την έννοια αυτή, η έκδοση που σχολιάζουμε σήμερα αποτελεί ένα βιβλίο ερωτήσεων. Κάνει τον αναγνώστη να αισθάνεται έξυπνος, ακόμη και αν δεν καταλαβαίνει ορισμένα τεχνικά σημεία, σε αντίθεση με άλλα, απλοϊκά κατά βάθος αναγνώσματα, που γράφτηκαν για να κάνουν τον αναγνώστη να αισθάνεται ανεπαρκής.

Πόσο επέδρασε το πέρασμα από τις παράκτιες διαδρομές στις ανοιχτές θαλάσσιες πορείες για τη βελτίωση του χαρτογραφικού υλικού; Τι ακριβώς σήμαινε ένας χάρτης τον 17° αιώνα; Τι έκανε τους χαρτογράφους να απεικονίζουν την Χαλκιδική με δύο και όχι με τρία δάκτυλα; Τι σήμαινε η φράση "εις ωφέλειαν και ευλάβειαν" που συνόδευε απεικονίσεις του Αγίου Όρους και των μονών του, εκείνες που δίνονταν στις εκστρατείες ζητείας εκ μέρους των μοναχών; Τι ήταν εκείνο που έκανε ένα λόγιο της Φλωρεντίας να προσπαθεί να καταγράψει με τρόπο σχηματικό και, άρα, αναγνωρίσιμο από οποιονδήποτε τις γνώσεις του για έναν τόπο τόσο μακρινό, όσο ήταν με την τότε τεχνολογία μεταφορών ο Άθως; Και τι είναι αυτό που μας ωθεί να συγκρίνουμε το χαρτογραφικό έργο διαφορετικών ανθρώπων από διαφορετικές χώρες και εποχές; Είναι μερικά από τα ερωτήματα και ο αναγνώστης θα βρει άφθονες και τεκμηριωμένες απαντήσεις.

Η ποσότητα και η ποιότητα του χαρτογραφικού υλικού, που φαντάζομαι ότι εξαντλεί τα γνωστά χαρτογραφικά περί Αγίου Όρους αποθέματα, καθώς και η σε ευρεία κλίμακα χρήση επιστημονικών μεθόδων για τον ανασχεδιασμό των χαρτών και την αποκάθαρσή τους από τα τεχνικά λάθη της εποχής τους, έτσι ώστε να είναι συγκρίσιμοι διαφορετικοί χάρτες που κατασκευάσθηκαν με διαφορά αιώνων, συνιστούν μερικά από τα σημαντικά προσόντα της έκδοσης της Εθνικής Χαρτοθήκης. Αν προς στιγμή ξεχάσει κανείς τα κείμενα του τόμου και περιοριστεί μόνον στο παρουσιαζόμενο οπτικό υλικό, θα θαυμάσει τη δουλειά που απαιτήθηκε για τη

συγκέντρωση και τη μελέτη του. Πόσο μάλλον, όταν πάνω στο υλικό αυτό γράφτηκαν εκτενείς αναλύσεις.

Μία άλλη, λιγότερο εμφανής, αρετή του τόμου είναι η συναρμογή του χωρικού με το κοινωνικό στοιχείο. Αποφεύγοντας τις παλαιότερες μεθοδολογικές παγίδες —όπου το κοινωνικό στοιχείο λειτουργούσε σε μία μονομερή ανάλυση, σαν το χωρικό να ήταν αμετάλλακτο ή το αντίθετο—, αποφεύγοντας την παγίδα της αποκλειστικής ανάλυσης του γεωγραφικού στοιχείου, χωρίς την ενεργό συμμετοχή του κοινωνικού, ο τόμος αυτός πρέπει να επαινεθεί για τη μεθοδολογική του αρτιότητα σε σχέση με ένα πρόβλημα που δεν έχει ξεπεράσει η επιστήμη στην Ελλάδα.

Διαβάζοντας για το πώς εξελίσσονται οι χάρτες και πώς απεικονίζεται η αθωνική χερσόνησος σ' αυτούς, αντιλαμβανόμουν και τους κοινωνικούς παράγοντες που καθόριζαν τη ζήτηση χαρτογραφικού υλικού για το Άγιον Όρος. Ο βαθμός αρτιότητας των χαρτών δεν ήταν, έτσι, ένα τεχνικό ζήτημα, αλλά το προϊόν μιας σειράς από μεταβλητές που συνδέονται με την εξέλιξη στις μεταφορές, στο εμπόριο, στις διεθνείς σχέσεις και την πορεία των μεγάλων ιδεολογικών θεμάτων της δεύτερης μ.Χ. χιλιετίας.

Τι αναζητείται από τους πάσης φύσεως χαρτογράφους, που ασχολήθηκαν με το Όρος και τι απεικονίζεται στους χάρτες τους; Ομολογώ ότι φανταζόμουν την επιστήμη της χαρτογραφίας ως συγγενή των μαθηματικών. Ωστόσο, τα δοκίμια του τόμου παρέχουν αναλυτικές προσεγγίσεις μέσα από το ιδεολογικό πεδίο και την κοινωνική λειτουργία του χάρτη, οριοθετώντας όχι μόνο την αγιορειτική χερσόνησο, αλλά και τις σχέσεις του Άθω με τον υπόλοιπο κόσμο.

Ιδιαίτερα θα πρέπει να προσέξει ο αναγνώστης τη θαυμάσια συσχέτιση του Αγίου Όρους με τη χώρα της Ουτοπίας του Τόμας Μουρ, μία λαμπρή συμβολή στην ιστορία των ιδεών, μέσα από το μεθοδολογικό οπλοστάσιο των χαρτογράφων, που επισημαίνουν τις χαρτογραφικές ομοιότητες, πέρα από όλες τις άλλες. Διότι η χώρα της ουτοπίας ήταν ακριβώς ο τόπος της αρμονικής ζωής, που δεν έδινε σημασία σε υλικά αγαθά, κοινά άλλωστε για όλους.

Όσο για τους μελετητές του Άθω, η πληθώρα των γνώσεων γύρω από τοπωνύμια και απεικονίσεις μονών που φέρνει η έκδοση, σίγουρα θα πρέπει να βοηθήσει το έργο τους.

Η Εθνική Χαρτοθήκη έβαλε τον εαυτό της απέναντι σε μία πρόκληση, την οποία κέρδισε αθόρυβα. Η προσπάθειά της ανέβασε τον πήχη. Έθεσε νέα μέτρα και σταθμά για εκθέσεις και συλλογικές εκδόσεις. Το ζήτημα είναι αν αυτή η πόλη θα ενσωματώσει αυτό το νέο ποιοτικό στοιχείο. Ή αν θα συνεχίσει, σαν τους παλαιούς χαρτογράφους, να χαρτογραφεί με φανταστικά ονόματα και λανθασμένα σχήματα, απεικονίζοντας έναν κόσμο ανύπαρκτο, στον οποίον ο ήλιος λείπει, η γη είναι ένα επίπεδο ταψί και το κέντρο της καμιά φορά ταυτίζεται με τον εαυτό μας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ "ΑΓΙΟΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ"

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠ' ΑΥΤΩΝ ΔΙΚΑΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΜΗΛΙΑΡΑ

«Διὰ Σιὼν οὐ σιωπήσομαι καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἀνήσω».
Ἡσ. ξβ΄, 1

ΠΡΟΛΟΓΙΖΕΙ
Η Α. ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΣ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ κ. ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ

ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ 1928-1933

ΦΩΤΟΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2002

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Κυκλοφορεί

ΘΕΕ ΜΟΥ !
ΞΕΧΑΣΑ ΝΑ ΑΝΑΝΕΩΣΩ ΤΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΜΟΥ ΣΤΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ!

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΡΑΦΟΥΝ:

ΕΛΕΝΗ ΑΜΠΑΤΖΗ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΑΡΑΣ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΣΣΟΣ
ΕΥΘΥΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ-ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΟΛΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ
ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΛΙΟΥΤΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΡΟΥΠΑ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΑΝΤΣΗΣ
ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

ISSN 1108-5452